T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ-CERRAHPAŞA
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZİ

BOŞANMIŞ ERKEKLERİN BOŞANMA DENEYİMLERİ ÜZERİNE BİR KARMA DESEN ÇALIŞMASI

İHSAN YILKAN

DANIŞMAN
PROF. DR. ÖMER MİRAÇ YAMAN

SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI
SOSYAL HİZMET DOKTORA PROGRAMI

İSTANBUL 2022

TEZ ONAYI

Doküman No	İlk Yayın Tarihi	Revizyon No	Revizyon Tarihi	Sayfa No
414.1.17F	04.03.2020	00	00.00.0000	1 / 1

Bu çalışma 16.05.2022 Tarihinde aşağıdaki jüri tarafından

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Sosyal Hizmet Doktora Programı Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ

Prof. Dr. Ömer Miraç Yaman
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
Sağlık Bilimleri Fakültesi

Doç. Dr. Taner Artan
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
Sağlık Bilimleri Fakültesi

Dr.Öğr.Üyesi Abdulhakim Beki
Üsküdar Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi

Prof. Dr. Bedrettin Kesgin
Yalova Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Dr.Öğr.Üyesi Nurgün Kul Parlak
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
Sağlık Bilimleri Fakültesi

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün safhalarda etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu tezin çalışılması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığı beyan ederim.

"İhsan YILKAN"(İmza)

TEŞEKKÜR

Öncelikle tezin ilk aşamasından son aşamasına kadar olan süreçte yanımda hissettiğim, bilgi ve yorumlarını samimiyetle aktaran ve bana sabır gösteren danışman hocam Prof. Dr. Ömer Miraç Yaman'a teşekkürü bir borç bilirim. Tez izleme komitemde bulunmayı kabul eden, tezin şekillenmesi ve ilerlemesi noktasında değerli bilgilerini ve bakış açılarını sunan hocalarım Doç. Dr. Taner Artan'a ve Dr. Öğr. Üyesi Abdulhakim Beki'ye de çok teşekkür ederim.

Tez savunma jürisinde yer alan hocalarım Prof. Dr. Bedrettin Kesgin ve Dr. Öğr. Üyesi Nurgün Kul Parlak'a önemli katkıları için çok teşekkür ederim.

Tez sürecinde maddi ve manevi desteklerini hissettiğim; Zeliha Tören'e, Beyhan Doğan'a, Didem Kesgin'e, Gülay Tosun'a, Veysi Aka'ya, Emrah Apak'a, Sebur Kapu'ya, Musa Bozkurt'a, Medya Ören'e, Rabia Erten'e, Hakan Karaman'a, Enver Mengü'ye, Burak Acar'a, Metin Erdem'e, Muhterem Uysal'a ve Adnan Aydıntürk'e çok teşekkür ederim.

Hayatımın her alanında bana inandığını gösteren, beni motive eden, her düştüğümde şefkatle elimden tutup kaldıran başta kıymetli annem olmak üzere geniş aileme çok teşekkür ederim. Ayrıca varlıkları ile bana bir kardeş hissi veren her zaman manevi desteklerini yanımda hissettiğim sevgili arkadaşlarım Naim Değerli'ye, Nurullah Garipoğlu'na, Eyüp Yılkan'a, Aynur Cuya'ya ve Cesim Varlı'ya da ayrıca teşekkür etmek istiyorum.

Son olarak araştırmaya katılmayı kabul ederek bana zaman ayıran araştırmanın öznelerine ve adlarını tek tek yazamadığım ancak teze katkı sunan herkese çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI ..... İİ
BEYAN ..... İİİ
TEŞEKKÜR ..... İV
İÇİNDEKİLER V
TABLOLAR LİSTESİ ..... Vİİİ
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... Xİ
SEMBOLLER / KISALTMALAR LİSTESİ ..... Xİİ
ÖZET ..... Xİİİ
ABSTRACT ..... XİV
1. GİRİŞ VE AMAÇ 1
1.1. Araştırmanın Amacı 3
1.2. Problem Cümlesi 3
1.3. Araştırmanın Önemi 4
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları 5
2. GENEL BİLGİLER 7
2.1. Evlilik 7
2.1.1. Evliliğin Kısa Tarihi 7
2.1.2. Evlilik Olgusu 8
2.1.3. Evliliğin Önemi 11
2.2. Boşanma 13
2.2.1. Boşanmanın Kısa Tarihi 13
2.2.2. Boşanma Olgusu 15
2.3. Boşanma Nedenleri 17
2.4. Boşanmın Sonuçları ve Etkileri 18
2.4.1. Boşanmanın Erkekler Üzerinde Etkisi 20
2.5. Boşanma Oranları 22
2.6. Evlilik ve Boşanma Oranlarının Karşılaştırılması 24
2.6.1. Türkiye'de Evlenme ve Boşanma Oranları 25
2.7. Boşanma Oranlarındaki Artışın Nedenleri 26
2.8. Boşanma Modelleri 28
2.9. Toplumsal Cinsiyet ve Erkeklik 31

2.9.1. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları 31
2.9.2. Toplumsal Cinsiyet Rolleri 33
2.9.3. Erkeklik Sosyalizasyonu 34
2.9.4. Erkeklik 37
2.9.5. Hegemonik Erkeklik 39
2.9.6. Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Yaşanan Erkeklik Krizi 42
3. GEREÇ VE YÖNTEM 45
3.1. Araştırmanın Modeli 45
3.1.1. Karma Yöntem 45
3.2. Evren ve Örneklem 50
3.2.1. Çalışmanın Nicel Kısmı İçin Evren ve Örneklem 50
3.2.2. Çalışmanın Nitel Kısmı İçin Katılımcıların Seçilmesi 52
3.3. Veri Toplama Araçları ve Süreci 53
3.3.1. Nicel Veri Toplama Araçları ve Veri Toplama Süreci 53
3.3.2. Nitel Veri Toplama Araçları ve Veri Toplama Süreci 56
3.4. Verilerin Analizi 58
3.4.1. Nicel Verilerin Analizi 58
3.4.2. Nitel Verilerin Analizi 60
3.5. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği 61
3.5.1. Araştırmanın Nicel Kısmının Geçerlilik ve Güvenirliği 61
3.5.2. Araştırmanın Nitel Kısmının Geçerlik ve Güvenirliği 63
3.6. Etik Konular 65
4. BULGULAR 68
4.1. Nicel Bulgular 68
4.1.1. Katılımcılara İlişkin Demografik Veriler 68
4.1.2. Katılımcıların Tanıtıcı Özelliklerine Göre Boşanma/Ayrılığa Uyum Durumları 78
4.1.3. Katılımcıların Tanıtıcı Özelliklerine Göre Yaşam Doyumu Durumları 107
4.1.4. Katılımcıların Boşanma/Ayrılağa Uyum, Yaşam Doyumları ve Boşanma Nedenlerine Yönelik Tutumları Puanlarına İlişkin Korelasyon Analizleri 128
4.2. Nitel Verilere İlişkin Bulgular 131
4.2.1. Boşanmış Erkeklerin Evlilik Deneyimleri 132
4.2.1.1. Evliliğin anlam ve önemi 132

4.2.1.2. Katılımcıların gözünden evlenirken yapılan hatalar 135
4.2.1.3. Evlilik biçimi 137
4.2.1.4. Boşanmış erkeklerin evlilik deneyimleri 138
4.2.1.5. Evlilik içerisinde yaşanan sorunlar ve evliliğin bozulmaya başlaması 140
4.2.1.6. Evliliğin kurtarılma çabası ve mücadelenin bırakılması 143
4.2.1.7. Evliliğin boşanmaya evrilmesi ve boşanma kararının verilmesi 145
4.2.2. Erkek Olarak Boşanmanın Deneyimlenmesi 148
4.2.2.1. Erkeklerin gözünden boşanma 148
4.2.2.2. Boşanmanın açtığı sorunlara dair yaşanılan deneyimler 156
4.2.2.3. Çocuklara dair yaşanan deneyimler 171
4.2.2.4. Nafaka sorunu 182
4.2.2.5. Yasal süreçlere dair deneyimler 185
4.2.2.6. Boşanma sorunu ile baş etme mekanizmaları 201
4.2.2.7. Erkeklik algısı 208
4.2.3. Erkeklerin Boşanma Sonrası Yaşam Uyumları 213
4.2.3.1. Boşanma sonrası yas süreci: “Ölüm gibi bir şeydi ama ölmedim” 214
4.2.3.2. Boşanma sonrası ilişkiden duygusal ayrılış 217
4.2.3.3. Boşanma sonrası kendilik değeri ve yaşam doyumu 221
4.2.3.4. Boşanmış erkeklerin geriye dönük pişmanlıkları 223
4.2.3.5. Geleceğe dair beklentiler 228
4.2.3.6. Boşanmış erkeklerin güncel ilişki durumları 230
4.2.3.7. Yalnızlaşma ve kendi gibilerle sosyalleşme 233
4.2.3.8. Boşanmış erkeklerin ihtiyaçları 234
5. TARTIŞMA 241
6. SONUÇ VE ÖNERİLER 287
KAYNAKLAR 293
FORMLAR 328
ETİK KURUL KARARI 331
İNTİHAL RAPORU İLK SAYFASI 332
ÖZGEÇMİŞ 333

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2- 3: Avrupa Birliği kaba boşanma oranları, 1964-2019 22
Tablo 2- 4: Evlenme sayısı, kaba evlenme hızı, boşanma sayısı ve kaba boşanma hızı, 2001-2020 25
Tablo 2- 5: Biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki farklar 33
Tablo 3- 1: Evreni oluşturan online platformlar 50
Tablo 3- 2: Verilerin normallik dağılımı 59
Tablo 4- 1: Katılımcıların sosyodemografik özellikleri 68
Tablo 4- 2: Katılımcıların evlilikleri ile ilgili bilgiler 69
Tablo 4- 3: Boşanma kararını veren kişi 71
Tablo 4- 4: Boşanmış erkelerin çocuk durumları hakkındaki bilgileri 71
Tablo 4- 5: Boşanmış erkeklerin çocukları ile görüşme sıklığı 72
Tablo 4- 6: Boşanmış erkeklerin nafaka verme durumlarına ilişkin bilgiler 73
Tablo 4- 7: Katılımcıların nafaka hakkındaki görüşleri 73
Tablo 4- 8: Boşanmış erkeklerin boşanma öncesi ve sonrası maddi durumlarına ilişkin bilgiler 74
Tablo 4- 9: Boşanma durumundan boşanmış erkeklerin gözünden en çok sorun yaşama durumu 74
Tablo 4- 10: Boşanmış erkeklerin yasalar hakkındaki görüşleri 75
Tablo 4- 11: Boşanmış erkeklerin en çok yaşadığı sorunlar 75
Tablo 4- 12: Boşanmış erkeklerin destek mekanizmalarına dair bilgiler 76
Tablo 4- 13: Eski eşe dair düşünce ve tutum bilgileri 77
Tablo 4- 14: Boşanmış erkeklerin boşanma kararlarına ilişkin görüşleri 77
Tablo 4- 15: Boşanma/ayrılığa uyumun boşanmada aile, arkadaş, akraba ve uzman desteklerini alma durumlarına göre değişip değişmediğine ilişkin t testi sonuçları 78
Tablo 4- 16: Boşanma/ayrılığa uyumun boşanmada yasaların cinsiyet eşitliği görüşüne göre değişip değişmediğine ilişkin t testi sonuçları 81
Tablo 4- 17: Boşanma/ayrılığa uyumun boşanmış erkeklerin güncel ilişki durumuna göre değişip değişmediğine ilişkin t testi sonuçları 82
Tablo 4- 18: Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının öğrenim durumuna göre değişip değişmediğine ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları 84

Tablo 4- 19: Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının yaşadıkları yere göre değişip değişmediğine ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları 86
Tablo 4- 20: Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının boşanma kararını kimin verdiğine göre değişip değişmediğine ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları 88
Tablo 4- 21: Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının nafakaya dair görüşlerine göre değişip değişmediğine ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları 90
Tablo 4- 22: Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının boşanma sonrası maddi durumlarına göre değişip değişmediğine ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları 93
Tablo 4- 23: Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının en sorunu kimin yaşadığına göre değişip değişmediğine ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları 95
Tablo 4- 24: Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının yaşadıkları sorunlara göre değişip değişmediğine ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları 97
Tablo 4- 25: Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının erkeğin kadından daha çok sorun yaşayıp yaşamadığına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları 101
Tablo 4- 26: Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının eski eşin başkası ile ilişki yaşaması durumuna göre değişip değişmediğine ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları 103
Tablo 4- 27: Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının boşanma kararlarına bakışlarına göre değişip değişmediğine ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları 106
Tablo 4- 28: Boşanmış erkeklerin yaşam doyumunun bazı değişkenlere göre değişip değişmediğine ilişkin t testi sonuçları 107
Tablo 4- 29: Boşanmış erkeklerin yaşam doyumlarının bazı değişkenlere göre değişip değişmediğine ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları 110
Tablo 4- 30: Boşanmış erkeklerin yaşam doyumları ile boşanma/ayrılığa uyumları arasındaki korelasyon analiz sonuçları 128
Tablo 4- 31: Boşanmış erkeklerin yaşam doyumları ile boşanma nedenlerine yönelik tutumlar arasındaki korelasyon analiz sonuçları 129
Tablo 4- 32: Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumları ile boşanma nedenlerine yönelik tutumlar arasındaki korelasyon analiz sonuçları 129
Tablo 4- 33: Boşanmış erkeklerin boşanma üzerinden geçen zaman ile boşanma/ayrılığa uyumları arasındaki korelasyon analiz sonuçları 130
Tablo 4- 34: Katılımcı tanıtım tablosu 131
Tablo 4- 35: Boşanmış erkeklerin evlilik deneyimlerine ilişkin özet bilgiler 147

Tablo 4- 36: Erkek olarak boşanmanın deneyimlenmesine ilişkin özet bilgiler..... 213
Tablo 4- 37: Erkeklerin boşanma sonrası yaşam uyumlarına ilişkin özet bilgiler..... 240

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2- 1: Kaba evlilik ve boşanma oranlarının karşılaştırılması, AB 27, 1964-2019 .. 24

Şekil. 3- 1: Yakınsayan paralel desen araştırma süreci 67

SEMBOLLER / KISALTMALAR LİSTESİ

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AVM : Alışveriş Merkezi

CEDAW : Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi

EUROSTAT : Avrupa İstatistik Ofisi

EYS : Ebeveyne Yabancılaştırma Sendromu

GREVİO : Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddete Karşı Eylem Uzman Grubu

P : Sayfa (page)

PP : Sayfalar

STK : Sivil Toplum Kuruluşları

ŞÖNİM : Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

WHO : Dünya Sağlık Örgütü

YY : Yüz Yıl

ÖZET

Yılkan, İ. (2022). Boşanmış Erkeklerin Boşanma Deneyimlerine Yönelik Bir Karma Desen Çalışması. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet ABD. Doktora Tezi. İstanbul.

Sürekli artış gösteren ve toplumsal bir sorun haline gelen boşanma, bireyler açısından da çeşitli problemlere neden olmaktadır. Bu çalışmada, boşanmış erkeklerin erkeklik bağlamında yaşadığı boşanma deneyimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma, karma yöntemin yakınsayan paralel desenine göre tasarlanmıştır. Çalışmanın nicel aşaması için sosyo-demografik sorularla beraber; FISHER Boşanma/Ayrılığa Uyum ölçeği-Kısa Formu, Yaşam Doyumu Ölçeği ve Boşanma Nedenlerine Yönelik Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Nitel aşamada ise araştırmacı tarafından hazırlanan nicel veri toplama araçları ile paralellik gösteren yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmanın nicel aşaması için 400, nitel aşaması için 18 boşanmış erkekten veri toplanmıştır. Elde edilen nicel ve nitel veriler ayrı ayrı analiz edilmiştir. Araştırmanın nicel bulgularında katılımcıların demografik bilgileri ile ölçeklerin ilişkili faktörleri sunulmuştur. Nitel kısımda ise boşanmış erkeklerin boşanma deneyimleri, boşanma öncesi evlilik durumları ve boşanma sonrası uyumlarına dair veriler sunulmuştur. Son kısımda ise nicel ve nitel veriler birleştirilerek; boşanmış erkeklerin evlilik deneyimleri, erkek olarak boşanmanın deneyimlenmesi ve erkeklerin boşanma sonrası uyumları başlıkları altında tartışılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre boşanma olgusu muhatap olduğu tüm kesimleri etkilemektedir. Bu anlamda erkeklerin boşanma durumunda olumsuz deneyimler yaşadığı, boşanma sürecinde ve sonrasında pek çok sorun yaşadıkları anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erkeklik, Boşanma Deneyimi, Boşanmaya Uyum, Yaşam Doyumu, Sosyal Hizmet.

ABSTRACT

Yılkan, İ. (2022). A Mixed Pattern Study on Divorced Men 's Divorce Experiences. İstanbul University-Cerrahpasa, Institute of Graduate Studies, Social Work. Doktora Tezi. İstanbul.

Constantly increasing and being a social problem, divorce also causes individuals various problems. This study aims to examine the divorcing experiences of divorced men in the context of masculinity. The study was designed according to the convergent parallel pattern of the mixed method. Along with the socio-demographic questions for the quantitative phase of the study, FISHER Divorce/Separation Adjustment Scale-Short Form, Life Satisfaction Scale and Attitude towards Reasons for Divorce Scale were used. In the qualitative stage, a semi-structured interview form was used, which is in line with the quantitative data collection tools prepared by the researcher. Data were collected from 400 divorced men for the quantitative phase and 18 divorced men for the qualitative phase of the study. The obtained quantitative and qualitative data were analyzed separately. In the quantitative findings of the study, the demographic information of the participants and the related factors of the scales were presented. The qualitative part presents data on divorce experiences, pre-divorce marriage status, and post-divorce adjustment of divorced men. In the last part, quantitative and qualitative data are combined, and the marriage experiences of divorced men, the experience of divorce as men, and post-divorce adjustment of men are discussed. According to the research results, the phenomenon of divorce affects all segments that it comes into contact with. In this sense, it has been understood that men have negative experiences in the case of divorce and that they have many problems during and after the divorce.

Key Words: Masculinity, Divorce Experience, Divorce Adjustment, The Satisfaction with Life, Social Work.

1. GİRİŞ VE AMAÇ

Evrimsel süreç içerisinde insan ve dünya, sürekli değişim geçirmekte ve bu değişimle beraber yeni formlar da kazanmaktadırlar (Flinn 1997; Özbuğutu 2018). Tarihte bazı kırılma noktaları insan hayatında radikal değişiklikler meydana getirmiştir. Başta sanayi devrimi olmak üzere onu takip eden modernleşme süreci, bu kırılma noktalarını meydana getirmiş ve artık eskiye dönülemeyecek yaşam tarzlarını da ortaya çıkarmıştır (Mokyr 2018; Berktaş ve Dimli Oraklıbel 2021). Bunların yanı sıra geleneksel hayatın terki, köyden kente göç gibi olguların da insan hayatına derinden etkisi olmuştur. Bu değişimler, insan ilişkilerinde farklılıklar meydana getirmiş olup bu durum, evlilik ve aile yapısını da etkilemiştir (Uğur 2014a p. 92; Yıldırım 2021). Günümüzde gerçekleşen fiili birliktelikler, eşcinsel birliktelikler, tek ebeveynli aileler, parçalanmış evlilikler, evlilik ve aile yapısına yönelik toplumsal algının farklılaşmasında etkili olmaktadır (Giddens 2012 p. 252; Zeybekoğlu 2013 p. 82). Bunun yanı sıra evlilik kurumuna verilen önem yerini korumasına rağmen boşanma oranlarında da ciddi artışlar görülmektedir. Öyle ki boşanma, günümüzün en başta gelen toplumsal sorunlarından biri hâline gelmiş (Giddens 2012 p. 41), gerek kamuoyunun gerekse aile hukukunun en çok tartıştığı temel konular arasına girmiştir.

Boşanma, toplum tarafından bir olgu ve durum olarak daha kabul edilebilir olmaya başlasa da hâlâ oldukça travmatik bir süreç olarak görülmektedir (Covy 2006; Krumrei ve ark. 2011). Zira çok az insan bir evliliği stressiz bir şekilde bitirebilmektedir (Mitchell-Flynn ve Hutchinson, 1993). Schwartz ve Scott (2018) bu durumu, eş kaybıyla (ölümüyle) eşdeğer görmektedirler. Çünkü boşanmanın yaşandığı bir ailede veya ebeveyn ilişkisinde, kişilerin aile ve iş hayatında dengesizlikler meydana gelmektedir (Van den Eynde ve ark. 2019).

Boşanmış insanların duygusal, fiziksel ve davranışsal problemlere sahip olma potansiyellerinin daha yüksek olduğu bilinmektedir (Finzi-Dottan ve Cohen 2014). Çok sayıda araştırma, boşanmış kadınların evli meslektaşlarına kıyasla daha zayıf fiziksel ve zihinsel refaha sahip olduğunu belirtirken daha az mutluluk belirtilerinin, özellikle depresyon ve anksiyete gibi psikolojik bozukluk risklerinin ise daha yüksek olduğunu göstermektedir (Zare ve ark. 2019). Yapılan bazı çalışmalarda, erkeklerin de boşanmaya

uyum sağlamada önemli zorluklar ve birçoğunun fiziksel ve psikolojik sağlık sorunları yaşadıkları gösterilmiştir (Kulik ve Kasa 2014; Ruffieux ve ark. 2014). Boşanma ile beraber, erkekler genellikle tam zamanlı olan babalık statülerinden velayet sahibi bir baba statüsüne geçiş yapmaktadırlar. Sonuç olarak boşanmanın, erkeklerin (babaların) de benlik saygısı, ebeveyn ve aile kimlikleri üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır (Kulik ve Kasa 2014). Yapılan çalışmaların ortak fikri ise boşanmaların genel olarak ebeveyn-yetişkin, özellikle babalar ve çocukları için zararlı olduğudur (Cooney ve Uhlenberg 1990; Daatland 2007). Ayrıca Daatland (2007), boşanma durumunda, çocukların babalarından ziyade annelerine daha yakın olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, çocuklarına düşkün babalar açısından boşanmanın fazladan olumsuz bir yönü olarak ortaya çıkmaktadır. Kendisi de bir psikoterapist olan Delmedico, boşanmış erkeklerle uzun zaman çalışmış olup bu süreçte birçok erkeğin sessizce büyük acılara katlandığını ifade etmiştir (Delmedico 2018 p. 2). Kültürel, biyolojik ve arketip eğilimleri göz önünde bulundurulduğunda, boşanmanın birçok erkek için duygusal ve psikolojik olarak tamamen hazırlıksız bir durum olabildiğinin altını çizmiştir (Delmedico 2018 p. 7). Farklı çalışmalara bakıldığında ise boşanma sonrasında majör depresyonun, erkekler için büyük bir sorun olduğu ve boşanmanın depresyonla doğrudan ilgisinin olduğu görülmektedir. Evli bireylerle ve boşanma öncesindeki durumlarıyla kıyaslandığında, boşanmış erkeklerin önemli ölçüde depresyon yaşadığı ve bu durumun dört yıl kadar sürdüğü belirtilmektedir (Menaghan ve Lieberman 1986; Chadwick 1989; Bruce ve Kim 1992; Kulik ve Kasa 2014; Ruffieux ve ark. 2014). Konuya dair yapılan başka bir çalışmada ise boşanmış erkeklerin; yaşamlarının anlamsız olduğunu, köksüz olduklarını ve tutarlılıktan yoksun olduklarını belirtikleri ve bunun yanında çocukları olan boşanmış erkeklerin ise kendilerini suçlu ve yetersiz hissettikleri, yeni ebeveynlik rollerinde uygunsuz, garip ve korkutucu göründüklerini ifade ettikleri görülmüştür (Golan 1981 p. 280).

Çalışmanın birinci bölümünde, araştırmanın problemi, araştırmanın amacı ve önemine dair genel bilgilere yer verilmiştir.

İkinci kısımda ise çalışmaya dair kuramsal çerçeve sunulmuştur. Bu anlamda; evliliğin kısa tarihi, evlilik olgusunun neye denk geldiği, evlilik oranlarındaki değişimin nasıl olduğu ve buna nelerin sebep olduğu, boşanma olgusunun kısa tarihi ve neye karşılık geldiği, boşanmanın nedenleri, boşanma oranları, boşanmayı arttıran nedenler, boşanmanın kişiler üzerindeki etkisi gibi konular işlenmiştir. Bunun yanı sıra toplumsal

cinsiyet, erkeklik, hegemonik erkeklik, erkeklik krizi, erkeklik sosyalizasyonu gibi bu çalışmayı yakından ilgilendiren kavramlara da açıklık getirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, yönteme dair bilgiler verilmiştir. Bu anlamda çalışmada kullanılan; karma yöntem ve yakınsayan paralel deseni, örneklem grubu, veri toplama araçları, veri toplama süreci, verilerin nasıl analiz edildiği, çalışmanın geçerlik ve güvenirliğine dair bilgiler ve etik konular işlenmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, elde edilen nicel ve nitel bulgular ayrı ayrı işlenmiştir. Elde edilen nicel verilere dair tablolar ve tablolara yönelik yorumlar sunulmuştur. Nitel kısımda ise literatür taraması ve nicel veriler göz önünde bulundurularak ortaya çıkan veriler, kodların anlaşılması ve daha sistematik olması açısından temalandırılmış ve nitel bulgular burada ele alınmıştır.

Beşinci ve son bölümde ise çalışmaya dair elde edilen nicel ve nitel verilerin sonuçları, literatürde yapılmış benzer çalışmalar ışığında tartışılmıştır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki boşanmış erkeklerin boşanma süreçlerine ilişkin deneyimlerini saptayarak boşanma nedenleri, boşanma sonrası uyumları ve yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bununla birlikte erkeklerin boşanma öncesi evlilik deneyimleri, boşanma sürecini nasıl deneyimledikleri ve boşanma sonrası uyumlarının nasıl olduğunun öğrenilmesi amaçlanmıştır. Modern zamanların temel problemleri arasında bulunan boşanma gibi bir olgunun, sosyal hizmet disiplini ve eleştirel erkeklik çerçevesinde ele alınması amaçlanmıştır.

1.2. Problem Cümlesi

Türkiye'de boşanmış erkeklerin boşanma öncesindeki, boşanma sürecindeki ve boşanma sonrasındaki uyumlarına ilişkin deneyimleri nasıldır? Bu deneyimlere ilişkin boşanma nedenlerine yönelik tutumları, boşanma sonrası uyumları ve yaşam doyumları ne düzeydedir?

Alt Problemler

- Erkeklerin boşanma nedenlerine yönelik tutumları, boşanma uyumları ve yaşam doyumları arasındaki ilişki nasıldır? (Nicel)
- Boşanmış erkeklerin, boşanma deneyimlerine göre boşanma uyumlarına ilişkin dağılımı nasıldır? (Nicel)

- Boşanmış erkeklerin, boşanma deneyimlerine göre yaşam doyumlarına ilişkin dağılımı nasıldır? (Nicel)
- Boşanma öncesi evlilik deneyimi erkek özelinde nasıldır? (Nitel)
- Boşanmanın erkek özelinde deneyimlenmesi nasıldır? (Nitel)
- Boşanmış erkeklerin, boşanma deneyimlerine göre yaşadıkları zorluklar nelerdir? (Nitel)
- Boşanmış erkeklerin, boşanma sürecinde ve sonrasında yaşadıkları güçlüklerle baş etme stratejileri ve destek mekanizmaları nelerdir? (Nitel)
- Erkeklerin boşanma deneyimleri bağlamında boşanma nedenlerine yönelik tutumları, boşanma sonrası uyumları ve yaşam doyumlarına ilişkin görüşleri nedir? (Nitel)
- Boşanma ile toplumsal cinsiyet ve erkeklik arasında nasıl bir ilişki vardır? (Nitel)
- Boşanmış erkeklerin, boşanma deneyimlerine göre sosyal hizmet açısından beklenti ve ihtiyaçları nelerdir? (Nitel)

1.3. Araştırmanın Önemi

Boşanma, birey, aile ve toplum üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Türkiye'de boşanma üzerine yapılan tezlerin büyük çoğunluğu kadın ve boşanmış ailelerin çocukları hakkında yapılan çalışmalardır. Bu çalışmada ise toplumsal bir sorun olan boşanma olgusu, boşanmanın sebep ve sonuçları, erkeklerin boşanma sürecinde ve boşanma sonrası süreçte karşılaştıkları sorunları, çevrenin erkek üzerindeki etkisi ve erkeklerin bu süreçteki boşanma deneyimleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca evliliği erkek olarak deneyimleme ve evliliklerinin boşanma sürecine nasıl girdiği, boşanma nedenleri ve boşanma sürecine dair deneyimlerinin neler olduğu, bununla birlikte erkek olarak boşanma sürecinde yaşanan sorunların neler olduğu, boşanmış erkeklerin bu problemlerle nasıl başa çıktıkları, boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının ve yaşam doyumlarının nasıl olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Tüm bu soruların ağırlıklı olarak kadın ve boşanmış ebeveyn çocukları özelinde çalışıldığı görülmüştür. Dolayısıyla bu soruların, erkeklerin deneyimlerine ışık tutması çalışmayı önemli kılmaktadır. Bu nedenle boşanmış erkeklerin deneyimlerine kulak vermek ve ihtiyaçlarını anlamak toplumsal bir sorumluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Boşanma konusunun iyi bir şekilde anlaşılması, daha kalıcı ve önleyici çözümlerin getirilmesi için erkeklerin deneyimlerinin

bilinmesi önemlidir. Boşanma konusunda sadece kadınlar üzerine çalışma yapılması, çözüm üretilmesinde yeterli olmamaktadır.

Boşanmış bireylerin artması ve buna paralel olarak boşanmanın nedenlerinin araştırılması da gittikçe önem kazanmaktadır. Ancak yukarıda da bahsedildiği gibi yapılan bu çalışmaların çoğu kadınlar ve boşanmış ebeveynlerin çocukları üzerine yapılmış, erkekler üzerine ise çok az çalışma yapılmıştır. Kadın ve erkeğin birlikte ele alındığı çalışmalarda bile boşanma olgusu erkeklerden ziyade daha çok kadınlar üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu tür çalışmaların da odak noktası boşanmış erkeklerin kendi problem ve kaygılarından ziyade babalık ve çocuklarına olan etkileri üzerinde durulmuştur (Mitchell-Flynn ve Hutchinson 1993). Tüm bu sebeplerle birlikte belirtilmelidir ki boşanmanın işlendiği bu çalışma, boşanma olgusunun sosyal hizmet disiplini çerçevesinde değerlendirilmesi bakımından hem önem arz etmekte hem de araştırmayı özgün kılmaktadır. Nitekim yapılan çalışmalara bakıldığında sosyal hizmet alanında, boşanma konusunun pek az işlendiği görülmektedir. Bununla beraber kadın çalışmaları, sosyal hizmet alanında fazlaca çalışılmaktadır. Ancak erkeklik bu kadar önemsenen ve çalışılan bir alan değildir. Buna karşın erkeklik çalışmaları, sosyal bilimlerin tamamında son yıllarda giderek ilgi görmeye başlamıştır. Bu doğrultuda bir erkeklik çalışması olarak bu konunun sosyal hizmet alanında işlenmesi büyük öneme sahiptir.

Yukarıda ifade edilen sebeplere ek olarak konunun araştırılması, yalnızca erkekler için önem arz etmemekte, aynı zamanda sosyal hizmet müdahalesi açısından da önem arz etmektedir. Çevresi içinde birey anlayışı, bireyin çevresindeki bütün sistemleri etkilediği gibi aynı zamanda bu sistemlerden etkilendiğini de ortaya koymaktadır. Bu kapsamda, araştırma sonucunda elde edilen bulguların, sosyal hizmet alanında çalışan sosyal çalışmacılara, boşanma deneyimine sahip erkek müracaatçılarla çalıştıklarında, bu kişilerin içinde bulundukları sosyal, kültürel ve psikolojik durumlarını kavramada ve buna yönelik hizmet sunmada faydalı olacağı düşünülmektedir.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

- COVID-19 pandemi sürecinden dolayı araştırmada istenen örnekleme ulaşmak için anketler online olarak yapılmıştır. Online anket uygulaması, teknolojinin gelişmesi ile beraber özellikle son yıllarda sıkça kullanılmaya başlanmıştır.

Burada temel amaç, elektronik haberleşme araçları ya da internet siteleri kullanılarak daha çok kişiye hızlı ve düşük maliyetle ulaşabilmektir. Bu kolaylıklarla beraber, burada temel iki sınırlılık bulunmaktadır: Katılımcıyı araştırmaya güdülemenin zor olması ve araştırmaya katılacak katılımcıların böyle bir teknoloji ve kültüre sahip kişilerle sınırlı kalmasıdır (Büyüköztürk ve ark. 2015 p. 136). Bu bağlamda çalışmanın nicel kısmında anketlerin online ortamdan toplanması bu sınırlılıklara sahiptir.

- Bu çalışma, Türkiye'deki tüm boşanmış erkeklerin deneyimlerini temsil etme kabiliyeti açısından sınırlıdır.
- Araştırma bulgularından hareketle ulaşılan sonuçlar, örneklemden elde edilen verilerle sınırlıdır.

2. GENEL BİLGİLER

2.1. Evlilik

Bu kısımda, evlilik olgusu, evliliğin önemi, evliliğin kısa tarihi, evliliğin azalma sebepleri, alternatif yaşam biçimleri vb. konular ele alınmıştır.

2.1.1. Evliliğin Kısa Tarihi

Edward Westermarck evlilik üzerine yaptığı antropolojik çalışmasında evliliğin, anne ve çocuklar birimi dâhil sosyal kurumlar arasında en basit kurum olarak kabul etmektedir (Westermarck 1903 p. 6). Westermarck (1903 p. 6) mevsimsel olmayan insan çiftleşmesinin, uygarlığın yükselişi ve yıl boyunca çocuk yapma yeteneği ile beraber evrimleştiğini söylemektedir. Uzun zaman süren insan eşleşmesinin, yavruların uzun bebeklik ve bağımlılık dönemi nedeniyle ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Söz konusu süreçte, avcı erkeklere güven giderek daha da artmıştır. Westermarck, insanın maymun benzeri atalarının miras olarak insan evliliğinin, insan evriminin tüm aşamalarında bir şekilde var olduğunu ileri sürmektedir. Benzer şekilde Coontz (2005 p. 55), evliliğin dünyada ve tarih boyunca sosyal ve kişisel hayatı organize etmenin bir yolu olarak hep var olduğunu da belirtmektedir.

Tarihsel olarak bakıldığında evliliğin; iktidarın toplanması, mülk edinimi, siyasi ittifakların yaratılması veya güçlendirilmesi ve sevgi de dâhil aslında birçok amaca hizmet ettiği görülmektedir (Acitelli 2006 pp. 810-813, Kaynak: Delmedico 2018 p. 14). Tüm bu sebeplere rağmen evliliğin amacı zaman ve mekâna bağlı olarak değişebilmektedir. Orta Çağ Avrupa'sında evlilik temelleri, iktidarın yoğunlaşması ve ataerkillik için mülkiyet haklarının güvence altına alınması ve korunmasına odaklanırken kadın, kocanın mülkiyetine geçerek kendisinin ve çocuklarının mülkiyetini güvence altına almaktadır (Duby 1994 p. 7).

Batı'da, evlilik ve boşanma ile ilgili yapılan yasal düzenlemeler, erken kilise doktrini gölgesi altında oluşturulmuştur. Bu bağlamda dini açıdan evlilikte nasıl bir süreç işlediğinin bilinmesi önem arz etmektedir (Delmedico 2018 p. 14). Hristiyanlıkta evlilik, cinselliğin kontrol altına alınması için önerilmiştir. Çünkü bedenî bir haz olarak görülen cinsellik, bir zayıflık belirtisi olarak kabul edilmiş, devam eden süreçte ise cinsellik neslin devamı ve üreme için hoş görülmüştür. Eski Roma'da evlilik, iki insanın birbirine ömür

boyu bağlılığı anlamına gelirken ikinci ve üçüncü yüzyıllarda kilise ve devlet arasında bir ittifak oluşturma çabası içerisine giren mülkiyet hakları ve manevi birliğin bir karışımına dönüşmüştür (Bierkan ve ark. 1907).

Bununla birlikte insan hayatındaki gerçeklikte evliliğin sadece tek bir biçimi bulunmamaktadır. Evlilik, düzenlemeleri tek eşlilikten çok eşliliğe kadar çeşitli biçimlerde olabilirken tek eşlilik, en yaygın biçimi olarak kendini göstermektedir (Lloyd ve Yielding 2008 p. 613). Hristiyanlığın evlilik hakkındaki görüşünü Tertullian (1951, Kaynak: Delmedico 2018 p. 15) şöyle ifade etmektedir; "*Elbette ki bir kadın ve bir adamın birlikteliğini reddedecek değiliz. Bu insan ırkının devamı için Tanrı tarafından izni verilen bir kurumdur. Bu yeryüzündeki insanlığın var olması için onun bir planıdır. Bu yüzden evliliğe izin verilmiştir ancak sadece bir kereliğine. Âdem için kadın sadece Havva iken Havva için Koca sadece Ademdir*." Kilisenin evlilikle ilgili söyleyecek sözü varken boşanma için bu durum biraz daha sıkıntılıdır. Evlilik, Mesih ile kilisenin beraberliğine benzetilirken boşanmanın Mesih'in kiliseyi terk etmesi ile benzerlik gösterdiğini savunmuşlardır. Kiliseye göre Tanrı'nın bir araya getirdiği iki insan ayrılmamalıdır.

İslamiyet'in, evlilik ve aile hayatına çok önem verdiği görülmekte ve insanlar bunun için teşvik edilmektedir (Nûr 24/32; Nahl 16/72; Rûm 30/21). İslam'ın evliliği çeşitli sebeplerden dolayı teşvik ettiği bilinmektedir. Bunlar; iffetin korunması, yasaklanan cinsel ilişkiden kaçınılması, soyun devamı, romantik bir ilişkinin gereksinimidir (Araf 7/189; Nûr 24/33; Rûm 30/21). Hz. Muhammed'in(sav) ise evliliği öven ve teşvik eden sözleri ve uygulamaları bulunmaktadır. Bu kapsamda evliliğe gücü yetenlerin hemen evlenmesini tavsiye etmiştir. Çünkü evliliğin kişiyi, İslam'da haram ve günah olarak kabul edilen evlilik dışı cinsellikten koruduğunun önemini vurgulamıştır (Buhârî, Savm, 10, Buhârî, Nikâh, 2). Bu ve bunun gibi daha pek çok dini dayanak, İslam'da evliliğin önemine vurgu yapmaktadır.

2.1.2. Evlilik Olgusu

Tarih boyunca hemen hemen tüm toplumlarda evlilik, önemli bir olgu olarak yerini almıştır. Evliliğin tanımı her toplumda aynı olmasa da önemi her toplum için benzerlik göstermektedir. Evlilik, insanların hayatları üzerinde göz ardı edilemeyecek bir etkiye sahip olmasından dolayı toplumlar tarafından önemli bir olgu olarak kabul

edilmektedir. Kişinin kendi hayatını bir diğeri ile paylaşma durumuna denk gelen evlilik (Ekşi ve Kahraman 2012), insanların tüm yaşamını etkileyebilmektedir. Evlilik sadece kişinin hayatını etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda toplumu oluşturan ve garantörü olan aile kurumunun da temel vazgeçilmezi olmasından ötürü toplumlar için de ayrıca önemli bir etkiye sahiptir (Bayer 2013). Bütün bunlara ek olarak kişiler için de bireyin sosyal, psikolojik ve biyolojik açıdan kendini var etme alanları olmasından dolayı önem arz etmektedir. Evliliğin, kişilerin farklı insanlarla bir araya gelerek beraber sosyal faaliyetlerde bulunması, bir çevreye uyumlu olması, yalnızlık duygusunun giderilmesi, statü elde etmesi, korunma, kabul görme gibi sosyal bir ortam saplayıcısı olmasının yanı sıra sevme, sevilme, değer görme, güven içinde hissetme, duygusal paylaşım, saygı gibi birçok psikolojik sonuçları da bulunmaktadır. Biyolojik açıdan bakıldığında ise cinsel hayat ve genlerin geleceğe aktarımı gibi rollere sahiptir.

Yukarıda bahsedildiği üzere evliliğin gerek kişi için gerekse toplum için önemli bir yerde durduğu kabul edilen bir gerçektir. Bu noktada evliliğin biraz daha detaylı tanımlanmasında fayda görülmektedir. Temel anlamda, iki kişinin bir araya gelerek sosyal bir bağla kurdukları yasal bir ilişki biçimi olan evlilik için öncelikle devletten lisans alınması ve gerekli kurallara uyulması gerekmektedir. Bu çerçevenin dışında yaşanılan aşkın, birlikteliğin veya sevginin boyutu kişileri evli kılmamakta, bu kişiler devletin nazarında yasal olarak bekâr kabul edilmektedirler (Covy 2006 p.2). Evlilik, öngörerek bir arada kalma niyetine sahip iki insanın, bu niyetlerini resmiyete dökme eylemidir (Gündüzalp 2018 p.3). 1949 yılında George Peter Murdock evliliği; beraber yaşayan, cinsel aktiviteye katılan ve ekonomik olarak iş birliği yapan bir erkek ve bir kadından oluşan evrensel bir kurum olarak tanımlamıştır (Coontz 2005 p. 59). Yasaların çoğunda evlilik, eşlerin her birine belli görevler yükleyen iki kişilik bir birliktelik olarak tanımlanmaktadır (Thadathil ve Sriram 2020). Gündüzalp (2018 p. 3) da benzer bir tanımlama yapmakta ve evliliği, karşı cinsten iki kişinin beraber yaşamak amacıyla bir araya geldiği, çocuk yapmayı ve yetiştirmeyi amaçladıkları bir sözleşme olarak betimlemektedir. Coontz (2005 p. 66), farklı evlilik türlerinin var olduğunu, genellikle miras, mülk, statü gibi durumlarda evliliklerin gerçekleştiğini belirtmektedir. Bunların dışında kalan toplumlarda evliliğin, bir kadının ve bir erkeğin düzenli bir çift hâline geldiği ve(ya) birlikte bir çocuk yetiştirdiğinin kamuoyu tarafından kabul edilmesi olarak betimlenmektedir.

Evliliğin geleneksel tanımını yapan Sosyoloji Sözlüğü'nde ise ikisi de yetişkin olmak zorunda olan biri kadın, diğeri erkek kişilerin arasında yasal geçerliliği olan ve bu kişilere belirli hak ve sorumluluklar yükleyen bir ilişki olarak tanımlanmaktadır (Özdemir ve ark. 2012 pp. 57-58). Evlilik, karşıt cinsten iki kişinin cinsel birleşmede bulunması, ekonomik dayanışma içerisinde olması, çocuk sahibi olması ve bu çocukları yetiştirdikleri ve sosyalleştikleri yasal bir birlikteliktir (Knox ve Schacht 2009 p. 38; Strong ve ark. 2011 p. 7). Yasal birliktelikten kasıt ise evliliğin bir kurum olarak tanınmasının ve herkes tarafından kabul görmesinin dinî, medeni ve kanuni açılardan onay alınmasını gerekli kılmasıdır (Gündüzalp 2018 p. 3). Yasal olması, evliliği diğer cinsel birlikteliklerden ayırmakta ve olaya somut bir kabul edilebilirlik kazandırmaktadır (Russel 1983 p. 89). Çünkü evlilik kurumu bir tören, formalite ve kontrat olarak kabul edilmektedir. Bu formaliteler her ne kadar karı-koca arasında kabul edilse de dinî ve kanuni resmiyet kazanması zorunlu olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra Atasoy (1994 p. 11) evliliği, iki kişinin yalnızca birbirlerine manevi duygularla bağlanması, bu duygudan bir bütünlük elde etme çabası olarak görmektedir. Böyle açıklanabileceği gibi Edmund Leach evliliğe farklı bir tanım getirmekte ve evliliğin seks ve çocuk yetiştirmekten ziyade, mülkün düzenlenmesi ile ilgili olduğunu belirtmektedir. Evlilik, malların, unvanların ve statünün nesilden nesile aktarıldığı yasal kurallar dizisidir (Coontz 2005 p. 63).

Dünyada birbirinden farklı özellikler gösteren çeşitli toplumların bulunması, farklı öznel kültürlerin varlığını göstermektedir. Bu nedenle evliliğin her toplum için benzer tanımının yapılması kolay görünmemektedir. Zira yukarıda bahsedildiği üzere bu tanımların tarih boyunca değişmesinin yanında bir toplumdan bir diğer topluma da değişebildiği görülmektedir. Kültürlerin farklı olması, dillerin farklı olması, cinsiyetler arası ilişkiler, insan-din ilişkisi gibi sayılabilecek daha birçok faktör hem evliliğin tanımını farklılaştırmakta ve genişletmekte hem de işlevini çok boyutlu veya kısıtlayıcı bir hâle getirebilmektedir (Baş ve Cengiz 2018). Bu durum, kişilerin özelinde bile değişebilmektedir. Çünkü her insanın evlilikten beklentileri farklı olabilmektedir (Uçak 2015 p. 1). Bu yüzden evliliğin daha doğrusu insani olan herhangi bir olgunun kesin bir tanımının yapılmasının doğru olmayacağı görülmektedir.

Kavramların anlaşılması noktasında, Aliye Mavili Aktaş'ın evlilik hakkındaki görüşlerine yer vermekte fayda bulunmaktadır. Mavili Aktaş (2009 p. 139), evliliğin en

önemli ve güçlü özelliğinin bağlılık olduğunu belirtmektedir. Bağlılığın güvenli olduğu mutlu ve sağlıklı evlilik ilişkilerinde, eşler birbirlerinin ihtiyaçlarına hassasiyet göstermekte ve birbirlerini düşünmektedirler. Böyle evliliklerde eşler partnerlerinin ihtiyaçlarını, duygu ve düşüncelerini en az kendininkiler kadar önemsemektedirler. Birbirlerinin karakter ve kişiliklerinin farkında olurlar ve birbirlerini değiştirmeye kalkmadan olduğu gibi kabul etmeye çalışırlar ve mutluluğu da bunda bulurlar. Çalışmanın konusu olan boşanmanın, belki de en önemli nedenlerinden biri evliliğin böyle anlaşılamaması ve bu şekilde yaşanılmamasıdır.

2.1.3. Evliliğin Önemi

İnsan, doğası gereği yalnız yaşamaya istekli değildir. Bilakis toplumsal bir varlık olan insan, çevresinde kendisi gibi insanların var olmasını istemektedir. Konuşmak, paylaşmak, sosyalleşmek, kabul görmek, saygı duyulmak, yardım etmek, hissetmek gibi birçok insani durumun bir başka insanla mümkün olduğu bilinen bir gerçektir (Yıldız 2017). Bu noktada insanın bu duyguları ve deneyimleri yaşayabileceği en iyi yer bir aile ortamı olmaktadır. Bu aile ortamı ise çeşitlilikler ve farklılıklar olmakla beraber, genellikle iki insanın evlenmek üzere bir araya gelip kurdukları bir kurumdur. Yapılan pek çok çalışmada, evliliğin eşler üzerinde hem fiziksel hem de psikolojik olarak faydalarının olduğu ve evli bireylerin daha iyi bir yaşam beklentisine sahip oldukları belirtilmektedir (Gove ve ark. 1990; Lamb ve ark. 2003). Buna ek olarak evli bireylerin evli olmayan bireylerle kıyaslandığında daha az zihinsel rahatsızlıklar yaşadıkları ve bunun için daha az tedaviye ihtiyaç duydukları görülmektedir (Gove ve ark. 1990). Waite (1995) evliliğin faydalarını sayarken evliliğin evli bireylerin sağlığını, sağlıklı davranışlarını ve bunun düzenlenmesi noktasında, onları izleyen birinin olduğunu ayrıca evliliğin stresle başa çıkmalarını güçlendirdiğini söylemektedir. Tüm bu sebeplerden dolayı da bu kişiler, daha sağlıklı olduklarını, çünkü hayatlarında bir anlam duygusu ve bir başkasına karşı yükümlülük duygusunun var olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca Waite (1995) evliliğin faydaları arasında zenginleşme, daha iyi bir cinsel doyum ve iyi bir destek mekanizmasının olduğunun da üzerinde durulmaktadır.

Evlilik, eşlere fayda sağladığı gibi çocuklar için de faydalıdır. Evlilik (bununla kastedilen aile ortamının), çocuklar için hem fiziksel hem de psikolojik açıdan daha koruyucu bir faktör olarak görülmektedir (Vosoghi 2020 p.1). Waite (1995) iki ebeveynin

olmasının, çocuk için daha iyi olduğunu, çocukla ilgilenmek ve fazla vakit geçirmek için bu durumun daha uygun olduğunu belirtmekte ve bir ebeveynin çocukla ödevini yaparken diğerinin zor geçen yorucu bir iş gününün ardından oturup ağlayabileceğini ifade etmektedir. Ancak bu durum, tek ebeveyn olduğunda çok daha zorlaşmaktadır. Benzer bir yorumu da Brown (2010) getirmekte ve iki biyolojik ebeveyne sahip çocukların, ortalamanın üzerinde eğlendikleri ve daha iyi sosyal, bilişsel, eğitimsel ve davranışsal sonuçlar verdiklerini söylemektedir. Evliliğin faydaları birçok çalışmada şimdiye kadar konuşulmuş ve evlilikte çıkan bozulmanın getirdiği sonuçların öneminin altı çizilmiştir (Vosoghi 2020 p. 2). Bu noktada bir evliliğin sürdürülmesi üzerinde ısrarla durulurken gerek eşlerin gerekse çocukların kötü etkileneceği konusunda da birçok çalışma bulunmaktadır. Nitekim bitirilen bir evlilikte sadece partnerler değil, çocuklar da en az ebeveynler kadar hatta bazen daha çok etkilenebilmektedir. Vosoghi (2020 p. 2), çocukların zorluk çektiğini belirtmekle beraber bireyselleşme konusunda da sıkıntı yaşadıklarının altını çizmektedir.

Evliliğin öneminden bahsederken evliliğin birçok faydasının olduğu yönünde pek çok çalışmanın bulunduğuna yukarıda değinilmiştir. Bu faydalar arasında insan soyunun devamı başta gelmektedir (Delmedico 2018 p. 16). Aile ve dolayısıyla evliliğe bağlı olan toplumların varlığı açısından güçlü evliliklerin önemi yadsınamaz bir gerçekliktir. Ailenin sarsıntıya uğradığı toplumların ise sağlam ve sürekli olması pek muhtemel görünmemektedir (Yılmaz 2019). Aksan ve Altunsu Sönmez (2019 p. 33) aileyi "*Toplumsal ilişkilerin hem döngüsel akışını hem de normatif yapısını belirleyen değerlerin ve kuralların öğretildiği, bunların yeni nesillere aktarıldığı*" bir ortam olarak tanımlamakta ve ailenin ne tür işlevlerinin olduğunu belirtmektedirler. Bu bağlamda ailenin, toplumsal bütünlüğün sağlamasında ciddi bir öneme sahip olduğunun altını çizmektedirler.

Günümüz dünyasında pek çok konuda olduğu gibi evlilik konusunda da geleneksel hayatın etkisi gittikçe azalmaktadır. İnsanlar farklı ve hiç denenmemiş ilişki biçimlerini deneyebilmektedirler (Aytemur Nüfusçu ve Yılmaz 2012). Bu bağlamda düşünüldüğünde evliliğin öneminin tartışılması geniş bir bakış açısıyla yapılmalıdır. Çünkü günümüzde bireyler, evlilik olgusuna daha farklı bir bakış açısıyla bakabilmektedirler. Yapılan çalışmalara bakıldığında eşlerin ayrılma sürecinin negatif

duygular, davranışlar ve sağlık gibi stresli birçok durumu beraberinde getirebildiği görülmektedir (Waite 1995). Amato (2014) 90'ların sonunda yapmış olduğu çalışmada, boşanmış bireyleri evli bireylerle kıyaslayıp bu kişilerin daha az psikolojik iyi olma hâline sahip olduklarını, daha az mutlu olduklarını ve psikolojik stres semptomlarının daha fazla olduğunu bulgulamıştır. Eşler için durum böyle iken çocuklar için de bu konu pek iç açıcı görünmemektedir. Boşanmış ailelerin çocukları ile boşanmamış ailelerin çocuklarının karşılaştırılması sonucu, boşanmış ailelerin çocuklarında daha fazla zihinsel hastalıklarının olduğu görülmektedir (Waite ve Lehrer 2003). McLanahan ve Sandefur (1994 p. 61) tarafından yapılan bir diğer çalışma ise boşanmış ailelerin çocuklarının liselerde okulu bırakma oranının, boşanmamış ailelerin çocuklarına göre iki kat daha fazla olduğunu göstermektedir. Ergen anne olma ve işsizlik gibi durumlarda ise söz konusu farkın oranı bir buçuk-iki katı kadar olabilmektedir. Waite (1995), boşanmış tek ebeveynli çocukların iki ebeveynli çocuklarla kıyasladığında bu çocukların, aileleri ve ebeveynleri ile çok daha az zaman harcadıklarını ve ileriki yaşlarda da diğer çocuklara kıyasla ebeveynleri ile daha az iletişimde kaldıkları ve daha sağlıksız bir ilişki kurduklarını öne sürmektedir. Brown'nun (2010) yapmış olduğu başka bir çalışmada ise tek ebeveynli çocukların hem ailelerine hem de topluma daha maliyetli yetiştirildiğini belirmektedir. Bununla birlikte evli ailelerde daha fazla çocuk olması durumunda veya parçalanmış aile çocuklarındaki oranlarının düşürülmesi durumunda, refah durumunun daha iyileştirilebileceğini ve yoksulluğun da düşürülebileceğini ifade etmektedir. Bu karşılaştırmalara bakıldığında literatürde, evliliğin hem çiftlerin kendi psiko-sosyal durumları hem sağlıkları için hem de çocuklarının birçok açıdan iyi olma hâlleri açısından önemli olduğu ve var olan evliliklerin mümkünse sürdürülmesi gerektiğinin vurgulandığı görülmektedir.

2.2. Boşanma

2.2.1. Boşanmanın Kısa Tarihi

İnsan türünün devamı, karşıt cinsteki iki insanın bir araya gelmesini gerekli kılmaktadır. Tarih boyunca bu durum var olagelmiştir. İnsanlar zaman içerisinde bunu belli kurallara bağlı olarak gerçekleştirmeye başlamışlardır. Evlenmek ve aile olmak bu durumun en bilinenleridir (Bahçekapılı 2008). Toplum nezdinde kabul gören bir sözleşmeye denk gelen evliliklerle aileler kurulmaya başlanmıştır. Ancak söz konusu

durum her zaman bu kadar romantik olmayabilmektedir. Çoğu zaman güzel sözler ve iyi temennilerle başlayan birçok evlilik maalesef güzel olmayan şekillerde bitebilmektedir. Bu durum sadece günümüz insanı için de geçerli değildir. Tarihin her döneminde ve hemen her toplumunda boşanmaya rastlanılmaktadır (Zare ve Rajaeepur 2013). Yani evliliğin olduğu her yerde bir boşanma durumundan bahsetmek bir zorunluluktur ve bu durum hep var olagelmiştir.

Kısaca boşanmanın tarihine bakıldığında evliliğin neredeyse tüm dinlerde hoş görülmesine karşın, boşanma hoşgörü ile karşılanmadığı görülmektedir. Boşanmanın dünyada uzun ve zorlu bir geçmişi olduğu söylenebilmektedir. Boşanma üzerine çalışmaları olan hukuk uzmanı Kitchin (1912 p. 63, Kaynak: Delmedico 2018 p.18), boşanmanın Batı'da boşanmanın yüzyıllar boyunca, bir çiftin basitçe ayrıldığı özel bir mesele olmaktan çıkıp öncelikle Roma Hukuku ile kamusal alana, oradan da kilise kontrolüne geçmeye başladığını belirmektedir. Buradan, daha önceleri boşanma daha özel ve daha sınırlıyken, din ve kanunlarla beraber bu durumun daha karmaşık ve daha kamusal hâle gelmeye başladığı anlaşılabilmektedir. Giddens (2012 p. 263), evliliğin Batı'da yüzyıllar boyunca çözülemez olarak görüldüğünü, boşanmaların ise sadece cinsel ilişkiyle tamamlanmayışı durumunda olabildiğini ifade etmektedir. Dinin devreye girmesi ile hem evlilik hem de boşanma durumlarında değişiklikler meydana gelmeye başlamıştır. Orta Çağ boyunca kilise, evliliğin sadece ilahi bir yasa ile düzenlendiğini iddia etmiştir. Bu yüzden boşanmalar da tamamen kilisenin kontrolü altında olmuş ve bu sorunlar Engizisyon mahkemelerinde çözülmeye çalışılmıştır. Katolik kilisesi evlilik ve boşanma üzerindeki egemenliğini 16. yüzyıldaki Martin Luther'in reformuna kadar sürdürmüştür. Luther, burada evli yaşamı bekârlığa göre yeniden değerlendirmiş ve evliliği İncil'deki bir ayin yerine, iki istekli çiftin arasındaki bir sözleşme olarak kabul etmiştir. Bu aşamadan sonra boşanma ile ilgili süreç hem hızlanmış hem de hukuksal bir zemine oturmaya başlanmıştır (Delmedico 2018 p. 19). Bu süreç farklı değişimlerle ilerlerken özellikle sanayi devrimi ile başlayan modern hayat süreci bunda çok etkili olmuştur. Bunun da çok çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Kadının istihdam hayatına girmesi, elde edilen yeni haklar ve dinin etkisinin azalması gibi birçok sebep sayılabilir.

Üç semavi dinin aynı geleneği paylaştığı söylenebilmesine (Bulut 2008) rağmen İslamiyet, özellikle aile ve kadın konusunda önemli değişiklikler getirmiştir. Cahiliye

Arap dönemi olarak kabul edilen İslamiyet öncesi Arap dünyasında kadının maldan bir farkının olmadığı görülmektedir (Okumuş 2019). Sosyal hayatta adı ve sözü olmayan kadınlar, erkeğin malı olarak kabul edilmekte ve erkek kadına istediğini yapabilmektedir. Bu noktada İslam'ın kadın ve aileye verdiği değer, çağını aşan bir konumda kabul görmektedir. Diğer dinlerde kutsal kabul edilen aile görüşü İslamiyet için de geçerlidir. Bekâr insanların aile kurmaları için evlenmeleri teşvik edilmiş ve toplumun bunu sağlaması sosyal bir görev olarak tembih edilmiştir (Nur 24/32). Bundan ötürü boşanma, İslamiyet'te istenmeyen bir olgu olarak karşılık görmüştür. İslam'da asıl olan ailenin varlığı ve korunması olduğu için boşanmalar olabildiğince zorlaştırılmıştır. Boşanma en son çare olarak görülmektedir (Eşmeli 2017). Bireylerin evlenmesi, evliliklerini sürdürmesi ve boşanmaması gerektiği yönünde ne kadar baskı ve yargı olursa olsun boşanmaların yine de var olduğu görülmektedir.

Bu durum hep var olsa da boşanmanın bu kadar fazla ve yaygın olması günümüze has bir durum olarak kabul edilmektedir. Tarih boyunca boşanma hoş görülmüş bir şey olmamakla beraber yalnızca erkeğin isteğiyle yapılacak bir eylem olarak kabul edilmiştir. Fakat günümüzde bu süreç farklılaşmıştır. Bugün dünyanın birçok ülkesinde boşanmanın daha hızlı olduğu bilinmektedir (Katz 1994; Giddens 2012 p. 263). Boşanmanın bu kadar artmasının sadece erkekler özelinde ele alınmaması gerektiği ve bu hakka sadece erkeklerin sahip olmadığı bilinmelidir. Özellikle 1960'lı yıllardan sonra feministlerin yapmış olduğu cinsel devrimle beraber bu haklara kadınlar da sahip olmaya başlamıştır (D'Emilo ve Fredman 2012, Kaynak: Delmedico 2018 p. 21). Bu kapsamda özellikle günümüzde boşanmaların gittikçe arttığı görülmektedir. Bu durum oldukça önemli bir sorun hâline geldiği için bu alanda çalışan profesyoneller ve araştırmacıların da dikkatini çekmiş ve ilgili çalışmalar gün geçtikçe artmaya başlamıştır (Gökce 2020 p. 7).

2.2.2. Boşanma Olgusu

Tarih boyunca insanlar sosyal normlar etrafında bir aile düzeni oluşturmayı başarmışlardır. Ailenin varlığı, bir toplum için hayati düzeyde elzem görülmektedir. Çünkü aile, toplumun bir ferdi olan bireylerin yetiştirildiği ilk ortamdır. Bu anlamda ailelerin varlığı toplumlar için oldukça önemli konumdadır (Demirkan 2006). Toplumun ruh sağlığında önemli ölçüde rol oynayan eski bir kurum olan ailenin (Jalili ve ark. 2017) yapısında çıkacak olan sorunlar da elbette ki toplumu ilgilendirmektedir. Ailede çıkacak

sorunlar, dengesizlikler, işlev bozuklukları ve çatışmalar doğrudan veya dolaylı olarak toplumu da ekonomik ve kültürel anlamda olumsuz etkilemektedir. Boşanma aile bütünlüğünü parçalayan, aile içerisinde çatışma ve işlev bozukluklarını ortaya çıkaran bir süreç olarak kabul edilmektedir.

Bu kısımda, boşanmanın kavramsal olarak neye karşılık geldiğini öğrenmek amacıyla literatürde yapılmış bazı tanımlamalara bakılma gereksinimi bulunmaktadır. Basit manada evlilik iki kişinin yasal anlamda birleşimi ise boşanma da bu çiftin yasal olarak ayrılması anlamına gelmektedir (Covy 2006). Oxford Sosyoloji Sözlüğü, boşanmayı "*Yasal olarak oluşturulmuş bir evliliğin yasal olarak dağılması*" olarak tanımlamaktadır (Thadathil ve Sriram 2020). Aksan ve Altunsu Sönmez (2019 p. 7) ise boşanmayı erkek ile kadın arasındaki evlilik sözleşmesi çerçevesinde kurulan bağın hukuksal anlamda bitirilmesi olarak tanımlarken boşanmanın gerçekleştiği durumda çiftler arasındaki ayrılığın meşruiyet kazanmış olduğunu, evliliğe ilişkin bazı rollerin artık toplum tarafından da çiftlerden beklenmediğini ifade etmektedirler. Boşanma olgusu, sadece kadın ve erkekle ilgili bir durum değildir. Bu süreç tüm aile üyelerini etkilemektedir. Bu kapsamda Arpacı ve Tokyürek (2012), boşanmayı psikolojik açıdan ailenin bütünlüğünün bozulmasına, ailenin bölünmesine veya birliğinin dağılmasına sebep olan ve bununla birlikte tüm aile üyelerini ve yakın çevredeki kişileri sarsabilen karmaşık bir durum olarak açıklamaktadırlar. Boşanmanın sosyolojik tanımına bakıldığında ise evlilikten beklentilerini karşılamayan eşlerin duygusal, cinsel, hukuki, ekonomik ve fiziki birlikteliklerinin hukuki anlamda bitirilmesi için yapılan başvuru olarak tanımlandığı ortaya çıkmaktadır (Aksan ve Altunsu Sönmez 2019 p. 37). Eşsizoğlu (2012 p. 127) boşanmayı, evlilik kadar eski bir olgu olarak görmekte ve hukuki bağlamda gerçekleştirilmiş bir evliliğin, çiftlerin hiçbir bağı kalmaksızın, eğer varsa çocukların haklarının saklı kalması koşuluyla, hâkim kararıyla sona erdirilmesi ve çiftlerin yeniden isteği durumunda evlenmelerine müsaade eden hukuki bir durum olarak tanımlamaktadır.

Boşanma, ailenin bozulması veya başarısız olması ile ilgili bir durumken bu durum genellikle bir ya da daha fazla aile üyesinin rollerini yerine getirememesinden kaynaklanmaktadır (Jalili ve ark. 2017). Boşanma, aslında var olan durumun değişimi anlamına gelmektedir. Bu konuda Kalantari ve ark. (2011) boşanmayı, eşler arası duygusal kriz deneyimiyle başlayan ve çatışmayı beraberinde getiren bu çatışmaya çözüm

olarak da ayrılma, yeni roller, yeni yaşam tarzı ve yeni bir konum olarak betimlemektedirler.

2.3. Boşanma Nedenleri

Boşanma nedenlerine bakıldığında birçok farklı nedenin olduğu görülmektedir. 1980'li yıllarda Danimarka'da yapılan bir çalışmada, boşanma nedenlerinin daha çok; eşlerin birbirlerine yakın hissetmeme, duygusal yakınlık kuramama, evlilik ile ilgili sıkıntılar, yaşam tarzı ve değerlerdeki farklılıklar olduğu görülmüştür (Gigy ve Kelly 1993). Boylamsal çalışmalarda, boşanmaların nedenleri genellikle; aile içi şiddet, tekrarlayan çatışmalar, sadakatsizlik, ilişkideki birden fazla sorun, evliliğe zayıf bağlılık, cinsel yetersizlik ve güven duygusunun azlığı olarak belirlenmiştir (Previti ve Amato 2004; Amato 2010). Bunların yanı sıra Previti ve Amato'nun (2004) yapmış oldukları 17 yıllık boylamsal çalışmada, evlilik dışı cinsel ilişkinin boşanmayı artırdığını göstermişler ve sadakatsizliğin hem ilişkinin nedeni hem de ilişkinin sonucu olabileceğini varsaymışlardır.

Cinsiyet rollerindeki farklılıklar da boşanma nedenleri üzerinde etkili olmaktadır. Yapılan bir çalışmada kadınların boşanma nedenleri daha çok aldatma ve sorumsuzluk olurken erkeklerin boşanma deneyimleri heyecanın bitmesi, kıskançlık ve değiştirilmeye çalışılmak olarak belirlenmiştir (Kaya 2016). Bunun yanı sıra hareketliliğin, kentleşmenin, bireyselleşmenin ve eşlerin birbirlerine uyum sağlama baskısının artması ile evlilik istikrarının zayıfladığı iddia edilmekte ve bunlar genellikle mikro düzey sebepler olarak gösterilmektedir (Wagner 2020 p. 40). Bununla beraber boşanma, genellikle evlilikteki düşük doyumla ilgiliyken veya bundan dolayı daha çok ortaya çıkarken yüksek doyuma sahip evliliklerde de boşanmalar görülmektedir (Lavner ve Bradbury 2012). Bundan dolayı boşanmanın aslında belli bir nedeni veya spesifik bir kitlesi yok denilebilir.

Bir evliliğin bitmesi için birden çok neden bulunabilmekte ve bu durum kişi bazında değişkenlik gösterebilmektedir. Bu nedenle bütün nedenlerin konuşulması veya yazılması olanak dışı görünmektedir. Hâl böyle olunca konunun daha anlaşılır ve öz olabilmesi için boşanma nedenlerinin neler olduğuna dair bilgiyi Türk Medeni Kanunundan öğrenmek avantaj sağlayacaktır. Buna göre boşanmanın ilk nedeni 161. maddede belirtildiği üzere eşlerden birinin zina etmesidir. Zina, tek başına mutlak boşanma nedeni olarak görülmektedir. Evlilik birliğinin sarsıldığı kabul edilmekte ve hâkim boşanmaya karar

vermektedir. 162. madde, eşlerden birinin diğer eş tarafından hayatına kast edilmesi, eşin vücut bütünlüğüne ve sağlığına olan saldırıdır ki bu da pek fena muamele olarak kabul edilmektedir. Onur kırıcı muamele de boşanma sebebi olarak kabul edilmektedir. 163. maddede küçük düşürücü suçlar ve haysiyetsiz hayat sürme de boşanma sebebi olarak görülmektedir. Örneğin hırsızlık, dolandırıcılık, ırza geçme, ayyaşlık, kumarbazlık, hayat kadını olarak çalışma gibi suçlar boşanmak için yeterli sebepler olmakta, bunların yanı sıra eşlerden birinin öbürünü terk etmesi durumu, akıl hastalığı, evlilik birliğinin sarsılması da kanunun diğer maddelerini oluşturmaktadır.

2.4. Boşanmın Sonuçları ve Etkileri

İnsanların evliliğe olan bakış açıları boşanma için geçerli olmamaktadır. Hemen her toplumda evlilik hoş görülüp desteklenmesi gereken bir eylem olarak teşvik görürken, boşanma bunun aksine istenmeyen bir durum olarak kabul edilmektedir. Evli bireylerin evliliklerini sürdürmeleri ve mümkün olduğunca boşanmamaları gerektiği yönünde tavsiyeler bulunmaktadır. Bu bağlamda Aksan ve Altunsu Sönmez (2019 p. 37), boşanmanın geleneksel toplumlarda hoş karşılanmayan, istenmeyen ve doğal bir süreç olarak kabul görmeyen bir durum olduğunu belirtmektedirler. Bundan ötürü dışsal etkilerin fazla olduğunu, bu sebeplerden dolayı sürecin yaşanması ve sonuçlarıyla baş etmenin zor olduğunu, boşanan çiftlerin yanı sıra tüm aile üyelerinin de zorlandığını ifade etmektedirler.

Evlilik; yeni bir başlangıç, umutlu bir varoluşsallık, keşfedilmeyi bekleyen bir gizem, çoğunlukla aşk ve sevgi barındırmaktayken aksi olan boşanma ise evliliğin tam tersi duygu ve olaylara karşılık gelmektedir. Bu konuda Mastekaasa (1992), evliliklerdeki bozulmaların, stresi önemli ölçüde artırdığını ve bu durumun bireysel iyi olma hâlini azalttığını savunmuştur. Halford ve ark. (2003) da evliliğin bozulması ve boşanmanın çiftler için hem ekonomik hem de bireysel acı çekme noktasında ciddi bir önem taşıdığını belirtmektedirler.

Boşanma, yaşam deneyimleri arasında ölümden sonra ikinci en büyük stres kaynağı olarak görülmekte ve bu stresi yaşayan bireylerin yaşamı üzerinde yaygın bir etkisi bulunmaktadır (Gähler 2006; Amato 2010; Stainer ve ark. 2015; Muchena ve ark. 2019). Yukarıdaki durum göz önünde bulundurularak birçok çalışmada, boşanmanın durumunu, bireylerin uyum sağlaması gereken stresli bir yaşam geçişi olduğu

varsayılmaktadır (Amato 2010). Nitekim Amato (2010) ve Gähler (2006) boşanmanın, bünyesinde çeşitli sosyal problemler barındırdığını, boşanmalarda sosyal ağların ve sosyal desteklerin küçülmesinden dolayı boşanmış bireylerin evli bireylere oranla daha yüksek psikolojik strese sahip olduklarını belirtmektedirler. Mark ve Lambert (1996, Kaynak: Gündüzalp 2018 p. 4) yapmış oldukları çalışmalarda, boşanmış kişilerle evli, hiç evlenmemiş ve dul kalmış bireylerin psikolojik iyi oluşlarını çeşitli açılardan karşılaştırmışlardır. Bu karşılaştırmanın sonucuna göre en düşük psikolojik iyi olma hâline sahip olanların, boşanmış bireyler olduğunu belirtmişlerdir.

Boşanma hayattan bağımsız, ayrı bir olay değildir. Çift hâlâ beraberken başlayan bir süreç olup yasal olarak ayrıldıktan sonra bile uzun süre devam eden sancılı bir vetiredir. Doğal olarak bu süreç, bireyleri stresle karşı karşıya getirmektedir. Elbette ki bu sürecin yoğunluğu ve süresi, kişiden kişiye ve olaydan olaya farklılık gösterebilmektedir. Buna bağlı olarak Amato (2000), bireylerin bu süreçte ne kadar az stres yaşar ve yıpratıcı tecrübeler geçirirlerse, aynı oranda yeni bir hayata, okula, işe ve aileye uyum sürecinde de kolaylık yaşayabileceklerini söylemektedir. Boşanmanın kişiler açısından önemli bir stres kaynağı olduğunu belirten Muchena ve ark. (2019), evlilikte olduğu gibi boşanmanın da ilgili aileler, arkadaşlar ve çiftin iletişim ağı tarafından gözlemlendiği için halka açık bir olay olduğunu belirtmektedirler. Bunun strese, aşağılanmaya ve pişmanlık duygularına neden olabildiğini vurgulamışlardır. Muchena ve ark. (2019) yaptıkları çalışmada, katılımcılardan birinin, boşanmayı tüm aileyi "başarısız" gösteren bir süreç olarak yorumladığı belirtilmekte ve bunun sonucunda sosyal etkileşimden çekildiğinin vurgusu yapılmaktadır. Özetle burada evliliğin bir başarı, boşanmanın ise kültürel olarak bir başarısızlık olarak kabul edildiği görülmektedir.

Yukarıdakilere benzer olarak Mendoza ve ark. (2020), boşanma stresinin başlı başına ruh sağlığını etkilediğini belirtmektedirler. Bununla beraber çaresizlik, saldırganlık, üzüntü, suçluluk, yalnızlık ve belirsizlik duygularının eşlik ettiğini de ifade etmektedirler. Covy (2006), boşanmanın yasal yönü daha çok kapsayıcı olsa da aslında boşanmayı sadece yasal bir süreç olarak kabul etmenin, durumu çok basitleştirmek anlamına geldiğini ve boşanmanın ailesel boyutunun pek çok açıdan travmatik olabileceğini söylemektedir. Burada da görüldüğü üzere boşanma sadece çiftler için geçerli olmamakla birlikte sosyal çevrede ve akrabalık ilişkilerinde de yıkıcı bir etkiye

sahip olabilmektedir. Boşanmayı betimlerken Shahraki ve ark. (2020) da boşanmanın insanlar için önemli bir sorun olduğunu, çünkü tüm aile üyelerinin sosyal, fiziksel ve zihinsel durumlarını doğrudan, dolaylı olarak da toplumun sağlığını da dolaylı olarak etkileyen bir durum olduğunun altını çizmektedirler.

Boşanma, tüm aile fertleri ve ailenin çevresi üzerinde etkili olmakta ancak özellikle çocuklar ve eşler üzerinde daha fazla etkiye sahiptir. Bu konuda Kang ve Ganong (2020), boşanmanın sadece ebeveynlerin üzerinde etkili olmadığını, onlarla beraber çocuklarının da stres yaşadığını, özellikle yasal boşanma süreci sonuçlanmadan çocukların bu stresi daha çok yaşadıklarını ifade etmektedirler. Boşanma sürecini karakterize eden özellikler yaşamdaki değişiklikler, duygusal kargaşa ve zor görevlerdir. Bunlar aynı zamanda enerji tüketen durumlardır. Bu durumlar, ebeveynlerin ve çocukların yoğun stres altında olduğu bir dönemde çocuklarının ihtiyaçlarını gidermede kısıtlayıcı da olabilmektedir (Finzi-Dottan ve Cohen 2014). Bu durumda, artan stresin yanında çocukların var olan ihtiyaçlarının karşılanması ve giderilmesi noktası da bir sorun alanına dönüşebilmektedir.

Boşanan eşler; ekonomik sıkıntı, çevre ve aile baskısı, duygusal sıkıntı, özellikle kadınlarda taciz edilme, çocukların velayeti, ikinci evlilik şansının azalması, ikinci evliliğe uyumda güçlükler, çocuklarda psikolojik rahatsızlıklar ve uyum sorunları gibi birçok problemle karşı karşıya kalabilmektedir (Arpacı ve Tokyürek 2012). Körük ve Sapmaz (2019) ise boşanmanın, yetişkinler açısından eşten ayrılmanın obje kaybına denk geldiğini ve bu durumun da bireyde stres, kaygı, tedirginlik ve üzüntü meydana getirdiğini dile getirmişlerdir.

2.4.1. Boşanmanın Erkekler Üzerinde Etkisi

Boşanmanın olumsuz bir yaşam deneyimi olduğu şüphesiz bir gerçekliktir. Bu durumun hem çiftler açısından hem de çocuklar açısında ve çiftlerin tüm çevresi üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda yapılmış birçok çalışma mevcuttur. Özellikle boşanma deneyimi ve eylemi, boşanma sürecine uyum ile ilgili çalışmalar, kadınların boşanmadan sonra rutin bir yaşamı sürdürmede erkeklere oranla daha fazla zorluk yaşadıkları varsayımına odaklanmıştır (Locker ve ark 2010; Amato 2010). Yani boşanma konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında, bu çalışmalarda çocukla boşanmanın aile ve çocuklar üzerindeki etkisi üzerinde durulduğu görülmektedir.

Bu alanda önemli çalışmalar da yapılmıştır (Scanlan ve ark. 2003; Ahrons 2007). Ancak yapılan son çalışmalarda, erkeklerin de boşanmaya uyum sağlamada önemli zorluklar yaşadıkları ve birçoğunun fiziksel ve psikolojik sağlık sorunları ile karşılaştıkları gösterilmiştir (Kulik ve Kasa 2014; Ruffieux ve ark. 2014).

Boşanma ile beraber erkekler, genellikle tam zamanlı olan babalık statülerinden velayet sahibi bir baba statüsüne düşmektedirler. Sonuç olarak boşanmanın, ebeveyn ve aile kimlikleri açısından erkeklerin (babaların) de benlik saygısı üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır (Kulik ve Kasa 2014). Ebeveyn boşanmalarının genel olarak babalar ve çocukları için zararlı olduğu bilgisi akademik çalışmalarla desteklenmektedir (Cooney ve Uhlenberg 1990; Daatland 2007). Ayrıca Daatland (2007), boşanma durumunda çocukların babalarından ziyade annelerine daha yakın olduğunu belirtmekte ve bu durumun, çocuklarına düşkün babalar açısından boşanmanın ekstra olumsuz bir yön oluşturduğunu belirtmektedir.

Güney Afrikalı siyahi erkekler üzerine yapılan bir çalışmada, boşanma deneyimi olan erkeklerin kilise, topluluk ve iş yeri de dâhil olmak üzere hayatlarıyla ilgili alanların hepsinde sorunlar yaşadığı görülmüş, bu erkeklerin duygusal sorunlar da yaşadıkları anlaşılmıştır (Muchena ve ark. 2019). Ayrıca erkeklerin boşanma ile başa çıkmada sınırlı mekanizmaya sahip olduğunu, en basitinden erkeklerin güçlü olmak, ayakta kalmak zorunda olmaları gerektiğine dair düşüncelere sahip olduğunu da eklemektedir. Bu da aslında toplumsal cinsiyet bağlamında erkeğin güçlü olmak zorunda olduğu düşüncesiyle örtüşmektedir ve erkeğe artı bir dezavantajlılık yüklenildiğini göstermektedir. Bu konuyu destekler nitelikte Kipnis (2004 p. 12) toplumsal cinsiyet etkisi ile kadınların bu süreçte daha çok bir araya geldiklerini, erkeklerin ise yollarını bulmak amacıyla daha çok kişisel çözümler aradıklarını söylemektedir. Çünkü tarihsel olarak erkeklerin rekabet etmeleri, duygularını gizlemeleri ve kendilerine güvenmeleri gerektiği öğretilmiştir.

Kendisi de bir psikoterapist olan Delmedico, boşanmış erkeklerle uzun zaman çalışmıştır ve Delmedico bu süreçte birçok erkeğin sessizce büyük acılara katlandığını ifade etmektedir (Delmedico 2018 p. 2). Kültürel, biyolojik ve arketip eğilimlerimiz göz önünde bulundurulduğunda boşanmanın, birçok erkek için duygusal ve psikolojik olarak tamamen hazırlıksız bir durum olabildiğini eklemektedir (Delmedico 2018 p. 7). Buna rağmen boşanmanın etkisi üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında kadınlara daha fazla yer verildiği görülmektedir (Kiecolt-Glaser ve ark. 1996). Ancak yapılan bazı

çalışmalarda, boşanma sonrası daha fazla acı çeken tarafın erkekler olduğu görülmüştür. Bu bağlamda boşanmış babaların akut akıl hastalığı nedeniyle evli erkeklerden dokuz kat, boşanmış annelerden ise üç kat daha fazla hastaneye yatmasının muhtemel olduğu ortaya konulmuştur (Bloom ve ark. 1978). Kitson ve Sussman (1982), babaların boşanma durumunda suçu daha çabuk üstlerine aldıklarını, boşanma nedeni olarak kendilerini sorumlu tuttuklarını ve boşanmanın etkilerinden daha fazla zarar gördüklerini ifade etmektedirler. Bruce ve Kim (1992), Kitson ve Sussman'a (1982) benzer bir şekilde evlilikte meydana gelen bozulmalarda hem erkeklerin hem de kadınların majör depresyonla ilişkili olduğunu söylese de erkeklerde majör depresyon riskinin daha yüksek olduğunu ifade etmektedirler.

Boşanmanın çocuklar üzerinde yıkıcı bir etkisi olurken çiftler arasında da farklılıklar meydana gelmektedir. Uzun dönemde kadınların boşanmadan erkeklerden daha fazla olumsuz etkilendikleri görülmüştür. Erkeklerin ikinci evliliğe daha çabuk adapte oldukları ve finansal açıdan kadınlardan daha iyi durumda olmaları sebebiyle bu durumun ortaya çıkardığı sorunların üzerinden daha kolay geldikleri ileri sürülmüştür (Wallerstein ve Blakeslee 1990 pp. 49-53, Kaynak: Delmedico 2018 p. 24). Bu veriler, erkeklerin daha fazla acı çektiği ile çelişki gösterebilmektedir. Ancak her çalışmanın verileri kendine özgü olduğu için "acı kıyaslama" girişimine girilmemelidir. Erkek ve kadın olarak, bazen de cinsiyetten bağımsız olarak boşanmalarda zorlukların yaşandığını söylemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

2.5. Boşanma Oranları

Tablo 2- 1: Avrupa Birliği kaba boşanma oranları, 1964-2019

	1964	1970	1980	1990	2000	2010	2016	2017	2018	2019
AB	0.8	0.9	1.3	1.5	1.7	1.9	1.9	1.9	1.8	1.8
Danimarka	1.4	1.9	2.7	2.7	2.7	2.6	3	2.6	2.6	1.8
Almanya	1.1	1.3	1.8	1.9	2.4	2.3	2	1.9	1.8	1.8
İtalya			0.2	0.5	0.7	0.9	1.6	1.5	1.5	1.4
Kıbrıs	0.2	0.2	0.3	0.6	1.7	2.3	2.3	2.2	2.4	2.6
Letonya	2.3	4.6	5	4	2.6	2.4	3.1	3.1	3.1	3.1
Litvanya	0.9	2.2	3.2	3.4	3.1	3.2	3.1	3	3.1	3.1
Lüksemburg	0.4	0.6	1.6	2	2.4	2.1	2.1	2	2	3.1
Macaristan	1.9	2.2	2.6	2.4	2.3	2.4	2	1.9	1.7	1.8
Portekiz	0.1	0.1	0.6	0.9	1.9	2.6	2.2	2.1	2	2
Norveç	0.7	0.9	1.6	2.4	2.2	2.1	1.9	2	1.9	1.9

İsviçre	0.8	1	1.7	2	1.5	2.8	2	1.9	1.9	2
Finlandiya	1	1.3	2	2.6	2.7	2.5	2.5	2.4	2.4	2.4
İsveç	1.2	1.6	2.4	2.3	2.4	2.5	2.4	2.4	2.5	2.5
Türkiye						1.6	1.6	1.6	1.7	1.9

Kaynak: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/3/39/Crude_divorce_rate%2C_selected_years%2C_1960-2019_%28per_1_000_persons%29_May_2021.png

Boşanma oranlarına bakıldığında hep bir artış olduğu görülmektedir. Kaba evlilik oranlarında nasıl ki sürekli bir azalış mevcut ise aynı şekilde kaba boşanma oranlarında da sürekli bir artış bulunmaktadır. 1964 yılında Almanya'da bu oran 1.1 iken 2019 yılında 1.8 olmuştur. Türkiye'de ilk yılların oranı bulunmamaktadır. Geri kalan yıllarda ise genel bir seyir izlemekte ve ciddi bir artış veya azalış görülmemektedir.

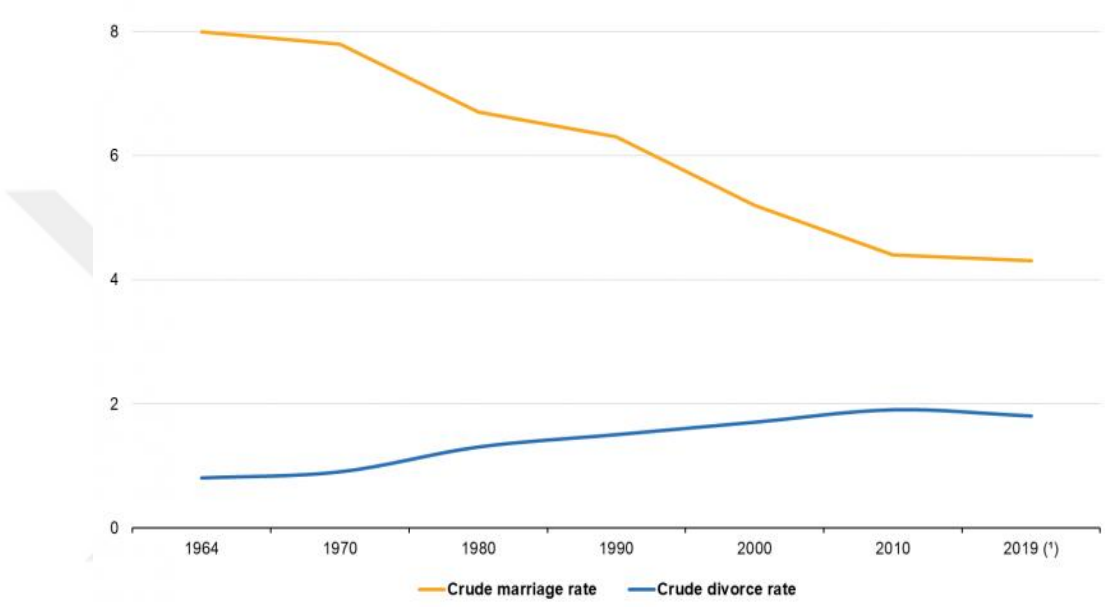
AB'nin bazı ülkelerine dair boşanma durumları yukarıdaki tabloda (Tablo 2-3) gösterilmiştir. Bu tabloya göre yeni yüzyılın başından itibaren bazı ülkelerde boşanma oranlarında azalmalar meydana gelmeye başlamıştır. Amerika'nın son yirmi yıllık süreci söz konusu bu verileri doğrular niteliktedir. Nitekim Kang ve Ganong (2020), son on yıllık süreçte, Amerika'da boşanma oranlarında istikrarlı düşüş görüldüğünü ifade etmektedirler. Ancak yaşanan bu düşüşe rağmen boşanmanın hâlâ çok yaygın olduğunu da eklemektedirler. Wagner (2020), ABD ve Avrupa'da boşanma oranlarının son yıllarda artmadığını, bu eğilimin temel sebebinin ise kadın devrimi ve cinsiyet eşitliğine odaklanmak olduğunun altını çizmektedir. Ancak boşanmaların gelecekte nasıl bir seyir izleyeceğine dair ise kesin bir tahminde bulunmamaktadır.

Yaşlanan Avrupa nüfusu yeni durumlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumlardan bazıları bireyselleşme süreci ve boşanmaların artması ile beraber ailelerin standartlarının dışına çıkmasıdır. Boşanma oranlarına bakıldığında boşanmaların genç yetişkinlerden ziyade, 50 yaş üzeri çiftlerde daha çok arttığı görülmektedir. 50 yaşından sonraki boşanma durumu ise literatürde gri boşanma devrimi (gray divorce revolution) olarak karşılık bulmuştur (Maes ve ark. 2020). Boşanma oranlarında 2010'da Avrupa için geçerli olan bir çalışmada, boşanma oranlarının 50 yaş üstü nüfus için son 20 yılda iki katına çıktığı belirlenmiştir. Daha doğrusu, her iki grup için de boşanma oranları artmıştır, ancak yaşlı yetişkinler için bu durumun daha belirgin olduğu görülmüştür (Brown ve Fin 2012).

Boşanma oranlarının evlilikteki mutsuzlukla doğrudan örtüşmediğini belirten Giddens (2012 p. 264-265), boşanma oranlarının, pratikte ayrılmış olup yasal olarak

ayrılmayanları kapsamadığını ifade etmektedir. Ayrıca insanların mutsuz bir evlilik içinde kalabildiklerini, bunun bazı sebeplerinin olduğunu da belirtmektedir. Bu sebepleri de ailenin (evliliğin) kutsal sayılması, çocukların iyilik halinin öncelenmesi ve boşanmanın getireceği maddi külfetler olarak sıralamaktadır. Bu etmenler göz önünde bulundurulduğunda boşanma oranlarının tekrar düşünülmesinde fayda bulunmaktadır.

2.6. Evlilik ve Boşanma Oranlarının Karşılaştırılması

Şekil 2- 1: Kaba evlilik ve boşanma oranlarının karşılaştırılması, AB 27, 1964-2019

Şekle (2-1) bakıldığında, Avrupa'da evlilik ve boşanmanın, yaklaşık elli yıllık süreç içerisinde nasıl bir seyir izlediği görülebilmektedir. Bu göstergelerle ailelerin oluşum ve dağılımına dair bilgiler verilmektedir. Yukarıdaki şekile göre başlangıç noktası 1964 senesi olarak belirlenmiştir ve 2019 senesine kadar kaba evlilik oranlarında sürekli bir düşüş olduğu görülmektedir. Bu elli yıllık süreçte, kaba evlilik oranlarında %50'ye yakın bir azalma meydana gelmiştir. 1964 yılında kaba evlilik oranı 8,0 iken 2019 yılında bu oran 4,3'e düşmüştür. Bunun aksine boşanma oranlarında ise sürekli bir artış gözlemlenmektedir. Kaba boşanma oranı, 1964 yılında 0,8'den, 2019 yılında 1,8'e yükselmiştir. Özetle elli yıllık süreçte boşanma oranlarında iki katından daha fazla bir artış olduğu söylenebilir

(https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Marriage_and_divorce_statistics).

Burada göze çarpan detay ise ailenin çözülüyor olmasıdır. Evlilikler azalırken boşanmaların artmasına ek olarak özellikle Avrupa'da evlilik (aile) oluşumu veya fesih edilmesi sadece evlenme ve boşanmalara bağlı değildir. Zira yasal evliliklere karşı alternatif birliktelikler yaygınlaşmıştır (Şentürk 2008; Aydın ve Baran 2010). Ulusal mevzuatlar bu çiftlere de aile olma noktasında belli haklar tanımaktadır.

2.6.1. Türkiye'de Evlenme ve Boşanma Oranları

Tablo 2- 2: Evlenme sayısı, kaba evlenme hızı, boşanma sayısı ve kaba boşanma hızı, 2001-2020

Yıl	Evlenme sayısı	Kaba evlenme hızı	Boşanma sayısı	Kaba boşanma hızı
2001	544 322	8.35	91 994	1.41
2002	510 155	7.73	95 323	1.44
2003	565 468	8.47	92 637	1.39
2004	615 357	9.10	91 022	1.35
2005	641 241	9.37	95 895	1.40
2006	636 121	9.18	93 489	1.35
2007	638 311	9.10	94 219	1.34
2008	641 973	9.04	99 663	1.40
2009	591 742	8.21	114 162	1.58
2010	582 715	7.97	118 568	1.62
2011	592 775	7.99	120 117	1.62
2012	603 751	8.03	123 325	1.64
2013	600 138	7.88	125 305	1.65
2014	599 704	7.77	130 913	1.70
2015	602 982	7.71	131 830	1.69
2016	594 493	7.50	126 164	1.59
2017	569 459	7.09	128 411	1.60
2018	554 389	6.81	143 573	1.76
2019(r)	542 314	6.57	156 587	1.90
2020	487 270	5.84	135 022	1.62

Kaynak: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2020-37211

Eurostat verileri arasında Türkiye'nin evlilik ve boşanma oranları hakkında detaylı veriler bulunmamaktadır. TÜİK verilerinde ise Türkiye'deki yaklaşık yirmi yıllık süreç zarfında evlenme ve boşanma oranları ve sayıları hakkında daha detaylı bilgiler yer almaktadır. Yukarıdaki tabloya (2-4) göre 2001 yılında 8,35 olan kaba evlilik oranı, 2020 yılında 5.84'e gerilemiştir. Boşanma oranlarında ise kaba boşanma oranı, 2001 yılında

1.41 iken 2020 yılında bu oran 1,62 olmuştur. Tabloda yıllara göre evlilik oranlarında azalma olmakla beraber boşanma oranlarında ise artma mevcuttur.

2.7. Boşanma Oranlarındaki Artışın Nedenleri

Boşanma olgusu, evlilik kurumu kadar eskidir. Tarihin her döneminde ve her toplumda var olmuştur. Ancak geçmişten günümüze doğru gelindiğinde boşanma ile sonuçlanan evliliklerde bir artış meydana gelmiştir. Modern dünyanın kurallarının birçok alanda olduğu gibi boşanma üzerinde de negatif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. 20. yüzyılın başından itibaren artan bu boşanma oranlarında (Wagner 2020) aynı yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir patlama yaşanmıştır. Bu bağlamda yüksek boşanma oranları ve bu oranların aileler, bireyler ve zihin sağlığı üzerindeki yıkıcı etkisinden dolayı akademisyenlerin, ruh sağlığı çalışanlarının ve hükümetlerin de dikkatini çekmiştir (Newcomb 2020). Çalışmanın bu kısmında kısaca boşanma oranlarının neden bu kadar hızla arttığına bakılmıştır.

Literatüre bakıldığı zaman boşanmanın neden arttığına dair ilk göze çarpan bilgi, kadınların istihdamının artması nedeniyle eşler arası iş bölümü ve uzmanlaşmanın giderek azalması ve buna bağlı olarak da evlilikte sağlanan yararların azalmasının yer aldığı görülmektedir (McLanahan 1983). Waite (1995), kadın istihdamının boşanma ile olan ilişkisine baktığında, çalışan kadınların kocalarına odaklanmak için daha az zamanlarının ve enerjilerinin olduğunu, ev hanımlarına oranla duygusal olarak evliliğe daha az bağımlı olduklarını ifade etmektedir. Kadınların eğitim almaları ve istihdam süreçlerine katılımlarındaki artış, makro düzeyde boşanma oranları üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir (Wagner 2020). Burada toplumsal cinsiyet rollerindeki değişmenin, boşanma üzerindeki etkisi görülmektedir. Toplumsal cinsiyet oluşumunda en etkili olan öğelerden birini iş bölümü oluşturmaktadır. Kadınlar evde ev işleriyle uğraşırken erkekler de dışarıda çalışır ve eve ekmek getirir anlayışı bulunmaktadır (Yılmaz 2018). Ancak kadınların kamusal alanda iş bulmaya başlamasıyla birlikte istihdam hayatına girmesi ve para kazanması boşanma oranlarını arttırmıştır.

Waite (1995), konuyu biraz daha açarak bekâr annelerin desteklenmesi, evlilik dışı çocuk doğurmalarına ve boşanmaya yönelik tutumlarının değişmesine neden olan kamu politikalarının hepsinin boşanmalardaki artışa sebep olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda tüm toplumlar için endişe kaynağı olan boşanma (Banaeian ve ark. 2005)

oranlarındaki artışın arka planında özellikle kadınların istihdam hayatına girmesi, eğitim seviyelerinin yükselmesi gibi sebepler yer almaktadır.

Günümüzde neredeyse tüm toplumlarda boşanma oranlarının arttığını söyleyen Eşizoğlu (2012 p. 127), bunun nedenlerini şöyle açıklamaktadır: Farklı sosyoekonomik kültürlerden bireylerin bir araya gelmesi, daha önce boşanma karşıtı var olan dini tutumlarda esneklik olmaya başlaması, ekonomik olarak bağımsız kadınların artması, feminist kadın hareketlerinin güçlenmesi ve bunların yanında yaşam süresinin artmasıdır. Değişen dünyada kişiler özerkliğine daha çok önem vermeye başlamıştır (Lesthaeghe 1995; Oppenheimer 1997; Boertien 2020) ve bu da ilişkilerden beklentileri değiştirip (Cherlin 2004) boşanma oranlarında artış meydana getirmiştir.

Boşanmanın artış nedenleri, yukarıda sayılanlarla sınırlı değildir. Toplumsal, kültürel, ekonomik değişimler ve bu değişimlerin aile yapısına etkisi boşanma artışının üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Kimo (2018 p. 27) kentleşmeye bağlı olarak boşanmaların arttığını ifade ederken kırsal kesimde boşanmaların daha az olduğunu belirtmektedir. Bunu da kadının kırsal alanda ekonomik özgürlüğünün olmamasına bağlamaktadır. Benzer bir açıklamayı da Ergin (2008 p. 102) yapmaktadır. Ergin'e göre kentleşmenin kadınlar üzerinde farklı sonuçları bulunmaktadır. Kentleşme sonucunda kadınların haklarının geliştiğini, eğitim seviyelerinin yükseldiğini ve kadınların toplumsal yaşama katılmasının arttığını ifade etmekte ve bu durumun evlilikte uyumu arttırmadığını söylemektedir. Buna ek olarak ailelerin yaşam düzeyinin arttığını fakat bununla beraber çatışmaların da arttığını ve dolayısıyla boşanmaların da arttığının altını çizmektedir. Aksan ve Atunsu Sönmez (2019 p. 40) boşanma oranlarının artma nedenlerinin toplumsal yapıdaki değişimlerden kaynaklandığını belirterek benzer bir yorumda bulunmaktadırlar. Özellikle kadınların sosyal konumundaki değişimlerinin boşanma üzerinde etkili olduğunu, kadının ekonomik bağımsızlığı, aile yapısının değişimi, boşanmış kişilere karşı halkın bakış açısının değişmesi gibi sebepleri boşanmayı artıran etkenler olarak göstermişlerdir. Yazarlar bunu söylerken amaçlarının kadınları suçlamak olmadığını, artık ekonomik olarak kendilerine yetebildiklerini ve daha rahat boşanma kararları aldıklarını dile getirmektedirler. Bunun dışında boşanma oranlarının artmasında birçok faktörün bulunduğu gerçekliğinin de altını çizen Şen (2009 p. 50), en önemli etmenin

gençlerin evlilik için hazır olmayışı olduğunu ifade etmektedir. Evliliğe hazır olmadan gerçekleşen evliliklerin de boşanma ile sonuçlandığını söylemektedir.

2.8. Boşanma Modelleri

Boşanma, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünya gündeminde, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar artış göstermiştir. Bu artışla beraber ciddi bir sorun alanına dönüşmüştür (Aydın ve Baran 2010). Bu sorun alanının gerek akademik gerekse politik anlamda ciddiyeti kavranmaya başlanmış ve buna yönelik çözümler bulunmaya çalışılmıştır. Haliyle bu sorunun çözülmesi için öncelikle iyi bir şekilde anlaşılması gerekmektedir. Bu bilinçle, özellikle sosyal bilimler alanında çalışan akademisyenler, boşanma olgusunu tartışmış ve sürecin nasıl işlediğinin anlaşılması amacıyla boşanma süreci hakkında modeller oluşturmuşlardır. Çalışmanın bu kısmında, belli başlı bu modellerden önemli görülen bazıları açıklanmaya çalışılmıştır.

Nasıl ki evlilik; yasal, finansal, duygusal, ailesel ve psikolojik olmak üzere çok düzeyli bir ilişki olarak kabul edilmekte ise boşanma da aynı düzeyleri kapsamaktadır (Covy 2006 p. 3). Bu alanda hem öncü çalışmacılardan biri olan hem de önemli bir isim olan Paul Bohannan (1970), çiftlerin boşanırken 6 süreçten geçtiğini tespit etmiştir.

1. *Duygusal boşanma*: Bu süreçte eşler, boşanmadan önce duygusal olarak birbirlerinden kopmuşlardır. Genellikle eşlerden birinin veya eşlerden ikisinin de ilişkiden duygusal olarak çekildiği bir dönemdir. Bu dönemde saygı, güven ve sevgi kaybı ortaya çıkmaktadır. Eşler birbirlerine kasten zarar verebilmekte veya birbirini hayal kırıklığına uğratabilmektedirler. Bu süreç yasal işleme geçmeden önce çiftlerin yaşadığı duygusal uzaklaşma aşaması olarak kabul edilmektedir. Toplumsal cinsiyet, kişilerin karar almalarında etkin rol oynamaktadır. Boşanma sürecinde kadınlar bu konuyu konuşmak ve tartışmak açısından erkeklerden daha aktiftirler. Duygusal boşanma sürecinde çocuklar söz konusu olduğunda muhtemel öfke, üzüntü, korku, karışıklık veya reddetme ile uğraşabilmektedirler. Çocukların varlığı ve tutumu da ebeveynler arasındaki bu süreci daha da zorlaştırabilmektedir (Lawler 2020).

2. *Yasal boşanma*: Bu noktada eşler birbirlerinden resmen boşanmakla beraber başkası ile evlenmeye de hak kazanmaktadırlar. Bu süreç uzun zaman sürebilirken işin içerisine boşanmanın kendisi, özellikle çocuklar ve mallar girdiğinden çekişmeli bir hâl alabilmektedir.

3. *Ekonomik boşanma*: Bu süreçte de malların bölüşümü ve evliliğin maddi kısımlarını ilgilendirmektedir. Söz konusu süreç, çoğu zaman ciddi bir çatışmayı içerebilmektedir. Değerleri hesaplaması kolay ev, araba, gelir ve banka hesapları gibi somut işlemler oluştururken bunların bölüşümü zor olabilmektedir. Eski eşler boşanma bittikten sonra özellikle çocukların büyüyen ihtiyaçları ile beraber yıllar sonra yine mahkemelerde buluşabilmektedirler ve bundan ötürü ekonomik boşanma yıllarca sürebilmektedir.

4. *Ailevi boşanma*: Boşanmanın bu süreci ise çocuk velayeti, ziyaret hakları ve ebeveynler için yasal ve mali sorumlulukları ile ilgili kararları içermektedir. Bu süreçte ebeveynler bir velayet savaşına girebilmekte ve bu durum oldukça çekişmeli bir konuma dönüşebilmektedir.

5. *Sosyal boşanma*: Bu süreçte eşlerin sosyal ilişkilerinde değişiklikler meydana gelmektedir. Daha önce birlikte olunan arkadaş ve akrabaların kaybı yaşanabilmektedir. Bu dönemde dostlar geri çekilebilmekte, boşanma sürecine etkilerinin olmaması için veya bununla beraber kendi ilişkilerine etki edebilme kaygısı ile irtibatı kesebilmektedirler. Bu süreçte eşler kendilerini yalnız ve izole hissedebilmektedirler.

6. *Psikolojik boşanma*: Bu durum çift psikolojisinden bekârlık psikolojisine geçişi ifade etmektedir. Bu süreç uzun zaman alabilen, ölümle eş kaybına benzer bir durum olabilmektedir (Kaynak: Schwartz ve Scott 2018).

Boşanma sürecini modelleyen bir diğer isim ise Wiseman'dır. Wiseman (1975), boşanma sürecini bir kayıp ve yas süreci olarak değerlendirmiş ve buna yönelik beş aşamalı bir model geliştirmiştir. Wiseman'a göre ilk aşama, *inkâr* aşamasıdır. Bu aşamada, eşler boşanma isteklerini inkâr ederler. Bu aşamada, her ne kadar gerilim ve stres olsa da eşler bu durumların üstüne gitmemekle beraber bir şey yokmuş gibi davranmaktadırlar. Burada eşler evliliğin zorluklarının farkındadır ve çoğunlukla boşanmamak için mali durum ve çocuk gibi harici durumlar üzerinde durmaktadırlar. İkinci aşamada ise *kayıp ve depresyon* gelmektedir. Bu aşamada, eşler artık sorunları ile başa çıkamayacaklarını anlamakta ve beraber olmanın başlıca bir sorun olduğunu görmeye başlamaktadırlar. Eşler, genellikle somatik semptomların eşlik ettiği durumlarla birlikte, bir terapiste veya doktora görünebilmektedirler. Kişi kendini kederli, depresif, izole duygular içerisinde ve iletişimden uzak bir hâlde bulmaktadır. Depresyon

aşamasından sonra *öfke ve duygusal karmaşa* aşaması gelmektedir. Bu aşamada, depresif duygular yerini öfke duygusuna bırakmaktadır. Eşler; mal, mülk, velayet konularını konuşmaya başlamaktadırlar. Bu aşamada eşlerden biri asi bir genç gibi davranabilmekte diğeri de öfkeli ebeveyn rolünü oynayabilmektedir. Bu aşama her ne kadar zor olsa da herkes için bazı önemli ve gerçek sorunlar çözülmelidir. Çocuk nafakası ve velayet, ziyaret hakları, barınma, mülk taksimi, yasal ücretler gibi konular halledilmelidir. Bu aşamadan sonra ise *oryantasyon* aşaması gelmektedir. Bu aşamada kişiler geçmişten ziyade gelecekle ilgilenmeye başlamaktadırlar. Boşanma fikri artık bir gerçeklik hâline gelir ve onunla baş etme stratejileri geliştirilir. Kişinin; bireysel, mesleki, cinsel ve sosyal hayatında yeniden bir kimlik inşa etme süreci bu aşamanın en temel işlevleri arasındadır. Wiseman (1975) son aşama olarak da *kabul* aşamasını açıklamaktadır. Boşanmış birey, kendisini sosyal, mesleki ve cinsel olarak yeterli bir kişi olarak hissetmeye başlaması ile beraber kabul aşaması başlamış demektir. Bu aşamada, geçici ve gündelik olan ilişkilerin yerini daha kalıcı ve uzun süreli ilişkiler almaktadır. Eski eşe yönelik öfke duyguları yatışmaya başlamaktadır. Eşler artık kendi hayatlarıyla ilgilenmekte ve süreci böyle kontrol etmektedirler.

Son olarak Hackey ve Bernard (1990), boşanma sürecini önceki modelleri de göz önünde bulundurarak altı aşamadan oluşan bir model oluşturmuşlardır. İlk aşamada *sorunların fark edilmesi* bulunmaktadır ki burada eşler bir şeylerin yanlış ve sorunlu olduğunun bilincine varmaktadırlar. Bu aşamadan sonra ise *reaksiyona geçme* aşaması gelmektedir. Yani birinci aşamada olan sorunlar, bu aşamada tepki olarak kendini göstermeye başlamakta ve eşler birbirlerine yabancılaşarak yeni bir aşama olan *fiziksel ayrılığa* girmektedirler. Bu aşamadan sonra ise *yasal boşanma* gelmektedir. Son aşamada partnerler, ilişkinin bitişini artık kabul etmektedirler. Bu aşamadan sonra hem fiziksel boşanma hem de psikolojik boşanma gerçekleşmiş olmaktadır. Bireyler yeni ve kendilerine ait özerk alanlar tesis etmektedirler.

Yukarıda boşanma modellerinin ne olduğuna dair spesifik bilgiler verilmiştir. Ancak genel olarak bakıldığında tüm modellerin dört temel aşamaya ayrıldığı söylenebilir. Yazarlar bu aşamaları açıklarken genellikle ilk aşamayı *inkâr ve sorun aşaması* olarak belirlemişlerdir. Yani bu aşamada, eşler evliliklerinde bir sıkıntı olduğunu fark etmeye başlamakta fakat aynı zamanda da evliliklerine toz kondurmamaya

çalışmaktadırlar. İkinci aşamada da *kayıp ve yas* süreci gelmektedir. Eşler burada bir kayıp yaşadıklarını hissetmekte ve bu kayıpla beraber başlayan bir yas süreci eşlik etmektedir. Depresyon, stres, kaygı, öfke gibi durumlar bu aşamaya özgüdür. Eşler en çok bu aşamada psikolojik desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Üçüncü aşamada *yasal boşanma* gerçekleşmektedir. Eşler bu aşamadan sonra hem fiziksel olarak hem de psikolojik olarak yalnız kalmakta ve kendi özerkliklerini kurmaya başlamaktadırlar. Bu aşamanın belirgin özellikleri arasında da nafaka sorunu, velayet sorunu gibi konular gelmektedir. Son aşama ise *yeni hayata uyum* aşamasıdır. Eşler artık kendi başlarına kalmakta, eski öfke ve stres durumlarını hafifletmektedirler. Bireyler artık geçmişten çok, gelecekle ilgilenmektedirler.

2.9. Toplumsal Cinsiyet ve Erkeklik

2.9.1. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları

Kadın veya erkek denildiğinde günlük dilde bu kavramların hem biyolojik hem de toplumsal boyutu kastedilmektedir. Fakat bunların aslında birbirinden tamamen farklı olduğunu savunan Vatandaş (2007), biyolojik anlamda dişi (female) ve er (male) olarak ayırmaktadır. Toplumsal anlamda ise kadın (women) ve erkek (men) olarak ayırmaktadır. Bu terimlerin biyolojik boyutu ile biyolojik yapı üzerine temellenen toplumsal boyutun birbirinden çok farklı olduğunu ifade etmektedir.

Türk Dil Kurumu cinsiyeti; bireye, üreme görevinde farklı bir rol veren, erkek ile dişiyi ayırt eden, yaratılış özelliği, eşey, seks olarak tanımlamaktadır (https://sozluk.gov.tr). Cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki biyolojik farka odaklanmaktadır. Burada toplumun belirlediği bir şey yoktur. Tamamen doğal ve biyolojik olandır. Fakat erkek ve kadının nasıl olması gerektiğini belirleyen erkek ve kadına rol ve sorumluluklarını benimseten ise toplumsal cinsiyettir (Robbins ve Barnwell 2002). Örneğin döllenmek veya hamile kalmak cinsiyet kavramını ilgilendirirken annelik, babalık toplumsal cinsiyet içerisinde değerlendirilmektedir (Kreusel ve Speck 2020).

Toplumsal cinsiyet kavramı, tarihte ilk olarak 1972 yılında Oakley'in "Sex, Gender and Society" adlı eserinde anılmıştır. Bu kavram, temel anlamda günümüz dünyasında bile hâkimiyetini sürdürmekte olan ataerkil yapıyı sorgulamaya yönelik olup bu bağlamda kadının maruz kaldığı negatif ayrımcılığı ve kadının kamusal alandaki süregelen dışlanmasını ifade etmektedir (Şahin ve Birincioğlu 2020).

Modern buluşlar ve Batı icadı olan toplumsal cinsiyet kavramı (Connell 2019), kadın ve erkek arasındaki toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel davranış kalıplarının tanımlanması olup bu farklılıkların ifade edilmesi olarak kabul edilmektedir (Demez 2005 p. 22). Toplumsal cinsiyette asli olan kadın ve erkeğin oynadığı roldür ki bunu da yine toplumun kendisi belirlemektedir. Toplum, kendisinin belirlemiş olduğu normlar etrafında özü ve görüntüyü benimseten giyim, mimik, jest gibi belli seremonilerle bu kodları kadın ve erkeğe dikte etmekte ve toplum olarak kendisi de benimsemektedir (Demez 2005 p. 22). Scott (2010) toplumsal cinsiyeti, cinsiyeti olan bir bedene zorla giydirilen toplumsal bir elbise şeklinde tanımlamaktadır.

Toplumsal cinsiyet, bireyin kendisini ifade etmek için kullandığı fakat aynı zamanda değişebilen; giyim, görünüş, davranış özellikleridir. Toplumsal cinsiyet, kadınların ve erkeklerin; inançlarını, algılarını, davranışlarını, imajlarını, kabullerini betimleyen sosyal bir yapılanma olarak tanımlanmaktadır (Akkaş 2019). Bu özellikler ise içinde bulundukları toplumun ve dönemin şartlarına göre feminen, maskülen ve androjen olarak kabul edilebilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) kavramı "*Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeklerin normları, rolleri ve ilişkileri ile kadın ve erkek grupları arasındaki toplumsal olarak yapılandırılmış özellikleri ifade eder. Toplumdan topluma değişir ve değiştirilebilir*." şeklinde tanımlamaktadır.

Baştürk Akca ve Ergül (2016 p. 17), cinsiyetin kadınların ve erkeklerin biyolojik özellikleri ile ilgili olduğunu söylerken (Newman 2018), kadınlık ve erkekliğe yüklenen anlamları ve onlardan beklenilen davranışların (Zeybekoğlu Dündar 2012) da toplumsal cinsiyet ile ilgili olduğunu ifade etmektedirler. Bu iddialar doğrultusunda Connell (2019 p. 191) ise toplumsal cinsiyetin, bir nesneden ziyade bir süreç olarak ortaya çıktığını öne sürmektedir.

Biyolojik anlamda herkes kadın veya erkektir. Zira cinsiyet için yalnızca cinsel organlara bakılmaktadır (Bhasin 2003 p. 8). Bebek dünyaya geldiğinde çevresindeki kişiler bebeğin cinsel organına bakıp ona göre cinsiyetini belirlemektedirler. Biyolojik cinsiyetin yanı sıra kadınlık ve erkeklik rolleri de toplum tarafından belirlenmekte ve farklılaşmaktadır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet kategorisi maskülen olanı erkek, feminen olanı ise kadın olarak ayırmaktadır (Uluocak ve ark. 2014 p. 7). Bhasin (2003 p. 8) her kültürün oğlanları ve kızları değerlendirme yöntemlerinin farklı olduğunu belirtip

bununla beraber onlara farklı roller, tepkiler ve nitelikler yüklediğini ifade etmektedir. Cinsiyetin erkekler ve kadınlar arasındaki biyolojik, genital ve genetik farklılıkları ifade ettiğini söyleyen Newman (2018), toplumsal cinsiyetin bu kadar basit tanımlanamayacağını ifade etmektedir. Çünkü bazen bir kişinin genetik olarak atanmış cinsiyetinin, cinsiyet kimliği ile uyuşmayabileceğini eklemektedir.

Toplumsal cinsiyet kavramı tartışılırken elbette ki birçok kavramda olduğu gibi genellenebilir ve evrensel bir tanımdan bahsetmek mümkün olmamaktadır (Butler 2014 p. 50). Bunun yanında, zaman içerisinde değişen toplumsal cinsiyet (Saraçoğlu ve Kocakuşak) için her toplum, tarihsel iktidar örüntüsüyle derin bir bağ ile ilişki içerisinde olduğu söylenebilir (Connell 2019 p. 236).

Toplumsal cinsiyet okumaları bağlamında cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki farklar araştırmacı tarafından aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2- 3: Biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki farklar

Biyolojik Cinsiyet (Sex)	**Toplumsal Cinsiyet (Gender)**
● Doğuştan gelir (fiziksel özellikler).	● Toplum yükler (kadın böyle olmalı gibi özellikler).
● Genital farklılıklara ve buna bağlı olarak üreme farklılığına işaret eder.	● İnsan icadıdır, bunun için eril, dişil niteliklere, rollere işaret eder.
● Tüm toplumlarda aynıdır.	● Toplumun beklentisi doğrultusunda şekillenir.
● Her kadın ve erkek için geçerlidir.	● Topluma, kültüre göre değişiklik gösterir.
● Zaman içerisinde değişmez.	● Zamana ve kriz durumlarına göre değişebilir.

2.9.2. Toplumsal Cinsiyet Rolleri

Tarihsel olarak bakıldığında, cinsiyet rollerinin temelde farklılaşmasının, iş bölümü sürecinin ayrılmasına dayandırıldığı görülmektedir. Bu konuda Tan (1979 p. 164) metallerin bulunuşu ve hayvanların evcilleştirilmesi, buna bağlı olarak da dokumacılığın ortaya çıkması ile beraber erkek ve kadın rollerinde değişimlerin meydana geldiğini ve tarlada çalışmanın da ayrıca buna katkı sağladığını belirtmektedir.

Toplumsal cinsiyet rolleri, geleneksel toplumlarda kadın ve erkeklerden beklenen rollerdir. Bu durum, kadına ve erkeğe kültürel olarak uygun görülen davranışları ve

özellikleri kapsamaktadır (Dökmen 2004). Kadın ve erkek var olan bir kültürün içerisinde doğmakta ve o toplumdaki kültür, kadın ve erkeğe nasıl davranacaklarına ve nasıl düşüneceklerine dair kalıplar çizmekte ve onlar da o kalıplar çerçevesinde hareket etmektedirler (Akın ve Demirel 2003; Üner 2008; Powell ve Greenkouse 2010). Yani insanlar dişi ve er olarak doğmakta fakat içinde bulundukları toplum ve kültür, onlara kız olmaları veya erkek olmalarını öğretmekte ve onlardan bu rolleri yerine getirmelerini istemektedir (Terzioğlu ve Taşkın 2008; Günay ve Bener 2011). Toplumsal cinsiyet rolleri, iş hayatı, sosyal yaşam, evlilik ve aile yaşamında kadın ve erkeğe belirgin farklı roller biçmektedir (Staggenborg 1998 pp. 1-3; Bhasin 2003 pp. 1-10). Cinsiyet rol teorisi, aileyi merkeze almakta ve içerik olarak birbirine benzemeyen iş bölümleri ile kadın ve erkek rollerini temellendirmektedir (Günay Erkol 2018).

Buna rağmen günümüze doğru geleneksel cinsiyet rollerinde değişimlerin olduğu görülmektedir. Geçerliliklerini yitirmeye başlayan erkeklik ve kadınlık rollerindeki değişimler, bazı gelişmelerle beraber olmuştur. Geleneksel büyük ailenin yerini çekirdek ailenin alması, yaşam sürelerinin artması, okul öncesi çocuklara yönelik bakım veren kurumların artması söz konusu gelişmelerden bazılarıdır. Bu gelişmelerle birlikte erkek, artık ailenin tek ekmek kazananı olmayabilmektedir. Sonuç olarak günümüzde kadınların bazı eril özellikler göstermesi, erkeklerin ise bazı dişil özellikler göstermesi daha az yadırganmaktadır (Demez 2005 pp. 59-60).

2.9.3. Erkeklik Sosyalizasyonu

Erkek olma süreci, kız çocuklarında olduğu gibi erkek çocukları için de erken yaşta başlamaktadır. Hatta bu sürecin anne karnında iken başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Doğan çocuğun, kız çocuktan farklı olması söylenmekle beraber o çocuğa bir erkeklik alanı inşa edilmektedir (Zeybekoğlu 2015). Bu bağlamda; çevre, toplum, aile, arkadaş gibi faktörlerin hepsi sosyal bir okul gibi bütüncül hareket edip çocuğun erkek gibi yetişmesinde aktif rol almaktadırlar. Zira Connell (2005), toplumsal cinsiyetin okullarda, mahallelerde akran grubu yapısı, okul alanının kontrolü, flört kalıpları, homofobik konuşma ve taciz yoluyla inşa edildiğini söylemektedir. Durutürk (2020), kadın ve erkek rollerinin üretimini "devletin ideolojik aygıtları" dediği okul, iş ortamı, aile ve arkadaş grupları olarak betimlemekte ve toplumsal sürecin sosyalleşme aracılığıyla inşa edilen bir yapay süreç olduğunu ifade etmektedir. Böylelikle erkeklik

sosyalizasyonunun, doğum öncesinden başlayıp ölene kadar süren ve her aşamasında kendini var eden bir süreç olduğu görülmektedir. Bu süreç içerisinde aile, okul, çalışma ortamı gibi (Aydın ve Atalay 2021) bireyin etkileşim içerisinde olduğu birçok sistem, erkeklik sosyalizasyonuna katkıda bulunmaktadır. Bu sosyalizasyon sürecinde, erkek çocuklarına; acıya katlanma, dayanıklı olma, güçlü olma, duygularını gizleme veya inkâr etme öğretilirken kız çocuklarına duygularını ifade etme rahatlığı sağlanmaktadır. Güçsüzlük, erkek olmamak anlamına geldiği için bu güçsüzlüğün gösterilmemesi gerekmektedir. Bu anlamda gençlik, hatta yetişkinlik ve sonraki dönemler de dâhil, erkeklerden güç gösterisi yapmaları beklenmektedir. Kavgalar ve şiddet bu duruma örnek verilebilir (Glicken 2005 pp. 18-21).

Heiliger ve Engelfried (1995), erkeklik sosyalizasyonunu sekiz aşamada açıklamaktadır. İlk aşama: Dış dünyanın olumlu özelliklerle tanımlanmasıdır. Yani erkekler; dış dünyada güçlüdürler, kendilerine güvenirler, güçlükler karşısında eğilmezler, acı çekmezler, ağlamazlar, hep rasyonel davranırlar ve doğru kararlar verirler. İkinci aşama: İş bölümü noktasında kadın ve erkek rollerinin bölünüp ayrışmasıdır. Yaratılan bu ataerkil sistemde erkekler, güç ve mülk edinme sistemlerini kendilerine alırlarken kadına ev işlerini ve doğurganlık görevlerini yüklemektedirler. Üçüncü aşama: Duyguların gizlenmesidir. Erkeklerin duyguları hakkında konuşmaması ve suskunluk göstermesi iyi bir şey gibi sunulmaktadır. Konuşmak, duyguların dışa vurumu olarak kabul edildiğinden kadınsı olarak görülmekte ve erkeğin bundan kaçınması gerektiği düşünülmektedir. Dördüncü aşama: Duygularını gizleyen erkeğe yalnızlık eşlik etmeye başlamakta ve erkekler sorunlarını tek başlarına çözmeyi tercih etmektedirler. Zira yalnızlık kadınsılıktan arınma anlamına gelmektedir. Beşinci aşama: Erkeğin rasyonellik halidir ki erkek her şeyi rasyonelleştirerek duygusal olan kadından uzaklaşmış olmaktadır. Böylelikle her sorunun üstesinden rasyonelleşerek gelmektedir. Altıncı aşama: Rasyonelliğin bir uzantısı olarak tahakküm kurmak gelmektedir. Her alanda erkekliğini korumaya çalışan erkek, denetimi, egemenliği ve tahakkümü oranında bu pozisyonunu korur ve daha da güçlendirir. Yedinci aşama: Şiddettir. Erkek sorunlarını çözmede şiddeti bir yöntem olarak kullanmaktadır. Bu çok önemli ve aynı zamanda sorunlu bir sosyalizasyon aşamasıdır. Çünkü şiddet güçle doğrudan ilişkilidir ve erkek güçlü olduğunu göstermek için şiddete başvurmaktadır. Sekizinci aşama: Bu aşamada vücut-beyin kopukluğu üzerinde durulmaktadır. Erkek fiziksel olarak her zaman güçlü,

sağlıklı olmalıdır. Yani fizyolojik işlevi en üst seviyede olmalıdır. Zihinsel olarak ise ancak başka bir iktidarla karşı karşıya geldiğinde buna başvurur. Sanatla ilgilenmeye başlar (Onur ve Koyuncu 2004).

Selek (2018 p. 19) yaptığı *Sürüne Sürüne Erkek Olmak* adlı çalışmada, Türkiye'de erkeklik sosyalizasyonunun dört temel aşaması olduğunu belirtmektedir. Bu dört aşama geleneksel olarak kabul edilen erkeklik kademesine ulaşmak içindir. Bu temel aşamalar; sünnet, askerlik, iş bulma ve evliliktir. Bu aşmalara, genelde heteroseksüel olan erkekler, baba olmak için hazırlanmaktadır. Zira babalığın, erkek için birçok rolü kapsayan bir konumda olmasının yanı sıra nihai konum olan babalık (Sancar 2016 pp. 120-121; Bozok 2018) ve erkekliğin hak edilmesi gerekmektedir. Bu anlamda Selek (2018 p. 22) babalığın önemini aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> "Babalık, 'erkekliğini' ispatlayan erkeklerin konumudur. Bu konum için çeşitli ruhsatlar kazanılmalıdır. Erkek, iktidarını öncelikle cinsel alanda 'ispatlamalı', örneğin sünnet bıçağından geçmiş cinsel organ mutlaka ereksiyon 'yeteneğine' sahip olmalıdır. Bu da yetmez. Baba demek, kısır olmayan koca, evini koruyan asker, elinden bir iş gelen, evini geçindiren, evle ilgili ekonomik, hukuki, siyasal tüm kararları alan patron ve devlet adamı olmak demektir. Yani erkek adam evin bakıcısı-koruyucusu olmak için bazı beceriler geliştirmeli, bunun için mutlaka değişik hayatların içine girip çıkmalıdır. 'Kötülükleri' iyi bilmeli; ailenin uzak durması gereken hayatla tanışmış, 'feleğin çemberinden' geçmiş olmalıdır. Ayrıca çeşitli sosyal konumları, aidiyetleri olmalı, bir partinin, spor kulübünün, taraftar grubunun, herhangi bir sosyal grubun parçası sayılmalıdır. Erişkin erkek, tıpkı spor gibi, siyasetten de en azından biraz anlamalı, hemcinsleriyle bir araya geldiğinde en azından "Bunların hepsi şerefsiz" gibi birkaç söz söyleyebilmelidir."

Erkeklik sosyalizasyonu, cinsiyetlere bağlı olarak farklılaşmaktadır. Kız çocukları annelerin dünyasından çıkmayı çok tercih etmezlerken erkekler, anneleriyle bağlarını koparmak zorundadırlar (Kandiyoti 1997 p. 185). Bu anlamda, erkek çocuğunun potansiyelini sonuna kadar yaşaması istenmektedir. Çünkü erkeklik; sahip olma, yönetme, geçindirme, koruma, uğruna dövüşme, dış dünyayla ilişki kurma, "becerme", zorlukları aşma, dayanıklı olma ve bilme niteliklerini gerektirmektedir (Selek 2018 p. 22). Bu anlamda erkeklik sosyalizasyonunun uzun ve hak edilmesi gereken bir yol olduğu görülmektedir.

2.9.4. Erkeklik

Kadınların ezilmesi ve cinsiyet eşitsizliği gibi konular 1970'lerden sonra dünyada tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar, genellikle "kadın çalışmaları" adı altında birleştirilmiştir. Yani kadın çalışmaları adında yeni bir akademik alan oluşmaya başlamıştır (Erbalaban Gürbüz 2016). İsminden anlaşılacağı üzere bu alan, kadınlar üzerindeki çalışmalara odaklanmıştır. Cinsiyet eşitsizliği konularına değinilirken, toplumsal cinsiyet için erkek eleştirisine pek yanaşılmamıştır. Toplumsal cinsiyet ve erkeklik çalışmaları ise daha sonraki süreçlerde ortaya çıkmıştır (Sancar 2016 p. 24). Var olan düzenin sadece kadınlar üzerinden değerlendirilmesi yeterli olmamıştır. Sosyal bilimciler bu durumu fark etmiş ve erkeklik, uzun yıllardır üzerinde çokça konuşulan bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda yapısökümcü bazı feministler ataerkilliği yıkmak için uzun vadede erkeklik çalışmalarının, kadın çalışmalarından daha faydalı olduğunu düşünmüşlerdir (Weedon 1987 p. 173; Donaldson 1993; Pease 2000 p. 28). Pease (2000 p. 29) bütün erkekler, şiddet uygulayan veya tecavüzcü olarak kabul edildiğinde, erkeklerin değişimleri için çok az bir alanın bırakılacağını belirtmektedir. Bu durumun ise erkeklerin yaptıkları bu olumsuz tutum ve davranışları kendi doğaları olarak kabul etmelerine ve değişmek için hiçbir şey yapmamalarına neden olacağını ifade etmektedir.

1980'lerden sonra kadın çalışmalarına paralel olarak erkeklik alanında da çalışmaların hız kazandığı görülmektedir. Bunun temel sebebi ise tek tip kadından bahsedilemeyeceği gibi tek tip erkekten de bahsedilemeyeceğinin kabulüdür (Pease 2000 p. 29). Beyaz, orta sınıf, heteroseksüel, orta yaş, tam gün iş sahibi erkeklerin haricinde farklı erkekliklerinde olduğu kabul görmeye başlamıştır. Bu konuda, özellikle R. W. Connell'in yapmış olduğu Toplumsal Cinsiyet ve İktidar (1987) ve Erkeklikler (1995) adlı çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır (Sancar 2016 p. 27). 1990'lı yıllara gelindiğinde ise toplumsal çalışmaların hepsine eleştirel bakış açıları hâkim olmaya başlamıştır. Sosyal inşacılık gibi kuramlar bu duruma öncülük etmiştir. Buna bağlı olarak da erkeklik çalışmaları giderek daha farklılaşmış ve bu çalışmalara eleştirel yaklaşılmıştır (Sancar 2016 p. 27).

Kavramsal olarak tek bir tanımı olmayan erkekliğin, tartışmalı ve geniş bir zemine yayıldığı görülmektedir. Atay (2004), erkekliği pratikler toplamı olarak ele almaktadır. Söz konusu pratiklerin, biyolojik bir cinsiyet olan erkekliğin toplumsal hayatta nasıl

duyup, düşünüp ve davranacağına dair belirlenimlere sahip olan, ondan yalnızca erkek olması hasebiyle beklenen roller ve tutumlar olarak bahsetmektedir. Buna ek olarak erkekliği çevreleyen pratikleri belirlemek için tüm erkeklerde olması gereken özellikler; bütün kadınsı davranış ve özelliklerden uzak durma, başarı ve statü elde etme, ekmeğini kazanma yeterliliğine sahip olmanın yanı sıra güç, güven, bağımsızlık, saldırganlık, cesaret ve şiddet olarak belirtmektedir. Bu tanımlamalara benzer olarak Pleck de (1995 p. 19) erkekliğe ait özellikleri, duyguların kontrol edilmesi, kadınsı olan ne varsa uzak durma, homofobi (Oktan 2008) ve başarı olarak belirtmektedir. Bourdieu (2001 p. 53), erkekliğin, dişil olma korkusuyla oluşturulan bir kategori olduğunun altını çizmektedir. Bunlara ek olarak Baudrillard (1997 p. 109), modern nitelikli erkeğin kolay tatmin olmadığını belirtirken hiçbir zayıflığa izin vermediğini, hiçbir ayrıntıyı küçümsemediğini söylemektedir. Ayrıca erkek, edilgen veya doğal zarafetle değil, daha çok yaptığı seçimlerin onu diğerlerinden ayırdığını varsaymaktadır. Zira seçebilmek ve yanılmamak erkeği diğerlerinden farklı kılmaktadır.

Erkeklik neredeyse daha çocuk doğmadan başlayan bir süreç olmakla beraber, erkek olmanın gereklilikleri, uzun bir süreç içinde farkında olmadan erkekler tarafından içselleştirilmektedir. Erkeğin; yürümesinden kadeh tutmasına, farklı hareket şekillerinden parmak kaldırmasına, laf atmasından direksiyon tutmasına, konuşmasından omuz atmasına kadar değişen davranışlar, erkekliğin inşası vetiresinde doğallaşmakta ve bu davranışların tekrar edilmesi ile beraber de üzerine konuşulmayacak kadar "normal" davranışlar haline dönüşmektedirler (Cengiz ve ark. 2004). Bu anlamda erkeklik, toplumsal ve kültürel ilişkiler tarafından oluşturulmuş bir toplumsal cinsiyet kimliğidir (Michael 1994; Kimmel 2013).

Real (2004 p. 176), erkek kimliğinin doğuştan gelen bir özellik olmadığını, bunun aksine sonradan hak edilerek kazanılması gereken bir özellik olduğunu belirtmektedir. Yani kadınlığın olunan, erkekliğin ise verilen bir duruma karşılık geldiğini, bağışlanan, lütfedilen bir olgu olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte erkekliğin, bireylerin beden veya kişilik özelliklerine sabit bir durum olmaktan ziyade, sosyal eylemlerde başarılan uygulama biçimleri olduğunu belirtmektedir. Oktan (2008) ise bu verilen erkekliğin, erkeğin hep taşıması ve koruması gereken bir durum olmasından ötürü, bunun erkek üzerinde bir baskı oluşturduğunu ve onu daha çok ezen bir konuma dönüştüğünü ifade

etmektedir. Zira Navaro (2014 p. 38), erkeğe verilen "üstün konumun" erkekte bol ve geniş bir giysi gibi durduğunu belirtmektedir. Bu üstünlük performansını taşımak için ise birçok erkeğin benliğini şişirmek, şişkin göstermek zorunda olduğunu eklemektedir. Çünkü erkeğin zayıf taraflarını göstermemesi, sürekli güçlü olmaya ve başarıyı sürdürmeye çalışması, kaygı ve gerginlik yaratan bir yüktür. Bu durum erkekte kaygı ve strese neden olmaktadır. Dolayısıyla erkekler de erkeklikten zarar görebilmektedirler. Bu açıklamalara benzer olarak Bayar ve ark. (2018), Türkiye'de de erkekliğin sınırlarının önceden belirlendiğini belirtmektedirler. Buna göre "erkeklik" anlayışına uymayan erkekler ise "kadınsı" olarak nitelenmekle aşağılanmaktadır. Bu düşünceyle hem erkek hem de kadın küçük düşürülmekte, kadının "eksik ve ikincil" oluşu fikri toplum içerisinde yayılmaktadır. Yani erkeğin toplumsal cinsiyet rolleri altında ezilmesi, kadını da dolaylı olarak etkilemektedir. Zira bir erkeğin erkekliği, kadınsı olmama hali olarak algılaması, kadınla arasına mesafe koymakta ve kadını kendinden daha aşağı görmesine neden olmaktadır. Bazen bu aşağı görme hâli kadına yönelik şiddet ve saldırganlığı da beraberinde getirebilmektedir. Dolayısıyla erkeğe uygulanan toplumsal cinsiyet baskısından kadının da etkilendiği söylenebilir.

Toplumsal cinsiyetin algılanışı, zaman içerisinde sürekli değişmektedir (Karahan ve Adak 2019). Bir insanın yaşamı boyunca bir cinsiyetin alanı olarak kabul ettiği; ilgi alanları, aktiviteleri, kıyafetleri ve iş alanları hem mikro hem de makro anlamda sürekli gelişmektedir. Örneğin bugünkü gençlerin, kendilerinden önceki nesillere göre toplumsal cinsiyet algılarının oldukça farklı olduğu bir gerçektir. Bu bağlamda Connell ve Messerschmidt (2005), erkekliğin bireylerin veya kişilik özelliklerine gömülü sabit bir varlık olmadığını (Connell 2019a p. 42), erkekliğin sosyal eylemde başarılan uygulama biçimleri olduğunu, bu nedenle belirli bir sosyal ortamda cinsiyet ilişkilerine göre farklılık gösterebildiğini ifade etmektedirler. Pease (2000 p. 29) ise erkeklik varyasyonlarının kadınlarınki kadar çeşitli olduğunu, bu çeşitlilik arasında sınıf, etnik köken, yaş, cinsellik, bedensel tesis, din, dünya görüşü, ebeveyn/medeni durum, meslek ve şiddet eğilimleri gibi açılardan da farklılıklarının olduğunu belirtmektedir.

2.9.5. Hegemonik Erkeklik

Erkeklik çalışmalarına bakıldığında çeşitli kavramların kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramların bazıları daha popüler olup, daha çok konuşulurken,

bazıları ise daha sönük kalmaktadır. Fakat temelde eleştirel erkeklik çalışmalarının neye karşılık geldiğinin bilinmesi için bazı kavramların bilinmesi önem teşkil etmektedir. Bunlardan biri de hegemonik erkekliktir.

Hegemonya, nüfusun büyük bir kısmının, özellikle medya ve sosyal kurumlar yolu ile "doğal", "sıradan", "normal" görünecek şekilde örgütlenmesini ikna etmeyi içermektedir. Heteroseksüellik ve homofobi, hegemonik erkekliğin temel özellikleri olarak görülmektedir. Hegemonik erkekliğin doğası ve anlamı hakkındaki temel anlayış, feminist kavrayışın genel olarak erkeklerin kadınlarla ilişkisinin baskıcı olduğu fikrine dayanmaktadır. Bu anlamda "hegemonik erkeklik" terimi, icat edilmiştir ve erkeklik eleştirisinde ana odağı korumak için kullanılmaktadır. Hegemonik erkekliğin temel bir unsuru, kadınların erkekler için potansiyel cinsel nesneler olarak var oldukları düşüncesidir. Bu görüşe göre erkekler, cinsel nesneler olarak kabul edilmemektedirler. Özetle hegemonik erkeklik düşüncesi, kadını cinsel obje olarak görüp erkeği cinsel obje olarak görmemek üzerine temellenmektedir (Donaldson 1993).

Connell "Erkeklikler" teorisinde erkekliği; hegemonik erkeklikler, işbirlikçi erkeklikler, madun erkeklikler ve marjinal erkeklikler olmak üzere dört gruba ayırmakta ve hegemonik erkekliğin ataerkil düzenin taşıyıcısı ve meşrulaştırıcısı olduğunu savunmaktadır (Connell 2019b p. 149; Sığın ve Canatan 2018). Erkeklik hiyerarşisi fikri, eşcinsel olan erkeklerin diğer erkeklerden şiddet görmeleri ve kendilerine ön yargıyla yaklaşılması deneyimlerinden ortaya çıkmıştır. Zira bu anlamda "homofobi" kavramının ilk defa 1970'li yıllarda ortaya çıktığı (Morin ve Garfinkle 1978) ve erkek heteroseksüel kimliğinin, eşcinsel erkeklere yönelik nefret ve korkuyu sürdürdüğü ve onayladığı görülmektedir. Hegemonik erkeklik, şiddet tarafından desteklense de sadece şiddetten ibaret değildir. Şiddet dışında, kültür, kurumlar ve ikna yoluyla elde edilen üstünlük olarak da kabul edilmektedir. Zira Kurtuluş ve Küçükural (2018), erilliğin sosyal pratikte bir sınır çizme biçimi olduğunu ve eylemler, söylemler, ilişki kurma biçimleri, başarının standardı gibi neredeyse tüm alanların erilliğe göre şekillendiğini ifade etmektedirler. Ayrıca tarihsel akış içerisinde, cinsiyet ilişkileri ve cinsiyet hiyerarşisi değişebilmektedir. Bu sebeple hegemonik erkeklik, tarih içinde ortaya çıkmış çıkmıştır ve değişime açık bir konumda bulunmaktadır. Kavram olarak hegemonik erkeklik, erkekler arasındaki direniş

ve zorbalık kalıpları da dâhil olmak üzere, sınıf yaşamının dinamiklerini anlamak için de kullanılmaktadır (Connell ve Messerschmidt 2005).

Şiddet, siyaset ve cinsellik hegemonik erkekliğin alanları olarak kabul edilirken homoseksüel ilişkiler yaşayan erkekler, vicdani retçiler[1] gibi hegemonik erkekliğin öğretilerini cisimleştirmeyen erkeklerin "erkekliğin sosyal kulübünden" dışlanma riskiyle karşılaştıkları görülmektedir. Tarih kitapları bu insanları yazmamakta ve mahkemelerde anti-sosyal olarak suçlanabilmektedirler. Hegemonik erkeklik açısından çok önemli olan militarist alan, erkekliğin şiddetle eşleştiği ortama tekabül etmektedir. Zira şiddet, militarizm ortamında büyümektedir. Vatan sevgisi, namus, sahip olma, hükmetme duygusu vb. nedenlerden erkeklerin militarist ortamı sürdürdüğü görülmektedir. Bu ortamı reddedenler ise erkeklikten dışlanmaktadırlar (Birey 2015).

Hegemonik erkeklik; kamusal bir uzlaşmaya dayanan, kadınların ve sözü edilen erkeklik tanımının dışında kalan erkeklerin tabii kılınmasını temin etmekle beraber, saldırganlık ve şiddet gibi sosyal ilişki şekillerini de bünyesine katarak sözün, davranışın ve iktidarın sahibi olmayı tanımlayan heteroseksüel bir kurgu ve kültürel bir ifade biçimi olarak tanımlanmaktadır (Oktan 2008). Connell (2019a p. 135), ataerkil iktidarın devam etmesinin sertlik ve hükmetmeye bağlı bir erkekliğe dayandığını savunurken erkekliğin bedensel bir varlığın ötesinde, hayali bir fantezi üzerinden kurgulandığını belirtmektedir. Buna bağlı olarak "hegemonik erkekliğin", bir cinsiyetten daha farklı ve daha ötesi olduğunu kabul etmektedir. Bununla beraber hegemonik erkeklik, erkeklik düzeni içerisinde erkeklerin kadınlardan daha güçlü olduğu savı üzerine temellenmekte ve bu yapı içerisinde kadınların boyunduruk altına alınması gerektiği fikrine dayanmaktadır (Şahin ve Birincioğlu 2020). Buna ek olarak sadece kadınların, kadınlık alanlarını belirlemek ve ne yapmaları gerektiğini söylemekle yetinmeyip bu anlamda erkekliğin alanını da belirlemektedir. Bu açıdan, belirledikleri alana girmeyen erkekleri de eleştirmekte ve ötekileştirmektedir. Ancak erkeklik konfor alanından, bütün erkeklerin faydalandığı söylenebilir. Çünkü her ne kadar bütün erkekler hegemonik erkekliği, tüm yönleri ile icra etmeseler de aile, devlet ve iş alanlarını şekillendirmesi bakımından birçok erkek dolaylı da olsa bu alanlardan faydalanmaktadır (Birey 2015).

---

[1] Anti-militarist sebeplerle orduya hizmet etmeyi reddeden erkekler.

2.9.6. Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Yaşanan Erkeklik Krizi

1960'lı yılların sonu ve 1970'li yılların başından itibaren geleneksel erkeklik rolü, birçok açıdan tartışmalara açık hâle gelmiştir. Geleneksel erkeklik inşası, sorunlu bir alan olarak kabul görülmeye başlamış ve bunun yeniden düşünülmesi gerektiği fikri ağır basmaya başlamıştır. Whannel (2005 p. 19), 1980'li yıllarda erkekliğin yeniden şekillendiğini belirtirken, bu durumun oluşmasında ve meydana gelmesinde, kadın hareketleri ve gey hakları aktivistlerinin etkili olduğunu belirtmektedir (Akçay 2018 pp. 20-21). Gey ve kadın hareketleri, erkekliğe ilişkin egemen kabullerin, sabit ve değiştirilemez olmadığını ortaya koymuştur (Page 1999 p. 16). Bu farkındalıklarla beraber erkekliklere, erkeklik kabullerine eleştirel bakılmış ve sorgulanmaya başlanmıştır. Connell (2019b pp. 162-164), *Erkeklikler (Masculunities)* isimli önemli çalışmasında erkeklik krizinin görünürlüğünün kanıtı olarak şunları saymaktadır: Ataerkil iktidarın geçerliliğinin ve meşruiyetinin tarihsel süreç içindeki çöküşü (Segal 2006) ve kadınların küresel çaptaki özgürleşme hareketi. Bununla beraber özellikle zengin ülkelerde, kadın istihdamındaki büyük artış ve kadın işgücünün para ekonomisine çok fazla katkısının olması (Lazer 2014), lezbiyen ve gey cinselliğinin heteroseksüel düzen içerisinde kamusal bir alternatif hâline gelmesi ve görünür olması ve kadınların bedenleri üzerindeki denetimlerinin artması olarak açıklamaktadır. Zira ekonomik durumları iyileşen kadınlar, kürtaj ve doğum kontrolü gibi gelişmelerle bedenleri üzerinde egemenliklerini artırmışlardır (Ehrenreich 1995 p. 284).

Ataerkil sistemi ve erkek egemen kurguyu ayakta tutan ekonomik güçtür. Bu gücü, patriarkal düzen içerisinde erkek elinde tutmaktadır (Özdemir 2017). Fakat bu durum günümüze doğru değişimler geçirmiştir. Ekonomik krizler ve emek gücünün giderek yerini teknolojiye bırakması (Akçay 2018 p. 21) gibi nedenlerin yanı yarı zamanlı ve esnek çalışma, sendikal gücün değişmesi (Whannel 2005 p. 6), çalışma gücünü elinde bulunduran erkek egemen sistemi sarsmaktadır. Akçay (2018 p. 21), bu durumun en önemli nedenini iş hayatında, kadınların erkeklerin karşısına bir rakip olarak çıkması olarak görmektedir. Kamusal alanda kadının yer alması ve bunu talep etmesi, erkekliğe yönelik bir tehdit oluşturabilmektedir (Uçan 2007). Bu durum, erkeklik için kriz yaratmaktadır. Sancar (2016 p. 111) ise 20. yüzyılda koşulların değişmesi, eril tahakkümü etkilemekte ve ataerkil gücün yitirilmesine, buna bağlı olarak erkeklerin kadınlardan daha güçlü olduğuna yönelik meşruiyet oluşturan nedenlerin geçerliliğini kaybetmeye

başlamasını, erkeklik krizi olarak tanımlamaktadır. Zira kadınların iş hayatına girmesiyle beraber erkeklerin çalıştığı çoğu alanlarda yer almaya başlamaları, iş bölümü bağlamında oluşmuş olan "para kazanan, evini geçindiren" diye nitelendirilen erkeğin otoritesini sarsmaktadır (Doyle 1989 p. 301; Onur ve Koyuncu 2004).

Bütün bu sebeplere ek olarak kamusal bir kimlik hâline gelmeye başlayan gey alt kültürü de (Whannel 2005 p. 19) biyolojik özellikler göz önünde bulundurularak, kendisine gücü ve özgüveni yakıştıran erkekliğin, kendi cinsiyetinden ve kendi kendisinden korkmasına neden olmuştur. Bu durum ise varlığını "ötekiler" üzerinden kuran erkeklik temsillerini sarsmakta ve erkekliğin yeni bir tanıma ihtiyacının olduğunu göstermektedir (Oktan 2008).

Endüstrileşme ile beraber iş hayatında personelden beklentiler ve çalışma saatleri farklılaşırken hizmet sektörü de yaygınlaşmıştır. Daha önce iş yaşamında var olan fiziksel güç yerine, yaratıcı ve üretici faaliyetler tercih edilmeye başlanmıştır (Stearns 1990 p. 157). Böylelikle işyerlerinde insani ilişkiler ve iletişim önem kazanmıştır. Bu durum, erkeklerin cinsiyet rollerinin değişimini göstermektedir (Doyle 1989 p. 299). Bununla beraber kadınların erkeklerle eşit olmaya başlaması, çocuk bakımında ve ev işlerinde erkeklerin rolünün artması gibi etmenler, geleneksel erkek yerine daha farklı bir erkeklik modelini öne çıkarmıştır. Empati, ilgi, centilmenlik gibi özellikler geleneksel anlamdaki sertlik, saldırganlık, duyguların bastırılması gibi özelliklerin yerini almaya başlamıştır (Beynon 2002 p. 84). Bunlara ek olarak feminist söylemin artması, erkek egemenliğini sarsmış olup bu durum, erkekliği bir krizle karşı karşıya getirmiştir (Whitehead 2002 p. 48).

Türkiye toplumuna bakıldığında ise ataerkilliğin çöküşü ve erkeklik krizinin dayandığı bazı nedenler bulunmaktadır. Bunlar yeni piyasa koşulları, kırsal kesimde kapitalizmin çok hızlı ilerlemesi ve yoksullaşmadır (Kandiyoti 1991 p. 111, Kaynak: Kundakcı 2007 p. 51). Nitekim kırsal kesimden şehirlere göç ile beraber, ekonomik koşullarda yaşanan sorunlardan ötürü kadınlar çalışmak zorunda kalmış ve aile ekonomisine katkıda bulunmuşlardır. Bununla birlikte kadınların eğitim seviyelerinin yükselmesi, çalışıp kamusal alanda yer edinmeleri, ataerki tarafından cinsiyetler arası çizilen geleneksel sınırları ve cinsiyet kimliklerine yöneltilen özellik ve alanları değiştirmiştir (Kundakcı 2007 p. 51). Bu durum ise erkeğin mutlak otoritesini sarsmış ve

eril iktidarın çökmesine zemin hazırlamıştır. Türkiye'de bu minvalde yaşanan gelişmeler, klasik anlamdaki ataerkil sistemin maddi temellerini sarsmıştır.

3. GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde, araştırmada izlenen yöntem ve çalışmanın dayandığı araştırma metodolojisi ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Araştırmanın deseni, çalışma evreni, örneklemi, katılımcıları, veri toplama araçları, bu araçların dağıtılması, toplanması ve verilerin nasıl analiz edildiğine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Çalışmanın bu kısmında araştırmada, hangi yöntem ve desenin kullanıldığına dair bilgiler detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

3.1.1. Karma Yöntem

Yöntembilim çalışmalarına bakıldığında, geçmişten günümüze bir devinimin olduğu görülmektedir. Bilimsel çalışmalarda daha önceleri nicel araştırmaların ağırlıklı olarak tercih edildiği ancak sonrasında bilimsel çalışmalarda nitel bir devrimin olduğu, son olarak günümüzde ise daha çok karma yöntemin tercih edildiği göze çarpmaktadır.

Çoklu veri toplama yöntemi esasında çok yeni bir yöntem değildir. Bilakis bu yöntemin geçmişi, sosyal bilim tarihi kadar eski bir tarihe uzanmaktadır (Hanson ve ark. 2005). Bu yöntemde asıl olan, bir nesnenin durumunu belirlerken birden fazla referans noktasının olmasının gerektiğidir. Karma yöntem, sosyal ve beşerî bilimler alanında "üçüncü alternatif" veya "üçüncü metodolojik hareket" olarak kabul edilmektedir (Dolye ve ark. 2009; Tashakkori ve Tedllie 2010 pp. 803-804; Teddlie ve Tashakkori 2012). Hatta bu araştırma modeli, sosyal bilimlerde bir yıldız olarak anılmıştır (Mayring 2007 p. 1). Bu araştırma modelinin böyle anılmasının sebebi hem nitel hem de nicel yöntemlerin birlikte kullanılıp verilerin bir araya getirilmesi ve beraber analiz edilip değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır (Patton 2002 p. 88; Johnson ve Onwuegbuzie 2004; Creswell 2017 p. 2; Schreier ve Odağ 2020 p. 161; Guetterman ve ark. 2020). Başka bir ifade ile karma yöntem, aynı çalışma dizisindeki temel olgulara yönelik hem niteliksel hem de niceliksel analizleri kapsamaktadır (Onwuegbuzie ve ark. 2007). Benzer bir tanımlama yapan Creswell ve Clark (2015 p. 4) ise karma yöntemi, araştırmacının çalışmanın daha geniş bir doğrulama ve derinlemesine bir analiz yapabilmesi amacıyla nitel ve nicel araştırmaların veri toplama, analiz etme ve bu verilerden çıkarım yapma gibi bileşenlerinin bir araya getirilmesi şeklinde açıklamışlardır.

Johnson ve Onwuegbuzie (2004) karma çalışmaların, araştırmacıların seçimlerini kısıtlamadığını ve araştırmacının sorularını yanıtlarken birden çok yaklaşımın beraber kullanılması girişimi olarak araştırmacıya kapsamlı ve yaratıcı bir alan sunduğunu savunmaktadırlar. Bu yöntemin amacı, çoğu zaman bir fikri doğrulamak veya desteklemekten ziyade kişinin olaya dair algısını genişletmektir (Onwuegbuzie ve Leech 2004). Boşanma olgusuna dair yapılan bu çalışmada da araştırmacı, boşanmaya dair soruların cevaplanmasında birden fazla seçeneğin olmasını tercih etmiştir. Nitekim bu çalışmanın konusuna dair algının olabildiğince geniş bir açıdan incelenmesi istenmiştir.

Karma yöntemin metodolojik çoğulculuk ve eklektik olmasından ötürü monometod araştırmalarına kıyasla güvenirlik açısından daha üstün bir yer tuttuğu da ayrıca vurgulanmaktadır. Araştırmacılara büyük istatiksel verilerle genel sonuçlar çıkartabilmeyi sağlayan nicel araştırma (Rubin ve Babbie 2008 p. 450) ile olguya dair derin analizler yapabilmeyi sağlayan nitel araştırmanın (Creswell 2012 p. 210) bir sentezi olması ve bu durumun yeni fikirlerin keşfedilmesinde ve karmaşık fenomenlerin çözümlenmesinde (Croker 2009) oldukça faydalı olduğu görülmektedir.

Johnson ve Onwuegbuzie (2004) karma yöntemin birçok avantajının olduğunu belirtmektedirler. Bunlar, aşağıda maddeler şeklinde yer almaktadır:

- Araştırmacı, her iki yöntemi kullanmasından dolayı bir yöntemin güçlü taraflarını diğer yöntemin zayıflıklarını örtmek için kullanabilir,
- Araştırmacı sadece bir yöntem ve yaklaşım ile sınırlı olmadığından daha geniş ve eksiksiz bir dizi araştırma sorusunu cevaplayabilir,
- Araştırmada, nicel ve nitel yöntemin kullanılması çalışmaya güç sağlar,
- Sözler, resimler ve anlatılar sayısal verilere anlam katmak için kullanılabilir,
- Nitel ve nicel yöntemin beraber kullanılması, teori ve uygulama için daha kesin ve bütüncül bilgiler sunar,
- Sonuçların genellenebilirliğini artırır,
- Tek bir yöntem kullanıldığında iç görü ve anlaşılma durumunun kaybına karşı karma yöntem bunun üstesinden gelir.

Karma yöntemin seçilmesiyle araştırmacının, nicel çalışma ile Türkiye'deki boşanmış erkeklere dair genel sonuçlara ulaşması mümkün olmuş, birey bazında boşanma fenomeninin anlaşılması ise nitel yöntemle sağlanmıştır. Her iki yöntemin

kullanılmasıyla araştırma sorunsalı daha geniş tutulmuştur. Buna ek olarak nicel çalışma ile elde edilen verilerin anlamlandırılması için söz konusu nicel veriler, boşanma deneyimine dair nitel veriler ile desteklenmiştir veya aynı şekilde nitel söylemleri anlamlandırabilmek için de bu nitel veriler, nicel verilerle desteklenmiştir. Bu bağlamda boşanmış erkeklerin deneyimlerinin anlaşılması açısından, nitel ve nicel yöntem kullanılarak bu durum hakkında daha bütüncül ve kesin bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Özetle denilebilir ki nicel ve nitel yöntemlerin kendi içerisindeki eksi ve artıları göz önünde bulundurulduğunda, karma yöntemin kullanılması erkeklerin boşanma deneyimlerine dair daha güvenilir bilgi elde etmeyi mümkün kılmaktadır.

Yakınsayan Paralel Desen

Çalışmada karma yöntemin alt deseni olan *yakınsayan paralel desenin* kullanılması tercih edilmiştir. Karma yöntem desenleri arasında en iyi bilinen ve en yaygın olan (Doyle ve ark. 2009) bu desenin temel amacı, araştırma probleminin en iyi şekilde anlaşılması için aynı konuda farklı ancak birbirlerini tamamlayıcı verilerin toplanmasıdır (Morse 1991). Cresswell (2015 p. 84) desenin amacını, süreci desteklemek ve doğrulamak için araştırmacının yaptığı çalışmada, nicel istatistiki sonuçlar ve nitel bulguları doğrudan karşılaştırması ve çeliştirmesi ile yöntemlerin üçgenlemesi şeklinde açıklayıp detaylandırmaktadır. Buna ek olarak diğer amaçlarını ise nicel sonuçların nitel bulgularla açıklamak ve bir olgunun net bir şekilde anlaşılabilmesi için nicel ve nitel sonuçların birbirini tamamlayıcı bir biçimde sentezlemek ve farklı birçok seviye ile karşılaştırmak olarak belirtmektedir.

Karma bir çalışma dizayn etmek bazı adımları gerekli kılmaktadır ki aslında geleneksel tüm çalışmaların da ortak noktalarını oluşturan, çalışmanın amacının ne olduğu, çalışmanın sorusunun ne olduğu ve veri toplamanın nasıl yapılacağı sorularıdır (Hanson ve ark. 2005). Bu sorular ışığında, çalışmada yakınsayan paralel desenin kullanımının tercih edilmesinin temel sebebi, araştırmacının erkeklerin boşanma deneyimleri hakkında nicel ve nitel araştırma sürecini eş zamanlı olarak yorumlayıp ancak bu süreçlerin birbirinden bağımsız olarak yapma ve sonrasında, elde ettiği verilerin yakınsayan ve ıraksayan sonuçlarını yorum yaparken birleştirme isteğidir (Creswell ve Clark 2015 p. 79). Bu çalışmada amaçlanan yöntem ile boşanmış erkeklerin boşanmaya dair ve boşanma nedenlerine yönelik tutumları, boşanma sonrası uyumları, yaşam doyumları ve boşanma deneyimleri hakkında nicel verilere ek olarak aynı zamanda

erkeklerin boşanma deneyimlerine dair nitel veriler de toplanmıştır. Böylelikle çalışmanın da amacına uygun olarak boşanmış erkeklerin boşanma deneyimlerini nasıl yaşadığına dair hem nicel veriler hem de nitel veriler birbirinden bağımsız bir şekilde aynı zamanda toplanıp yorumlanmıştır.

Yakınsayan paralel desenin kendi içerisinde de farklılaştığı biçimleri bulunmaktadır. Cresswell (2015 pp. 88-89) bu desenin üç temel biçimini tanımlamaktadır. Bu çalışmada yakınsayan desenin ilk biçimi olan paralel veri tabanı biçimi kullanılmıştır. Paralel veri tabanı biçiminde, iki farklı paralel aşamanın yürütüldüğü ve verilerin sadece yorumlanma aşamasında bir araya getirildiğini söylemektedir. Bu çalışmada araştırmacı, boşanmaya dair tüm yönleri detaylı öğrenmek adına iki farklı veri setini toplamakta ve işlemekte ve sonrasında bu iki farklı sonuçlar tartışma bölümünde sentezlenip karşılaştırılmaktadır. Söz konusu çalışmada da erkeklerin boşanmaya dair deneyimleri nicel ve nitel olarak birbirinden farklı olarak toplanmış ve bulgulanmıştır. Daha sonra tartışma kısmında bu sonuçlar beraber sentezlenmiştir.

Nitel Boyut

Nitel araştırmayı açıklamak, bu tip araştırmaların hangi tip sorulara cevap aradığıyla ilgilidir. Zira nitel çalışmalarda sorular "*ne, nasıl, kim, nerede, ne kadar, niçin*" gibi birçok şekilde çeşitlenmektedir. Nitel araştırmalarda amaç, var olan bir gerçekliği olduğu gibi gözler önüne sermektir (Kümbetoğlu 2005 p. 34). Bireyin deneyimlerinin anlaşılması, olaylara karşı tutumlarının derinlemesine kavranması, tümevarımcı bir yöntem izlenmesi ancak nitel araştırma yöntemi ile mümkün olabilmektedir. Çünkü "bireylerin deneyimlerine, kanaatlerine, tutumlarına, inançlarına, niyetlerine ilişkin bilgilerin" toplandığı derinlemesine görüşmeler, sosyal araştırmalarda en yaygın kullanılan yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek 2016 p. 37).

Çalışmanın nitel boyutunda, nitel araştırma türlerinden olan fenomenoloji yaklaşımı benimsenmiştir. Fenomenoloji, bir felsefe, metot ve yaklaşım olarak kabul edilmektedir (Psathas 1989 p. 1). Fenomenolojide asıl olan deneyimin cevherini, temelini keşfetmektir. Benzer bir yorumu yapan Erbaş'a (1992 p. 160) göre de fenomenoloji, şeylerin içindeki gizli özün bilgisine ulaşmak için kullanılan bir yöntem niteliği taşımaktadır. Bu yöntem, temelde askılama ve ayraç içine alma süreçlerine dayanmaktadır. Öktem (2005 p. 28) de aynı şekilde fenomenolojinin özünün görüntüleme

yöntemi olduğunu söylemektedir. Husserl (1995 pp. 16-17) fenomenolojinin örneğin bir canlıyı ele alırken bir durumunu değil, bütününü ele aldığını, algılarını algı, yargılarını yargı ve duygularını duygu olarak ele almaktadır. Bunun tıpkı matematik ve geometride şekillerden bahsedilmesi gibi doğal olduğunu söylemektedir. Çünkü fenomenolojinin felsefe, mantık ve psikoloji gibi bilimlerin temeli olduğunu kabul etmektedir.

Bu çalışmanın nitel kısmında, boşanmış erkeklerin deneyimleri aşağıdaki bağlamda anlaşılmaya çalışılmıştır. Boşanma fenomenine dair erkekler hangi konumda, bu olguyu nasıl tecrübe etmektedirler? Boşanma sürecinde ve sonrasında ne tür sorunlar yaşamaktadırlar? Boşanma sonraları hayata uyumları nasıl olmaktadır? Erkek olarak boşanmanın ne tür sorunsalı bulunmaktadır? Kısaca çalışmada, erkeklerin boşanma deneyimlerine dair derinlemesine bir bakış getirilerek nitel yöntem ile konunun özünün öğrenilmesi ve açıklanması hedeflenmiştir.

Nicel Boyut

Nicel araştırma yönteminin amacı, araştırılan konuya dair evreni temsil etmesi şartıyla seçilen örneklem grubundan sayısal sonuçlar elde etmektir. Rubin ve Babbie (2017 pp. 68-69) nicel araştırmaların, kesin ve genelleştirilebilir istatiksel bulguların üretilmesini amaçlamasının yanı sıra bir sebebin genel olarak bir etkiye sahip olup olmadığını anlamak ve doğrulamak için de kullanıldığını belirtmektedirler. Jason ve Glenwick (2016 p. 3), nicel yöntemin üç temel özelliğini şöyle açıklamaktadırlar: Çalışmada neden sonuç ilişkisi vurgulanmaya çalışılır, standardize edilmiş ölçümler kullanılarak sayısal veriler elde etmeye çalışılır ve belli bağlamlara odaklanan nitel yöntemin aksine genelleştirilebilir bulgular üretme peşinde olduğunu belirtmektedirler. Yani nicel yöntem yaklaşımına göre dünyaya dair gözlemler, objektif olarak yapılabilir ve yapılması da gereklidir. Bundaki amaç ise olabildiğince önyargı ve değerlerden arınmanın gerekliliğidir (Marlow 2010 p. 9).

Söz konusu çalışmanın nicel kısmında tarama modeli seçilmiştir. Tarama modelleri, geçmişte veya şimdi var olan bir durumu, olduğu gibi betimlemeyi amaçlayan çalışmalar olarak tanımlanmaktadır (Karasar 2015 p. 77). Araştırmaya konu olan her ne ise bireyin, nesnenin, olayın kendi var olan koşulları içerisinde incelenmesi olarak tanımlanır ve bunların herhangi bir şekilde değiştirilme, dönüştürülme ve etkileme gibi bir amacının olmadığı belirtilmelidir. Büyüköztürk ve ark. (2015 p. 177) tarama

araştırmalarının üç temel özelliğinin olduğunu belirtmişlerdir. Bunlardan ilki, bir topluluğun (evren), bir konuya dair görüşlerinin veya özelliklerinin (inanç, bilgi, tutum vb.) betimlenmesi için o topluluğu temsil edebilecek insanlardan (örneklem) seçilmesi gerekliliğidir. İkincisi, veri toplama süreci, verilerin toplandığı insanlardan alınan cevaplara dayalı olarak yürütülmektedir. Üçüncüsü ise verilerin, evrenin hepsinden değil, evreni temsil edecek örneklemden toplandığıdır. Buna göre boşanmış erkeklerin boşanmayı nasıl tecrübe ettiklerine dair öncelikle uygun evren ve örneklem seçimi yapılmıştır. Nicel veri toplama araçları olan ölçek ve kişisel bilgi formu ile elde edilen veriler incelenmiş ve boşanmış erkeklerin görüşleri birbirleri ile kıyaslanarak nicel yöntemin yapısı gereği genellemeler yapılmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Çoklu yöntem kullanarak yapılan çalışmaların örnekleminin belirlenmesi ve anlaşılmasının, tek yönlü çalışmalarla kıyaslandığında daha zor olduğu görülmektedir. Çünkü iki farklı örneklem seçme zorundalığı, çalışmanın hem nicel kısmı hem de nitel kısmı için ayrı ayrı örneklem seçilmesini gerekli kılmaktadır.

3.2.1. Çalışmanın Nicel Kısmı İçin Evren ve Örneklem

Bu çalışmada, verileri genellenmek istenen evren, Türkiye'deki boşanmış erkeklerdir. Boşanmayı deneyimlemiş erkekler bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Farklı mesleklerde çalışan, farklı yaşlarda, farklı düzeyde öğrenime sahip olan, farklı şehirlerde yaşayan kişilere ulaşılması amacıyla bir evrenin belirlenmesi gerekmekteydir. Çalışma kapsamına alınacak boşanmış erkek sayısının elbette çok fazla olduğu bilinen bir gerçekliktir. Ancak bu erkeklere nasıl ulaşılacağı konusu araştırma sürecinin önemli zorluklarından birine karşılık gelmiştir. Bunun için internet üzerinden taramalar yapılmış ve bunun neticesinde boşanmış erkeklerin oluşturdukları birçok derneğin yanı sıra sosyal medyada da örgütlendikleri ve seslerini duyurmak istedikleri birçok grubun olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın kimleri temsil edeceği noktasında, evren ve örneklemin önemine binaen boşanmış erkeklerin daha çok aktif oldukları bazı gruplar seçilmiştir. Bu kapsamda araştırmanın evrenini oluşturan online platformlar aşağıda tablo şeklinde verilmiştir.

Tablo 3- 1: Evreni oluşturan online platformlar

Platform İsmi	Üye Sayısı	Erişim Linki

Boşanmış İnsanlar ve Aile Platformu	5500	Https://Www.Facebook.Com/Groups/Biaplatformu/
Boşanmış Mağdur Babalar Derneği	5300	Https://Www.Facebook.Com/Groups/393335094130448/
Boşanan Erkekler Kulübü	762	Https://Www.Facebook.Com/Groups/Bosananerkekler/
Boşanmış Babalar Platformu	2796	Https://Www.Facebook.Com/Bo%C5%9fanm%C4%B1%C5%9f-Babalar-Platformu-477033109013502/
Boşanmış Çocuklu Erkekler Kulübü	97	Https://Www.Facebook.Com/Bo%C5%9fanm%C4%B1%C5%9f-%C3%87ocuklu-Erkekler-Kl%C3%Bcb%C3%Bc-194646003889897/
Boşanmış Ebeveynler ve Çocukları Platformu	1600	Https://Www.Facebook.Com/Groups/2497440443630390/
Boşanmış Mağdur Babalar Nafaka Hapsi Platformu	1300	Https://Www.Facebook.Com/Groups/1770672069612131/
Nafaka Mağdurları Hukuki Mücadele Grubu	2700	Https://Www.Facebook.Com/Groups/216424472157622/

Çalışmanın örneklemi, nicel yöntemde kullanılan tesadüfi örneklem seçilmiştir. Bu kapsamda, örneklem sayısı belirtilmeden yukarıdaki boşanmış erkeklerin oluşturmuş olduğu sosyal medya gruplarına çalışmanın anket formu ve ölçme araçları online olarak gönderilmiştir. Çalışmanın veri toplama aşaması 18.08.2020 tarihinde başlatılmıştır. Online anketlere katılımın az olması sebebiyle veriler üç ayda toplanmıştır. İlk haftalarda katılım biraz yoğun olsa da sonraki süreçlerde bu katılım giderek düşmeye başlamıştır. Bundan ötürü çalışma, her hafta gruplara tekrardan gönderilerek katılım için hatırlatma yapılmıştır.

Örneklem büyüklüğünün belirlenmesi, evreni temsil etmesi açısından önemlidir. Bunun için göz önünde bulundurulması gereken durumlar vardır. Yöntembilimciler araştırmacılara kolaylık olması için evreni temsil açısından örneklem büyüklüklerine dair bazı belirlemelerde bulunmuşlardır. Can (2016 p. 28) bu durumun bir derlemesini yapıp evren ve örneklem tutarlılıklarına dair örnekler vermiştir. Bu kapsamda yukarıda da belirtildiği üzere evren temsiliyeti yirmi bin civarındadır ve Can (2016 p. 28) evreni oluşturan varlıkların toplam sayısının bilindiği durumlarda yirmi bin varlığa %95 güven aralığıyla kuramsal örneklem büyüklüğünü 377 olarak belirtmiştir. Bu bağlamda, üç aylık süreçte veriler toplanmaya çalışılmış ve 400 boşanmış erkeğe ulaşılmıştır. Bu sayı belirtilen ideal örneklem sayısından daha fazladır ve evreni temsiliyeti açısından bu sayının yeterli olduğu düşünülmektedir.

Anketin sosyal medya ağlarında paylaşılmasıyla birlikte, çalışmaya dair farklı görüşlerle de karşılaşılmıştır. Araştırmanın bazı kadınlar tarafından erkeklerin böyle bir çalışmaya ihtiyacının olmadığı, bazı katılımcılar ise bu çalışmanın kadın karşıtı yapısının olduğu şeklinde eleştiriler yöneltilmiştir. Bununla beraber çalışmanın kıymetli bir çalışma olduğu da dile getirilmiş, boşanma olgusu gibi önemli bir konunun muhatabı olan erkeklerle de çalışma yapılıyor olması takdir toplamıştır. Veri toplama aşamasında, boşanma deneyimi olan birçok erkeğin, araştırmacı ile iletişime geçip çalışmaya nitel kısımda da yardımcı olmak istedikleri ve yaşadıkları olumsuz deneyimleri paylaşmak istedikleri görülmüştür.

3.2.2. Çalışmanın Nitel Kısmı İçin Katılımcıların Seçilmesi

Bu çalışmada benimsenen örnekleme yöntemi, amaçlı örneklemdir. Amaçlı örneklemde, örnek olayların seçimi bir uzmanın yargısına bırakılmakta veya daha önceden belirlenmiş bir amaçla örneklem seçilmektedir (Neuman 2016 p. 322). Bu çalışmanın amaç ve kapsam açısından araştırma sorularının cevabının en iyi şekilde yanıtlanması için katılımcıların seçimi kasıtlı (Krysik ve Finn 2015 p. 201) bir şekilde yapılmıştır.

Amaçlı örneklemin de birden çok çeşidi bulunmaktadır. Araştırmacının bu çalışma kapsamında tercih ettiği ise amaçlı örneklem yöntemlerinden biri olan maksimum çeşitlilik örneklemesidir. Maksimum çeşitlilik örneklemesindeki amaç, çalışmanın konusu olan boşanma olgusuna dair seçilecek olan bireylerin çeşitliliğinin maksimum derecede olmasını sağlamaktır (Yıldırım ve Şimşek 2016 p. 119). Bu çalışmada araştırmacı tarafından amaçlanan konu boşanmış erkeklerin boşanma deneyimlerini araştırmak olduğu için boşanmış erkeklerin oluşturdukları sosyal medya gruplarına ulaşılmış, sonrasında ise hangi bireylerle görüşmelerin yapılacağı maksimum çeşitlilik ilkesi göz önünde bulundurularak seçilmiştir.

Araştırmanın örneklemi oluşturulurken boşanma deneyimine sahip Türkiye'nin farklı bölgelerinden veya farklı kültür anlayışlarından gelen bireylerden olmasına dikkat edilmiştir. Katılımcıların farklı yaşlarda, farklı mesleklerde, farklı eğitim düzeylerinde olmalarına da dikkat edilmiştir. Yani boşanmış erkeklerin kendi içerisinde heterojen bir yapıda olmasına azami derecede özen gösterilmiştir.

Nitel çalışmaların amacı genellemeler yapmak olmadığından, olguyu anlama ve kavrama amacıyla, veri toplama işlemi yeni bir bilgi çıkmayana kadar devam etmektedir. Buna doyma adı verilmektedir (Krysik ve Finn 2015 pp. 190-192). Maksimum çeşitlilikle beraber doyum noktası da dikkate alındığından çalışmanın nitel kısmını oluşturan katılımcıların sayısı 18 boşanmış erkekten oluşmaktadır.

Nicel anket sosyal medya ağlarında paylaşıldıktan sonra çalışmanın nitel kısmı için bazı kişiler destek vermek istediklerini belirtmişlerdir. Bunların notları alınmış ve iletişim adresleri kaydedilmiştir. Ayrıca dernek başkanları ile önceden görüşmeler yapılmış ve dernek başkanlarından da görüşmeye uygun kişilerin listeleri alınmıştır. Böylece söz konusu çalışma için katılımcı havuzu olabildiğince genişletilmeye çalışılmış ve daha sonra maksimum çeşitlilik kriterleri göz önünde bulundurularak araştırma kapsamında görüşülecek kişiler belirlenmiştir. Ayrıca görüşmeler yapıldığı sırada katılımcıların önerdikleri başka isimlerle de görüşmeler yapılmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları ve Süreci

Bu çalışmada, boşanmış erkeklerin boşanma deneyimlerine dair nicel ve nitel veri toplama süreci beraber yürütülmüştür. Bu kısımda, çalışmanın verilerinin toplandığı araçlar ve çalışmanın veri toplama süreci hakkında bilgi verilmiştir.

3.3.1. Nicel Veri Toplama Araçları ve Veri Toplama Süreci

Araştırmanın nicel veri toplama sürecinde, yerli ve yabancı literatür okuması yapılmıştır. Yapılan doküman taraması ve literatür okumaları sonucu bir soru havuzu oluşturulmuş ve bu soru havuzundan çalışmanın amacına en uygun sorular belirlenmiştir. Daha sonra bu sorular bazı akademisyen ve boşanmış erkeklere gönderilmiştir. Yapılan geri dönütler doğrultusunda sorulara son şekli verilmiştir. Bununla beraber yapılan literatür taraması sonucu boşanma nedenlerine yönelik tutum ölçeği (Doğan 2016), FISHER boşanma/ayrılığa uyum ölçeği-kısa formu (Yılmaz ve ark. 2021) ve yaşam doyumu (Dağlı ve Baysal 2016) ölçeklerinin kullanılmasının uygun olduğuna karar verilmiştir. Ölçekleri geliştiren veya uyarlayan yazarlarla iletişime geçilip ölçeğin çalışmada kullanılması için gerekli onaylar alınmıştır.

Araştırma soruları; 34 demografik soru, 18 boşanma nedenlerine yönelik tutum ölçeği sorusu, 25 FISHER Boşanma/Ayrılığa Uyum Ölçeği-Kısa Formu sorusu ve 5

yaşam doyumu ölçeği sorusu olmak üzere toplamda 84 sorudan oluşmaktadır. Soruların cevaplanma süresi her bir katılımcıya göre değişse de genellikle 15-25 dakika arasında olduğu görülmüştür.

Bu araştırmanın nicel verileri, 18 yaş ve üstü olan Türkiyeli boşanma deneyimi yaşamış 400 erkeğin vermiş oldukları cevaplar doğrultusunda toplanmıştır. Sorular Google Formlar üzerinden online olarak işlenmiş olup çalışmaya katılımının gönüllülük esasına dayandığı, çalışmanın amacı hakkında ve çalışmanın yürütücüleri hakkında gerekli bilgiler de forma işlenmiştir. Daha sonra link hâline getirilen bu form, sosyal medya ağlarına yönlendirilmiştir. Oluşturulan form, düzenli periyotlarla sosyal medya hesaplarında paylaşılmıştır. Veri toplama işlemi yeterli sayıya ulaşınca cevap alımları durdurulmuş ve gelen cevaplar kaydedilmiştir.

Online bilgisayar ortamından verilerin toplanması son yıllarda teknolojik gelişme ile beraber çok sık rastlananan bir durumdur. Kısa sürede daha fazla kişiye ulaşmak ve maliyetinin düşük olması bu durumda etkilidir. Ancak bu anketlerde, katılımcıların araştırma için yeterince güdülenememesi ve bu (internet) bilgi ve kültüre sahip kişilerden oluşması çalışmaya dair sınırlılıkları oluşturmaktadır (Büyüköztürt ve ark. 2015 p. 136). Bundan dolayı çalışmadan elde edilen veriler, tüm boşanmış erkeklere genellenemez. Bununla beraber çalışmanın kalitesi ve güvenirliği için bu çalışmaya katılımda boşanmış erkeklerin muhattap olması gerektiği belirtilmiştir. Ölçeklerin içinde ters maddeler olduğundan sorular sorulurken sorularla oynanılmamıştır. Sorular ölçeklerde olduğu gibi sorulmuştur. Bu da çalışmanın güvenirliğini desteklemektedir.

Boşanma Nedenlerine Yönelik Tutum Ölçeği

Doğan (2016) tarafından boşanma nedenlerine yönelik tutumları ölçmek amacıyla geliştirilen ölçek, dört alt faktör olmak üzere toplamda on sekiz maddeden oluşmaktadır. Boşanma nedenlerine yönelik tutumların ölçümü için katılımcılardan beşli Likert tipi maddeleri okuyup kendilerine uygun olan birimi seçmeleri istenmiştir. Bu birimler "Kesinlikle katılıyorum (5)" ve "Kesinlikle katılmıyorum (1)" arasında değişmektedir. Ölçeğin güvenirlik derecesini ölçmek için yapılan güvenirlik testi sonucunda "Cronbach Alpha" güvenirlik katsayısı 0,89 olarak bulunmuştur. Boşanma nedenlerine yönelik tutumlar ölçeğinin alt faktörleri ise şöyledir; uyumlu tutumu güvenirliği 0,91, dindar

tutumu güvenirliği 0,82, şiddet karşıtı tutumu güvenirliği 0,87 ve medya etkisi tutumu güvenirliği 0,80 olarak tespit edilmiştir.

Bu çalışma kapsamında ise (n=400) yapılan güvenlik analizinde ölçek toplam puanı 0,82 olarak bulunmuştur. Alt boyutlar için ise uyumlu tutumunun güvenirliği 0,83, dindar tutumu güvenirliği 0,79, şiddet karşıtı tutumu 0,82 ve medya etkisi güvenirliği 0,89 olarak bulunmuştur. Bu değerler ölçeğin orijinal güvenirliği ile örtüşmektedir.

FISHER Boşanmaya/ayrılığa Uyum Ölçeği-Kısa Formu

Ölçek Fisher (1978) tarafından "Fisher Divorce Adjustment Scale (FDAS)" orijinal adıyla bireylerin boşanma veya ayrılığa olan duygusal ve sosyal uyumlarını değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. Yılmaz ve Fişiloğlu (2006) Fisher Boşanma Uyum Ölçeği'nin psikometrik özelliklerini Türk örnekleminde incelemişlerdir. Ölçeğin orijinali 100 madde olduğundan çok uzun olduğu düşünülmüş ve bunun yerine yine Yılmaz ve ark. (2021) tarafından aynı ölçeğin oluşturulan kısa formunun kullanılması tercih edilmiştir. Maddeler beşli Likert tipi birimlerden oluşmaktadır. Her birim için 1'den 5'e kadar bir puan değeri verilmiştir. Bu birimler: 1) Her zaman, 2) Genellikle, 3) Bazen, 4) Nadiren, 5) Hiçbir zaman şeklinde sıralanmıştır. FDAS-Kısa formunun puanlarındaki artış, boşanmaya uyum düzeyindeki artışı göstermektedir. Ölçeğin kısa formu toplam 25 madde olmak üzere her biri 5 maddeden oluşan 5 farklı alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar, 1-Yas, 2-İlişkiden Duygusal Ayrışma, 3-Öfke, 4-Güven ve Yakınlık, 5-Kendilik Değeri olarak kategorize edilmiştir.

Oluşturulan ölçeğin güvenirlik çalışmasında FISHER boşanma/ayrılığa uyumun toplamı için "Cronbach Alpha" puanı 0,91 olarak bulunurken yas alt boyutu için "Cronbach Alpha" puanı 84, ilişkiden duygusal ayrışma için "Cronbach Alpha" puanı 0,90, öfke alt boyutu "Cronbach Alpha" puanı 0,81, güven ve yakınlık alt boyutu "Cronbach Alpha" puanı 0,88 ve kendilik değeri alt boyutu "Cronbach Alpha" puanı 0,80 olarak bulgulanmıştır.

Bu çalışma kapsamında (n=400) yapılan güvenirlik analizinde "Cronbach Alpha" toplam puanı 0,88 olarak bulunmuştur. Sırasıyla bu alt boyutların α değerleri "Cronbach Alpha"; yas alt boyutunun güvenirliği için 0,84, ilişkiden duygusal ayrışma alt boyutunun güvenirliği için 0,89, öfke alt boyutunun güvenirliği için 0,77, güven ve yakınlık alt

boyutunun güvenirliği için 0,82 ve kendilik değeri alt boyutu güvenirliği için 0,75 olarak bulunmuştur.

Yaşam Doyumu Ölçeği (YDÖ)

Ölçek ilk olarak Diener ve ark. (1985) tarafından "The Satisfaction With Life Scale" orijinal adıyla geliştirilmiştir. Türkçe uyarlaması ise Dağlı ve Baysal (2016) tarafından "Yaşam Doyumu Ölçeği (YDÖ)" olarak uyarlama çalışması yapılmıştır. Ölçek, orijinalinde olduğu gibi tek faktör olmak üzere toplamda 5 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, beşli Likert tipi birimler üzerinden değerlendirilmiştir. Bu birimler, 1=Hiç katılmıyorum ile 5=Tamamen katılıyorum olarak sıralanmıştır.

Uyarlaması yapılan ölçeği (n=200) oluşturan maddelerin iç tutarlılığını gösteren Cronbach Alpha katsayısı 0,88 olarak bulunurken test tekrar test güvenirliği ise 0,97 olarak bulgulanmıştır. Tek faktör olduğu için ölçeğin ayrıca alt boyutları yoktur.

Bu çalışma kapsamında (n=400) yapılan güvenirlik analizinde ölçek toplam puanı için Cronbach Alpha değeri 0,83 olarak bulunmuştur. Bu değer, Türkçeye uyarlanmış ölçeğin değeri ile örtüşmektedir.

Görüldüğü üzere ölçeklerin hepsinin güvenirlik katsayıları 0.70 üstünde bulunmuştur (Cronbach 1951). Ölçeklerin 0,70 ile 0,90 arası olması, ölçeğin yüksek iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir. Kat sayının 0,90 üzeri olmasında ise maddelerin birbirine çok benzer ve gereksiz olduğu sakıncası bulundurmaktadır (Tavakol ve Dennick 2011). Bu bağlamda kullanılan ölçeklerin vermiş olduğu güvenirlik katsayıları çalışmayı güvenilir kılmaktadır. Bu bulgular, ölçeklerin hepsinin yüksek iç tutarlılığa sahip olduğunu gösterir niteliktedir.

3.3.2. Nitel Veri Toplama Araçları ve Veri Toplama Süreci

Söz konusu çalışmada nicel sorularla da uyumlu olmak üzere araştırmacı tarafından derinlemesine görüşme formu oluşturulmuştur. Derinlemesine görüşmelerde araştırmacıların genellikle kullandığı üç çeşit görüşme tekniği bulunmaktadır. Yapılandırılmış soru formu, yarı yapılandırılmış soru formu ve yapılandırılmamış soru formlarıdır (Gall ve ark. 1996 p. 310). Bu çalışmada benimsenen yarı-yapılandırılmış görüşmelerde, görüşmeci bir soru listesi veya başlıklar hâlinde yönlendirilir. Fakat her bir özel görüşmede bireyin durumuna göre soruların sıralamasında veya görüşmenin

üslubunda değişiklik de yapılabilabilmektedir (Krysik ve Finn 2015 p. 193). Yani yarı-yapılandırılmış görüşmelerde sorular veya konu başlıkları önceden belirlenmekte, fakat araştırmacının bu soruları sorarken kullandığı yöntemde ve sıralamada özgürlüğü kısıtlanmamaktadır. Katılımcı görüşme sırasında farklı bir konuya girse bile sözü kesilmez ve gerekirse konu başlıklarına kalındığı yerden devam edilir (Berg 2001 pp. 69-70). Araştırmacı, önceden hazırladığı soru protokolünü görüşmeciye sorar ve gerektiğinde araya girip konuyu daha fazla açmasını isteyebilir veya yan sorular sorabilir (Türnüklü 2000 p. 547).

Bu çalışmada yapılan görüşmeler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda görüşmeler sırasında sorulara genel olarak bağlı kalınırken bazen konuşmaların akışını kesmemek için soru sorulmamış, bazen de konuşmanın akışı yeni soruların sorulmasını gerekli kılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerin doğası gereği belirlenmiş sorulara her zaman sıkı sıkı bağlı kalınamazken görüşmelerin kendi içinde evrilip konuya açıklık getirildiği görülmüştür.

Bu çalışmada Türkiye'deki boşanmış erkeklerin boşanma deneyimlerini anlamak amacıyla ve araştırma sorusuna sadık kalmak koşuluyla gerekli bilgiler toplanmıştır. Bu bilgiler toplanırken belli ve birbiri ile ilişkili bazı aşamalardan geçilmiştir. Bu aşamalardan ilki, çalışma için gerekli izinlerin alınmasıdır. Sonraki süreç, iyi bir örneklem stratejisinin uygulanmasıdır. Üçüncü süreçte, katılımcılardan elde edilen bilgilerin çeşitli şekillerde kaydedilmesidir. Burada görüşmelerin doğal döngüsünde devam etmesi, katılımcıların sözünün kesilmemesi, katılımcıların dikkatlerinin dağılmaması ve fenomenin olabildiğince doğru verilmesi açısından not alınarak bilgiler kaydedilmemiştir. Bununla beraber katılımcıların izni dahilinde ses kayıt cihazı ile ses kayıtları alınmıştır. Sonrasında bu ses kayıtları yazıya aktarılarak ses kayıtlarının olası silinme sorununa karşı veriler güvence altına alınmıştır (Creswell 2016 pp. 50-51). Yapılan görüşmeler toplam 883 dakika olmak üzere 230 sayfa tutmuştur.

Tüm görüşmelerin yüz yüze yapılması planlanmıştır. Ancak araştırmanın veri toplama sürecinin Covid-19 pandemisi dönemine denk gelmesinden ötürü görüşmeler planlandığı gibi yüz yüze yapılamamıştır. Yüz yüze görüşmelerin sağlık açısından risk taşımasından ve şehir dışına çıkışların kısıtlı olmasından ötürü görüşmelerin bazıları online olarak Zoom veya watsapp görüntülü arama üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bazı

görüşmeler ise pandemi kurallarına bağlı kalınarak yüz yüze yapılmıştır. Üç katılımcı ile yüz yüze görüşülürken 15 kişi ile online olarak görüşülmüştür. Görüşmeler yapılmadan önce görüşülecek kişilerle iletişime geçilip çalışma hakkında kısa bilgi verildikten sonra görüşme için gerekli randevular alınmıştır. Görüşmelerin çoğu online ortamda gerçekleştiği için katılımcıların yüz yüze yapılan görüşmelere göre görece daha rahat oldukları görülmüştür. Çünkü istedikleri saat belirlendikten sonra istedikleri yerde görüşmeye katılabilmişlerdir. Genellikle görüşmeler katılımcıların en rahat ve müsait oldukları akşam saatlerinde yapılmıştır. Görüşme sürelerinin yakın olmasına özen gösterilmiş ve görüşme sürelerinin genellikle 40 ile 60 dakika arasında değiştiği görülmüştür.

3.4. Verilerin Analizi

Çalışmanın bu kısmında, araştırma verilerinin analizleri hakkında bilgi verilmiştir. Yakınsayan paralel desenin ön kabulu olan verilerin eş zamanlı toplanıp analiz edilmesine özen gösterilmiştir. Burada çalışma kapsamında toplanan nicel ve nitel verilerin analizlerine ayrı ayrı yer verilmiştir.

3.4.1. Nicel Verilerin Analizi

Bu çalışmada verilerin analizleri, IBM SPSS 25v (Statistical Package for Social Sciences) istatistik programı kullanılarak yapılmıştır. İlk olarak analizler için varsayımların karşılanıp karşılanmadığını anlamak amacıyla ön analizler yapılmıştır. Elde edilen bulgular; sayı, yüzde oranları, standart sapma, ortalama olarak belirlenmiş olup istatistiksel anlamlılık değeri $p<0,05$ olarak kabul edilmiştir.

Araştırma değişkenlerinin normallik dağılımları ile ilgili bilgiler aşağıdaki Tablo 3-1'de verilmiştir. Bu kapsamda iki farklı gruptan elde edilen veri değerlerinin ortalamaları arasında istatiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için bağımsız örneklem t testi kullanılmış, ikiden fazla değişkenlere ait ortalamaların karşılaştırılması için tek yönlü anova analizi yapılmıştır. Bunların yanı sıra iki ölçüm arasındaki karşılıklı ilişkiyi incelemek için pearson moment çarpım korelasyon analizlerine bakılmıştır.

Verilere ilişkin varsayımların ihlal edilmemesi açısından bazı ön analizler yapılmıştır. Bu varsayımlardan ilki, ölçüm seviyesi ile ilgili olurken bu bağlamda ölçekte

kullanılan oran sürekli olmalıdır. İkinci varsayım, ölçülen değerlerin aykırı olmamalıdır. Bunu belirlemek için SPSS (v25) keşfedici ve sıklık analizleri olmak üzere iki adım izlenmiştir. Potansiyel aykırı değerler, kutu grafiği ile tespit edildikten sonra sıklık değerlerinde en yakın diğer değere eklenip bunlar makul puanlar olarak kaydedilmiştir. Yani aykırı değerlerle başa çıkmak için en yüksek ve en düşük puanlar bir sonraki en yüksek ve en düşük puanlara dönüştürülmüştür. Bu işlem her bir ölçeğin alt boyutları ve ortalama puanları için tekrar edilmiştir. Böylece aykırı olan değerler tespit edilmemiş ve ikinci varsayım da tamamlanmıştır. Üçüncü varsayım ise değişkenlerin dağılımları ile ilgilidir. Bu kapsamda değişken puanlarının normal dağılımı için yukarıdaki prosedürlerin aynısı izlenmiştir.

Değişkenlerin normal dağılımını anlamak için çarpıklık ve basıklık puanları kullanılmıştır. Verilerin normal dağılım puanlarının çarpıklık ve basıklık için eşlik eden kriterler -/+ 2 ile -/+ 1 arasında değişmekte olup "kabul edilebilir" ve "çok iyi" olarak kabul edilmiştir (Curran ve ark. 1996; George ve Mallery 2010). Aşağıdaki tabloda katılımcıların boşanma sonrası uyum, boşanma nedenlerine yönelik tutumları ve yaşam doyumlarına ilişkin betimsel analizleri verilmiştir. Boşanma uyum ölçeği-kısa formu puan ortalaması 3,67, standart sapması 0,03, boşanma nedenlerine yönelik tutum ölçeğinin puan ortalaması 3,64, standart sapması 0,03 ve yaşam doyumu ölçeğinin puan ortalaması 2,82 ve standart sapması 0,04 olarak görülmüştür. Yukarıda gösterilen referanslara göre elde edilen puanların (çarpıklık ve basıklık puanları) beklenen değerler arasında olduğu ve normallik varsayımını ihlal eden herhangi bir durumun tespit edilmediği gösterilmiştir. Bununla iligili aşağıdaki tablo daha detaylı bir şekilde verilmiştir.

Tablo 3- 2: Verilerin normallik dağılımı

	N	X	SS	Çarpıklık	Basıklık
BU(Yas)	400	3,43	0,05	-,514	-,723
BU(İlişkiden duygusal ayrılış)	400	4,34	0,04	-1,369	,703
BU(Öfke)	400	3,09	0,05	-,068	-,890
BU(Güven ve yakınlık)	400	3,73	0,05	-,601	-,490
BU(Kendilik değeri)	400	3,81	0,03	-,557	-,244
BU(Toplam)	400	3,67	0,03	-,563	-,101
BN(Uyum)	400	3,86	0,04	-,781	-,012

BN(Dindarlık)	400	3,31	0,06	-,268	-1,048
BN(Şiddete karşıtı)	400	2,65	0,06	,257	-,919
BN(Medya etkisi)	400	4,36	0,04	-1,030	-,482
BN(Toplam)	400	3,64	0,03	-,454	-,012
Y(Toplam)	400	2,82	0,04	,041	-,630

Araştırmada kullanılan bağımsız gruplar t-tesi ve tek yönlü varyans analizi için normallik varsayımına dair çarpıklık ve basıklık katsayılarına dair veriler yukarıdaki tabloda verilmiştir. Bununla beraber Levene Testi ile çalışmada verilerin homojen dağılıp dağılmadığına bakılmıştır. Bu kapsamda çalışmanın bulgularında t-testi ve tek yönlü varyans analizleri verilen alt grupların homojen dağıldığı belirlenmiştir. Bu bağlamda analizler, varyansların homojen dağıldığı varsayımı ile yapılmıştır. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerinde etkililiğini anlamak için "eta kare" değeri incelenmiştir. Buna göre "eta kare" değeri $0.01 \leq \eta 2 < 0.06$ düşük etkiye sahip, $0.06 \leq \eta 2 < 0.14$ orta etkiye sahip ve $0.14 \leq \eta 2$ ise geniş etkiye sahip olarak belirlenmiştir (Pallant 2011 pp. 191-192).

Özetle ölçüm seviyesi, aykırı değerler, normallik ile ilgili varsayımların ihlaline rastlanmamıştır. Bu sebeple parametrik testlerin kullanılması, veri analizi için uygun görülmüştür.

3.4.2. Nitel Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında toplanılan verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması sistematik bir şekilde yapılmaya çalışılmıştır. Araştırmacı, görüşmecilerle ses kayıt cihazı eşliğinde yapılan mülakatların yazıya dökülmesi için google drive üzerinden dökümanlar kısmındaki ses kayıt sistemini kullanmıştır. Ses kayıtları dinlenirken bir yandan da görüşmecilerin söylediği her kelime veya cümle tekrar edilerek bu yolla yazıya dökülmüştür. Araştırmacının söylenenleri tekrar etmesindeki amaç, ifadeler net olmasına rağmen programın bunu iyi algılayamamasıdır. Böylelikle araştırmacı her bir ifadeyi anlaşılır ve programın algılayacağı şekilde tekrar etmiştir. Bunun yanı sıra bazı ses kayıtlarının deşifre edilmesinde yardım alınmıştır. Bütün görüşmeler bu şekilde ayrı ayrı word dosyası şeklinde isimlendirilerek oluşturulmuştur.

Creswell'e (2017 p. 306) göre nitel araştırmaların analiz kısmı genellikle altı adımda yapılmaktadır. Bunlardan ilki, verilerin analize hazırlanması ve kodlama

yapılarak veriler hakkında ilk keşiflerin yapılmasıdır. Bu basamakta mülakatlar çözümlenmiş olup bunlara alınan notlar eklenerek veriler düzenlenmiştir. İkinci basamakta ise veriler hakkında daha genel bir tablo yakalamak için kodların temaların altında birleştirilmiştir. Kodlamalar daha önce yazıya geçirilen ses kayıtları defalarca okunarak genel bir kanı oluştuktan sonra benzer konudaki diğer çalışmalardan da yararlanılarak oluşturulmuştur. Aynı kategori içine girebilecek veriler, bir arada verilmeye çalışılmıştır. Bunun için MAXQDA programı kullanılmıştır. Bu programı kullanmış olmak, araştırmacıya hem zaman kazandırmış hem de kodlama işlemi daha düzenli bir şekilde yapılmıştır. Daha sonraki basamakta ise anlatılar ve(ya) şekiller yoluyla bu veriler bulgular şeklinde raporlaştırılmıştır. Sonraki basamakta ise elde edilen bu bulgular literatür eşliğinde tartışılmış ve çalışmanın sonuçları yorumlanmıştır.

3.5. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Bu kısımda, çalışmanın nitel ve nicel yöntemlerine dair geçerlik ve güvenirlikleri ele alınmıştır.

3.5.1. Araştırmanın Nicel Kısmının Geçerlilik ve Güvenirliği

Geçerlik, bir ölçme aracının, bireyin ölçülmek istenen özelliğini başka bir özellik ile karıştırmadan nasıl doğru ölçülebiliceği ile ilgilidir (Büyüköztürk ve ark. 2014 p. 116; Can 2016 p. 387). Yani araştırmacının ölçmek istediği özelliği başka bir özellik ile karıştırmadan doğru bir şekilde ölçebilen ölçme aracı geçerlidir. Büyüköztürk ve ark. (2014 pp. 117-120) geçerliği, kapsam geçerliği, ölçüte dayalı geçerlik, yapı geçerliği ve görünüş geçerliği olmak üzere dörde ayırmaktadırlar. Söz konusu çalışma kapsamında kullanılan ölçme araçlarıyla *kapsam geçerliği* ve *görünüş geçerliği* sağlanmaya çalışılmıştır. *Kapsam (içerik) geçerliği*, ölçme aracını oluşturan maddelerin (soruların), ölçülmeye çalışılan belirlenmiş davranışların bütününü (evreni) hangi düzeyde temsil ettiği ile ilgilidir. Bu bağlamda kapsam geçerliği ölçmenin amacına binaen maddelerin sayısı ve kalitesi ile yakından ilgilidir. Kapsam geçerliği, ölçülmek istenilen konuya dair evrenin açıkça belirlenmiş olmasını ve daha sonra bu konu ve evreni temsil edecek örneklemin seçimini gerekli kılmaktadır (Büyüköztürk ve ark. 2014 p. 117). Bu çalışmada ‘boşanmış erkeklerin boşanma deneyimleri’nin belirlenmesi amacıyla boşanmış erkeklerin boşanmayı nasıl yaşadıklarına yönelik oluşturulan sorunların yanında boşanma nedenlerine yönelik tutum ölçeği, Fisher boşanma/ayrılığa uyum ölçeği-kısa formu ve

yaşam doyumu ölçeği ile erkeklerin boşanma deneyimlerini temsil edecek/kapsayacak sorular sorulmuştur. *Görünüş geçerliği* ise bir ölçme aracının adıyla, açıklamalarıyla ve sorularıyla amaç edinilen özelliği ölçüyor görünmesi olarak tanımlanmıştır. Büyüköztürk ve ark. (2014 p. 119) bu geçerlik türünün daha iyi anlaşılabilmesi için bir örnek vermektedirler. Bir fizik testinde testin ön sayfasında bulunan, testin adının içeriği yansıtacak şekilde olması gerektiğini, cevap yönergesinin de fizik konuları ile ilgili olarak testin amacı ve kapsamı hakkında bilgiler barındırması, soruların ilk bakışta fizik ile ilgili sorular izlenimi vermesi görünüş geçerliğini göstermektedir. Bu çalışmada da erkeklerin boşanma deneyimlerinin belirlenmesi için kullanılan anket ve ölçeklerde, çalışmanın amacı ve kapsamı hakkında bilgiler verilmesiyle görünüş geçerliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Yukarıda da belirtildiği üzere bilimsel çalışmalarda sık kullanılan bir diğer kavram da güvenirliktir. Geçerlik daha çok ölçülmek istenen konu ile ilgiliyken güvenirlik ise ölçümdeki hatalar ve çalışmanın tekrar edilebilirliği ile ilgilidir. Güvenirlik, artarda yapılan ölçümler arasındaki kararlılık ya da tutarlılık olarak tanımlanmaktadır (Büyüköztürk ve ark. 2014 p. 108). Can (2016 p. 387) en genel anlamda *güvenirliği*, "ölçmenin hatalardan arındırılmış olması" diye tanımlamaktadır. Güvenirliği test etmenin birden fazla yolu bulunmaktadır. Can (2016 p. 388) temelde bunları; *uygulamaya dayalı yaklaşımlar* ve *tek uygulamaya dayalı yaklaşımlar* olmak üzere iki kategoriye ayırmaktadır. İki uygulamaya dayalı yaklaşımları kendi içerisinde test tekrar test ve eşdeğer testler diye iki yöntemin olduğu ve tek uygulamaya dayalı yaklaşımları ise testi yarılama yöntemi, Kuder Richardson güvenirlik katsayılarını hesaplama ve Cronbach Alpha's güvenirlik katsayılarını hesaplama olarak üçe ayırmaktadır. Bu çalışma kapsamında ek uygulamaya dayalı yaklaşımların alt yöntemi olan Cronbach Alpha's (α) güvenirlik katsayısını hesaplama kullanılmıştır. Çünkü Cronbach Alpha (α) güvenirlik katsayısı, cevapların derecelendirme yöntemiyle puanlandığı durumlarda tercih edilmektedir (Büyüköztürk 2014 p. 111). Yukarıda nicel kısım için kullanılan ölçme araçlarının tanıtıldığı kısımda söz konusu çalışmanın iç tutarlılık katsayıları (α) detaylı bir şekilde verilmiştir.

3.5.2. Araştırmanın Nitel Kısmının Geçerlik ve Güvenirliği

Yöntembilimciler tarafından nitel çalışmalara yapılan eleştirilerin en başında öznelliğin yüksek, geçerlik ve güvenirliğin düşük olması gelmektedir. Öznelliğin yüksek olmasının araştırmaların geçerlik ve güvenirliğine gölge düşürdüğü görüşlerinin yanı sıra nitel çalışmalarda elde edilen bulguların belli bir sistematiğinin olmadığı ve sonuçların araştırmacıya göre farklılık gösterdiği ileri sürülmektedir. Bu durumun önüne geçilmesi sebebiyle nitel çalışmalarda geçerlik ve güvenirliğin sağlanması amacıyla farklı yöntemler denenmektedir.

Geçerlik, nitel araştırmalarda çalışılan olgunun olabildiğince objektif bir şekilde gözlemlenmesi anlamına karşılık gelmektedir. Verilere nasıl ulaşıldığı ve bunun nasıl raporlaştırıldığı geçerlik için önemli bir ölçüttür. Örneğin katılımcıların ifadelerinin olduğu gibi verilmesi ve sonuçları bu ifadelerle ilişkilendirmesi geçerlik için bir kanıt sayılmaktadır. Yıldırım ve Şimşek (2011 pp. 255-257) geçerliğin *iç geçerlik* ve *dış geçerlik* olarak ikiye ayrıldığını fakat bu kavramların daha çok nicel çalışmalar için kullanıldığını, bunun yerine iç geçerlik için *inandırıcılık* ve dış geçerlik için ise *aktarılabilirlik* ifadelerini kullanmaktadırlar.

Guba ve Lincoln (1982) nitel çalışmalarda geçerlik ve güvenirliğin sağlanmasının çalışmanın inandırıcılığıyla iligili olduğunu belirtmektedirler.

İnandırıcılık, araştırmacı tarafından ulaşılan bulguların gerçekliğine, eldeki verilere nesnel bir şekilde ulaşıldığına işaret etmektedir. Bununla beraber bu verilerin nesnel bir şekilde sunulduğuna ve benzer ortamlar için sonuçların geçerliğine ilişkin bazı kanıtlar sunması gerektiğine de işaret etmektedir. Bunun için araştırmacının bazı stratejileri uygulaması gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek 2011 p. 265). Bu bağlamda söz konusu çalışmanın inandırıcılığının sağlanması amacıyla veriler toplanırken katılımcılar olabildiğince gözlemlenmiştir. Bununla birlikte *çeşitlemenin* (*triangulation*) olmadığı çalışmaların geçerlik ve güvenirlik sorunu taşımasından (Yıldırım ve Şimşek 2011 p. 267) dolayı araştırmaya farklı deneyimlerin ve farklı algıların olabildiğince doğal bir şekilde alınmasına dikkat edilmiş ve böylece inandırıcılığın artması amaçlanmıştır. Bir diğer strateji ise araştırmanın uzman kişilerin denetim ve gözetiminde yapılmış olmasıdır. Bu bağlamda sosyal hizmet alanından iki, sosyoloji alanından bir kişi olmak

üzere üç kişiyle çalışma sürecinde paylaşımlar yapılmış ve geri dönüşleri doğrultusunda çalışmaya yön verilmiştir.

Nitel çalışmalarda *genelleme* yerine *aktarılabilirlik* ifadesinin tercih edilmesi, çalışma sonuçlarının benzer ortamlara doğrudan genellenememesinden kaynaklanmaktadır. Yıldırım ve Şimşek (2011 p. 270) aktarılabilirliğin artırılmasının ayrıntılı betimleme ve amaçlı örneklem seçimiyle olabileceğini öne sürmektedirler. Bu bağlamda boşanmış erkeklerden elde edilen veriler mümkün olduğunca doğrudan betimlenmiştir.

İç güvenirliğin artırılması için belli bir düzen gerekmektedir. Bu düzen bağlamında boşanmış erkeklerden toplanan veriler doğrudan araştırmacının hiçbir yorumu olmadan betimsel olarak verilmiştir. Toplanmış olan bu veriler aynı alandan başka araştırmacıların onayından geçirilmiştir. Daha sonra önceden belirlenmiş ve detaylandırılmış kavramsal bir çerçeve ile sonuçlar analiz edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek 2011 pp. 262-263).

Yıldırım ve Şimşek (2011 p. 261) *dış güvenirliğin* artırılması için de dört adım belirtmişlerdir. Bunlardan ilki, veri kaynağı olan katılımcıların net bir biçimde belirlenmesi iken ikincisi, araştırma sürecinin geçtiği sosyal ortamların net bir şekilde belirlenmesidir. Üçüncüsü, verilerin analiz edilmesinde kullanılan kavramsal çerçevenin belirlenmesi ve dördüncüsü ise, verilerin toplanması ve analiz edilmesi ile ilgili çalışmada detaylara yer verilmesi *dış güvenirliği* artırmaktadır. Bu bağlamda verilerin kimlerden toplanacağı önceden belirlenmiş boşanmış erkeklerden seçilmiştir. Daha sonra bu kişilere ulaşılıp boşanma deneyimi olan erkeklerle kendi sosyal ortamlarında görüşülmüştür. Bu görüşmelerde boşanmış erkeklerin boşanma deneyimleri ile literatür analiz edilmiştir. Son olarak görüşmelerin nasıl yapıldığı, verilerin nasıl kaydedilip çözümlendiği ve nasıl analiz edildiğine dair bilgiler ‘nitel veri toplama süreci’ ve ‘nitel veri analiz’ kısmında detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Verilerin yorumlanması, son derece titizlik, güvenirlik ve sorumluluk gerektiren bir süreçtir. Bu bağlamda analiz sonuçlarına göre elde edilen bilgilerin geçerliğini sağlamak adına elde edilen verilerin araştırmacının bakış açısından bağımsız olup olmadığının belirlenmesi gerekmekteydi. Bunun için araştırmacı olabildiğince ön yargılarından sıyrılmaya ve araştırdığı fenomeni olduğu gibi kabul etmeye çalışmıştır.

3.6. Etik Konular

Çalışma Bingöl Üniversitesi Senatosu Etik Komisyonu'nun 17 Ağustos 2020 tarihli toplantısında incelenmiş ve çalışmanın yapılması etik açıdan uygun görülmüştür (Bkz. Ek). Bu etik iznin yanı sıra araştırmacı, çalışma boyunca genelde sosyal bilim özelde ise sosyal hizmet etik standartlarını göz önünde bulundurmuş ve çalışmayı bu etik kabuller çerçevesinde yapmaya özen göstermiştir.

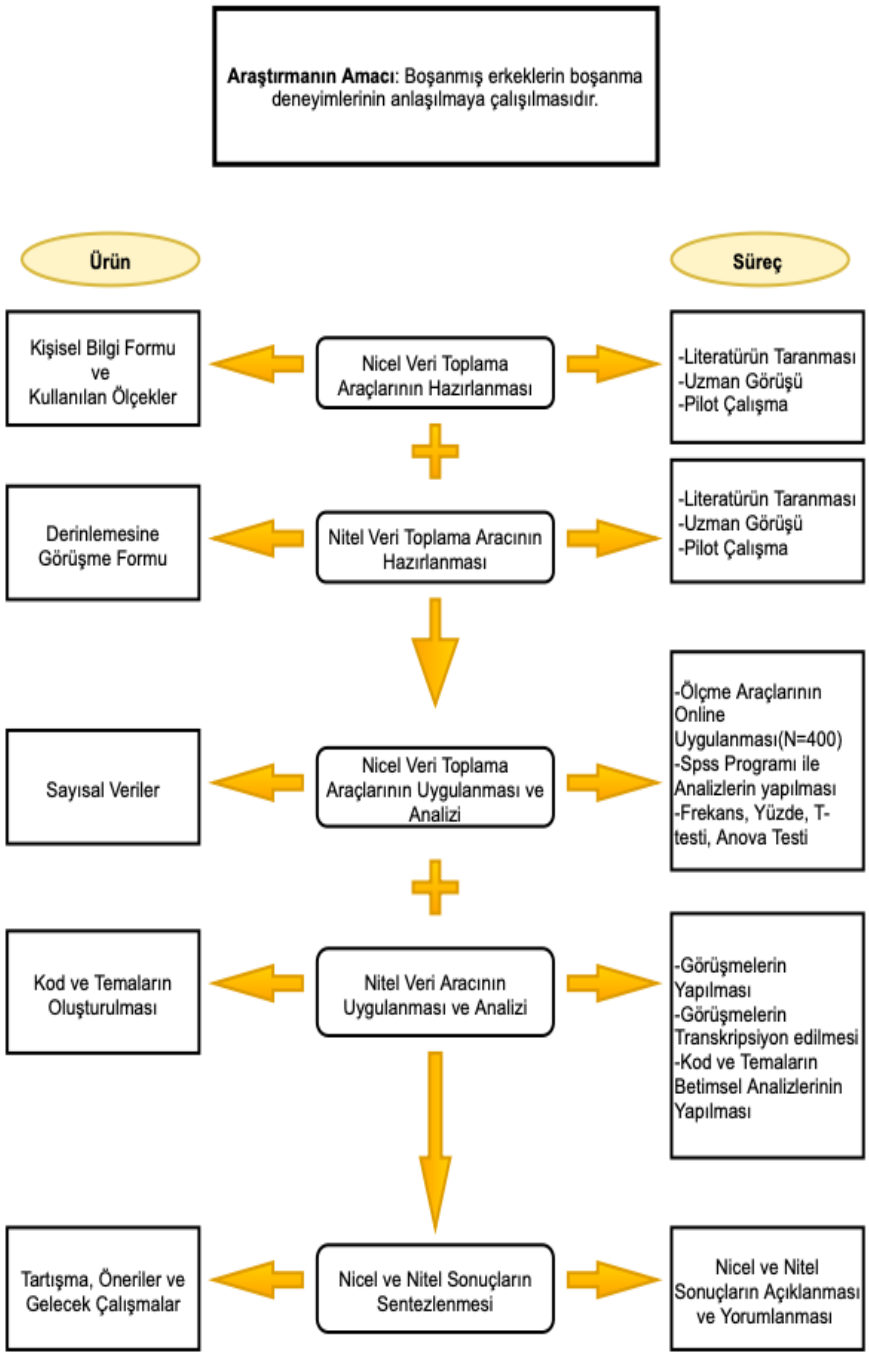
Uygun etik standartlar çerçevesinde yapılmamış hiçbir çalışma iyi bir çalışma değildir (Peled ve Leichtentritt 2002). Peled ve Leichtentritt (2002) genel olarak çalışmalarda özellikle sosyal hizmet çalışmalarında beş aşamanın etik düşüncemize rehberlik ettiğini söylüyor. Bunlardan ilki; araştırma etiği, çalışmanın sürecinin her aşamasının ayrılmaz bir parçasıdır. İkincisi; etik araştırma, özellikle savunmasız ve haklarından mahrum grupların katılımcılarını güçlendirmeyi amaç edinmiştir. Üçüncüsü; etik araştırma, katılımcılara fayda sağlar. Dördüncüsü; etik araştırma, katılımcıların ve başka diğer kişilerin zarar görmesini önler. Beşincisi; etik araştırma, araştırmacıların çalışma yapacakları alanda teknik yeterliliklerini gerektirir. Lincoln (1995) etik standartların herhangi bir sosyal bilim çalışmasının titizliğini ve değerini anlamak için kullanılan kriterler olarak kabul edilmeleri gerektiğini söylemektedir. Kvale (1996) etik hususlara, çalışmaların sadece tasarım aşamasında değil aksine çalışmaların tüm süreçlerinde dikkat edilmesi gerektiğini söylemektedir.

Çalışmanın uygulama aşaması nicel ve nitel kısım için farklı farklı işlemiştir. Nicel kısmı için veriler online ortamda toplanmıştır. Online hazırlanan anket soruları çalışmanın amacı, kapsamı ve bilimsel geçerliğinin olduğu, ayrıca verilerin tamamen gizli kalacağı bilgisi ile katılımcılara gönderilmiştir. Çalışmaya katılmalarının gönüllülük esasına dayandığı bilgisi de özellikle vurgulanmıştır. Nitel kısmı için ise görüşmeyi kabul eden kişilere araştırmanın kısa özeti, onam formu, görüşme yönergeleri ve etik izin formu hakkında bilgi verilmiş ve kendileri ile bu belgeler paylaşılmıştır.

Görüşmelere geçilmeden önce araştırmacı, katılımcılara kendini tanıtmış, çalışmanın amacı ve önemi hakkında katılımcıları bilgilendirmiştir. Katılımcılardan çalışmaya katılmalarına dair onam alındıktan sonra ses kaydının alınmasında bir sakınca olup olmadığı sorulmuştur. Bu kapsamda katılımcıların hiçbiri ses kaydının alınmasında herhangi bir sakınca görmemiştir.

Araştırmada gizlilik ve anonimliğe azami derecede özen gösterilmiştir. Bu bağlamda çalışmaya katılmayı kabul eden kişilerin kişisel bilgileri değiştirilmiştir. Her birisine farklı isimler (rumuz) verilmiştir. Görüşmeler yapıldığı sırada veya daha sonra geri dönüş yapıp bazı özel bilgilerini sildirmek isteyen katılımcıların bilgileri çalışma kapsamına alınmamıştır.

COVID-19 pandemisi olması hasebiyle ve bu sürecin uzun sürmesinden dolayı katılımcıları riske etmemek adına görüşmelerin bazıları online yapılmıştır. Bu bağlamda katılımcılardan rahat olmaları istenmiş, istemedikleri sorulara cevap vermeyebilecekleri ve istedikleri zaman görüşmeyi bitirebilecekleri bilgisi de önceden verilmiştir.

Şekil. 3- 1: Yakınsayan paralel desen araştırma süreci

4. BULGULAR

4.1. Nicel Bulgular

Yapılan bu çalışmada, karma desen kullanılmasından ötürü bulgular nicel ve nitel olarak ayrı ayrı olarak ele alınmıştır. Bu kısımda çalışmanın nicel bulgularına yer verilmiştir. Bulguların sunumunda, ilk olarak kişisel bilgi formunda elde edilen verilere dayanarak örneklem grubunun özelliklerini daha net görebilmek adına katılımcılara dair betimsel istatistikler sayı (N) ve yüzde olarak (%) verilmiştir. Daha sonra katılımcıların kişisel bilgi formuna ve uygulanan ölçeklere verdikleri cevapları arasından anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek amacıyla t-testler, tek yönlü varyans analizleri ve pearson moment çarpım korelasyon analizlerine bakılmıştır.

4.1.1. Katılımcılara İlişkin Demografik Veriler

Bu kısımda, katılımcıların yaşları, öğrenim durumları, çalışma durumları, aylık gelirleri, yaşadıkları yer değişkenleri için sayı (N) ve yüzde (%) değerlerinin dağılımları ile ilgili betimsel özelliklerine ait dağılımlarına yer verilmiştir.

Bununla beraber katılımcıların evlilik deneyimlerine ve boşanma deneyimlerine dair kişisel bilgi formunda sorulan sorulara karşılık olarak bu kısımda, bu durumlara dair dağılımlara yer verilmiştir.

Tablo 4- 1: Katılımcıların sosyodemografik özellikleri

	Kategoriler	**(N)**	**%**
Yaş	18-29	18	4,5
	30-39	163	40,8
	40-49	153	38,3
	+50	66	16,6
Öğrenim Durumu	İlköğretim	54	13,5
	Lise	119	29,8
	Üniversite	191	47,8
	Lisans üstü	36	9,0
İş Durumu	Kamu	206	51,5
	Özel	145	36,3
	Emekli	31	7,8
	İşsiz	18	4,5
	0-2000	37	9,3

	2001-4000	171	42,8
Aylık Gelir Durumu	4001-6000	106	26,5
	6001-8000	39	9,8
	+8000	47	11,8
	Köy	14	3,5
Yaşadığı Yer	İlçe	64	16,0
	Şehir	93	23,3
	Büyükşehir	229	57,3
	Toplam	**400**	**100**

Çalışmanın örneklemi sadece boşanmış erkeklerden oluşan 400 kişilik grubun demografik özellikleri yukarıdaki tabloda verilmiştir (Tablo 4-1). Buna göre 18-29 yaş kategorisini %4,5 oluştururken, 30-39 yaş kategorisi %40,8, 40-49 yaş kategorisi 38,3, +50 yaş kategorisini ise %16,6'lık dilimi oluşturmaktadır.

Çalışmaya katılan erkeklerin %5,5'i ilköğretim mezunu, %8,0'ı ortaokul mezunu, %29,8 lise mezunu, %47,8'i üniversite mezunu, %6,5'i yüksek lisans mezunu ve %2,5'i doktora mezunudur. Görüldüğü üzere çalışmaya katılanların büyük çoğunluğunun öğrenim durumu lise ve üniversitedir.

İş durumuna bakıldığında; kamu'da çalışanlar, katılımcıların %51,5'ini oluştururken özel sektörde çalışanlar %36,3'ünü, emekliler %7,8'ini ve işsiz olanlar ise %4,5'ini oluşturmaktadır.

Örneklemi oluşturan boşanmış erkeklerin gelir durumlarına bakıldığında, 0-2000 lira geliri olan kişiler katılımcıların %9,3'ünü, 2001-4000 lira arası geliri olanlar katılımcıların %42,8'ini, 4001-6000 lira arası geliri olan kişiler katılımcıların %26,5'ini, 6001-8000 lira arası gelire sahip olanların katılımcıların %9,8'ini ve +8000 lira gelire sahip olanlar ise katılımcıların %11,8'ini oluşturmaktadır.

Katılımcımların yaşadığı yere göre ise %57,3'ü büyükşehirlerde, %23,3'ü şehirlerde, %16,0'ı ilçelerde ve %3,5'i köylerde yaşamaktadır.

Tablo 4- 2: Katılımcıların evlilikleri ile ilgili bilgiler

Kategoriler	**(N)**	**%**
Severek	155	38,8
Anlaşarak	59	14,8

Evlenme biçimleri	Görücü usulüyle	124	31,0
	Kaçarak	20	5,0
	İnternet üzerinden tanışarak	27	6,8
	Akraba evliliği	9	2,3
	Diğer	6	1,5
Evlilik yaşı	18 yaş altı	3	0,8
	18-25	125	31,3
	26-30	149	37,3
	31-35	82	20,5
	36-40	22	5,5
	+41	19	4,8
Evli kalma süresi	0-12 ay	58	14,5
	1-5 yıl	139	34,8
	6-10 yıl	88	22,0
	11-15 yıl	61	15,3
	+15	54	13,5
Evlilik sayısı	1	281	70,3
	2 ve üzeri	119	29,9
Sorunların başlaması	Evlenmeden önce	56	14,0
	Evlendiğimiz gün	148	37,0
	Son yıllarda/zamanlarda	152	38,0
	Diğer	44	11,0
	Toplam	**400**	**100**

Tablo 4-2'de katılımcıların evlenme biçimlerine, evli kalma sürelerine, kaç tane evlilik yaptıklarına ve evliliklerinde sorunların ne zaman başladıklarına ilişkin değişkenlerinin frekans analizleri verilmiştir. Verilen analizlerin sonuçları incelendiğinde katılımcıların 155'inin (%38,8) severek, 59 kişinin (%14,8) anlaşarak, 124 kişinin (%31,0) görücü usulüyle, 20 kişinin (%5,0) kaçarak, 27 kişinin (%6,8) internet üzerinden tanışarak, 9 kişinin (%2,3) akraba evliliği ve 6 kişinin (%1,5) diğer şekilde evlendikleri görülmektedir.

Evlenme yaşı değişkenine ilişkin frekans analiz sonuçlarına göre 18 yaşın altında evlenen sadece 3 kişi (%0,8) bulunurken 18-25 yaş arasında 125 kişinin (%31,3), 26-30 yaş arasında 149 kişinin (%37,3), 31-35 yaş arasında 82 kişinin (%20,5), 36-40 yaş arasında 22 kişinin (%5,5) ve 40 yaş üzeri ise 19 kişinin (%4,8) evlendiği görülmektedir.

Evli kalma değişkenine dair frekans analizlerine bakıldığında 0-12 ay arasında 58 kişinin (%14,5), 1-5 yıl arasında 139 kişinin (%34,8), 6-10 yıl arasında 88 kişinin (%22,0), 11-15 yıl arasında 61 kişinin (%15,3) ve 15 yıldan fazla evli kalan ise 54 kişinin (%13,5) olduğu tespit edilmiştir. Evlilik sayısı değişkenine ait frekanslarda ise 281 kişi (%70,3) tek evlilik yapmış, 119 kişi (%29,9) iki ve üzeri evlilik yapmıştır.

Son olarak evlilikte sorunların ne zaman başladığına dair frekans analizlerine bakıldığında katılımcıların 58'i (%14,0) evliliklerinde sorunların evlenmeden önce başladığını, 148'i (%37,0) sorunların başlangıcını evlendikleri gün başladığını, 152'si (%38,0) evlilikteki sorunlarının evliliklerinin sonlarına doğru başladığını ve 44'ü (%11,0) ise evliliklerindeki sorunların ne zaman başladığına dair diğer seçeneğini cevaplamıştır.

Tablo 4- 3: Boşanma kararını veren kişi

	Kategoriler	**(N)**	**%**
Boşanma kararını kim verdi?	Ben	137	34,3
	Eski eşim	180	45,0
	İkimizin ortak kararı	64	16,0
	Diğer	19	4,8
	Toplam	**400**	**100**

Tablo 4-3'e bakıldığında evliliğin sonlandırılması için boşanma kararını kimin verdiğine dair frekans analiz sonuçlarına göre boşanma kararının %45,0'ının kadınlar tarafından, %34,3'ünün erkekler tarafından, %16,0'ının çiftlerin ortak kararının olduğu ve %4,8'inin ise diğer kişiler tarafından verildiği görülmüştür.

Tablo 4- 4: Boşanmış erkelerin çocuk durumları hakkındaki bilgileri

	Kategoriler	**(N)**	**%**
Çocuk durumu	Çocuğum yok	50	12,5
	1 çocuk	198	49,5
	2 çocuk	101	25,3
	3 çocuk	34	8,5
	4 ve üzeri	17	4,3
Çocuk kiminle yaşıyor?	Benimle	37	9,3
	Eski eşimle	284	71,0
	İkimizde	24	6,0

	Çocuğum yok ve diğer	55	13,8
Babaların çocukları ile görüşmeleri	Evet	215	53,8
	Hayır	91	22,8
	Diğer	94	23,5
	Toplam	**400**	**100**

Tablo 4-4'te boşanmış erkeklerin çocuklarının olup olmadığına, çocukların kiminle yaşadığına ve çocukların babaları ile görüşme durumlarına dair bilgiler verilmiştir. Bu durumda çalışmaya katılan 400 kişinin %12,5'i çocuklarının olmadığını, %49,5'i bir tane çocuğunun olduğunu, %25,3'ü iki çocuğunun olduğunu, %8,5'i üç çocuğunun olduğunu ve %4,3'ü ise dört ve üzeri çocuğunun olduğunu belirtmişlerdir. Çocukların kiminle yaşadığına dair bilgilerde ise erkeklerin sadece %9,3'ünün çocuklarıyla beraber yaşadığını söylerken, çocukların %71,0'ının anneleri ile yaşadığını, çocukların %6,0'ının ise iki ebeveynde kaldığını belirtmişlerdir. Çocukların babaları ile görüşmek isteyip ismediklerine dair bilgiler ise şöyledir; erkeklerin %53,8'i çocuklarının kendileri ile görüşmek istediklerini, %22,8'inin ise görüşmek istemediklerini belirtmişlerdir.

Tablo 4- 5: Boşanmış erkeklerin çocukları ile görüşme sıklığı

	Kategoriler	**(N)**	**%**
	Her hafta	41	10,3
	İki haftada bir	73	18,3
	Ayda bir	38	9,5
Çocukla Görüşme Durumu	Üç ayda bir	23	5,8
	Yılda bir	26	6,5
	Hiç	84	21,0
	Görüşüyorum ama zamanı net değil	18	4,5
	Her zaman	28	7,0
	Çocuğum yok ve diğer	69	17,3
	Toplam	**400**	**100,0**

Yukarıdaki tablo 4-5'te görüldüğü üzere erkeklerin çok farklı zaman aralıklarında çocukları ile görüştüğü görülmektedir. Grafikte erkeklerin %21,0'ının çocukları ile hiç görüşmedikleri, %10,3'ünün her hafta görüştüğü, %18,3'ünün iki haftada bir görüştüğü bulgulanmıştır.

Tablo 4- 6: Boşanmış erkeklerin nafaka verme durumlarına ilişkin bilgiler

	Kategoriler	**(N)**	**%**
Çocuk İçin Nafaka	Çocuğum yok	44	11,0
	Evet	266	66,5
	Hayır	78	19,5
	Diğer	12	3,0
Eski Eş İçin Nafaka	Evet	213	53,3
	Hayır	174	43,5
	Diğer	13	3,3
	Toplam	**400**	**100**

Tablo 4-6'e göre boşanmış erkeklerin çocuk ve eski eşe verilen nafakaya ilişkin değişkinlerin frekans analizleri verilmiştir. Buna göre araştırmaya katılan 400 kişiden 266 kişinin (%66,5) çocuğuna nafaka verdiği, 78 kişinin (%19,5) çocuğuna nafaka vermediği görülmüştür. Eski eşe nafaka verilip verilmediğine dair bilgiler arasında nafaka verenler 213 kişi (%53,3), nafaka vermeyenler 174 kişi (%43,5) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4- 7: Katılımcıların nafaka hakkındaki görüşleri

	Kategoriler	**%**
Boşanmış Erkeklerin Nafaka Hakkındaki Görüşleri	Gerekli olduğunu düşünüyorum	3,0
	Belli bir süreliğine uygun olduğunu düşüyorum	28,2
	Ödediğim miktarı yüksek buluyorum	15,0
	Çocuklarım için veriyorum	20,3
	Mümkün olsa vermek istemem	33,6
	Toplam	**100,0**

Tablo 4-7'de boşanmış erkeklerin nafakaya ilişkin görüşlerine dair alınan toplu yanıtlara yer verilmiştir. Buna göre katılımcıların %33,6'sı nafakayı mümkün olsa

vermeyeceklerini, %20,3'ü nafakayı çocukları için verdiklerini, %15,0'ı ödediği nafaka miktarını fazla bulduğunu, %28,2'si nafaka ödemenin belli bir süre uygun olduğunu düşünürken, %3,0'ı ise nafakanın gerekli olduğu görüşündedir.

Tablo 4- 8: Boşanmış erkeklerin boşanma öncesi ve sonrası maddi durumlarına ilişkin bilgiler

	Kategoriler	(N)	%
Boşanma Öncesi Maddi Durum	Çok iyi	69	17,3
	İyi	256	64,0
	Kötü	62	15,5
	Çok kötü	13	3,3
Boşanma Sonrası Maddi Durum	Çok iyi	26	6,5
	İyi	117	29,3
	Kötü	139	34,8
	Çok kötü	118	29,5
	Toplam	**400**	**100,0**

Yukarıdaki tabloda (Tablo 4-8) boşanmış erkeklerin boşanma öncesi maddi durumları hakkındaki görüşleri şu şekildedir; %17,3'ü çok iyi, %64,0'ı iyi, %15,5'i kötü ve %3,2'si çok kötü olarak belirtmiştir. Boşanmış erkeklerin boşanma sonrası maddi durumları hakkındaki görüşleri ise şu şekildedir; %6,5'i çok iyi, %29,3'ü iyi, %34,8'i kötü ve %29,5'i çok kötü olarak belirtmiştir.

Tablo 4- 9: Boşanma durumundan boşanmış erkeklerin gözünden en çok sorun yaşama durumu

	Kategoriler	(N)	%
Boşanmada En Çok Kim Sorun Yaşar	Kadın	23	5,8
	Erkek	190	47,5
	Çocuk/çocuklar	165	41,3
	Diğer	22	5,5
Boşanmada erkek kadından daha fazla sorun mu yaşar?	Evet	298	74,0
	Hayır	21	5,3
	Kişiden kişiye değişir	83	20,8

	Toplam	**400**	**100,0**

Yukarıdaki tabloda (Tablo 4-9) boşanmış erkeklerin gözünden boşanma durumunda en çok kimlerin sorun yaşadığına dair görüşleri verilmiştir. Buna göre erkeklerin %5,8'i boşanma durumunda en çok sorun yaşayanların kadınlar olduğunu, %47,5'i en çok erkeklerin sorun yaşadığını, %41,3'ü en çok sorun yaşayanların çocuklar olduğunu belirtmişlerdir.

Yukarıdaki tabloda (Tablo 4-9) katılımcıların %74,0'ı boşanmada erkeklerin kadınlardan daha çok sorun yaşadığını belirtirken sadece %5,2'si kadınların daha çok sorun yaşadığını kabul etmiş, %20,8'i ise boşanma durumunda sorun yaşamanın kişiden kişiye göre değişiklik gösterdiğini belirtmişlerdir. Bu durum tahmin edilen gerçeklerle uyuşmamaktadır. Bunun için örneklemin boşanmış kadın ve erkeklerden oluşan başka çalışmalarda incelenmesi gerekmektedir.

Tablo 4- 10: Boşanmış erkeklerin yasalar hakkındaki görüşleri

	Kategoriler	**(N)**	**%**
Yasalara güven	Evet	17	4,3
	Hayır	383	95,8
Yasalar kimi gözetmekte?	Kadın	386	96,5
	Erkek	2	,5
	Çocuk	12	3,0
	Toplam	**400**	**100,0**

Tablo 4-10'da boşanmış erkeklerin %95,8'i boşanma durumunda yasal düzenlemelerin kadınlar ve erkekler açısından eşit olmadığını düşünmektedir. Katılımcıların %96,5'i yasaların kadınları daha çok gözettiğini düşünmektedirler.

Tablo 4- 11: Boşanmış erkeklerin en çok yaşadığı sorunlar

Kategoriler	**%**
Ekonomik sıkıntı	19,80%
Kalacak yer sıkıntısı	11,40%
Aile baskısı	5,90%

Psikolojik sorunlar	24,00%
Çevre/toplum baskısı	11,00%
Çocuklarımı görememe	22,70%
Hiç zorluk yaşamadım	1,90%
Hukuki sorunlar	1,30%
Diğer	2,00%
Toplam	100,00%

Boşanmış erkeklerin yaşadıkları sorunları belirlemek için katılımcılardan toplu yanıtlar ile veriler elde edilmiştir. Buna göre yukarıdaki tabloda (Tablo 4-11) boşanmış erkeklerin en çok yaşadıkları sorunlara ait bilgiler verilmiştir. Katılımcıların %19,8'i ekonomik sıkıntı yaşadığını, %11,4'ü kalacak yer sıkıntısı yaşadığını, %5,9'u aile baskısı yaşadığını, %24,0'ı psikolojik sorunlar yaşadığını, %11,0'ı çevre/toplum baskısı yaşadığını, %22,7'si çocuğunu/çocuklarını görememe sorunu yaşadığını, %1,3'ü hukuki sorunlar yaşadığını, %2.0'ı diğer sorunlar yaşadığını ve %1,9'u hiçbir zorluk yaşamadığını belirtmiştir.

Tablo 4- 12: Boşanmış erkeklerin destek mekanizmalarına dair bilgiler

	Kategoriler	**(N)**	**%**
Aile desteği	Evet	186	46,5
	Hayır	214	53,5
Arkadaş desteği	Evet	167	41,8
	Hayır	233	58,3
Akraba desteği	Evet	113	28,2
	Hayır	287	71,8
Uzman desteği	Evet	99	24,8
	Hayır	301	75,3
	Toplam	**400**	**100**

Yukarıdaki tabloya (Tablo 4-12) göre boşanmış erkeklerin %53,5'i boşandıktan sonra ailelerinden yeteri kadar destek alamadığını %46,5'i yeteri kadar aile desteği aldığını belirtmiştir. Boşanmış erkeklerin %58,3'ünün arkadaşlarından yeteri kadar

destek alamadığını %41,8'i yeteri kadar destek aldığını belirtmiştir. Bu erkeklerin %71,8'i akrabalarından destek göremezken %28,2'si destek aldığı ve son olarak tabloya göre boşanmış erkeklerin %75,3'ünün herhangi bir uzman desteği almadığı sadece %24,8'inin uzman desteği aldığı görülmektedir.

Tablo 4- 13: Eski eşe dair düşünce ve tutum bilgileri

	Kategoriler	**(N)**	**%**
Eski eşle güncel ilişki durumu	Arkadaş olarak görüşüyoruz	14	3,5
	İki yabancı gibiyiz	55	13,8
	Çocuklarım için mecbur görüşüyorum	75	18,8
	Hiç görüşmüyoruz	240	60,0
	Diğer	16	4,0
Eski eşin şimdiki ilişkisi hakkında görüş	Asla olmaz	11	2,8
	Buna engel olmaya çalışırım	6	1,5
	Olabilir	36	9,0
	Umurumda değil	309	77,3
	Onun mutlu olmasını isterim	38	9,5
Boşanmış erkeklerin güncel ilişki (romantik) durumları	Evet	149	37,3
	Hayır	251	62,7
	Toplam	**400**	**100**

Boşanmış erkeklerin eski eşleri ile görüşüp görüşmediklerine dair bilgileri arasında %60'ı eski eşle hiç görüşmediklerini, %18,8'i çocukları için mecburen görüştüklerini, %13,8'i iki yabancı gibi olduklarını, sadece %3,5'i arkadaş olarak görüştüklerini belirtmişlerdir. Eski eşin başka biri ile ilişki yaşamasına dair boşanmış erkeklerin %77,3'ü umumurumda değil diye belirtirken, %9'u olabilir, %9,5'i onun mutlu olmasını isterim, %2,8'i asla olmaz ve %1,5'i buna engel olmaya çalışırım diye belirtmiştir. Ayrıca katılımcıların %62,7'sinin herhangi bir romantik ilişki içerisinde olmadığı görülmüştür (Tablo 4-13).

Tablo 4- 14: Boşanmış erkeklerin boşanma kararlarına ilişkin görüşleri

	Kategoriler	**(N)**	**%**

	Olumlu	288	72,0
Boşanma Kararlarına ilişkin görüşler	Olumsuz	53	13,3
	Nötr	44	11,0
	Diğer	15	3,8
	Toplam	**400**	**100,0**

Boşanmış erkeklerin boşanma kararlarına dair görüşleri değerlendirildiğinde, erkeklerin %72'sinin boşanma kararlarının olumlu, %13,3'ünün olumsuz ve %11'inin nötr olduğu bulunmuştur.

4.1.2. Katılımcıların Tanıtıcı Özelliklerine Göre Boşanma/Ayrılığa Uyum Durumları

Bu bölümde katılımcıların boşanma/ayrılığa uyumlarına yönelik t-tesi ve Anova analizlerinin sonuçları tablo halinde verilerek yorumlanmıştır.

Tablo 4- 15: Boşanma/ayrılığa uyumun boşanmada aile, arkadaş, akraba ve uzman desteklerini alma durumlarına göre değişip değişmediğine ilişkin t testi sonuçları

Boşanmaya/Ayrılığa Uyum ve Alt Boyutlar			**Boşanma sonrası aile desteği** (n:186e/214h)	**Boşanma sonrası arkadaş desteği** (n:167e/233h)	**Boşanma sonrası akraba desteği** (n:113e/287h)	**Boşanma sonrası uzman desteği** (n:99e/301h)
Yas		X/SS/T/P	3.72/3.18 1.03/1.19 4.76 0.000	3.80/3.16 0.99/1.18 5.68 0.000	3.93/3.23 0.97/1.15 5.63 0.000	3.31/3.47 1.14/1.15 -1.23 0.217
İlişkiden Ayrılış	Duygusal	X/SS/T/P	4.42/4.27 0.86/0.95 1.58 0.111	4.51/4.22 0.77/0.99 3.14 0.001	4.58/4.24 0.67/0.98 3.33 0.000	4.28/4.36 0.96/0.90 -0.71 0.473
Öfke		X/SS/T/P	3.16/3.03 1.09/1.09 1.24 0.213	3.27/2.96 1.06/1.10 2.85 0.004	3.30/3.01 1.14/1.06 2.36 0.019	3.22/3.05 1.11/1.09 1.39 0.165

Güven ve Yakınlık	X/SS/T/P	3.90/3.58 0.96/1.15 2.99 0.003	3.98/3.54 1.02/1.08 4.10 0.000	4.00/3.62 0.97/1.10 3.25 0.001	3.65/3.75 1.06/1.08 -0.77 0.437
Kendilik Değeri	X/SS/T/P	3.90/3.24 0.77/0.78 2.00 0.046	4.01/3.67 0.71/0.79 4.37 0.000	3.98/3.75 0.74/0.78 2.65 0.008	3.78/3.83 0.79/0.77 -0.53 0.590
Toplam	X/SS/T/P	3.81/3.55 0.66/0.67 3.88 0.000	3.92/3.50 0.59/0.69 6.24 0.000	3.96/3.56 0.58/0.68 5.41 0.000	3.64/3.69 0.69/0.67 -0.61 0.538

Boşanmış erkeklerin boşanma sonrası aile desteği durumlarının boşanma/ayrılığa uyum ve alt boyutları üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığını sınamak için, yapılan ilişkisiz örneklemler t testinde, boşanma sonrası ailesinden destek alan boşanmış erkeklerin test puan ortalaması ile [yas alt boyutu ($\overline{X}$ =3.72), p<0.05), güven ve yakınlık alt boyutu ($\overline{X}$ =3.90), p<0.05), kendilik değeri alt boyutu ($\overline{X}$ =3.90), p<0.05), toplam puan ($\overline{X}$ =3.81), p<0.05)] boşanma sonrası ailesinden destek alamayan boşanmış erkeklerin test puan ortalaması [yas alt boyutu ($\overline{X}$ =3.18), güven ve yakınlık alt boyutu ($\overline{X}$ =3.58), kendilik değeri alt boyutu ($\overline{X}$ =3.24), toplam puan ($\overline{X}$ =3.55)] arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bu durumda boşanma sonrası ailesinden destek alan boşanmış erkeklerin boşanma sonrası uyumlarının toplam puanı ile yas, güven ve yakınlık ve kendilik değeri alt boyutları üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu söylenebilir. Ancak ilişkiden duygusal ayrışma ve öfke alt boyutları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür.

Boşanmış erkeklerin boşanma sonrası arkadaş desteği durumlarının boşanma/ayrılığa uyum ve alt boyutları üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığını sınamak için, yapılan ilişkisiz örneklemler t testinde, boşanma sonrası arkadaş/larından destek alan boşanmış erkeklerin test puan ortalaması ile [yas alt boyutu ($\overline{X}$ =3.80), p<0.05), ilişkiden duygusal ayrışma alt boyutu ($\overline{X}$ =4.51), p<0.05), öfke alt boyutu ($\overline{X}$ =3.27), p<0.05), güven ve yakınlık alt boyutu ($\overline{X}$ =3.98), p<0.05), kendilik değeri alt

boyutu ($\overline{X}$ =4.01), p<0.05), toplam puan ($\overline{X}$ =3.92), p<0.05)] boşanma sonrası arkadaş/larından destek alamayan boşanmış erkeklerin test puan ortalaması [yas alt boyutu ($\overline{X}$ =3.16), ilişkiden duygusal ayrışma alt boyutu ($\overline{X}$ =4.22), öfke alt boyutu ($\overline{X}$ =2.96), güven ve yakınlık alt boyutu ($\overline{X}$ =3.54), kendilik değeri alt boyutu ($\overline{X}$ =3.67), toplam puan ($\overline{X}$ =3.50)] arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bu durumda boşanma sonrası arkadaş/larından destek alan boşanmış erkeklerin durumunun toplam puanı ile yas, ilişkiden duygusal ayrışma, öfke, güven ve yakınlık ve kendilik değeri alt boyutları üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu ve arkadaşlarından destek alan boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının daha yüksek olduğu söylenebilir.

Boşanmış erkeklerin boşanma sonrası akraba desteği durumlarının boşanma/ayrılığa uyum ve alt boyutları üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığını sınamak için, yapılan ilişkisiz örneklemler t testinde, boşanma sonrası akraba/larından destek alan boşanmış erkeklerin test puan ortalaması ile [yas alt boyutu ($\overline{X}$ =3.93), p<0.05), ilişkiden duygusal ayrışma alt boyutu ($\overline{X}$ =4.58), p<0.05), öfke alt boyutu ($\overline{X}$ =3.30), p<0.05), güven ve yakınlık alt boyutu ($\overline{X}$ =4.00), p<0.05), kendilik değeri alt boyutu ($\overline{X}$ =3.98), p<0.05), toplam puan ($\overline{X}$ =3.96), p<0.05)] boşanma sonrası akraba/larından destek alamayan boşanmış erkeklerin test puan ortalaması [yas alt boyutu ($\overline{X}$ =3.23), ilişkiden duygusal ayrışma alt boyutu ($\overline{X}$ =4.24), öfke alt boyutu ($\overline{X}$ =3.01), güven ve yakınlık alt boyutu ($\overline{X}$ =3.62), kendilik değeri alt boyutu ($\overline{X}$ =3.75), toplam puan ($\overline{X}$ =3.56)] arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bu durumda boşanma sonrası akraba/larından destek alan boşanmış erkeklerin durumunun toplam puanı ile yas, ilişkiden duygusal ayrışma, öfke, güven ve yakınlık ve kendilik değeri alt boyutları üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu ve akrabalarından destek alan boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının daha yüksek olduğu söylenebilir.

Boşanmış erkeklerin boşanma sonrası uzman desteği durumlarının boşanma/ayrılığa uyum ve alt boyutları üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığını sınamak için, yapılan ilişkisiz örneklemler t testinde, boşanma sonrası uzman desteği alan boşanmış erkeklerin test puan ortalaması ile [yas alt boyutu ($\overline{X}$ =3.31), p>0.05), ilişkiden

duygusal ayrışma alt boyutu ($\overline{X}$ =4.28), p>0.05), öfke alt boyutu ($\overline{X}$ =3.22), p>0.05), güven ve yakınlık alt boyutu ($\overline{X}$ =3.65), p>0.05), kendilik değeri alt boyutu ($\overline{X}$ =3.78), p>0.05), toplam puan ($\overline{X}$ =3.64), p>0.05)] boşanma sonrası uzman desteği alamayan boşanmış erkeklerin test puan ortalaması [yas alt boyutu ($\overline{X}$ =3.47), ilişkiden duygusal ayrışma alt boyutu ($\overline{X}$ =4.36), öfke alt boyutu ($\overline{X}$ =3.05), güven ve yakınlık alt boyutu ($\overline{X}$ =3.75), kendilik değeri alt boyutu ($\overline{X}$ =3.83), toplam puan ($\overline{X}$ =3.69)] arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür.

Tablo 4- 16: Boşanma/ayrılığa uyumun boşanmada yasaların cinsiyet eşitliği görüşüne göre değişip değişmediğine ilişkin t testi sonuçları

Boşanmaya Uyum ve Alt Boyutlar	Yasaların cinsiyet eşitliği görüşü	N	Ortalama	Standart Sapma	T	P
BU (Yas)	Evet Hayır	17 383	3.85 3.41	1.16 1.14	1.55	0.121
BU (İlişkiden duygusal ayrılış)	Evet Hayır	17 383	4.17 4.35	1.00 0.91	-0.76	0.442
BU (Öfke)	Evet Hayır	17 383	3.83 3.06	1.06 1.08	2.86	0.004
BU (Güven ve yakınlık)	Evet Hayır	17 383	4.03 3.71	0.91 1.08	1.19	0.235
BU (Kendilik değeri)	Evet Hayır	17 383	3.42 3.83	0.87 0.77	-2.14	0.033
BU Toplam	Evet Hayır	17 383	3.85 3.67	0.84 0.67	1.09	0.275

Boşanmış erkeklerin yasaların kadın ve erkeğe eşit yaklaşıp yaklaşmadığı durumlarının boşanma/ayrılığa uyum ve alt boyutları üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığını sınamak için, yapılan ilişkisiz örneklemler t testinde, yasaların kadın ve erkeğe eşit yaklaştığı görüşüne ait test puan ortalaması ile [öfke alt boyutu ($\overline{X}$ =3.83), p>0.05), kendilik değeri alt boyutu ($\overline{X}$ =3.42), p>0.05)] yasaların kadın ve erkeğe eşit yaklaşmadığı görüşüne ait test puan ortalaması [öfke alt boyutu ($\overline{X}$ =3.06), kendilik

değeri alt boyutu ($\overline{X}$ =3.83)] arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Fakat kendilik değeri alt boyutu negatif yönde bir anlamlılık göstermiştir. Bunun dışında yas alt boyutu, ilişkiden duygusal ayrılış alt boyutu, güven ve yakınlık alt boyutu ve toplam puana göre anlamlı bir farklılığın olmadığı gözlemlenmiştir.

Tablo 4- 17: Boşanma/ayrılığa uyumun boşanmış erkeklerin güncel ilişki durumuna göre değişip değişmediğine ilişkin t testi sonuçları

Boşanmaya Uyum ve Alt Boyutlar	Güncel ilişki durumu	N	Ortalama	Standart Sapma	T	P
BU (Yas)	Evet	149	3.85	0.97	5.87	0.000
	Hayır	251	3.18	1.17		
BU (İlişkiden duygusal ayrılış)	Evet	149	4.70	0.57	6.26	0.000
	Hayır	251	4.13	1.01		
BU (Öfke)	Evet	149	3.21	1.07	1.69	0.090
	Hayır	251	3.02	1.10		
BU (Güven ve yakınlık)	Evet	149	4.32	0.83	9.40	0.000
	Hayır	251	3.37	1.05		
BU (Kendilik değeri)	Evet	149	3.98	0.73	3.27	0.001
	Hayır	251	3.72	0.79		
BU Toplam	Evet	149	4.01	0.51	8.14	0.000
	Hayır	251	3.48	0.69		

Boşanmış erkeklerin romantik ilişki durumlarının boşanma/ayrılığa uyum ve alt boyutları üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığını sınamak için, yapılan ilişkisiz örneklemler t testinde, boşanma sonrası romantik bir ilişkisinin olduğunu söyleyen boşanmış erkeklerin test puan ortalaması ile [yas alt boyutu ($\overline{X}$ =3.85), p<0.05), ilişkiden duygusal ayrışma alt boyutu ($\overline{X}$ =4.70), p<0.05), öfke alt boyutu ($\overline{X}$ =3.21), p<0.05), güven ve yakınlık alt boyutu ($\overline{X}$ =4.32), p<0.05), kendilik değeri alt boyutu ($\overline{X}$ =3.98), p<0.05), toplam puan ($\overline{X}$ =4.01), p<0.05)] boşanma sonrası romantik bir ilişkisinin olmadığını söyleyen boşanmış erkeklerin test puan ortalaması [yas alt boyutu ($\overline{X}$ =3.18), ilişkiden duygusal ayrışma alt boyutu ($\overline{X}$ =4.13), öfke alt boyutu ($\overline{X}$ =3.02), güven ve yakınlık alt boyutu ($\overline{X}$ =3.37), kendilik değeri alt boyutu ($\overline{X}$ =3.72), toplam puan ($\overline{X}$

=3.48)] arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bu durumda boşanma sonrası romantik bir ilişkisinin olduğunu söyleyen boşanmış erkeklerin durumunun toplam puanı ile yas, ilişkiden duygusal ayrışma, öfke, güven ve yakınlık ve kendilik değeri alt boyutları üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu ve boşanma sonrası romantik bir ilişki yaşamanın boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumları üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu söylenebilir.

Tablo 4- 18: Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının öğrenim durumuna göre değişip değişmediğine ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken		N	Ortalama ($\overline{X}$)	Standart Sapma	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	F	P	Fark
Boşanma/ayrılığa Uyum (Yas)	**Öğrenim Durumu**	1.İlköğretim	54	3.02	1.25	Gruplar Arası	15.848	3	4.079	0.007	1-3
		2.Lise	119	3.33	1.16	Gruplar İçi	512.862	396			
		3.Üniversite	191	3.60	1.10	Toplam	528.710	399			
		4.Lisans Üstü	36	3.45	1.05						
		Toplam	400	3.43	1.15						
Boşanma/ayrılığa Uyum (İlişkiden Duygusal Ayrılış)	**Öğrenim Durumu**	1.İlköğretim	54	4.21	1.02	Gruplar Arası	3.011	3	1.186	0.315	
		2.Lise	119	4.33	0.92	Gruplar İçi	335.077	396			
		3.Üniversite	191	4.41	0.86	Toplam	338.088	399			
		4.Lisans Üstü	36	4.17	0.98						
		Toplam	400	4.34	0.92						
Boşanma/ayrılığa Uyum (Öfke)	**Öğrenim Durumu**	1.İlköğretim	54	3.14	1.22	Gruplar Arası	2.023	3	0.559	0.643	
		2.Lise	119	3.02	1.11	Gruplar İçi	477.969	396			
		3.Üniversite	191	3.08	1.06	Toplam	479.992	399			
		4.Lisans Üstü	36	3.28	1.01						
		Toplam	400	3.09	1.09						
BU (Güven ve Yakınlık)	**Öğrenim Durumu**	1.İlköğretim	54	3.44	1.16	Gruplar Arası	11.032	3	3.197	0.023	1-3
		2.Lise	119	3.59	1.10	Gruplar İçi	455.568	396			
		3.Üniversite	191	3.87	1.02	Toplam	466.600	399			
		4.Lisans Üstü	36	3.81	1.06						
		Toplam	400	3.73	1.08						
BU (Kendilik Değeri)	**Öğrenim Durumu**	1.İlköğretim	54	3.72	0.76	Gruplar Arası	1.089	3	0.594	0.619	
		2.Lise	119	3.84	0.77	Gruplar İçi	241.934	396			
		3.Üniversite	191	3.80	0.79	Toplam	243.023	399			
		4.Lisans Üstü	36	3.93	0.72						
		Toplam	400	3.81	0.78						
Boşanma/ayrılığa Uyum Toplam	**Öğrenim Durumu**	1.İlköğretim	54	3.49	0.69	Gruplar Arası	3.412	3	2.461	0.062	
		2.Lise	119	3.62	0.68	Gruplar İçi	183.033	396			
		3.Üniversite	191	3.75	0.65	Toplam	186.445	399			
		4.Lisans Üstü	36	3.73	0.75						
		Toplam	400	3.67	0.68						

Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyum ve alt boyutları arasında fark olup olmadığını sınamak için, eğitim durumuna göre boşanma/ayrılığa uyum puan ortalamaları ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmıştır. Test sonunda, boşanma/ayrılığa uyum toplam puan ortalamaları ($p>0.05$) ile ilişkiden duygusal ayrılış ($p>0.05$), öfke ($p>0.05$) ve kendilik değeri ($p>0.05$) alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık görülmezken, yas alt boyutu için eğitim durumu ilköğretim puan ortalamaları ile ($\overline{X}=3.02$) eğitim durumu üniversite olanların puan ortalamaları ($\overline{X}=3.60$) [$F(3-396)=4.079$, $p<0.05$] ve güven-yakınlık alt boyutunda için eğitim durumu ilköğretim olanların puan ortalamaları ile ($\overline{X}=3.44$) eğitim durumu üniversite olanların puan ortalamaları ($\overline{X}=3.87$) arasında istatiksel olarak anlamlı bir fark gözlemlenmiştir [$F(3-396)=3.197$, $p<0.05$]. Test sonunda hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0.03$) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Yani öğrenim durumu artıkça yas ve güven-yakınlıkta boşanma/ayrılığa uyum düzeyinin arttığı görülmektedir.

Tablo 4- 19: Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının yaşadıkları yere göre değişip değişmediğine ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken		N	Ortalama ($\overline{X}$)	Standart Sapma	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	F	P	Fark
Boşanma/ayrılığa Uyum (Yas)	**Yaşanılan Yer**	1.Köy	14	3.37	1.12	Gruplar Arası	2.842	3	0.713	0.544	
		2.İlçe	64	3.34	1.13	Gruplar İçi	525.868	396			
		3.Şehir	93	3.32	1.16	Toplam	528.710	399			
		4.Büyükşehir	229	3.50	1.15						
		Toplam	400	3.43	1.15						
BU(İlişkiden Duygusal Ayrılış)	**Yaşanılan Yer**	1.Köy	14	4.31	1.07	Gruplar Arası	0.641	3	0.251	0.861	
		2.İlçe	64	4.34	0.91	Gruplar İçi	337.447	396			
		3.Şehir	93	4.27	0.94	Toplam	338.088	399			
		4.Büyükşehir	229	4.37	0.90						
		Toplam	400	4.34	0.92						
BU(Öfke)	**Yaşanılan Yer**	1.Köy	54	2.82	1.18	Gruplar Arası	6.194	3	1.726	0.161	
		2.İlçe	119	2.88	1.08	Gruplar İçi	473.797	396			
		3.Şehir	191	3.04	1.06	Toplam	479.992	399			
		4.Büyükşehir	36	3.19	1.10						
		Toplam	400	3.09	1.09						
BU (Güven ve Yakınlık)	**Yaşanılan Yer**	1.Köy	54	3.40	1.33	Gruplar Arası	12.512	3	3.637	0.013	3-4
		2.İlçe	119	3.61	1.02	Gruplar İçi	454.088	396			
		3.Şehir	191	3.49	1.07	Toplam	466.600	399			
		4.Büyükşehir	36	3.87	1.06						
		Toplam	400	3.73	1.08						
BU (Kendilik Değeri)	**Yaşanılan Yer**	1.Köy	54	3.62	0.52	Gruplar Arası	4.155	3	2.296	0.077	
		2.İlçe	119	3.78	0.69	Gruplar İçi	238.868	396			
		3.Şehir	191	3.66	0.79	Toplam	243.023	399			
		4.Büyükşehir	36	3.89	0.80						
		Toplam	400	3.81	0.78						
Boşanma/ayrılığa Uyum Toplam	**Yaşanılan Yer**	1.Köy	54	3.50	0.65	Gruplar Arası	4.221	3	3.050	0.029	
		2.İlçe	119	3.59	0.58	Gruplar İçi	182.234	396			3-4
		3.Şehir	191	3.55	0.71	Toplam	186.445	399			
		4.Büyükşehir	36	3.76	0.68						
		Toplam	400	3.67	0.68						

Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyum düzeyleri arasında fark olup olmadığını sınamak için, yaşadıkları yere göre boşanma/ayrılığa uyum puan ortalamaları ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmıştır. Test sonunda, şehirde yaşayan boşanmış erkeklerin puan ortalamaları ($\overline{X}$=3.55) ile büyükşehirde yaşayan boşanmış erkeklerin puan ortalamaları ($\overline{X}$=3.76) arasında istatiksel olarak anlamlı bir fark gözlemlenmiştir [F(3-396)=3.050, p<0.05]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (η^2=0.02) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Buna göre büyükşehirde yaşayanların boşanma/ayrılığa uyumlarının daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 4- 20: Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının boşanma kararını kimin verdiğine göre değişip değişmediğine ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken		N	Ortalama ($\overline{X}$)	Standart Sapma	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	F	P	Fark
Boşanma/ayrılığa Uyum (Yas)		1.Ben	137	3.61	1.09	Gruplar Arası	20.606	3	5.353	0.001	1-2
		2.Eski Eşim	180	3.25	1.17	Gruplar İçi	508.104	396			2-3
	Boşanma	3.Ortak Karar	64	3.72	0.96	Toplam	528.710	399			3-4
	Kararını	4.Diğer	19	2.91	1.47						
	Kimin Verdiği	Toplam	400	3.43	1.15						
BU(İlişkiden Duygusal Ayrılış)		1.Ben	137	4.63	0.66	Gruplar Arası	22.650	3	9.478	0.000	
		2.Eski Eşim	180	4.14	1.02	Gruplar İçi	315.438	396			1-2
	Boşanma	3.Ortak Karar	64	4.41	0.85	Toplam	338.088	399			1-4
	Kararını	4.Diğer	19	3.90	1.09						
	Kimin Verdiği	Toplam	400	4.34	0.92						
BU(Öfke)		1.Ben	137	3.13	1.05	Gruplar Arası	7.973	3	2.230	0.084	
		2.Eski Eşim	180	2.96	1.10	Gruplar İçi	472.019	396			
	Boşanma	3.Ortak Karar	64	3.35	1.12	Toplam	479.992	399			
	Kararını	4.Diğer	19	3.23	1.18						
	Kimin Verdiği	Toplam	400	3.09	1.09						
BU (Güven ve Yakınlık)		1.Ben	137	3.87	1.00	Gruplar Arası	10.204	3	2.951	0.033	
		2.Eski Eşim	180	3.59	1.16	Gruplar İçi	456.396	396			
	Boşanma	3.Ortak Karar	64	3.90	0.91	Toplam	466.600	399			
	Kararını	4.Diğer	19	3.38	1.06						
	Kimin Verdiği	Toplam	400	3.73	1.08						
BU (Kendilik Değeri)		1.Ben	137	3.78	0.74	Gruplar Arası	1.583	3	0.865	0.459	
		2.Eski Eşim	180	3.85	0.81	Gruplar İçi	241.440	396			
	Boşanma	3.Ortak Karar	64	3.86	0.73	Toplam	243.023	399			
	Kararını	4.Diğer	19	3.57	0.87						
	Kimin Verdiği	Toplam	400	3.81	0.78						
Boşanma/ayrılığa Uyum Toplam		1.Ben	137	3.80	0.61	Gruplar Arası	8.388	3	6.218	0.000	1-2
		2.Eski Eşim	180	3.55	0.71	Gruplar İçi	178.057	396			1-4
	Boşanma	3.Ortak Karar	64	3.84	0.72	Toplam	186.445	399			2-3
	Kararını	4.Diğer	19	3.37	0.77						3-4
	Kimin Verdiği	Toplam	400	3.67	0.68						

Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyum düzeyleri arasında fark olup olmadığını sınamak için, boşanma kararını kimin verdiğine göre boşanma/ayrılığa uyum puan ortalamaları ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmıştır. Test sonunda, boşanma kararının erkeğe ait puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.80) ile boşanma kararının eski eşe ait puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.55), boşanma kararının erkeğe ait puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.80) ile boşanma kararının diğer kişilere ait puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.37), boşanma kararının eski eşe ait puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.55) ile boşanma kararının ortak karar olma puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.84) ve boşanma kararı ortak karar olma ortalamaları ($\overline{X}$ =3.84) ile boşanma kararı diğerleri olanların ortalamaları ($\overline{X}$ =3.37) arasında istatiksel anlamda bir farklılık gözlemlenmiştir [$F(3\text{-}396)=6.218$, $p<0.01$]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0.04$) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Yani boşanma kararının erkek tarafından verilmesinde veya ortak karar olması durumda boşanma/ayrılığa uyumlarının daha yüksek olduğu söylenebilir. Boşanma/ayrılığa uyum ölçeğinin yas ($p<0.05$), ilişkiden duygusal ayrışma ($p<0.01$) ve güven-yakınlık ($p<0.05$) alt boyutlarında anlamlı farklılıklar gözlemlenirken öfke ($p>0.05$) ve kendilik değeri ($p>0.05$) alt boyutlarında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Tablo 4- 21: Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının nafakaya dair görüşlerine göre değişip değişmediğine ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken		N	Ortalama ($\overline{X}$)	Standart Sapma	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	F	P	Fark
Boşanma/ayrılığa Uyum (Yas)	**Nafakaya Dair Görüşler**	1.Gerekli	18	3.52	1.31	Gruplar Arası	10.876	4	2.074	0.083	
		2.Belli Bir Süre	169	3.55	1.09	Gruplar İçi	517.834	395			
		3.Miktar Yüksek	90	3.45	1.13	Toplam	528.710	399			
		4.Çocuk İçin	123	3.53	1.17						
		5.Mümkün Olsa Vermek İstemem	202	3.16	1.17						
		Toplam	602	3.43	1.15						
BU(İlişkiden Duygusal Ayrılış)	**Nafakaya Dair Görüşler**	1.Gerekli	18	4.45	0.85	Gruplar Arası	1.867	4	0.547	0.701	
		2.Belli Bir Süre	169	4.39	0.87	Gruplar İçi	336.225	395			
		3.Miktar Yüksek	90	4.27	1.01	Toplam	338.088	399			
		4.Çocuk İçin	123	4.38	0.92						
		5.Mümkün Olsa Vermek İstemem	202	4.25	0.96						
		Toplam	602	4.34	0.92						
BU(Öfke)	**Nafakaya Dair Görüşler**	1.Gerekli	18	3.55	1.11	Gruplar Arası	19.763	4	4.240	0.002	1-5
		2.Belli Bir Süre	169	3.26	1.11	Gruplar İçi	460.229	395			2-5
		3.Miktar Yüksek	90	2.93	0.99	Toplam	479.992	399			
		4.Çocuk İçin	123	3.14	0.92						
		5.Mümkün Olsa Vermek İstemem	202	2.79	1.13						
		Toplam	602	3.09	1.09						
BU (Güven ve Yakınlık)	**Nafakaya Dair Görüşler**	1.Gerekli	18	4.10	0.94	Gruplar Arası	13.673	4	2.981	0.019	4-5
		2.Belli Bir Süre	169	3.75	1.05	Gruplar İçi	452.927	395			
		3.Miktar Yüksek	90	3.69	1.10	Toplam	466.600	399			
		4.Çocuk İçin	123	3.99	0.98						
		5.Mümkün Olsa Vermek İstemem	202	3.48	1.15						
		Toplam	602	3.73	1.08						

BU (Kendilik Değeri)	**Nafakaya Dair Görüşler**	1.Gerekli	18	3.80	0.94	Gruplar Arası	3.761	4	1.552	0.186	
		2.Belli Bir Süre	169	3.90	0.71	Gruplar İçi	239.262	395			
		3.Miktar Yüksek	90	3.73	0.86	Toplam	243.023	399			
		4.Çocuk İçin	123	3.89	0.73						
		5.Mümkün Olsa Vermek İstemem	202	3.68	0.83						
		Toplam	602	3.81	0.78						
Boşanma/ayrılığa Uyum Toplam	**Nafakaya Dair Görüşler**	1.Gerekli	18	3.88	0.78	Gruplar Arası	7.544	4	4.164	0.003	2-5
		2.Belli Bir Süre	169	3.76	0.65	Gruplar İçi	178.901	395			4-5
		3.Miktar Yüksek	90	3.61	0.68	Toplam	186.445	399			
		4.Çocuk İçin	123	3.78	0.64						
		5.Mümkün Olsa Vermek İstemem	202	3.46	0.69						
		Toplam	602	3.67	0.68						

Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyum düzeyleri arasında fark olup olmadığını sınamak için, boşanmış erkeklerin nafakaya dair görüşlerine göre boşanma/ayrılığa uyum puan ortalamaları ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmıştır. Test sonunda, boşanmış erkeklerin nafaka ödemenin belli bir süreliğine uygun olduğunu düşünüyorum görüşüne ait puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.76) ve çocuklarım için mecbur nafaka veririm görüşüne ait puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.99) ile boşanmış erkeklerin mümkün olsa nafaka vermezdim görüşüne ait puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.48) arasında istatiksel anlamda bir farklılık gözlemlenmiştir [F(4-395)=4.164, $p<0.01$]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0.04$) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Yani nafakanın belli bir süre verilmesinin uygun olduğunu düşünen boşanmış erkeklerin ve "çocuklarım için mecbur nafaka veriyorum" diyen boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının, "mümkün olsa nafaka vermezdim" diyen boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarına göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Bununla beraber erkeklerin nafaka görüşlerine göre öfke ($p<0.05$) ve güven-yakınlık ($p<0.05$) alt boyutlarında anlamlı bir farklılık görülürken yas ($p>0.05$), ilişkide duygusal ayrışma ($p>0.05$) ve kendilik değeri ($p>0.05$) alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir.

Tablo 4- 22: Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının boşanma sonrası maddi durumlarına göre değişip değişmediğine ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken		N	Ortalama ($\overline{X}$)	Standart Sapma	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	F	P	Fark
Boşanma/ayrılığa Uyum (Yas)	**Boşanma Sonrası Maddi Durum**	1.Çok İyi	26	3.71	1.23	Gruplar Arası	29.072	3	7.681	0.000	2-3
		2.İyi	117	3.78	1.05	Gruplar İçi	499.638	396			2-4
		3.Kötü	139	3.34	1.07	Toplam	528.710	399			
		4.Çok Kötü	118	3.12	1.21						
		Toplam	400	3.43	1.15						
BU(İlişkiden Duygusal Ayrılış)	**Boşanma Sonrası Maddi Durum**	1.Çok İyi	26	4.25	1.10	Gruplar Arası	0.953	3	0.373	0.772	
		2.İyi	117	4.41	0.83	Gruplar İçi	337.135	396			
		3.Kötü	139	4.34	0.92	Toplam	338.88	399			
		4.Çok Kötü	118	4.30	0.95						
		Toplam	400	4.34	0.92						
BU(Öfke)	**Boşanma Sonrası Maddi Durum**	1.Çok İyi	26	3.26	1.22	Gruplar Arası	15.856	3	4.510	0.004	2-3
		2.İyi	117	3.37	0.99	Gruplar İçi	464.136	396			2-4
		3.Kötü	139	2.99	1.04	Toplam	479.992	399			
		4.Çok Kötü	118	2.89	1.17						
		Toplam	400	3.09	1.09						
BU (Güven ve Yakınlık)	**Boşanma Sonrası Maddi Durum**	1.Çok İyi	26	3.83	1.24	Gruplar Arası	25.034	3	7.484	0.000	2-3
		2.İyi	117	4.06	0.92	Gruplar İçi	441.566	396			2-4
		3.Kötü	139	3.69	1.07	Toplam	466.600	399			
		4.Çok Kötü	118	3.41	1.10						
		Toplam	400	3.73	1.08						
BU (Kendilik Değeri)	**Boşanma Sonrası Maddi Durum**	1.Çok İyi	26	4.01	0.85	Gruplar Arası	1.209	3	0.660	0.577	
		2.İyi	117	3.83	0.75	Gruplar İçi	241.814	396			
		3.Kötü	139	3.79	0.81	Toplam	243.023	399			
		4.Çok Kötü	118	3.78	0.74						
		Toplam	400	3.81	0.78						
Boşanma/ayrılığa Uyum Toplam	**Boşanma Sonrası Maddi Durum**	1.Çok İyi	26	3.82	0.82	Gruplar Arası	9.583	3	7.152	0.000	2-3
		2.İyi	117	3.88	0.61	Gruplar İçi	176.862	396			2-4
		3.Kötü	139	3.62	0.63	Toplam	186.445	399			
		4.Çok Kötü	118	3.50	0.71						
		Toplam	400	3.67	0.68						

Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyum düzeyleri arasında fark olup olmadığını sınamak için, boşanmış erkeklerin boşanma sonrası maddi durumlarını nasıl algıladıklarına göre boşanma/ayrılığa uyum puan ortalamaları ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmıştır. Test sonunda, boşanma sonrası maddi durumunu iyi olarak tanımlayanların puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.88) ile boşanma sonrası maddi durumunu kötü olarak tanımlayanların puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.62) ve boşanma sonrası maddi durumunu çok kötü olarak tanımlayanların puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.50) arasında istatiksel anlamda bir farklılık gözlemlenmiştir [F(3-396)=7.152, p<0.01]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (η^2=0.05) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte boşanmış erkeklerin boşanma sonrası maddi durumları hakkındaki görüşlerine dair boşanma/ayrılığa uyumları için, yas(p<0.01), öfke (p<0.05) ve güven-yakınlık (p<0.01) alt boyutlarında anlamlı farklılık gözlemlenirken ilişkiden duygusal ayrılış (p>0.05) ve kendilik değeri (p>0.05) alt boyutlarında anlamlı farklılık görülmemiştir. Buna göre boşanma sonrası maddi durumunu iyi olarak değerlendiren boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının boşanma sonrası maddi durumlarını kötü ve çok kötü olarak değerlendiren boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarına göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 4- 23: Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının en sorunu kimin yaşadığına göre değişip değişmediğine ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken		N	Ortalama ($\overline{X}$)	Standart Sapma	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	F	P	Fark
Boşanma/ayrılığa Uyum (Yas)	**En Çok Kimin Sorun Yaşadığı**	1.Kadın	23	3.86	1.15	Gruplar Arası	22.546	3	5.880	0.001	1-2
		2.Erkek	190	3.19	1.12	Gruplar İçi	506.164	396			2-3
		3.Çocuk/lar	165	3.64	1.15	Toplam	528.710	399			
		4.Diğer	22	3.42	0.98						
		Toplam	400	3.43	1.15						
BU(İlişkiden Duygusal Ayrılış)	**En Çok Kimin Sorun Yaşadığı**	1.Kadın	23	4.29	0.92	Gruplar Arası	1.866	3	0.733	0.533	
		2.Erkek	190	4.28	0.93	Gruplar İçi	336.221	396			
		3.Çocuk/lar	165	4.42	0.87	Toplam	338.088	399			
		4.Diğer	22	4.31	1.06						
		Toplam	400	4.34	0.92						
BU(Öfke)	**En Çok Kimin Sorun Yaşadığı**	1.Kadın	23	3.87	0.95	Gruplar Arası	21.707	3	6.252	0.000	1-2
		2.Erkek	190	2.92	1.05	Gruplar İçi	458.285	396			1-3
		3.Çocuk/lar	165	3.14	1.12	Toplam	479.992	399			
		4.Diğer	22	3.38	0.93						
		Toplam	400	3.09	1.09						
BU (Güven ve Yakınlık)	**En Çok Kimin Sorun Yaşadığı**	1.Kadın	23	3.80	0.96	Gruplar Arası	12.016	3	3.489	0.016	2-3
		2.Erkek	190	3.55	1.12	Gruplar İçi	454.584	396			
		3.Çocuk/lar	165	3.92	1.03	Toplam	466.600	399			
		4.Diğer	22	3.70	0.97						
		Toplam	400	3.73	1.08						
BU (Kendilik Değeri)	**En Çok Kimin Sorun Yaşadığı**	1.Kadın	23	3.82	0.83	Gruplar Arası	7.217	3	4.040	0.008	2-3
		2.Erkek	190	3.68	0.79	Gruplar İçi	235.806	396			
		3.Çocuk/lar	165	3.94	0.74	Toplam	243.023	399			
		4.Diğer	22	4.05	0.75						
		Toplam	400	3.81	0.78						
Boşanma/ayrılığa Uyum Toplam	**En Çok Kimin Sorun Yaşadığı**	1.Kadın	23	3.92	0.67	Gruplar Arası	8.681	3	6.446	0.000	1-2
		2.Erkek	190	3.52	0.67	Gruplar İçi	177.764	396			2-3
		3.Çocuk/lar	165	3.80	0.66	Toplam	186.445	399			
		4.Diğer	22	3.76	0.67						
		Toplam	400	3.67	0.68						

Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyum düzeyleri arasında fark olup olmadığını sınamak için, boşanmada en çok sorunu kimin yaşadığı görüşüne göre boşanma/ayrılığa uyum puan ortalamaları ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmıştır. Test sonunda, boşanmada en çok kadının sorun yaşadığını düşünenlerin puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.92) ile boşanmada en çok sorunu erkeklerin yaşadığını düşünenlerin puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.52) ve boşanmada en çok sorunu çocuk/ların yaşadığını düşünenlerin puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.80) ile boşanmada en çok sorunu erkeklerin yaşadığını düşünenlerin puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.52) arasında istatiksel anlamda bir farklılık gözlemlenmiştir [$F(3\text{-}396)=6.446$, $p<0.01$]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0.04$) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte boşanmış erkeklerin boşanmada kimin daha çok sorun yaşadığı görüşlerine dair boşanma/ayrılığa uyumları için, yas($p<0.05$), öfke ($p<0.01$), güven-yakınlık ($p<0.05$) ve kendilik değeri ($p<0.05$) alt boyutlarında anlamlı farklılık gözlemlenirken ilişkiden duygusal ayrılış ($p>0.05$) alt boyutunda anlamlı farklılık görülmemiştir. Buna göre boşanmada en çok sorunu kadın ve çocukların yaşadığını düşünen boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının boşanmada en çok sorunu erkeklerin yaşadığını düşünen boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarına göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 4- 24: Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının yaşadıkları sorunlara göre değişip değişmediğine ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken		N	Ortalama ($\overline{X}$)	Standart Sapma	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	F	P	Fark
Boşanma/ayrılığa Uyum (Yas)	**Yaşanılan Sorunlar**	1.Ekonomik	235	3.28	1.08	Gruplar Arası	54.010	8	5.561	0.000	1-6
		2.Kalacak Yer	135	2.97	1.37	Gruplar İçi	474.700	391			1-7
		3.Aile Baskısı	70	3.61	1.20	Toplam	528.710	399			2-6
		4.Psikolojik Sorun	285	3.53	1.07						2-7
		5.Çevre/Toplum	131	3.50	0.24						4-7
		6.Çocuklarını Görememe	270	3.95	1.23						7-9
		7.Hiç Zorluk Yaşamadım	23	4.62	0.35						
		8.Hukuki Sorun	16	4.20	1.13						
		9.Diğer	24	2.56	1.76						
		Toplam	1189	3.43	1.15						
BU(İlişkiden Duygusal Ayrılış)	**Yaşanılan Sorunlar**	1.Ekonomik	235	4.32	0.90	Gruplar Arası	10.361	8	1.545	0.140	
		2.Kalacak Yer	135	4.18	1.05	Gruplar İçi	327.727	391			
		3.Aile Baskısı	70	4.31	1.13	Toplam	338.088	399			
		4.Psikolojik Sorun	285	4.21	1.00						
		5.Çevre/Toplum	131	5.00	0.00						
		6.Çocuklarını Görememe	270	4.52	0.82						
		7.Hiç Zorluk Yaşamadım	23	4.73	0.48						
		8.Hukuki Sorun	16	5.00	0.00						
		9.Diğer	24	3.93	1.33						
		Toplam	1189	4.34	0.92						
BU(Öfke)	**Yaşanılan Sorunlar**	1.Ekonomik	235	2.94	1.07	Gruplar Arası	41.519	8	4.628	0.000	1-2
		2.Kalacak Yer	135	3.71	1.01	Gruplar İçi	438.473	391			1-7
		3.Aile Baskısı	70	2.83	0.95	Toplam	479.992	399			3-7
		4.Psikolojik Sorun	285	3.09	1.05						4-7
		5.Çevre/Toplum	131	3.36	0.08						6-7
		6.Çocuklarını Görememe	270	3.12	1.11						
			23	4.26	0.74						

		7.Hiç Zorluk Yaşamadım	16	3.30	0.70						
		8.Hukuki Sorun	24	2.83	1.79						
		9.Diğer	1189	3.09	1.09						
		Toplam									
BU (Güven ve Yakınlık)	**Yaşanılan Sorunlar**	1.Ekonomik	235	3.57	1.09	Gruplar Arası	38.121	8	4.348	0.000	1-7
		2.Kalacak Yer	135	3.47	1.00	Gruplar İçi	428.479	391			2-7
		3.Aile Baskısı	70	3.85	0.99	Toplam	466.600	399			
		4.Psikolojik Sorun	285	3.94	0.98						
		5.Çevre/Toplum	131	4.90	0.24						
		6.Çocuklarını Görememe	270	3.87	1.14						
		7.Hiç Zorluk Yaşamadım	23	4.69	0.39						
		8.Hukuki Sorun	16	3.20	2.54						
		9.Diğer	24	3.30	0.77						
		Toplam	1189	3.73	1.08						
BU (Kendilik Değeri)	**Yaşanılan Sorunlar**	1.Ekonomik	235	3.80	0.76	Gruplar Arası	4.958	8	1.018	0.422	
		2.Kalacak Yer	135	3.71	0.87	Gruplar İçi	238.065	391			
		3.Aile Baskısı	70	4.03	0.61	Toplam	243.023	399			
		4.Psikolojik Sorun	285	3.71	0.86						
		5.Çevre/Toplum	131	4.06	0.32						
		6.Çocuklarını Görememe	270	3.81	0.74						
		7.Hiç Zorluk Yaşamadım	23	4.10	0.77						
		8.Hukuki Sorun	16	4.70	0.42						
		9.Diğer	24	3.76	0.72						
		Toplam	1189	3.81	0.78						
Boşanma/ayrılığa Uyum Toplam	**Yaşanılan Sorunlar**	1.Ekonomik	235	3.58	0.65	Gruplar Arası	18.667	8	5.438	0.000	1-7
		2.Kalacak Yer	135	3.59	0.62	Gruplar İçi	167.778	391			2-7
		3.Aile Baskısı	70	3.72	0.80	Toplam	186.445	399			3-7
		4.Psikolojik Sorun	285	3.69	0.70						4-7
		5.Çevre/Toplum	131	4.16	0.08						6-7
		6.Çocuklarını Görememe	270	3.86	0.66						7-9
		7.Hiç Zorluk Yaşamadım	23	4.47	0.28						

	8.Hukuki Sorun	16	4.08	0.67
	9.Diğer	24	3.24	1.03
	Toplam	1189	3.67	0.68

Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyum düzeyleri arasında fark olup olmadığını sınamak için, boşanmada erkeklerin yaşadıkları sorunlara göre boşanma/ayrılığa uyum puan ortalamaları ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmıştır. Test sonunda, boşanmada hiç zorluk yaşamadım diyen boşanmış erkeklerin puan ortalamaları ($\overline{X}$ =4.47) ile boşanmada ekonomik sorunlar yaşadığını düşünen boşanmış erkeklerin puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.58), boşanmada kalacak yer sıkıntısı yaşadığını belirten boşanmış erkeklerin puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.59), boşanmada aile baskısı gibi sorunlar yaşadığını belirten boşanmış erkeklerin puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.72), boşanmada psikolojik sorunlar yaşadığını belirten boşanmış erkeklerin puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.69), çocuklarını görememe sorunu yaşadığını belirten boşanmış erkeklerin puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.86) ve boşanmada diğer sorunlar yaşadığını belirten boşanmış erkeklerin puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.24) arasında istatiksel anlamda bir farklılık gözlemlenmiştir [$F(8\text{-}391)=5.438$, $p<0.01$]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0.10$) bu farkın orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte boşanmış erkeklerin yaşadıkları sorunlara dair boşanma/ayrılığa uyumları için, yas($p<0.05$), öfke ($p<0.01$) ve güven-yakınlık ($p<0.05$) alt boyutlarında anlamlı farklılık gözlemlenirken ilişkiden duygusal ayrılış ($p>0.05$) ve kendilik değeri ($p>0.05$) alt boyutlarında anlamlı farklılık görülmemiştir. Buna göre boşanmış erkeklerin yaşadıkları sorunlar bağlamında hiçbir zorluk yaşamadığını belirtenlerin boşanma/ayrılığa uyumlarının boşanmada ekonomik sorunlar yaşayan, kalacak yer sıkıntısı yaşayan, aile baskısı, psikolojik sorunlar yaşayan, çocuklarını görememe sorunu yaşayan ve diğer sorunlar yaşadığını söyleyen boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarına göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 4- 25: Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının erkeğin kadından daha çok sorun yaşayıp yaşamadığına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken		N	Ortalama ($\overline{X}$)	Standart Sapma	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	F	P	Fark
Boşanma/ayrılığa Uyum (Yas)	**Erkeğin Kadından Daha Çok Sorun Yaşadığı**	1.Evet	296	3.34	1.14	Gruplar Arası	9.662	2	3.695	0.026	1-3
		2.Hayır	21	3.53	1.18	Gruplar İçi	519.048	397			
		3.Kişiye göre değişir	83	3.72	1.13	Toplam	528.710	399			
		Toplam	400	3.43	1.15						
BU(İlişkiden Duygusal Ayrılış)	**Erkeğin Kadından Daha Çok Sorun Yaşadığı**	1.Evet	296	4.32	0.93	Gruplar Arası	0.932	2	0.548	0.578	
		2.Hayır	21	4.30	1.07	Gruplar İçi	337.156	397			
		3.Kişiye göre değişir	83	4.43	0.83	Toplam	338.088	399			
		Toplam	400	4.34	0.92						
BU(Öfke)	**Erkeğin Kadından Daha Çok Sorun Yaşadığı**	1.Evet	296	2.98	1.07	Gruplar Arası	14.148	2	6.028	0.003	1-3
		2.Hayır	21	3.16	1.18	Gruplar İçi	465.844	397			
		3.Kişiye göre değişir	83	3.45	1.08	Toplam	479.992	399			
		Toplam	400	3.09	1.09						
BU (Güven ve Yakınlık)	**Erkeğin Kadından Daha Çok Sorun Yaşadığı**	1.Evet	296	3.62	1.08	Gruplar Arası	13.021	2	5.699	0.004	1-3
		2.Hayır	21	3.89	1.33	Gruplar İçi	453.579	397			
		3.Kişiye göre değişir	83	4.06	0.92	Toplam	466.600	399			
		Toplam	400	3.73	1.08						
BU (Kendilik Değeri)	**Erkeğin Kadından Daha Çok Sorun Yaşadığı**	1.Evet	296	3.77	0.78	Gruplar Arası	3.277	2	2.713	0.068	
		2.Hayır	21	3.79	0.95	Gruplar İçi	239.746	397			
		3.Kişiye göre değişir	83	3.99	0.71	Toplam	243.023	399			
		Toplam	400	3.81	0.78						
Boşanma/ayrılığa Uyum Toplam	**Erkeğin Kadından Daha Çok Sorun Yaşadığı**	1.Evet	296	3.60	0.67	Gruplar Arası	6.690	2	7.388	0.001	1-3
		2.Hayır	21	3.72	0.91	Gruplar İçi	179.754	397			
		3.Kişiye göre değişir	83	3.92	0.61	Toplam	186.445	399			
		Toplam	400	3.67	0.68						

Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyum düzeyleri arasında fark olup olmadığını sınamak için, boşanmada erkeklerin kadınlardan daha çok sorun yaşadığı görüşüne göre boşanma/ayrılığa uyum puan ortalamaları ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmıştır. Test sonunda, boşanmada erkeklerin kadınlardan daha çok sorun yaşadığını diyen boşanmış erkeklerin puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.60) ile boşanmada en çok sorunu yaşamanın kişiden kişiye göre değiştiğini söyleyen boşanmış erkeklerin puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.92) arasında istatiksel anlamda bir farklılık gözlemlenmiştir [F(2-397)=7.388, $p<0.05$]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (η^2=0.03) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte boşanmış erkeklerin boşanmada erkeklerin kadınlardan daha çok sorun yaşadığı görüşüne göre boşanma/ayrılığa uyumları için, yas($p<0.05$), öfke ($p<0.01$) ve güven-yakınlık ($p<0.05$) alt boyutlarında anlamlı farklılık gözlemlenirken ilişkiden duygusal ayrılış ($p>0.05$) ve kendilik değeri ($p>0.05$) alt boyutlarında anlamlı farklılık görülmemiştir. Buna göre boşanmış erkeklerin boşanmada en çok sorunu yaşayanın kişiden kişiye göre değiştiğini söyleyenlerin boşanma/ayrılığa uyumlarının boşanmada erkeklerin kadınlardan daha çok sorun yaşadığını söyleyen boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarına göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 4- 26: Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının eski eşin başkası ile ilişki yaşaması durumuna göre değişip değişmediğine ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken		N	Ortalama ($\overline{X}$)	Standart Sapma	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	F	P	Fark
Boşanma/ayrılığa Uyum (Yas)	**Eski Eşin Başka Bir İlişki Yaşama Durumu**	1.Asla Olmaz	11	2.63	1.13	Gruplar Arası	16.103	4	3.102	0.016	1-5
		2.Engel Olmaya Çalışırım	6	2.96	1.52	Gruplar İçi	512.607	395			
						Toplam	528.710	399			
		3.Olabilir	36	3.18	1.24						
		4.Umurumda Değil	309	3.45	1.12						
		5.Mutlu Olmasını İsterim	38	3.81	1.10						
		Toplam	400	3.43	1.15						
BU(İlişkiden Duygusal Ayrılış)	**Eski Eşin Başka Bir İlişki Yaşama Durumu**	1.Asla Olmaz	11	3.36	1.23	Gruplar Arası	34.595	4	11.257	0.000	1-4
		2.Engel Olmaya Çalışırım	6	2.93	0.85	Gruplar İçi	303.493	395			2-4
						Toplam	338.088	399			2-5
		3.Olabilir	36	3.93	1.11						3-4
		4.Umurumda Değil	309	4.47	0.81						
		5.Mutlu Olmasını İsterim	38	4.18	0.99						
		Toplam	400	4.34	0.92						
BU(Öfke)	**Eski Eşin Başka Bir İlişki Yaşama Durumu**	1.Asla Olmaz	11	2.56	1.05	Gruplar Arası	36.437	4	8.112	0.000	1-5
		2.Engel Olmaya Çalışırım	6	3.26	1.02	Gruplar İçi	443.554	395			3-5
						Toplam	479.992	399			4-5
		3.Olabilir	36	3.10	1.27						
		4.Umurumda Değil	309	3.00	1.06						
		5.Mutlu Olmasını İsterim	38	3.98	0.72						
		Toplam	400	3.09	1.09						

BU (Güven ve Yakınlık)	**Eski Eşin Başka Bir İlişki Yaşama Durumu**	1.Asla Olmaz	11	3.12	0.84	Gruplar Arası	14.785	4	3.231	0.013	2-5
		2.Engel Olmaya Çalışırım	6	2.73	1.38	Gruplar İçi	451.815	395			
						Toplam	466.600	399			
		3.Olabilir	36	3.59	1.23						
		4.Umurumda Değil	309	3.74	1.06						
		5.Mutlu Olmasını İsterim	38	4.05	0.95						
		Toplam	400	3.73	1.08						
BU (Kendilik Değeri)	**Eski Eşin Başka Bir İlişki Yaşama Durumu**	1.Asla Olmaz	11	3.56	0.71	Gruplar Arası	0.929	4	0.379	0.824	
		2.Engel Olmaya Çalışırım	6	3.90	0.67	Gruplar İçi	242.094	395			
						Toplam	243.023	399			
		3.Olabilir	36	3.79	0.74						
		4.Umurumda Değil	309	3.83	0.78						
		5.Mutlu Olmasını İsterim	38	3.77	0.80						
		Toplam	400	3.81	0.78						
Boşanma/ayrılığa Uyum Toplam	**Eski Eşin Başka Bir İlişki Yaşama Durumu**	1.Asla Olmaz	11	2.98	0.51	Gruplar Arası	10.907	4	6.136	0.000	1-4
		2.Engel Olmaya Çalışırım	6	3.14	0.77	Gruplar İçi	175.537	395			1-5
						Toplam	186.445	399			2-5
		3.Olabilir	36	3.51	079						3-5
		4.Umurumda Değil	309	3.70	064						
		5.Mutlu Olmasını İsterim	38	3.95	0.74						
		Toplam	400	3.67	0.68						

Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyum düzeyleri arasında fark olup olmadığını sınamak için, eski eşin boşandıktan sonra başka bir ilişki yaşaması durumuna göre boşanma/ayrılığa uyum puan ortalamaları ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmıştır. Test sonunda, boşanmadan sonra eski eşin başka birisi ile ilişki yaşamasına asla olmaz diyen boşanmış erkeklerin puan ortalamaları ($\overline{X}$ =2.98), buna engel olmaya çalışırım diyen boşanmış erkeklerin puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.14) ve boşanmış eşin başkası ile ilişki yaşamasına olabilir diyen boşanmış erkeklerin puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.51) ile boşandıktan sonra eski eşin başkası ile ilişki yaşamasına umurumda değil diyenlerin puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.70) ve eski eşin boşandıktan sonra başka birisi ile ilişki yaşamasına onun mutlu olmasını isterim diyenlerin puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.95) arasında istatiksel anlamda bir farklılık gözlemlenmiştir [$F(4\text{-}395)=6.136$, $p<0.01$]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0.05$) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte boşanmış erkeklerin boşandıktan sonra eski eşin bir başkası ile romantik bir ilişki yaşaması durumuna verdikleri yanıtlara göre boşanma/ayrılığa uyumları için, yas($p<0.05$), ilişkiden duygusal ayrılış ($p<0.01$), öfke ($p<0.01$) ve güven-yakınlık ($p<0.05$) alt boyutlarında anlamlı farklılık gözlemlenirken ve kendilik değeri ($p>0.05$) alt boyutunda anlamlı farklılık görülmemiştir. Buna göre boşanmış erkeklerin boşanma sonrası eski eşin başkası ile romantik bir ilişki yaşaması durumunda umurumda olmaz ve eski eşimin mutlu olmasını isterim diyenlerin boşanma/ayrılığa uyumlarının boşandıktan sonra eski eşin başka birisiyle romantik bir ilişki yaşamasına böyle bir şey asla olamaz diyenlerin, buna engel olmaya çalışırım diyenlerin ve olabilir diyenlerin boşanma/ayrılığa uyumlarına göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 4- 27: Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumlarının boşanma kararlarına bakışlarına göre değişip değişmediğine ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken		N	Ortalama ($\overline{X}$)	Standart Sapma	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	F	P	Fark
Boşanma/ayrılığa Uyum (Yas)	**Boşanma Kararına Bakış**	1.Olumlu	288	3.70	1.04	Gruplar Arası	88.662	3	26.596	0.000	1-2
		2.Olumsuz	53	2.44	0.94	Gruplar İçi	440.048	396			1-3
		3.Nötr	44	3.14	1.01	Toplam	528.710	399			1-4
		4.Diğer	15	2.57	1.58						2-3
		Toplam	400	3.43	1.15						
BU(İlişkiden Duygusal Ayrılış)	**Boşanma Kararına Bakış**	1.Olumlu	288	4.64	0.63	Gruplar Arası	104.211	3	58.817	0.000	1-2
		2.Olumsuz	53	3.21	1.08	Gruplar İçi	233.877	396			1-3
		3.Nötr	44	3.96	0.94	Toplam	338.088	399			1-4
		4.Diğer	15	3.74	1.17						2-3
		Toplam	400	3.34	0.92						
BU(Öfke)	**Boşanma Kararına Bakış**	1.Olumlu	288	3.13	1.09	Gruplar Arası	2.655	3	0.734	0.532	
		2.Olumsuz	53	2.92	1.05	Gruplar İçi	477.337	396			
		3.Nötr	44	3.10	1.04	Toplam	479.992	399			
		4.Diğer	15	2.89	1.36						
		Toplam	400	3.09	1.09						
BU (Güven ve Yakınlık)	**Boşanma Kararına Bakış**	1.Olumlu	288	3.87	1.05	Gruplar Arası	32.95	3	9.848	0.005	1-2
		2.Olumsuz	53	3.05	1.11	Gruplar İçi	434.205	396			2-3
		3.Nötr	44	3.74	0.90	Toplam	466.600	399			
		4.Diğer	15	3.34	0.93						
		Toplam	400	3.73	1.08						
BU (Kendilik Değeri)	**Boşanma Kararına Bakış**	1.Olumlu	288	3.88	0.77	Gruplar Arası	5.042	3	2.797	0.040	
		2.Olumsuz	53	3.66	0.77	Gruplar İçi	237.981	396			
		3.Nötr	44	3.62	0.70	Toplam	243.023	399			
		4.Diğer	15	3.61	0.95						
		Toplam	400	3.81	0.78						
Boşanma/ayrılığa Uyum Toplam	**Boşanma Kararına Bakış**	1.Olumlu	288	3.84	0.59	Gruplar Arası	34.781	3	30.271	0.000	1-2
		2.Olumsuz	53	3.03	0.64	Gruplar İçi	151.664	396			1-3
		3.Nötr	44	3.50	0.63	Toplam	186.445	399			1-4
		4.Diğer	15	3.20	0.87						2-3
		Toplam	400	3.67	0.68						

Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyum düzeyleri arasında fark olup olmadığını sınamak için, boşanmış erkeklerin geriye dönük boşanma kararlarına bakışlarına göre boşanma/ayrılığa uyum puan ortalamaları ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmıştır. Test sonunda, geriye dönüp baktıklarında boşanma kararını olumlu gören boşanmış erkeklerin puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.84) ile geriye dönüp baktıklarında boşanma kararını olumsuz görenlerin puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.03), boşanma karını nötr görenlerin puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.50) ve boşanma kararını diğer olarak belirtenlerin puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.20), ayrıca boşanma kararını olumsuz görenlerin puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.03) ile boşanma kararını nötr olarak görenlerin puan ortalamaları ($\overline{X}$ =3.50) arasında istatiksel anlamda bir farklılık gözlemlenmiştir [F(3-396)=30.271, p<0.01]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (η^2=0.18) bu farkın yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte boşanmış erkeklerin geriye dönük baktıklarında boşanma kararlarına bakış durumlarına göre boşanma/ayrılığa uyumları için, yas(p<0.01), ilişkiden duygusal ayrılış (p<0.01), güven-yakınlık (p<0.05) ve kendilik değeri (p<0.05) alt boyutlarında anlamlı farklılık gözlemlenirken öfke (p<0.01) alt boyutunda anlamlı farklılık görülmemiştir. Buna göre boşanmış erkeklerin geriye dönük boşanma kararlarına bakışlarına göre kararını olumlu görenlerin boşanma/ayrılığa uyumlarının geriye dönük boşanma kararını olumsuz, nötr ve diğer olarak görenlerin boşanma/ayrılığa uyumlarına göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

4.1.3. Katılımcıların Tanıtıcı Özelliklerine Göre Yaşam Doyumu Durumları

Bu bölümde katılımcıların yaşam doyumlarına yönelik t-testi ve Anova analizlerinin sonuçları tablo halinde verilerek sunulmuştur.

Tablo 4- 28: Boşanmış erkeklerin yaşam doyumunun bazı değişkenlere göre değişip değişmediğine ilişkin t testi sonuçları

Yaşam doyumu	Kategoriler	N	Ortalama	Standart Sapma	T	P
Boşanma sonrası aile desteği	Evet	186	3.09	0.89	5.25	0.000
	Hayır	214	2.59	1.01		

Boşanma sonrası arkadaş desteği	Evet Hayır	167 233	3.12 2.60	0.95 0.95	5.37	0.000
Boşanma sonrası akraba desteği	Evet Hayır	113 287	3.26 2.65	0.88 0.97	5.79	0.000
Uzman desteği	Evet Hayır	99 301	2.78 2.83	0.97 0.99	-0.46	0.642
Yasaların kadın erkek eşitliği durumu	Evet Hayır	17 383	3.12 2.81	1.05 0.98	1.29	0.197
Güncel ilişki durumu	Evet Hayır	149 251	2.98 2.73	0.96 0.99	2.49	0.013

Boşanmış erkeklerin boşanma sonrası aile desteği durumlarının yaşam doyumlarına bir etkisinin olup olmadığını anlamak amacıyla, yapılan ilişkisiz örneklemler t testinde, boşanma sonrası aile desteği alan erkeklerin yaşam doyumları test puan ortalamaları ile [($\overline{X}$ =3.09), p<0.05)] boşanma sonrası aile desteği alamayan boşanmış erkeklerin yaşam doyum test puanları ($\overline{X}$ =2.59) arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Yani boşanma sonrası aile desteği alan boşanmış erkeklerin yaşam doyumlarının daha yüksek olduğu söylenebilir.

Boşanmış erkeklerin boşanma sonrası arkadaş desteği durumlarının yaşam doyumlarına bir etkisinin olup olmadığını anlamak amacıyla, yapılan ilişkisiz örneklemler t testinde, boşanma sonrası arkadaş desteği alan erkeklerin yaşam doyumları test puan ortalamaları ile [($\overline{X}$ =3.12), p<0.05)] boşanma sonrası arkadaş desteği alamayan boşanmış erkeklerin yaşam doyum test puanları ($\overline{X}$ =2.60) arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Yani boşanma sonrası arkadaş desteği alan boşanmış erkeklerin yaşam doyumlarının daha yüksek olduğu söylenebilir.

Boşanmış erkeklerin boşanma sonrası akraba desteği durumlarının yaşam doyumlarına bir etkisinin olup olmadığını anlamak amacıyla, yapılan ilişkisiz örneklemler t testinde, boşanma sonrası akraba desteği alan erkeklerin yaşam doyumları

test puan ortalamaları ile [($\overline{X}$ =3.26), p<0.05)] boşanma sonrası akraba desteği alamayan boşanmış erkeklerin yaşam doyum test puanları ($\overline{X}$ =2.65) arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Yani boşanma sonrası akraba desteği alan boşanmış erkeklerin yaşam doyumlarının daha yüksek olduğu söylenebilir.

Boşanmış erkeklerin boşanma sonrası uzman desteği durumlarının yaşam doyumlarına bir etkisinin olup olmadığını anlamak amacıyla, yapılan ilişkisiz örneklemler t testinde, boşanma sonrası uzman desteği alan erkeklerin yaşam doyumları test puan ortalamaları ile [($\overline{X}$ =2.78), p>0.05)] boşanma sonrası aile desteği alamayan boşanmış erkeklerin yaşam doyum test puanları ($\overline{X}$ =2.83) arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür.

Boşanmış erkeklerin boşanma durumunda yasaların kadın ve erkeğe eşit yaklaşıp yaklaşmadığı durumlarını yaşam doyumların üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığını sınamak için, yapılan ilişkisiz örneklemler t testinde, boşanma durumunda yasaların kadın ve erkek eşitliğini gözettiğini söyleyenlerin test puan ortalamaları ile [($\overline{X}$ =3.12), p>0.05)] boşanma durumunda yasaların kadın ve erkek eşitliğini gözetmediğini söyleyenler ($\overline{X}$ =2.81) arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür.

Boşanmış erkeklerin romantik ilişki durumlarının yaşam doyumları üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığını sınamak için, yapılan ilişkisiz örneklemler t testinde, boşanma sonrası romantik bir ilişkisinin olduğunu söyleyen boşanmış erkeklerin test puan ortalaması ile [($\overline{X}$ =2.98), p>0.05)] boşanma sonrası romantik bir ilişkisinin olmadığını söyleyenlerin test puan ortalamaları ($\overline{X}$ =2.73) arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir. Bu durumda boşanma sonrası boşanmış erkeklerin romantik bir ilişki yaşamaları yaşam doyumlarını arttırdığı söylenebilir.

Tablo 4- 29: Boşanmış erkeklerin yaşam doyumlarının bazı değişkenlere göre değişip değişmediğine ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken		N	Ortalama ($\overline{X}$)	Standart Sapma	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	F	P	Fark
Yaşam doyumu	**Eğitim Durumu**	1.İlköğretim	54	2.77	1.13	Gruplar Arası	6.715	3	2.310	0.076	
		2.Lise	119	2.84	0.99	Gruplar İçi	383.734	396			3-4
		3.Üniversite	191	2.75	0.94	Toplam	390.450	399			
		4.Lisans Üstü	36	3.31	0.93						
		Toplam	400	2.82	0.98						
Yaşam doyumu	**İş Durumu**	1.Kamu	206	2.83	0.93	Gruplar Arası	10.732	3	3.731	0.011	1-4
		2.Özel	145	2.91	1.05	Gruplar İçi	379.718	396			2-4
		3.Emekli	31	2.72	0.92	Toplam	390.450	399			
		4.İşsiz	18	2.11	0.94						
		Toplam	400	2.82	0.98						
Yaşam doyumu	**Aylık Gelir**	1.0-2000	37	2.37	0.95	Gruplar Arası	16.137	4	4.257	0.002	1-5
		2.2001-4000	171	2.81	1.06	Gruplar İçi	374.313	395			2-5
		3.4001-6000	106	2.81	0.91	Toplam	390.450	399			
		4.6001-8000	39	2.83	0.91						
		5.+8000	47	3.25	0.11						
		Toplam	400	2.82	0.98						
Yaşam Doyumu	**Boşanma Sonrası Maddi Durum**	1.Çok İyi	26	3.65	0.76	Gruplar Arası	36.769	3	13.723	0.000	1-2
		2.İyi	117	3.06	0.91	Gruplar İçi	353.680	396			1-3
		3.Kötü	139	2.72	0.94	Toplam	390.450	399			1-4
		4.Çok Kötü	118	2.52	1.00						2-3
		Toplam	400	2.82	0.98						2-4
Yaşam Doyumu	**En Çok Kimin Sorun Yaşadığı**	1.Kadın	23	3.22	0.96	Gruplar Arası	12.131	3	4.233	0.006	1-2
		2.Erkek	190	2.66	0.95	Gruplar İçi	378.319	396			2-3
		3.Çocuk/lar	165	2.96	1.00	Toplam	390.450	399			
		4.Diğer	22	2.78	0.99						
		Toplam	400	2.82	0.98						

Yaşam Doyumu	**Yaşanılan Sorunlar**	1.Ekonomik	235	2.67	0.96	Gruplar Arası	42.26	8	5.927	0.000	1-6
		2.Kalacak Yer	135	2.56	0.81	Gruplar İçi	348.223	391			1-7
		3.Aile Baskısı	70	3.23	1.20	Toplam	390.450	399			2-6
		4.Psikolojik Sorun	285	2.90	1.02						2-7
		5.Çevre/Toplum	131	2.00	0.61						5-6
		6.Çocuklarını Görememe	270	3.40	0.78						5-7
		7.Hiç Zorluk Yaşamadım	23	3.66	0.59						
		8.Hukuki Sorun	16	1.60	0.84						
		9.Diğer	24	3.03	1.31						
		Toplam	1189	2.82	0.98						
Yaşam Doyumu	**Erkeğin Kadından Daha Çok Sorun Yaşadığı**	1.Evet	296	2.75	0.99	Gruplar Arası	7.121	2	3.688	0.026	1-3
		2.Hayır	21	2.72	1.04	Gruplar İçi	383.328	397			
		3.Kişiye göre değişir	83	3.08	0.91	Toplam	390.450	399			
		Toplam	400	2.82	0.98						
Yaşam Doyumu	**Boşanma Kararına Bakış**	1.Olumlu	288	2.92	0.97	Gruplar Arası	12.442	3	4.345	0.005	1-3
		2.Olumsuz	53	2.57	0.97	Gruplar İçi	378.007	396			
		3.Nötr	44	2.45	0.92	Toplam	390.450	399			
		4.Diğer	15	2.85	1.10						
		Toplam	400	2.82	0.98						
Yaşam Doyumu	**Nafakaya Dair Görüşler**	1.Gerekli	18	3.02	1.07	Gruplar Arası	10.341	4	2.686	0.031	
		2.Belli Bir Süre	169	2.91	0.91	Gruplar İçi	380.109	395			
		3.Miktar Yüksek	90	2.77	1.06	Toplam	390.450	399			
		4.Çocuk İçin	123	2.90	0.88						
		5.Mümkün Olsa Vermek İstemem	202	2.57	1.08						
		Toplam	602	2.82	0.98						

Katılımcıların yaşam doyumları arasında fark olup olmadığını sınamak için, eğitim durumlarına göre yaşam doyumları puanlarının ortalamalarının ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonunda, eğitim durumları hakkında anlamlı bir fark gözetilmemiştir. Gruplardan yalnızca eğitim durumları üniversite olan katılımcıların ortalaması ($\overline{X}$ =2.75) ile eğitim durumları lisans üstü olan katılımcıların ortalaması ($\overline{X}$ =3.31) arasında istatiksel olarak anlamlı bir fark görülmüştür [F(3-396)=2.310, p>0.05]. Test sonucunda hesaplanan etki büyüklüğü (η^2=0.01) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların yaşam doyumları arasında fark olup olmadığını sınamak için, iş durumlarına göre yaşam doyumu puanlarının ortalamaları ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonunda, kamuda çalışanların ortalamaları ($\overline{X}$ =2.83), özel sektörde çalışanların ortalamaları ($\overline{X}$ =2.91), emekli olanların ortalamaları ($\overline{X}$ =2.77) ve işsiz olanların ortalamaları ($\overline{X}$ =2.11) en az üçü arasında istatistiksel olarak anlamlı fark gözlemlenmiştir [F(3-396)=3.731, p<0.05]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (η^2=0.02) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda, anlamlı farkın, kamuda çalışanlarla ile işsiz olanlar ve özel sektörde çalışanlar ile işsiz olanların puanları arasında olduğu görülmüştür. Yani kamuda ve özel sektörde çalışan boşanmış erkeklerin yaşam doyumları işsiz olan boşanmış erkeklerin yaşam doyumlarından daha yüksektir.

Boşanmış erkeklerin yaşam doyumları arasında fark olup olmadığını sınamak için, aylık gelir durumlarına göre yaşam doyumları puanlarının ortalamaları ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonunda, aylık geliri 0-2000 arası olanların ortalamaları ($\overline{X}$ =2.37), aylık geliri 2001-4000 arası olanların ortalamaları ($\overline{X}$ =2.81), aylık geliri 4001-6000 arası olanların ortalamaları ($\overline{X}$ =2.81), aylık geliri 6001-8000 arası olanların ortalamaları ($\overline{X}$ =2.83) ve aylık geliri 8000 üzeri olanların ortalamaları ($\overline{X}$ =3.25) en üçü arasında istatistiksel olarak anlamlı fark gözlemlenmiştir [F(4-395)=4.257, p<0.05]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (η^2=0.04) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda, anlamlı farkın, aylık geliri 0-2000 ile aylık geliri 8000 üzeri olanlarla ve aylık geliri 2001-4000 ile aylık geliri 8000 üzeri olanların puanları arasında

olduğu görülmüştür. Yani aylık geliri 8000 üzeri olanların yaşam doyumları aylık geliri 0-2000 ve 2001-4000 olanların yaşam doyumlarından daha yüksektir.

Boşanmış erkeklerin yaşam doyumları arasında fark olup olmadığını sınamak için, boşanma sonrası maddi durumlarını nasıl algıladıklarına göre yaşam doyumu puanlarının ortalamaları ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonunda, boşanma sonrası maddi durumunun çok iyi olanların ortalamaları ($\overline{X}$ =3.65), boşanma sonrası maddi durumunun iyi olanların ortalamaları ($\overline{X}$ =3.06), boşanma sonrası maddi durumunun kötü olanların ortalamaları ($\overline{X}$ =2.72) ve boşanma sonrası maddi durumunun çok kötü olanların ortalamaları ($\overline{X}$ =2.52) en az beşi arasında istatistiksel olarak anlamlı fark gözlemlenmiştir [F(3-396)=13.723, p<0.01]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (η^2=0.10) bu farkın orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda, anlamlı farkın, boşanma sonrası maddi durumu çok iyi olanlar ile boşanma sonrası maddi durumu iyi olanlar, boşanma sonrası maddi durumu çok iyi olanlarla boşanma sonrası maddi durumu kötü olanlar, boşanma sonrası maddi durumu çok iyi olanlar ile boşanma sonrası maddi durumu çok kötü olanlar ve boşanma sonrası maddi durumu iyi olanlarla ile boşanma sonrası maddi durumu kötü ve çok kötü olanlar arasında olduğu görülmüştür. Yani boşanma sonrası maddi durumu çok iyi olanların yaşam doyumları boşanma sonrası maddi durumu iyi, kötü ve çok kötü olanların yaşam doyumlarından yüksektir. Aynı şekilde boşanma sonrası maddi durumu iyi olanların yaşam doyumları boşanma sonrası maddi durumları kötü ve çok kötü olanların yaşam doyumlarından yüksektir.

Boşanmış erkeklerin yaşam doyumları arasında fark olup olmadığını sınamak için, boşanmada en çok kimin sorun yaşadığına göre yaşam doyumu puanlarının ortalamaları ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonunda, boşanmada en çok sorun yaşayanın kadın olduğunu söyleyenlerin ortalamaları ($\overline{X}$ =3.22), en çok sorun yaşayanların erkek olduğunu söyleyenlerin ($\overline{X}$ =2.66), en çok sorun yaşayanların çocuk olduğunu söyleyenlerin ortalamaları ($\overline{X}$ =2.96) ve en çok sorun yaşayanların diğer olduğunu söyleyenlerin ortalamaları ($\overline{X}$ =2.78) en az üçü arasında istatistiksel olarak anlamlı fark gözlemlenmiştir [F(3-396)=4.233, p<0.05]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (η^2=0.03) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda, anlamlı farkın, boşanmada en çok

sorun yaşayanın kadın olduğunu söyleyenler ile boşanmada en çok sorun yaşayanın erkek olduğunu söyleyenler ve boşanmada en çok sorun yaşayanın erkek olduğunu söyleyenlerle ile en çok sorunun çocuğun yaşadığını söyleyenler arasında olduğu olduğu görülmüştür. Yani boşanmada en çok sorunu kadınların yaşadığını düşünenlerin yaşam doyumları en çok sorunu erkeklerin yaşadığını düşünenlerin yaşam doyumlarından daha yüksektir. Aynı şekilde çocukların en çok sorun yaşadığını düşünenlerin yaşam doyumu da en çok sorunu erkeklerin yaşadığını düşünenlerin yaşam doyumlarından daha yüksektir.

Boşanmış erkeklerin yaşam doyumları arasında fark olup olmadığını sınamak için, boşanmış erkeklerin yaşadıkları sorunlara yönelik yaşam doyumu puanlarının ortalamaları ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonunda, ekonomik sorunlar yaşadığını söyleyenlerin puan ortalamaları ($\overline{X}$ =2.67), kalacak yer sıkıntısı yaşadıklarını söyleyenlerin ortalamaları ($\overline{X}$ =2.56), aile baskısı yaşadığını söyleyenlerin ortalamaları ($\overline{X}$ =3.23), psikolojik sorunlar yaşadığını söyleyenlerin puanları ($\overline{X}$ =2.90), çevre ve toplumla ilgili sorunlar yaşadığını söyleyenlerin puanları ($\overline{X}$ =2.00), çocuklarını görememe sorunu yaşadıklarını söyleyenlerin ortalamaları ($\overline{X}$ =2.40), hiç zorluk yaşamadıklarını söyleyenlerin ortalamaları ($\overline{X}$ =2.66), hukuki sorunlar yaşadığını söyleyenlerin ortalamaları ($\overline{X}$ =1.60) ve diğer sorunlar yaşadığını söyleyenlerin ortalamaları ($\overline{X}$ =3.03) en az altısı arasında istatiksel olarak anlamlı fark görülmüştür [$F(8\text{-}391)=5.927$, $p<0.01$]. Test sonucu etki büyüklüğü ($\eta^2=0.10$) bu farkın orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda, anlamlı farkın, ekonomik sorunlar yaşadığını ile çocuklarını görememe sorunu yaşayanlar, ekonomik sorunlar yaşayanlar ile hiç zorluk yaşamayanlar, kalacak yer sıkıntısı yaşayanlar ile çocuklarını görememe sorunu yaşayanlar, kalacak yer sıkıntısı yaşayanlar ile hiç zorluk yaşamayanlar, çevre ve toplum ile ilgili sorunlar yaşayanlar ile çocuklarını görememe sorunu yaşayanlar ve çevre ve toplum sorunu yaşayanlar ile hiç zorluk yaşamadığını söyleyenler arasında olduğu görülmüştür. Yani boşanmada hiç zorluk yaşamadığını ve çocuklarını görememe sorunu yaşadığını söyleyenlerin yaşam doyumları ekonomik sıkıntılar yaşadığını söyleyenler,

kalacak yer sıkıntısı yaşadığını söyleyenler ve çevre-toplum ile ilgili sorunlar yaşadığını söyleyenlerin yaşam doyumlarından daha yüksektir.

Boşanmış erkeklerin yaşam doyumları arasında fark olup olmadığını sınamak için, boşanmada erkeğin kadından daha çok sorun yaşadığını düşünenlere göre yaşam doyumları puanlarının ortalamaları ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonunda, boşanmada erkeklerin kadınlardan daha çok sorun yaşadığını düşünenlerin ortalaması ($\overline{X}$ =2.75), boşanmada kadınların erkeklerden daha çok sorun yaşadığını düşünenlerin ortalaması ($\overline{X}$ =2.72) ve boşanmada sorun yaşamanın kişiden kişiye göre değiştiğini düşünenlerin ortalamaları ($\overline{X}$ =3.08) en az ikisi arasında istatistiksel olarak anlamlı fark gözlemlenmiştir [F(3-396)=3.688, p<0.05]. Test sonucu etki büyüklüğü (η^2=0.01) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda, anlamlı farkın, boşanmada erkeklerin kadınlardan daha fazla sorun yaşadığını düşünenler ile boşanmada sorun yaşamanın kişiden kişiye göre değiştiğini söyleyenler arasında olduğu görülmüştür. Yani boşanmada sorunların yaşanmasının kişiden kişiye göre değiştiğini söyleyenlerin yaşam doyumlarının boşanmada erkeklerin kadınlardan daha fazla sorun yaşadığını söyleyenlerin yaşam doyumlarından daha yüksek olduğu görülmektedir.

Boşanmış erkeklerin yaşam doyumları arasında fark olup olmadığını sınamak için, boşanmış erkeklerin boşanma kararlarına bakışına göre yaşam doyumları puanlarının ortalamaları ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonucunda, boşanmış erkeklerin boşanma kararlarına bakışında olumlu düşünenlerin ortalamaları ($\overline{X}$ =2.92), boşanma kararlarına olumsuz olarak bakanların ortalamaları ($\overline{X}$ =2.57), boşanmış erkeklerin boşanma kararlarını nötr görenlerin ortalamaları ($\overline{X}$ =2.45) ve boşanma kararına bakışında diğer seçeneği seçenlerin ortalamaları ($\overline{X}$ =2.85) en az ikisi arasında istatistiksel olarak anlamlı fark gözlemlenmiştir [F(3-396)=4.345, p<0.05]. Test sonucu etki büyüklüğü (η^2=0.03) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma test sonucunda, anlamlı farkın, boşanmış erkeklerin boşanma kararlarına olumlu cevap verenler ile boşanma kararını nötr olarak cevaplayanlar arasında olduğu görülmektedir. Yani boşanmış erkeklerin boşanma kararlarına olumlu cevap verenlerin yaşam

doyumlarının boşanma kararlarına nötr cevap verenlerin yaşam doyumlarından daha yüksek olduğu görülmektedir.

Boşanmış erkeklerin yaşam doyumları arasında anlamlı fark olup olmadığını sınamak için, boşanmış erkeklerin nafakaya karşı görüşlerine göre yaşam doyumları puanlarının ortalamaları ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonucunda, boşanmış erkeklerin nafaka görüşleri ile yaşam doyumları arasında anlamlı fark olduğu istatistiksel olarak görülmüştür [$F(4\text{-}395)=2.686$, $p<0.05$]. Ancak grupların kendi aralarında anlamlı bir farka sahip olduğu gözlemlenmemiştir.

4.1.4. Katılımcıların Boşanma/Ayrılağa Uyum, Yaşam Doyumları ve Boşanma Nedenlerine Yönelik Tutumları Puanlarına İlişkin Korelasyon Analizleri

Bu bölümde katılımcıların boşanma/ayrılığa uyum, yaşam doyumu ve boşanma nedenlerine yönelik tutum puanları arasındaki korelasyon analizleri ele alınmıştır. Veriler normal dağılım gösterdiği için Pearson Korelasyon Analizi kullanılmıştır.

Tablo 4- 30: Boşanmış erkeklerin yaşam doyumları ile boşanma/ayrılığa uyumları arasındaki korelasyon analiz sonuçları

		Yaşam D. Toplam	BU (Yas)	BU (İDA)	BU (Öfke)	BU (GüvenY.)	BU (KendilikD)	BU Toplam
Yaşam Doyumu Toplam	Pearson Korelasyon	1	,417**	,178**	,198**	,203**	,311**	,372**
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,000	,000	,000	,000
	N	400	400	400	400	400	400	400

* *Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlı

Boşanmış erkeklerin yaşam doyumları ile boşanma/ayrılığa uyum ve alt boyut uyumları arasında bir ilişkinin olup olmadığını ortaya koymak için yapılan basit doğrusal korelasyon işlemi, yaşam doyumu ve yas alt boyutu arasında ($r=0.41$, $p<0.01$), yaşam doyumu ve ilişkiden duygusal ayrışma alt boyutu arasında ($r=0.17$, $p<0.01$), yaşam doyumu ve öfke alt boyutu arasında ($r=0.19$, $p<0.01$), yaşam doyumu ve güven-yakınlık alt boyutu arasında ($r=0.20$, $p<0.01$), yaşam doyumu ve kendilik değeri alt boyutu

arasında (r=0.31, p<0.01) ve yaşam doyumu ile boşanma/ayrılığa uyum arasında, pozitif yönde ve anlamlı düzeyde bir ilişki olduğunu göstermektedir (r=0.37, p<0.01).

Tablo 4- 31: Boşanmış erkeklerin yaşam doyumları ile boşanma nedenlerine yönelik tutumlar arasındaki korelasyon analiz sonuçları

		Yaşam D. Toplam	BN (Uyum)	BN (Dindarlık)	BN (şiddetkarşıtı)	BN (medyaetkisi)	BU Toplam
Yaşam Doyumu Toplam	Pearson Korelasyon	1	,119*	-,044	-,005	-,049	,050
	Sig. (2-tailed)		,017	,376	,926	,325	,321
	N	400	400	400	400	400	400

* Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlı

Boşanmış erkeklerin yaşam doyumları ile boşanma/ayrılığa uyum ve alt boyutları arasında bir ilişkinin olup olmadığını ortaya koymak için yapılan basit doğrusal korelasyon işlemi, yaşam doyumu ve boşanma nedenleri arasında, anlamlı düzeyde bir ilişkinin olmadığı gözlemlenmiştir.

Tablo 4- 32: Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumları ile boşanma nedenlerine yönelik tutumlar arasındaki korelasyon analiz sonuçları

		BU Toplam	BN (Uyum)	BN (Dindarlık)	BN (şiddetkarşıtı)	BN (medyaetkisi)	BU Toplam
Boşanma/ayrılığa uyum Toplam	Pearson Korelasyon	1	,138**	-,236**	-,198**	-,013	,086
	Sig. (2-tailed)		,006	,000	,000	,794	,084
	N	400	400	400	400	400	400

** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlı

Boşanmış erkeklerin boşanma/ayrılığa uyumları ile boşanma nedenlerine yönelik tutumları ve alt boyutları arasında bir ilişkinin olup olmadığını ortaya koymak için yapılan basit doğrusal korelasyon işlemi, boşanma/ayrılığa uyum ve boşanma nedenlerine yönelik tutumlarının toplam puanı ve medya etkisi alt boyutunda anlamlı düzeyde bir

ilişkinin olmadığı gözlemlenmiştir (r=0.08, p>0.05). Ancak boşanma/ayrılığa uyum ve boşanma nedenlerine yönelik tutumun uyum alt boyutunda pozitif yönde ve anlamlı düzeyde bir ilişki gözlemlenirken, dindarlık ve şiddet karşıtı alt boyutlarında negatif yönde ve anlamlı düzeyde bir ilişki gözlemlenmiştir.

Tablo 4- 33: Boşanmış erkeklerin boşanma üzerinden geçen zaman ile boşanma/ayrılığa uyumları arasındaki korelasyon analiz sonuçları

		BÜGZ	BU (Yas)	BU (İDA)	BU (Öfke)	BU (GüvenY.)	BU (KendilikD)	BU Toplam
Boşanma Üzerinden Geçen Zaman	Pearson Korelasyon	1	,205**	,171**	,102**	,170**	-,050	,194**
	Sig. (2-tailed)		,000	,001	,042	,001	,314	,000
	N	400	400	400	400	400	400	400

* *Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlı

Boşanmış erkeklerin boşanmaları üzerinden geçen zaman ile boşanma/ayrılığa uyum ve alt boyutları arasında bir ilişkinin olup olmadığını ortaya koymak için yapılan basit doğrusal korelasyon işlemi, boşanma üzerinden geçen zaman ve boşanma/ayrılığa uyum yas alt boyutu arasında (r=0.20, p<0.01), boşanma üzerinden geçen zaman ve boşanma/ayrılığa uyum ilişkiden duygusal ayrışma alt boyutu arasında (r=0.17, p<0.05), boşanma üzerinden geçen zaman ve boşanma/ayrılığa uyum öfke alt boyutu arasında (r=0.10, p<0.05), boşanma üzerinden geçen zaman ve boşanma/ayrılığa uyum güven ve yakınlık alt boyutu arasında (r=0.17, p<0.05) ve boşanma üzerinden geçen zaman ile boşanma/ayrılığa uyum arasında toplamda (r=0.19, p<0.01) pozitif yönde ve anlamlı düzeyde bir ilişki oluğu gözlemlenmiştir. Fakat boşanma üzerinden geçen zaman ile boşanma/ayrılığa uyum kendilik alt boyutu arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir.

4.2. Nitel Verilere İlişkin Bulgular

Çalışmanın bu kısmında, araştırma kapsamında boşanmayı deneyimlemiş 18 erkek ile gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler sunulmuştur. Bulgular öncelikle erkeklerin boşanma öncesi evlilik deneyimlerini, erkek olarak boşanmanın deneyimlenmesi ve erkeklerin boşanma sonrasındaki uyumları şeklinde üç kategoriye ayrılmıştır. Her bir kategori içerisindeki bulgular boşanmış erkeklerin direkt kendi deneyimleri ya da konuyla ilgili düşüncelerinden yola çıkılarak ortaya konulmuştur. Bulguların bu şekilde, farklı başlıklar altında verilmesindeki temel maksat, boşanmış erkeklerin deneyimlerinin daha iyi anlaşılmasıdır.

Tablo 4- 34: Katılımcı tanıtım tablosu

No	Kod	Yaş	Eğitim durumu	Meslek	Çocuk durumu	Evli kalma süresi	Boşanma üzerinden geçen zaman	Yaşadığı yer
1	K1	35	Doktora	Akademisyen	Yok	7 ay	2 yıl	Diyarbakır
2	K2	52	Ortaokul	Fırıncı	1	3 yıl	1,5 yıl	Antalya
3	K3	55	Lise	Denizci	3	19 yıl	4 yıl	Kocaeli
4	K4	39	İlkokul	Kurye	2	12 yıl	4 yıl	Ankara
5	K5	38	İlkokul	Tamirci	3	3 yıl	1 yıl	İstanbul
6	K6	40	Doktora	Akademisyen	3	6 yıl	1,5 yıl	Bingöl
7	K7	49	Lise	İnşaatçı	1	2 yıl	9 yıl	Kocaeli
8	K8	56	Lisans	Emekli	Yok	4 ay	5 yıl	İstanbul
9	K9	39	Lisans	Polis	2	12 yıl	6 yıl	İstanbul
10	K10	41	Lisans	Öğretmen	1	11 yıl	1 gün	Trabzon
11	K11	37	Lisans	Öğretmen	1	1 yıl	4 yıl	Mardin
12	K12	43	Ön lisans	Berber	3	15 yıl	3 yıl	Bingöl
13	K13	46	Yüksek lisans	Öğretmen	3	4 yıl	4 yıl	Bingöl
14	K14	35	Doktora	Mühendis	1	3 yıl	2 yıl	Elazığ
15	K15	32	Lisans	Memur	Yok	1,5 yıl	2 yıl	Osmaniye

16	K16	53	Lisans	Memur/Yazar	2	16 yıl	6 yıl	Antalya
17	K17	48	Lisans	Makine teknikeri	2	16 yıl	5 yıl	Kocaeli
18	K18	42	Lise	İş adamı	2	14 yıl	4 yıl	İzmir

4.2.1. Boşanmış Erkeklerin Evlilik Deneyimleri

Bu tema altında evliliğin ne anlama geldiği, nasıl bir işlevinin olduğu, kendi evliliklerini nasıl deneyimledikleri, evliliğin bozulması, evlenirken yapılan hatalar, evliliğin kurtarılma çabaları ve bu çabaların bırakılmasının yanı sıra evliliklerinin nasıl boşanmaya evrildiği konuları işlenmiştir.

4.2.1.1. Evliliğin anlam ve önemi

Erkeklerin boşanma tecrübelerinin anlaşılması için onlar açısından evliliğe ne tür bir anlam atfedildiği ve evliliğin öneminin ne derece olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Bu kapsamda yapılan görüşmelerde erkeklerin evliliğe, toplum tarafından kabul edilmek, aile oluşturmak, yalnız kalmamak ve çocuk sahibi olmak vb. anlamlar atfettikleri görülmüştür:

> Valla evlilik, yani yuva kurmak yani işte insan çoluk çocuğa karışmak, aile olmak, akraba toplum içinde bir bağlı olmak. Yani mutluluktur, paylaşımdır. Saygı, ömür boyu birbirine destek olmaktır. Hani iyi günde kötü günde birbirinin yanında olmaktır. (K11)

Dinlerin neredeyse tamamında evlilik kutsal kabul edilmiş ve evlilik yaşına gelmiş bireylerin evlenmeleri teşvik edilmiştir. Evliliğin temel işlevi, kutsal kabul edilen aile yapısını oluşturmaktır. Katılımcıların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere evlilik, huzurlu yaşamın anahtarı olarak kabul edilirken Allah'ın kadın ve erkeği birbirini tamamlamak üzerine yarattığıdır:

> Dostum Allahuteala insanları kadın ve erkek diye yarım yarım yaratmış. Ne erkek tek başına tamdır ne de kadın tek başına tamdır. Bu iki cins birbirinin aslında tamamlayıcısıdır… (K10)

K10, evliliğin her ne kadar günümüz hukuku içerisinde farklı bir yere konumlandığını ve bu konumun yanlışlığını söylese de bunun geçici bir durum olduğunun da altını çizmektedir. Çünkü evliliğin bazı kişiler için "dünya lezzetlerini tatmak" adına hâlâ geçerli bir olgu olduğunu ifade etmektedir. Evliliği tanımlarken benzer görüşlerin

yanı sıra evliliğin ilahi bir emir olduğu ve evliliğe kutsallık atfedildiği yönündeki ifadeler aşağıdaki gibidir:

> Evlilik ilahi bir kavramdır. Zinanın önüne geçilen, mutluluğa götüren, maneviyatı kuvvetlendiren, neslin devamını doğru bir şekilde sağlayan hem topluma hem insanlığa hayırlı bir kurumdur. (K9)

> Evlilik benim için Allah'ın emrettiği yaşama standardıdır. İnsan evlenir yuvasını kurar kendisinden sonra gelecek nesillere güzel bir yaşam bırakır. Evlilik benim için budur yani kutsal bir kurumdur. (K4)

Evlilik, gönül bağı çerçevesinde kurulan bir kurum, bir ortaklık olarak görülmektedir. K14, evliliğin kendisi için neye karşılık geldiğini "…*evlilik bu anlamda benim için gerçekten hani biriyle ortak yaşamı paylaşacağım o yaşam içerisinde kimsenin müdahale etmesini istemediğim ve kararların müşterek alındığı bir kurum, evlilik benim için böyle bir yer.*" şeklinde ifade etmektedir. K7 ise evliliği "…*yani gönül bağı, sevgi bağı, yani çok özel şeyler üzerine kurulmuş bir şeydir*." olarak tanımlamaktadır.

Yapılan görüşmelerde, evliliğin Türkiye toplumunda önemli bir yerinin olduğu anlaşılmıştır. Hatta bazı katılımcıların evliliği yaşamdaki hedefleri arasında ilk sıraya koydukları görülmüştür. K1, bu konudaki görüşlerini "*Aslında evlilik benim için hayattaki en önemli şeylerin başında, hatta belki de ilki olarak ifade edebilirim. Hatta bu konuda çok hassastım. İşte, evlendikten sonra boşanma durumunun hayatta karşılaşmak istediğim en son şey olarak düşünürdüm fakat olmayınca da olmuyor şeklinde bir durum söz konusu olunca böyle bir durumla karşı karşıya kalıyorsunuz. Yoksa evlilik benim için hayattaki en değerli, birincisi.*" olarak açıklamaktadır.

Yukarıdaki ifadelere ek olarak evliliğin yalnız kalmamak için de tercih edildiği, bu anlamda yalnızlığın giderilmesi için evliliğin önemli bir konumda olduğu fikri ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda K3, evliliğin ne anlama geldiğini aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> İnsanın tek başına yaşaması zor. Ben bunu yalnız kalınca anladım. Ben daha önce bekârken bilmiyordum. Bir evlilik geçince daha sonra yalnız kaldım. Yalnız kalınca evliliğin önemli bir şey olduğunu anladım. (K3)

Yalnız kalmamak için tercih edilen evliliğe, aile oluşturmak, özellikle de çocuk sahibi olmak açısından da önem atfedildiği görülmüştür. Bu durum katılımcıların çocuğa ilişkin özlemlerini giderebilmek adına, ikinci evliliği tercih etmeleri üzerinde etkili olduğu anlaşılmıştır. Bu duruma dair görüşler aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

> Hocam niye olsun ya insan tek başına yaşayamıyor. Çok farklı bir şey mutlaka karşı cinsten birine ihtiyaç duyuyor. Tek olmuyor geçmiyor zaman. Ondan daha da önemli bir şey çocuklar çok önemli hocam… Ama çocuk hasreti öyle bir şey ki durmadan bunları arıyorsun, gözün arıyor. Şimdi yeni bir kızım oldu. İki buçuk yaşında bak o onun hasreti diğer çocuklarım bastırdı yani. Ondan dolayı ikinci evliliği mecbur yapıyorsunuz. (K5)

> Yani çocuk sahibi olmak istiyorsan bir ailen olsun istiyorsan. Yani beni büyüten aile gibi, çekirdek ailem gibi bir ailenin olmasını istiyorsan evet evlilik şarttı. Bunun içinde 39'a kadar durdum, karşı cinsi tanıdım, tanıdığımı düşündüm yani artık tamam dedim. (K7)

Evliliğin işlevi

Bu çalışma kapsamında katılımcılar açısından evliliğin farklı işlevlerinin olduğu görülmüştür. Bunlardan bazıları; içinde yaşanılan toplum ile bütünleşmek, toplum tarafından kabul görmek, yalnızlığın giderilmesi, dinin emirlerinin yerine getirilmesi, çocuk sahibi olmak vb. durumlardır.

Yapılan görüşmelerde, evliliğin işlevlerine dair K15, şunları ifade etmektedir: "*Öncelikle evlilik hocam bizim için çok önemli, aile olmak için, yalnız kalmamak için, çocuğunun olması ve bunların toplum tarafından kabul görmesi için çok önemli bir şey. Ayrıca dinimizde de teşvik ediliyor. Bir Müslüman için çok anlam ifade eder*." Burada evlilik; başta aile olmak üzere yalnız kalmamak, çocuğun olması ve Müslüman olmanın bir gerekliliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Temel işlevlerinden biri sosyalleşme olan evlilik, toplum içerisinde kabul görmek açısından da önem arz etmektedir. K18, konuyla ilgili şunları söylemektedir:

> Şimdi, mutlu bir yuva kurmak istedim. Hani eşim olsun, bir yerlere gideyim. Hani insanlarla görüşeyim. Hani birlik beraberlik olsun. Hani nehre yalnız gidemiyorsunuz, eşli gidiyorsunuz. Çocuklarımız olsun, çocuklarımızla gidelim. İsteğim budur yani. (K18)

K12, evliliğin işlevleri arasına aileden kurtulmayı, kendi özerk alanını yaratmayı ayrıca eklemektedir. Evliliğin kendisine özgürlük getirdiğini ifade eden K12, bunun hakkındaki görüşlerini "*…ya tabi evliliğin güzel yanları da var. Çok güzel yanları da var. Yani ben kendi adıma özgürlüğüne çok düşkün biriyim. Zaman zaman kendi evimde yani bir aile reisi olarak, artık annen yok baban yok, karar veren genelde sen olacağın için, o özgürlüğü belki bir anlamda yaşıyor olabilirsin. Yani aslında evlilik bir bütün ne sadece bir mecburiyet, yani evliliğe hakaret etmek istemiyorum*." şeklinde belirtmektedir. Bu noktada evliliğin ataerkil toplumlarda erkekler için bir konfor alanı olduğu görülmektedir.

Evliliğin işlevleri kişiden kişiye değişmekle beraber genel olarak katılımcıların söylemlerinin birbirine benzediği noktalar da bulunmaktadır. K6'nın söylemleri buna önemli bir örnek niteliği taşımaktadır:

> Evlilik bir yuva kurmak, çocuk sahibi olmak, hayatı paylaşmaktır. Değerli bir kavramdır benim için. (K6)

Katılımcılar arasından kapitalizm eleştirisi yapan K17, günümüz dünyasında evliliğin işlevinin değiştirilmek istendiğini vurgulamıştır:

> Dünya nüfusunu azaltmak için diyorlar ki insanları üreyemeyeceği şekilde evlilikleri teşvik etmemiz lazım. İkinci bir üreme olmayacak yani. Kadın kadına evlilik teşvik edici. Erkek erkeğe evlilik teşvik edici. Hatta çocuk olmayacak evlilikler teşvik edici. (K17)

4.2.1.2. Katılımcıların gözünden evlenirken yapılan hatalar

Bu alt temada, boşanmış erkeklerin kendi deneyimlerinden yola çıkarak evlenirken yapılan hatalar işlenmiştir. Eşlerin evlilikten önce gerçek yüzlerini göstermemesi, aile veya toplum baskısı ile evlenmeye karar verilmesi, yalnızlıktan korkup evliliğe karar vermek, eşlerin birbirini tanımadan kısa süre içerisinde evlenmesi gibi konuların olduğu görülmüştür.

Burada katılımcıların ilişkilerine dair farkındalıkları ve evlenirken yaptıkları hatalara dair farklı görüşlerin olduğu görülmüştür. Katılımcıların evlenirken yaptığı hataların başında, aile baskısı ile evlenmenin olduğu görülmüştür. Bu durumun örnekleri aşağıdaki gibidir:

> …ondan sonra anam da zaten şey yapıyordu, hadi oğlum hadi evlen, bir torun torba görelim falan filan. Bu vesileyle işte girdik bir yola ve evlendik. Yani daha önceden denizci olduğum için her limanda bir sevgili hesabıyla güzeldi yani (gülüyor). (K3)

> Yani nasıl diyeyim ben aslında evlenmek istemiyordum. Ama ben bu durumu da aileme söyleyemiyordum. Neyse bizimkiler beni zorla birisi ile tanıştırıp kısa sürede de evlendirdiler. Yani bence nasıl bir evlilik olduğunu az çok tahmin edersin abi. (K15)

Katılımcılar arasında, aile baskısından dolayı evliliğe zorlanma sıkça belirtilmiştir. Yukarıdaki açıklamalara benzer olmakla beraber doğu kültüründe bunu daha baskın hisseden ve erken yaşta evlendiğinin altını çizerek anlatan Bingöllü K12, bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

> Ben kendi evliliğimde, biraz benimki ani oldu, ani derken annemin evlen evlen baskısı vardı askerden sonra. E baktım kurtuluş yok annem o köy, bu köy, o kız,

> bu kadın gösteriyor. Evlen falan filan diyor. Bizde o baskıyı annemden ötürü genç yaşımızda yaşadık. (K12)

Katılımcılar arasında evlenirken yapılan hataların en önemlilerinden biri de partnerlerinin evlilik öncesi eşlerini tam tanıyamamaları yani "gerçek yüzlerini" fark edememeleridir. Evlilik öncesi dönemde eş adaylarının daha farklı oldukları, daha iyimser oldukları ancak evlilik gerçekleştikten sonra bu durumun değiştiği yönünde bilgilere ulaşılmıştır. Evlilik öncesi eşiyle bazı sorunlar yaşadıklarını fakat eşinin bu durumu farklı stres kaynaklarına bağlayıp evlenmek istediğini dile getiren K1, şunları eklemektedir:

> Eğer bu şekilde devam edecekse hiç bu sürece girmeden bu işi düğünden önce bitirelim şeklinde, fakat karşı tarafın her seferinde, hayır bu stresin getirdiği sorunlar yoksa bu şekilde bir durum söz konusu değil deyip tabiri caizse aslında ortada olan bazı durumları göz ardı ederek benden olabilir bu tür stresli zamanlarda, bu tür tepkiler, bu tür sorunlar ortaya çıkabilir diye düşündüm. (K1)

Eşi ve eşinin ailesinden şiddet gördüğünü söyleyen K11 de eşini evlenmeden önce tanıyamadığını ifade etmektedir. Evlendikten sonra eşinin "gerçek yüzünü" gösterdiğini aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Kadın, yani psikopat yani böyle atıyorum şiddete meyilli, kendini kaybediyor. Böyle zaten daha sonradan kadının flaş belleğini evde buldum. Kadının elinde silahlı fotoğraflarını, çakmak fotoğraflar, kadın hindinin kafasını çeviriyor, tabutun içinde. Yani anormal şekilde bir sürü fotoğraflarını gördüm. Yani böyle psikopatlık fotoğraflarını gördüm. Yani kadın ve ailesi için normal. Tabi ben bunları çok sonradan keşfettim, fark ettim. Keşke daha önceden görmüş olsaydım bunları işte böyle olmazdım. (K11)

K16, çok kısa sürede evlenmeye karar vermesini eleştirirken bu konudaki düşüncelerini aşağıdaki şekilde aktarmaktadır:

> Normalde valla işte sosyal medyadan tanışarak işte ondan sonra yüz yüze işte görüştük konuştuk. Yani beğendim, gördüm, sevdim ama işte kısa süreli bir tanımaydı. Keşke aslında yaklaşık 1 yıllık bir tanıma süresi olsaydı. Yani çok hata yaptım. (K16)

Dinin etkisi ile toplumsal düzlemde kadın ve erkek ilişkilerine yönelik katı tutumları eleştiren ilahiyat mezunu K10, aşağıdaki davranışlarını hata olarak nitelendirmektedir:

> Ya işin doğrusu benim evliliğim tam görücü usulü olmasa da yani uzun bir beraberliğe sahip bir evlilik değildi. Birinci temeldeki hatam bu yani bir hata olarak görüyorum. Toplumun bize yüklediği, aman görüşme haram, şöyle gezme helal, şöyle dokunma falan. Yani toplumun almış olduğunuz eğitiminde burda bir şeyi var yani bir kuşaktır bu, ben üniversitedeyken sınıftaki hiçbir kız arkadaşımızla

> konuşmadan mezun olduk. Yani hani ben ilahiyatçıyım böyle bir kültürden geliyoruz biz. (K10)

Katılımcıların ifadelerinde, yalnız kalma korkusu sebebiyle evlenme kararı verirken bunun hatalı davranmaya neden olabileceği anlaşılmaktadır. Toplumsal olarak kabul görmüş ve cinsiyet rollerine bu şekilde yansıması olan erkeğin yalnız yaşayamayacağı, bir kadına ihtiyaç duyduğu düşüncesi de hatalı davranışlara sebep olabilmektedir. Bu durum, boşanma deneyimi yaşamış olan bireyler de bile bazen bir gereklilik olarak karşımıza çıkabilmektedir. Mardinli ve bir çocuk babası olan K11, bu durumu şöyle açıklamaktadır:

> Yaş 35, yolun yarısı. İşte bizde 37 aynı işte hemen hemen ortadayız. Şimdi hocam evlenmezsem şayet bu şekilde bir hayatım olsa gerçekten de çok zorluk yaşarım. Hem de çokta ilerde daha daha zorluk yaşarım. Tabi şu an biraz kendime bakıyorum mesela, kendime bakabiliyorum ama bu ileriki zamanlarda ben bu yükü tek başıma kaldıramam. Yani çok çok zorlanırım. Benim yani muhakkak sürede iyi-kötü evlenmem lazım. (K11)

4.2.1.3. Evlilik biçimi

Türkiye'de birden fazla evlenme biçimi görülürken bu çalışma kapsamında da görüşme yapılan boşanmış erkeklerin evlenme biçimlerinin de farklı çeşitlerinin olduğu görülmüştür. Görücü usulü evlenme, internet üzerinden tanışarak evlenme, yakınların tanıştırması ile evlenme, severek evlenme bunlardan bazılarıdır. Bu kısımda boşanmış erkeklerin evlenme biçimleri sunulmuştur.

Evlenme biçimlerine bakıldığında Türkiye'de hâlâ geçerli ve önemli bir konuma sahip olan görücü usulü evlenme ön plana çıkmaktadır. Ailelerin araya girerek geleneksel anlamdaki görücü usulüne örnek olarak K17, şunları söylemektedir:

> Evlilik, görücü usulüyle evlendim eşimle. Annemin çevreden araştırmasıyla. Şöyle bir düşüncemiz vardı o zamanlar. İşte ailenin münasip gördüğü bir eşlen hayatını birleştirmek daha iyi olur. İşte onlar daha münasip, aile mesela uygun bir aday bulurlar düşüncesiyle o konuyu onlara bıraktım. Öyle aile işte araştırmasıyla eşimle tanıştık, buluştuk. İşte, öyle evlenmeye karar verdik yani görücü usulü. (K17)

K1, ise kısa süre içinde kendisini evlilik sürecinin içerisinde bulduğunu şu cümlelerle açıklamaktadır:

> Yani, aslında eskiden tanımadığım birisi görücü usulü evlendik. Ablam vasıta oldu, vesile oldu öyle, onların tavsiyesiyle birkaç defa görüştük. Görüşmeler büyük oranda olumlu geçti. Olumlu geçtiği için, yani yaklaşık 2 aylık bir görüşme sonucunda evliliğe karar verdim. (K1)

Türkiye gibi geleneksel toplumlarda hâlâ önemli bir yeri olan görücü usulü evlenmenin yanı sıra günümüzde teknolojinin hızla gelişimi evlenme yöntemlerini de

etkilemektedir. Katılımcılar arasında, internet üzerinden tanışarak evlenenlerin de olduğu görülmüştür:

> Şimdi ben internet üzerinden tanıştım evlendiğim eşimle. 7, 8 ay yani bir yıldan daha az bir zaman diliminde tanımaya çalıştım. Tabii ki karşılıklı bir saygı sevgi diyaloğu içerisinde başladı. (K2)

İnternet üzerinden tanışıp evlenmek, günümüz dünyasında sıklıkla karşılaşılan bir durum olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu tarz evlenmelerde, katılımcıların hızlı bir evlenme sürecine girdikleri görülmüştür. Bu konuda K11, şunları ifade etmektedir:

> Normalde valla işte sosyal medyadan tanışarak işte ondan sonra yüz yüze işte görüştük konuştuk. Yani beğendim, gördüm, sevdim ama işte kısa süreli bir tanımaydı. Çok fazla aslında bir tanıma olmadı. (K11)

Evlenme biçimi olarak karşımıza çıkan bir diğer durum ise severek, anlaşarak yapılan evliliklerdir. Bu konuya dair bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

> Yani İngilizce kursunda karşılaştım. Sonra o kurs içerisinde arkadaşlık yaptık. Sonra arkadaşlığımız ilerledi. Yıllar sonra da evlenmeye karar verdik. (K16)

> …yok ben kendim görerek isteyerek severek evlenmiştim. 4-5 aylık bir süreçti. Öyle yani. (K12)

Yukarıda katılımcılardan elde edilen bilgilere göre bazı evlilik biçimleri sıralanmıştır. Türkiye'de ve dünyada elbette ki çok çeşitli evlenme biçimleri görülmektedir. Ancak çalışma kapsamında en temelde yukarıda zikredilen evlilik biçimlerine rastlanmıştır.

4.2.1.4. Boşanmış erkeklerin evlilik deneyimleri

Çalışmanın bu kısmında, boşanma deneyimi olan erkeklerin boşanmadan önce nasıl bir evliliklerinin olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda katılımcıların evlilikleri hakkındaki görüşleri birbirinden farklılar göstermiştir. Katılımcılardan bazıları evliliklerinde mutlu olduklarını belirtirken bazıları evlilik deneyimlerinde olumsuz hatıralara sahip olduklarını ifade etmişlerdir.

Aile baskısıyla evlendiğini belirten öğretmen K15, yaşamış olduğu evliliğe dair fikirlerini "*Çok renksiz, çok kederli bir evlilikti. Görünüşte bir şey yoktu ama aslında ikimizde çok acı çekiyorduk.*" şeklinde belirtirken aslında aile baskısıyla, kişinin kendi isteği olmadan yapılan evliliklerin nasıl bir ıstıraba dönüştüğünü açıklamaktadır.

Katılımcıların söylemlerinde, evlilik birliğinin geliştirilmesinde evliliğin "yol arkadaşlığı ve mutlu yuva kurma" gibi sembolik anlamlarının olduğu ve bunların kişilerin evlilik sürecini başlatıcı etkilerinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple K15'in aksine ilk

yıllarının gayet güzel geçtiğini fakat daha sonra sürecin değiştiğini K2 "*İlk iki yıl gayet güzel geçti onu ifade edebilirim ama 1 yıl o 2 yılın mutluluğunu emin olun yerin yedi kat dibine indirdi*." olarak özetlemektedir.

Kendi açısından evliliğinin gayet güzel olduğunu belirten on dokuz yıllık evlilik deneyimine sahip 55 yaşındaki denizci K3, evli kaldığı süre içinde kendini, evliliğine sadık olarak gördüğünü ifade etmiştir:

> Yani benim açımdan güzeldi her şey, onun açısından da güzeldi. Yani ben ona bir kere küfür etmemişim. Belki biraz denizci olduğum için yüksek sesle konuşabilirim ama kötü niyetle yani hiçbir şey yapmadım, bir tokat bile atmadım. Akşam evine sabah işine onun gibiydi. Yani herkesin de yani ideal örnek gösterdiği bir insandım. Evliliğimde hiçbir zaman bir yanlışım olmadı ki o kadar da fırsatım vardı. İstanbul'da o kadar fırsatım vardı ama... (K3)

Çoğunlukla toplumsal bir görev olarak kabul edilen evliliklerden bazı beklentiler olmaktadır. Türkiye gibi ataerkil toplumlarda erkeğin ve kadının kendilerine göre rolleri bulunmaktadır. Bu roller yerine getirildiği müddetçe de evliliğin sorunsuz olduğu düşünülmektedir:

> Açıkçası nikâhtan önce birbirimizi görmedik, tanımadık yani tanımadan yapılan bir evlilik yaşadık. Süreç stabil bir süreçti erkek işe gider kadın ev kadınıdır. Evini temizler, çocuğuna bakar, yemeğini yapar erkek işe gider vb. böyle bir evlilik sürecimiz oldu on iki yıl boyunca. 12 yılın sonunda ne olduysa oldu. Tabi bu süreç içinde çocuklarımız oldu. Bir anda boşanacağım dedi. (K4)

Katılımcıların çoğu, evliliği kültürel bağlamda değerlendirmiştir. Katılımcıların birçoğunda babalık, evin reisi, evin geçimini sağlayıcı ataerkil rollerin baskın olduğu ve evliliğin bu çerçevede şekillendiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, K6 evlilik deneyimine dair şunları söylemektedir:

> Çünkü evime az çok bağlıydım. Az çok derken normal olması kadar. Evime bağlıydım, çocuklarıma bağlıydım. Eşimi hiç kırmadım çocuklarımın yaşantısı olması gerektiği gibiydi. Kültürel olarak birçok değere riayet ederek evliliğimi sürdürmeye çalıştım. Hiçbir zaman aldatmadım. İçki, kumarım zaten yoktu. Benim için önemli olan evlilikte, çoluğunla çocuğunla o huzur ortamının sağlanmasıydı. Çünkü dışarda ne kadar kavga verirsen ver, evine gidince o huzur ortamında hepsi kaybolurdu. Güç verirdi…(K6)

Evlilik deneyimleri içerisinde erkek ve kadın rollerinin genellikle toplumsal normlar çerçevesinde şekillendiği yukarıda belirtilmişti. Fakat bu durum, tüm katılımcılar arasında aynı geçerliliğe sahip değildir. Özellikle kadının çalışması durumunda, erkeklerin alışılmış erkek rollerinin dışına çıktıkları kendi beyanlarında görülmüştür:

> Evli kaldığımız süreçte tabi ki ben de çalışıyordum o da çalışıyordu. Burada bir sorun yok. Akşam gelirken kim önce gelirse, o yemek için hamle yapıyordu. Bu

> çoğu kez benimde olduğum oluyordu. Bunun dışında hafta sonları kahvaltıyı pazar günleri onu ayaklandırmadan benim hazırladığım çok oldu. (K7)

4.2.1.5. Evlilik içerisinde yaşanan sorunlar ve evliliğin bozulmaya başlaması

Çalışmanın bu kısmında, boşanmış erkeklerin evliliklerinin bozulma deneyimleri irdelenmiştir. Katılımcılara göre eski eşin ailesinin evliliğe müdahil olması, özellikle eski eşin annesinin evliliğe müdahil olması, bireysel sorunlar, el âlem ne der diye evliliğin sürdürülmesi, ailelerin uyumsuz olması temel konu başlıklarını oluşturmaktadır.

Öncelikle, evlilikteki sorunların ne zaman başladığı ile ilgili görüşlerde farklılıklar görülse de boşanma ile sonlanan evliliklerin bazen evliliğin ilk günlerinden itibaren sorunlu devam ettiği görülmektedir. Bu konuda K1, sorunların nişanlılık döneminde bile var olduğunu ileri sürüp durumu şu şekilde ifade etmektedir:

> Daha sonra tabi iş, özellikle nişanlılık sürecinde de biz resmi nikâhı kıymıştık. Düğünden yaklaşık 1,5-2 ay önce falan böyle olunca hani biraz daha artık işi bağladık noktası mı oluyo, düşünce mi oluyor, biraz daha rahat davranmalar ve negatif yönlerde, negatif özelliklerde ortaya çıkmaya başlıyor. Tabi o durumlarda bu konuları konuşuyoruz, işin sonuçta bir tanışma süreci olduğundan vesaire bahsediyorsunuz ama öbür taraftan da şöyle bir durum, yani bu tür şeyler, evlilik sürecinin, nişanlılık sürecinin stresleri, tepkiler, olumsuzluklar olarak algılayıp geçici olduğunu düşünerek süreci devam ettirme eğiliminde oldu bizim ki bu şekilde gelişti. Buna rağmen özellikle düğün sürecine yaklaştığımız dönemde bu sorunlar aslında biraz daha kendini göstermeye başladı. Belki düğüne birkaç hafta kala bir ay kala gibi bir süreç olunca bu durumları daha açık konuşmaya başladım ben kendi adıma. (K1)

K1, evlilik gerçekleştikten sonra sürecin başa döndürülemediğini ve sorunlu başlayan bir ilişkinin sorunlu bir şekilde gittiğini "*Evliliğin ilk günlerinde aynı problemler aslında devam etti. Bu problemlerin geçici olmadığını anladık. Fakat iş işten tabiri caizse geçmiş, biraz daha geçti artık.*" şeklinde eklemektedir.

Katılımcıların ifadelerine göre, eski eşin nikâh kıyana kadar kendilerine sevgi gösterdikleri fakat nikâh yapıldıktan sonra aradaki sevginin ve ilişkinin nasıl değiştiğini ve buna nelerin sebep olduğuna dair K11, deneyimlerini aktarmaktadır:

> Evlendikten sonra kadın bir hafta sonra, ben mantık evliliği yaptım. Aslında ben de sevgi yok dedi bana. Ben zaten hayatımın şokunu orda yaşadım. Ya işte ben seninle paran için evlendim, işte mesleğin öğretmen olduğu için memur olduğun için ben evlendim. Zaten bu lafı söyledikten sonra o anda ben sanki ölmüş gibi oldum. Yani uçurumdan düşmüş gibi oluyorsun... (K11)

Evlilikteki sorunların konuşulması üzerine katılımcıların pek çoğunun evliliklerinin bozulmasına sebep, eski eşin akrabalarının evliliğe müdahil olması durumundan şikâyet etmişlerdir.

Eski eşin ailesinin evliliğe müdahil olması ve kendisini evlilikte söz sahibi olarak görmesi katılımcılar tarafından belirtilmiştir:

> Evet tartıştık, kendi eşimden çok teyzesiyle tartışmışımdır. Yav her hafta sonu bizde baba. Her hafta sonu bizde ya. Onlar gelmese bu sefer eşim diyor beni oraya götür. Ya ben ya akşam eve geliyorum mesela, cumartesi eve geliyorum mesela bir bakıyorum teyzesi var, ablası gelmiş bizim yatak odasında yatıyor. Ya ben ne yapacam. Yorgun argın gelmişim. Ya kaldır diyorum şunu, yan oda da yatsın, burada ne yatıyor. Saçma sapan şeyler valla. (K5)

> İlk başlarda gayet güzel bir aile tablosu çizildi. Ta ki eşimin hamile olduğunu öğrendikten sonra, kayınvalidem aile tablosunun içerisine girmeye çalıştı. Ondan sonra evliliğin temel ilkeleri biraz sarsılmaya başladı. (K2)

Türkiye gibi geleneksel toplumlarda evlilik, çiftleri aşan bir duruma dönüşebilmektedir. Evliliğin içindeki sorunlar sadece partnerlerin sebep olduğu sorunlar değildir. Eski eşinin evlilikte baskın olduğunu ve kadının ailesinden yana tavır aldığını söyleyen K14, bu durumu "*Yani tabi karşı tarafın ekonomik gelirinin olması ve onun ailesinin birtakım isteklerinin sonu gelmez isteklerine benim kifayetsiz kalmam ve onun ailesinin isteklerine sürekli ve sürekli beni hiçe sayarak boyun eğmesi sonucu boşanmayla sonuçlandı yani sonu buraya geldi*." şeklinde özetlemektedir.

Aile bireylerinin, evlilikte iç ilişkilere çok müdahale etmesine benzer olarak K14, şunları eklemektedir:

> Yani mesela size şöyle diyeyim efendim, çok eften püften konular için tartışırdık. Mesela benim rahmetli babamın adı Hasan Hüseyin'di. Çocuğumun adının da Hasan Hüseyin olmasını istedim. Karşı tarafın babasının adı da Hüseyin'di mesela benim eşimin annesinin buna müdahale etmişti. Çocuğun adının Hüseyin diye koyarsanız seslenmem derdi. Hasan'dan da Hüseyin'den de hayır görmedim, istemiyorum derdi. Hasan kayınbabasının adı Hüseyin de kocasının adıydı böyle bir konu için tartıştık. (K14)

Katılımcılar, evlilikteki sorunların ortaya çıkmasında ailelerin evliliğe müdahil olmasının yanı sıra özellikle eski eşin annesinin olaya karıştığını dile getirmişlerdir. Bu konuda K1, eski eşinin evlilikte arada kaldığını, evliliğini bitirmesi yönünde annesinden baskı gördüğünü şu cümlelerle ifade etmiştir:

> İşte annem bana o mesajları zorla yazdırdı. Aslında ben öyle düşünmüyordum. Geri dönmeyi istiyorum. Şeklinde durumlar söz konusu oldu. Fakat bu noktadan sonra artık ruhsal olarak bittiğimiz için geri telafisi de mümkün olmuyor. Yani, o anlamda dediğim gibi çevrenin etkisiyle o anın gazına gelip çok fazla bu tür evliliklerin son bulmasını duyuyorum. Kendimde de bu oldu, başkalarından da bu şekilde duyuyorum. (K1)

Bu durumun bazen ani ve şok edici olduğunu ise K3, şu şekilde belirtmektedir:

> Ya zaten benim, aslında boşandığımız akşam bir şok oldu benim için. Akşam yemeği aynı böyle dar bir zaman, annesi babası geldi kendisi de burada sofraya kuruyor, sofra kuruldu. Kayınpeder geldi. Dedi, biz gidiyoruz. (K3)

K6, kaynanasının, kızının uzak olmasına dayanamadığını bunun için evliliklerinde problem çıkarttığı yönündeki düşüncelerini "*Annesinin müdahalesi vardı. Kızının şehir dışında olmasına dayanamadı. Öyle küçük bir iki mesele evlilikte olabilecek küçük sorunlar büyütüldü abartıldı falan.*" şeklinde açıklamıştır.

Katılımcıların büyük çoğunluğu, evliliklerine eski eşin ailesinin müdahil olmasının yanı sıra özellikle eski eşin annesinin evliliklerine çok müdahale ettiklerini belirtmişlerdir. Bu müdahalenin evlilikte zaten var olan başka sorunları daha da büyüttüğüne dair başka söylemler şu şekildedir:

> Annesi arıyor, 'annemiz şizofren hastası' kızım gel. Yahu dedim misafirler var. Acil bir durum mu var? Yok. Acil bir durum varsa hep beraber gidelim. Abi Rize'den bastı gitti Samsun'a bakın Rize'den bastı gitti Samsun'a, ben Trabzon'da oturuyorum misafirlerimle yapayalnız kalakaldım. Konu buradan girdi tartışma çıktı. Bu tartışmada ses yükseldi, amcaları geldi, amcaları beni dövdü. Ve ben ertesi gün, hanım beni arayınca dedim yuvayı yıkmayalım, dayağı yiyen benim (gülüyor), erkekler sabırlı. (K10)

Eski eşin ailesinden şiddet gören bir başka katılımcı ise durumu aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

> İş çok kötü noktalara geldi. Bu sefer bununla da kadın durmadı. Kendi ailesi, akrabalarını bana saldırtmaya başladı. Evi silahlarla bastı. Ben daha evlendiğimin 2. Günü evimi bir sürü amcası, dayısı silahla bastı. Sonra saygı kalmadı, hakaret etmeye başladı. Ondan sonra burda zaten bu şeydir, belli bir kısa süre sonra onun da dozu arttı. Ne oldu? Kadın saldırmaya bana saldırmaya başladı fiziksel olarak saldırmaya hücum etmeye başladı. (K11)

Yukarıda değinildiği üzere, Türkiye gibi sosyal bağları güçlü olan toplumlarda, evlilikte yaşanan sorunlar çoğu zaman eşleri de aşan bir duruma gelebilmektedir. Çiftlerin uyumu kadar ailelerin uyum içerisinde olması da önem arz edebilmektedir. K11, ailesi ile eski eşinin uyumsuzlukları noktasında şunları söylemiştir:

> Hani ne olursa olsun diye hani boşanmak gibi bir şey hani akrabalarımızdan, ailemizden boşanma görmedik biz. İlk defa, hocam bizim aile tarafından, maalesef bir ben böyle bir şey yaşadım, hani bizim aile hani saygı, manevi değerleri olan hani böyle toplum içerisinde kendine hani böyle çeki düzen veren, çekinen, utanan insanlar ama karşı taraf rezil insanlar. Yani bunlar koşa koşa gidip insanlar hemen gidip boşanma davası da açtılar. (K11)

Evliliğin içerisinde sorunların başlaması ve bu sorunların sürmesi bazen kültürel kodlarla uzun yıllar devam edebilmektedir. Bu konuda, Bingöl'de yaşayan ve kendi ifadesi ile kültürüne bağlı olan üç çocuk babası berber K12, şunları belirmiştir:

> Mesela yani ben şimdi, hani rayında gitmeyen şeyler var. Bu şekilde evlilikte mantıklı değil, yürüyecek gibi bir evlilik değil bunu görebiliyorsun. Ama bir taraftan da çok güçlü bir kültür dürtüsü var. İşte boşanırsan bak beceremedi, başaramadı evliliği falan gibi. Yani bu düşünceler arasına sıkışıp kalıyorsun. Boşanmayı da bu anlamda göze alamıyorsun ya diyorsun, hele bir sene daha geçsin hele çocuk da büyüsün. (K12)

Evliliğin bozulmasında, ailelerin müdahil olması gibi etkenler ağırlıklı olsa da çiftler arasında başka sorunların da var olduğu görülmüştür. Daha kişisel, kendi ilişkilerinde uyumsuz olma, karşı tarafı sevememe, bencil olma gibi bireysel sorunları da katılımcılar kendi ifadelerinde dile getirmişlerdir:

> Eğitim düzeyiniz arttıkça farklı şeyleri içselleştirerek yaşıyorsunuz. Hayatınızda sinema istersiniz, hayatınızda tatil istersiniz, hayatınızda işte birlikte yapacağınız bir şeyler ararsınız. Bu insanın sizin dünyanıza hitap etmesi gerekiyor. Kültür düzeyi düşük olduğu zaman benim temizliğim görülsün, işte çamaşırım yıkansın, yemek istediğim zaman önüme gelsin, çay gelsin. Çok sınırlı beklentiler var ama biraz hayatı görmüşseniz, eğitimin seviyeniz, kültür düzeyiniz yüksekse o zaman hayata çok daha anlamlı derin beklentiler içerisine giriyorsunuz. Dolayısıyla karşıdakinin bu beklentileri karşılayamaması duygusal kopuşlara neden oluyor maalesef. (K13)

Bireysel nedenler arasında, çiftlerin ekonomik tutumları da süreci istenmeyen yerlere çekebilmektedir. Katılımcı K6, konuyu "*Yani böyle maddiyata düşkün bir yapısı vardı eşimin. Neyse o şekilde ayrıldım, ben dört ay bir uzak kaldım. O arada annem babam gelmişti falan. Sonra öyle eş dost araya girdi falan bir şekilde ikna oldu. 50, 60 gram altın almıştık falan öyle geldi.*" şeklinde ifade etmektedir.

Bunlara ek olarak, bazen yaşın, dış görünüşün ve tavırların da evlilikte bozulmalara sebep olduğu görülmüştür:

> Aramızda da yani bir yaş farkı da var onu da söyliyim. Aramızda bir 10 yıllık, ortalama 10 yıllık bir yaş farkı vardı. Kadın gençti, benim yaşım biraz daha büyüktü. Hani kadın biraz daha şeydi, hani oturaklı değildi. Yani evine sahip çıkmıyordu. Hani oturması kalkmasını bilen birisi değildi. (K11)

4.2.1.6. Evliliğin kurtarılma çabası ve mücadelenin bırakılması

Bu tema altında erkeklerin kendi ifadelerinden yola çıkarak evliliklerini kurtarma çabaları ve bir süre sonra bu çabadan vazgeçişleri incelenmiştir. Bu anlamda bazı katılımcıların, evliliği kutsal bir müessese olarak kabul ettikleri görülmüş ve yuvanın dağılmaması gerektiğini savunmuşlardır. Kendi ifadeleri ile yuvalarının yıkılmaması için mücadele vermişlerdir. Bu konuya dair örnekler aşağıda verilmiştir:

> Evlendikten sonra daha çok sabretme, katlanma gereği duyuyorsunuz. Çünkü sonuçta artık bir sürece girmişsiniz. Tabii o süreçte dediğim gibi Kendi adıma söyleyeyim, gösteremeyeceğim inisiyatifler, işte kabullenemeyeceğim bazı şeyler,

> zamanla hani o sürecin yürümesi için devam ettirebilmek için bazı yapmayacağım şeyler de yapmaya başladım. (K1)
>
> Çünkü boşanma sırasında ben baya gidip geldim. Yapmayın, etmeyin, bozulmasın düzelsin çocuklarda yanımda, bende kalıyorlar. Yok öyleydi böyleydi, biz dedi bitti, bittiyse bitti. (K3)

Boşanma davasının eski karısı tarafından açıldığını ifade eden K7, evliliğinin kurtarılması için verdiği mücadeleyi şu şekilde açıklamaktadır:

> Anlaşamayacağım kesin deyip bana bir dava açtı. Daha sonra açılan üç davaya ben çıktım davaya, hâkim destek alın dedi. Tamam gittik destek almaya doktor dört tane hap verdi. Bu hapları kullanmadı (eski eşi kullanmadı). Bu hapları neden kullanmıyorsun? İşte uyuşturucu içerikli olabilirmiş. Yani ben de dedim madem bunları kullanmıyorsun, bu hapların içerik maddelerini öğrenelim buna uygun aktardan bitkisel ürün alalım o zaman onu kullan. Ama yok her türlü ilaç kullanmayı reddetti. (K7)

Katılımcılar arasında, yuvanın yıkılmaması için mücadele verdiğini ve bu verdiği mücadelenin onu eşinin gözünde iyi bir konuma getireceğini düşünenlerin de olduğu görülmüştür. Fakat boşanma olgusunun sanıldığı kadar kolay bir şey olmadığını ve bunun sistemsel bir sorun olduğunu K10, aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Ben zannettim ki hanımefendi rahatlayacak vay be helal olsun benim erkekte dayağı yedi, amcam yanlış yaptı ama adam bizi terk etmedi diyecek diye bekliyorum lan, hülyaya bak. Ya erkek adam yuvasını dağıtmadı diyecek, benim hayal dünyam başka çalışıyor ya. (K10)

Birçok yerde bahsedildiği üzere boşanmanın Türkiye gibi geleneksel bağları güçlü olan toplumlarda kolay olmadığı görülmüştür. Türkiye'nin kendi bölgeleri arasında da farklılıkların olduğunu Mardinli doğu kültürü ile büyümüş olan K11, evliliğini kurtarma çabalarını şu şekilde açıklamaktadır:

> Batı'da çok rahat sıradan bir şeymiş gibi görülebilen boşanma, doğu taraflarında ise toplum tarafından dışlanmış, kusurlu, sorunlu atıyorum, demek ki bir kabahati var, demek ki bunda anormal bazı şeyler var diye bu gözle bakılıyor. Ama şu an mesela bakıyorum, ne kadar, yemin ediyorum, ben yuvamı kurtarmak için yani düşün bıçaklandım, yani hakarettir, silahtır, saldırılara uğradım. Şiddet gördüm, hakaret gördüm. Aşağılandım, çocuğum gösterilmedi. Ben bu kadar zulüm altında olmama rağmen yuvam yıkılmasın dedim. (K11)

Katılımcıların ifadelerine göre birçoğu evliliğini kurtarmaya yönelik çaba göstermiştir. Fakat bu çaba bir yerde bitmiş ve katılımcılar mücadeleden yorulup vazgeçtiklerini ifade etmişlerdir. Bu konuda K17, şunları söylemektedir:

> Ben, uzun zaman tahammül ediyorsunuz, her şeyi alttan alıyorsun ama artık yani bir noktaya geliyor artık ondan öteye yol kalmıyor. Eğer diyorsun devam edersem daha kötü olacak. (K17)

Kendi ifadesinde evliliğini kurtarmak maksadıyla, eşini imam olan babasına gönderip imamın eşini vazgeçireceğini düşünen K12, mücadeleyi bırakışını "*Evet bu amaçla babasına göndermiştim, babası da demiş sen bilirsin, o geldiğinde bana öyle dedi. Ben de evden pılımı pırtımı topladım, hiçbir şeyimi almadım, sadece elbiselerimi aldım, dedim madem öyle bu iş gerçekten bitmiştir. Çıktım evden bütün her şeyi onlara bıraktım.*" olarak açıklamıştır.

Katılımcılar arasında, evliliğini kurtarma mücadelesini verdiğini fakat olmaması durumunda da vicdanının rahat olduğunu düşünenler de bulunmaktadır. Bu durum, dinin cinsiyet rollerine yansıması olarak da görülmektedir. Bu konuda vicdanının rahat olduğunu düşünen K9, şunları söylemektedir:

> Şu an umurumda değil Allaha bıraktım. Ne hali varsa görsün, yani Allah affetsin, Allah yardım etsin. Zor işi çok zor benim bir ise imtihanım, onun üç. Çünkü üstüne vazife olmayan çocuğu da yük aldı. Normalde çocuğun günahı vebali babanın boynunadır. (K9)

4.2.1.7. Evliliğin boşanmaya evrilmesi ve boşanma kararının verilmesi

Bu tema altında katılımcıların deneyimlerine göre evliliklerinin nasıl boşanma sürecine doğru evrildiği, bu duruma nelerin sebep olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra boşanma kararının nasıl ortaya atıldığı, boşanmaya daha çok hangi tarafın istekli olduğu da katılımcıların beyanlarından anlaşılmaya çalışılmıştır.

Evliliklerin boşanma sürecine evrilmesi durumu, katılımcıların bireysel deneyimlerine göre farklılıklar göstermektedir. K4, boşanma sürecinin nasıl başladığına dair şunları söylemiştir:

> Sıkıntılı bir süreçti. Kimse ne olduğunu anlayamadı. Kendi ailesi de şaşırdı. Alkol var mı diyor dayısı. O da hayır içmiyor diyor. Çalışıyor mu diye soruyor dayısı. O zamanlar üç işte birden çalışırdım… Son zamanlarda evde yemek yapılmıyordu. Sürekli dışarda hazır yemek geldi. Benim tahminime göre bu kadın dernekleri onun aklına girdi. İşte kadınsın, güçlüsün, kendi ayaklarının üzerinde durabilirsin, senin ona ihtiyacın yok gibi şeyler. Bir anda kadın sığınma evinde kaldı, sonra geldi konuştuk bir baktım yine kadın sığınma evine gitti. İkinci gelişinden sonra bir hafta on beş gün durdu, ondan sonra her şey koptu. Boşanma süreci başladı ve ayrıldık. Ortada hiçbir şey yokken oldu. (K4)

K4, "*ortada hiçbir şey yokken ayrıldı*" demesinin ardından evliliğin arkasındaki bitişin asıl sebebini ise "*Biz görücü usulüyle evlendiğimiz için demek ki bizi hiç*

sevememiş, benimseyememiş. Fırsatını bulunca da yaptı yapacağını." olarak açıklamaktadır.

Evlilik içerisinde sorunların başlaması, katılımcıların deneyimlerine göre farklılık göstermektedir. Bazı katılımcılar, evliliklerinin ilk zamanlarından itibaren sorun yaşamakla beraber bu sorunların bir şekilde çözülebileceğini de düşünmüşlerdir. Bu noktada, evliliğin sürdürülmesi ve yuvanın ayakta tutulması önemli görülmüştür. Fakat özverilerin bazen yetersiz gelebildiğini K14, şöyle açıklamıştır:

> Yani evlilik için yeni olduğumuzu düşündüm zamanla bunların düzeleceğini düşündüm. Anneliğin verdiği anaç tavırla içgüdüsel olarak benim belki daha az çaba sarf edeceğim bir kıvama gelir, bir netice alacağını düşündüm. Ama gördüm ki yanılıyorum. Hiçbir şekilde benim dediğim noktaya evrilmedi. Ben de açıkçası bir noktadan sonra zaten evde de baba ve koca rolünü üstlenemediğimi fark ettikten sonra boşanmanın en doğru olduğunu düşündüm. (K14)

Evliliklerin bitmesi ve boşanmaların gerçekleşmesinin elbette ki çok fazla sebebi bulunmaktadır. Evlilik içi ilişkinin bozulması ve bu bozulmaların boşanmaya evrilmesini K9, aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

> Ben sana şunu söyleyeyim bir bayan sana rahatı için geliyor konforu için geliyor. Ondan sonra bunları kaybettiği an direkt soğuma başlıyor. İkinci olarak aile üzerinde hani kaynaşması çok önemli iki eşin ailesinin de birbiri ile kaynaşması çok önemli eğer ki bir taraftan bir taraf bu kaynaşmayı sağlayamamışsa bu evlilik kesinlikle bitiyor. (K9)

Evliliklerin içerisinde bozulmalar onarılmadığı takdirde, bir süre sonra evlilikler boşanmaya doğru gitmektedir. Bu çoğu zaman kaçınılmaz olmaktadır. Bu durumda, boşanma kararının nasıl verildiği, kim tarafından bu kararın verildiği önemlidir. Çünkü, boşanmanın muhatabı olan erkeklerin boşanma deneyimlerinin anlaşılması, biraz da buna bağlıdır. Boşanma kararının verilmesine dair katılımcılardan bazılarının görüşleri aşağıda verilmiştir:

> Ben şöyle baktım. Eğer bir insan senin sosyal ilişkilerinde, sizin psikolojik ruh halinize sizin aile ilişkilerinize bir katkı yaratmıyorsa, hani evlendiniz diye o ilişkiyi yürütmek anlamlı değil. Kaldı ki ben ileriki aşamaları da gördüğüm zaman, bu insanda değişimin olmadığını gördüm. Bu insanla bunun yürümeyeceğine karar verdim. Bunun gibi şeyler yani. (K13)

> Şimdi hanımefendi aradı dedi ben boşanıyorum, dedim sen manyak mısın, neyine boşanıyorsun? Bir çocuk var ortada. İyi misin sen ya? Yok diyor ailem istemiyor, lan ben ailenle evlenmedim ki senin. (K10)

Katılımcıların ifadelerine göre boşanma kararının verilmesinde, çoğunlukla kadın etkili olmaktadır. Evlilik içerisinde yaşanan sorunlar ve bu sorunlara karşı boşanma

önerisinin genellikle ilk önce kadınlardan geldiği bilgisine ulaşılmıştır. Bu duruma dair katılımcılardan elde edilen bazı ifadeler aşağıda verilmiştir:

> Hiçbir zaman 'ya yürümüyor artık boşanalım' demedim. Kadınlar bu konuda daha cesaretlidir. (K12)
>
> Sonra bir hafta yanıma geldi o ara annemle tartıştılar falan, sonra bayıldı. Ertesi gün annesine götürüp bıraktım. Bir daha olmadı. Dava açtı ve bitirdi meseleyi. (K6)
>
> Abi en son işte boşadı karı bizi (gülüyor). (K5)

Bu durum boşanma kararlarının hepsinin kadınlar tarafından verildiği anlamına gelmemelidir. Erkeklerinde yaşanan olumsuzluklar karşısında, boşanma kararı aldıkları görülmüştür:

> Ben boşanma kararı aldıktan sonra eşime dedim ben bi dedim, boşanalım dedim, gidelim mahkemelere. Ondan sonra bu anlaşmalı boşanmak istemedi. Ondan sonra işte, iyi dedim o zaman sen bilirsin. Ben de gittim mahkemeye verdim… (K17)
>
> Hayır, boşanma kararını ben verdim. Aslında ailem eski eşim istemedi ama ben başka bir çözüm bulamadım. Boşanmak istedim. (K15)

Tablo 4- 35: Boşanmış erkeklerin evlilik deneyimlerine ilişkin özet bilgiler

Boşanmış erkeklerin evlilik deneyimlerine ilişkin bulgular	
Alt kategoriler	**Öne çıkan konular/başlıklar**
Evliliğin anlamı ve önemi	Evlilik; aile kurmak, çocuk sahibi olmak, toplumla uyumlu ve bütün haline gelmek, yalnızlıktan kurtulmak, dinin gereği, yaratılışın gereği.
Evlenirken yapılan hatalar	Eşlerin evlenene kadar gerçek kişiliklerini saklaması, aile veya toplumun baskısıyla evlenmeye karar vermek, evlenmek için hızlı karar almak ve davranmak, genç yaşta evlenmek.
Evlenme biçimi	Görücü usulü evlenme, internet üzerinden tanışarak evlenme, tanıdık vasıtasıyla evlenme, severek evlenme biçimleri.
Boşanmış erkeklerin evlilik deneyimleri	Katılımcıların evliliklerinin nasıl olduğu; genellikle evliliklerin ilk zamanları iyi sonraki süreç kötüye gitmiş.
Evlilik içerisinde yaşanan sorunlar ve evliliğin bozulmaya başlaması	Evliliğe dışarıdan müdahale edilmesi, sevememe gibi bireysel sorunlar, ailelerin uyumsuz olması, toplum için evliliği sürdürmek.
Evliliğin kurtarılma çabaları ve mücadelenin bırakılması	Katılımcıların kendi ifadeleriyle evliliklerini nasıl kurtarmaya çalıştıkları ve sonrasında bu kurtarma çalışmasından nasıl vazgeçtikleri. "Yuva dağılmamalı, boşanmak olmaz, üstüme düşeni yaptım."
Evliliğin boşanmaya evrilmesi ve Boşanma kararının verilmesi	Evlilik içerisindeki sorunların nasıl boşanmaya evrildiği, boşanma kararının nasıl ve kim tarafından verildiği, boşanmayı daha çok hangi tarafın istediği.

4.2.2. Erkek Olarak Boşanmanın Deneyimlenmesi

Bu tema altında, erkeklerin boşanma nedenleri, boşanma sürecinin uzun olması, boşanmanın açtığı sorunlar, boşanmış erkeklerin çocuklarına dair deneyimleri, boşanmış erkeklerin yasal süreçlere dair deneyimleri, nafakaya dair görüşleri, boşanma ile baş etme mekanizmaları ve erkeklik algıları gibi konu başlıkları işlenmiştir.

4.2.2.1. Erkeklerin gözünden boşanma

Bu çalışmada, hepsi erkek olmak üzere bazı katılımcıların gözünden boşanma olgusu, sebepleri, boşanmayı artıran nedenler, boşanma sürecinin çok uzun sürmesi, erkek olarak boşanmak için ne tür nedenlerin olması gerekir gibi konular irdelenmeye çalışılmıştır.

Boşanmış erkeklere göre boşanmayı arttıran sebepler

Bu kısımda, katılımcıların görüşlerine göre boşanmayı hangi sebeplerin arttırdığı görülmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda medyanın, sosyal medyanın, yasal düzenlemelerin, feminist hareketlerin, sosyal çevrenin ve kadının ekonomik özgürlüğünü kazanması gibi durumların boşanmayı arttırdığı söylenmiştir.

Medyanın boşanmaları arttırdığına yönelik görüşler, katılımcılar tarafından sıkça dile getirilmiştir. Medyanın, Türk aile yapısını bozduğunu, hâl böyle bu durumun boşanmaları arttırdığını ileri süren K6, konu hakkında görüşlerini aşağıda belirtmiştir:

> Benim gerçek fikrimi soracak olursan Türk aile yapısı 1990'dan sonra eski Türk aile yapısı olarak varlığını devam ettirme noktasında çok büyük değer kaybetti. Televizyonun hayatımıza girmesi, özel kanalların çoğalması, sonra 2000 sonrası çok büyük yer kaplayan maalesef acı pompalayan ne olduğunu anlamadığım absürt dizilerin aslında bizi bu hale getirdiğini söyleyebilirim. Yani medyanın. Bana kalırsa burada bir oyun vardı ve bu oyun çok güzel oynandı. Türk aile yapısı bozulmuş oldu. (K6)

Medya ile beraber başka şeylerin de boşanmayı arttırdığını söyleyen K9, durumu "*Medyanın etkisi, içki kumar, eşlerin görevini ihmal etmesi bunların hepsi var*." şeklinde özetlemektedir. Medyanın etkisine dair başka bir görüşte K12 tarafından dile getirilmiştir:

> Ben yine bu 2014-2015'ten sonra şunu gördüm: Kadınlarda çok acayip bir hastalık türedi, kadınlar artık bütün bunların yanı sıra boşanmaya özendirildi. Bunda medyanın çok etkisi var. (K12)

Dünya gün geçtikçe daha fazla dijitalleşmektedir. Bu durum, geleneksel medyanın yanı sıra dijital medya üzerinde de çok fazla etkili olmaktadır. Öyle ki, insanlar neredeyse geleneksel medyayı unutacak seviyeye gelmiştir. Bu bağlamda, geleneksel

medyaya ek olarak sosyal medyanın (dijital medya) da boşanmaları arttırdığını ve özendirdiğini K11 "*Yuva yıkan en büyük etkenlerden bir tanesi hocam, sosyal medya, internet hocam. Sosyal medya ve internet ortamı. Hocam bunlar aileyi yuvayı yok ediyor hocam.*" şeklinde açıklamaktadır.

Medyanın boşanmaları arttırdığı görüşüne ek olarak yasal düzenlemelerin de boşanmaları arttırdığına inanan birçok katılımcının olduğu görülmüştür. Kadınlara fazla inisiyatif verildiğini, kadınların kandırıldığını ve kadınların yasaları kötüye kullandığını ileri süren görüşlere rastlanmıştır:

> Şimdi şöyle bir durum var, kanunların kadına verdiği fazla inisiyatif fazla hakların aslında bu boşanmalarda çok etkisi olduğunu düşünüyorum. Çünkü yani siz, en ufak bir tartışma da ya da en ufak bir anlaşmazlıkta kadın rahatlıkla boşanabileceğini ve bu boşanmadan karlı çıkabileceğini düşüncesi aklının bir köşesinde sürekli hâkim. Yani Medeni Kanunların verdiği bu rahatlık… (K1)

Türkiye'de çıktığı günden beri her zaman çok tartışmalı bir konu olan Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi veya bilinen adıyla İstanbul Sözleşmesine yönelik katılımcılar arasında özellikle bir karşıt durumluk söz konusu olmuştur. İstanbul Sözleşmesinin boşanmalardaki artışlarda çok büyük payının olduğu vurgusu sıkça yapılmıştır:

> İstanbul Sözleşmesi denen bir sözleşme var ya, bütün bu iş bundan kaynaklanıyor. Kadınları kandırıyorlar. (K3)

Yasaların boşanmaları teşvik ettiğini düşünen K6 ise konuya dair görüşlerini "*Çünkü gerçek bir yasa aile kavramını korumaya yönelik olmalıdır. Ama şu an ki yasaları boşanmaya teşvik ediyor olarak görüyorum daha çok*." olarak açıklamaktadır.

Boşanma durumunda, kadınların nafaka almasının da boşanmaları arttırdığını düşünen katılımcı K11, görüşlerini aşağıdaki şekilde açıklamıştır:

> Hocam şimdiki kızlar, nafaka hocam boşandığın zaman ömür boyu nafaka alan insan biliyor yani bunu. Yani lisedeki bir kıza bile sorsanız öyle, mesela çoğu kız biliyor bunu. Evlenip boşandığın zaman erkeğin kadına nafaka ödediğini bunu söylüyor. (K11)

Boşanmayı artırıcı sebepler arasında, feminist düşüncenin de etkili olduğunu düşünen katılımcılar bulunmaktadır. Kadınların, kadınları ilgilendiren konularda örgüt şeklinde hareket ettikleri ve feminist düşünce temelinde davrandıklarını kabul eden görüşlere de rastlanmıştır. Kısa bir süre içinde evliliğini bitiren akademisyen olan K1, bu konudaki görüşünü aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Özellikle sadece bu durumları bahsetmek de değil özellikle feminist, feminizmin yükselişi de boşanmalarda ciddi bir etkiye sahip. Çünkü kadın özgürlüğü adı altında kadın özgürlüğünden çok kadın sorumsuzluğunu teşvik eden bir durum söz konusu. Her iki tarafın sorumlulukları var. Ve sorumlulukların yerine getirilmesi, özellikle Medeni Kanunu'nun kadınlara verdiği haklar ve benimsetilen feminist anlayış boşanmaları ciddi anlamda tetikliyor. (K1)

Modern dünyada, kadının var olan düzen içerisinde, kamusal alanda giderek daha çok görünür olduğu bilinen bir durumdur (Karakaya 2019). Ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde duran kadınların sayısı giderek daha iyi bir duruma doğru evrilmektedir. Kadınların ekonomik olarak kendilerine yetebilme durumunun da boşanmaları arttırdığı yönünde görüşler mevcuttur. Bu durumu K2, "*Ya şimdi ben boşanan bana göre şöyle bir şey oldu, kadınlar ekonomik özgürlüğünü elde ettikten sonra boşanmalar artmaya devam etmektedir*." olarak açıklamaktadır.

Kadınların etkileşim alanı, medya ve sosyal medya ile sınırlı değildir. Kendi sosyal çevrelerinin de kadınları boşanmaya ittiğini düşünen erkekler bulunmaktadır:

> İşte annesinden, teyzesinden, bacısından, komşusundan vesaire herkes bir şey söylüyor, zaten o süreci hızlandıran da bunlar. Bu konuda da özellikle işte boşanmaya niyeti olmayan kadının, işte bazen çevresiyle konuşması, çevreden alınan telkinler bu yönde çok ciddi güç veriyor ona. (K1)

Benzer bir açıklamayı yapan K4, erkeğin sürekli çalışmakla meşgul olduğunu ve kadının boş zamanın çok olduğunu ileri sürmüştür. Bu durumun da boşanma oranları üzerinde etkili olduğunu düşünmektedir. Şöyle ki:

> Kadın yaratılış gereği daha duygusal ve naif yaratılmıştır. Bundan dolayı aklı ve duyguları çabuk karışıyor. Olmadık yerde şikâyet etmeye başlıyor. Burada komşu faktörü çok önemli erkek gündüz işine gidiyor ev kadınları zamanlarının çoğunu komşusuyla geçiriyor eğer ona sürekli işte sen kadınsın kendi ayaklarının üzerinde durmalısın derse kadın belli bir süreden sonra değişebiliyor. Tabi en etkili şey kadın programları oluyor. Oradaki kötü örnekler onları etkiliyor eşiyle konuşup çözeceğine gitmeyi teşvik ediyor. (K4)

Boşanma sürecinin tetikleyicileri (nedenleri)

Çalışma kapsamında, yapılan görüşmeler sonucu boşanma sebeplerine bakıldığında çok farklı nedenlerin olduğu görülmektedir. Ekonomik nedenler, bireysel problemler, cinsel sorunlar, değerlerin uyuşmaması, birbirini sevememe gibi durumların var olduğu görülmüştür.

Boşanma nedenlerinin farklılığını kabul ederken kendisi için "*iki kalp arasındaki uzaklık*" olarak tanımlayan K13, bu konuda şunları söylemektedir:

> Benim yaşadığım en büyük sıkıntı şuydu; toplumun boşanmaya olan bakışı çok katı. Erkek ne yaparsa yapsın, kadın ne yaparsa yapsın her şey mubahtır adeta.

> Kişiler her koşulda birbirlerine affetmeli, o birliktelik bir şekilde devam etmeli olarak algılıyorlar. Toplumun kendince meşru bulduğu şeyler vardır işte; şiddet varsa, alkol varsa, kumar varsa, toplumun trajik gördüğü, kabul etmediği değerler varsa, anca boşanmaya meşru bir zeminde bakabilir ya da erkek bir ihtiyacını karşılamadığı zaman ya da eve gelmediği zaman boşanabilir. Kimse iki insan arasındaki duygusal kırılmaların, insan beyinleri arasındaki uçurumları dikkate almıyor maalesef. (K13)

Katılımcıların deneyimlerine bakıldığında, ekonomik sorunların veya maddi hırsların da boşanma sebebi olarak görüldüğü bilgisine ulaşılmıştır. Bu konuya dair iki örnek aşağıda sunulmuştur:

> Arkadaşım Arçelik çamaşır makinası almış, arkadaşının da makinası Siemens. Kadın eve geliyor. Diyor ki; bana da Siemens alacaksın. Ya altı aylık evliler. Siemens makine istiyorum diyor kadın. Ya adam diyor ki; daha öncekilerin borcu bitmedi. Ben sana nasıl alayım. Sen bilirsin diyor, boşarım seni diyor, uğraşırsın diyor mahkemelerde. (K5)

> En büyük nedeni ekonomi. Bakın şimdi ekonomi dalga dalga geliyor. Biz ekonomi okuduğumuz için söylüyorum. Boşanmalar duracak mı bu aşama da. Mümkün değil yani. Korkunç rakamlar gelecek, geliyor da zaten. (K16)

Katılımcıların bazıları değerlerin uyuşmamasını da boşanma nedeni olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Bu konuya dair K14, şunları söylemektedir:

> İnanç farklılığı şöyle, yaşamı farklı değerlendirmekte yaşanıyor. Ama bu Türkiye için çok karşılaşılan bir boşanma sebebi değildir. Ama değerler anlamında düşündüğünüzde bu da önemli bir boşanma nedenidir. Yani ilişkinin uzun soluklu olmamasına neden oluyor. (K14)

Daha çok şiddetin faili olarak ortaya çıkan erkekler, bazen mağdur konumunda da olabilmektedirler. Bu çalışma kapsamında, katılımcılar arasında şiddet gören erkeklerin olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, şiddet gördüğünü söyleyen erkekler, genellikle eski eşin akraba ve ailesi tarafından şiddete uğradığını söylese de bazen eski eşin de şiddet uyguladığını belirtmişlerdir. Bu durum, bazı deneyimlerde boşanma sebebi olarak da görülmüştür. Bu konuya dair bazı örnekler aşağıdaki gibidir:

> Ertesi gün, gündüz öğlen gibiydi, benim boşanma süresinde olan karım ve erkek kardeşi kapının önünde saklanmışlardı. Kapıyı ben açar açmaz hücum ettiler evin içine doğru. Beni evin içine attılar, kapıyı kilitlediler. Sonra tekme yumruk beni linç ettiler. Sonra kadın bıçağı kalbime attı. Elimi kesti falan. İşte ben de o can havliyle falan zaten kanlar içinde kaldım. Kalbimin üstünden bıçakladılar. (K11)

> Hastane de çalışıyorduk. Geldi orda darp ettirdi mesela ondan sonra… (K8)

Boşanma nedenleri arasında, ailenin de önemli bir rol oynadığı açık bir şekilde görülmektedir. Nitekim ailelerin yapıcı olmadığı durumlarda, evliliklerin kısa süre içinde boşanma ile sonuçlandığı görülmektedir. K14, evliliğe dışarıdan yapılan müdahalelerin

evliliğe nasıl zarar verdiğinin yanı sıra boşanma nedenleri olarak aşağıdakileri sıralamaktadır:

> Üstün Dökmen Beyin bir sözü vardır: Avrupa'da evlilik vals gibidir iki kişi tarafında icra edilir. Türkiye'de halay gibidir herkes kalkar bir tepesinde tutar mendilini salar gibisinde yani Türkiye'nin belli coğrafi bölgelerinde (özellikle Doğu'da) evliliğe dışardan çok müdahale edilir. Eğer taraflar evlilik birliği menfaati adına kararlar alamıyorsa bir boşanma nedenidir. (K14)

K14, boşanma nedenlerini sıralarken sadece ailelerin müdahil olmasıyla sınırlı tutmamaktadır. Aldatmanın, güvensizliğin, alkol, kumar gibi sebeplerinde bu durumda büyük rol almasına karşın, yoksulluğun daha tahammül edilesi bir durum olduğunun da altını çizmektedir.

Boşanma sebeplerinin çok farklılaştığını K15, "*Yani aslında çok fazla sebebi var. Boşanan kişi kadar bence boşanma sebebi var. Çünkü aslında herkesin boşanma sebebi kendisiyle ilgili bir durumdur. Ama baktığın zaman somut şeylere, ekonomik sıkıntı, içki kumar, şiddet, aldatma gibi sebepler söylenebilir*." şeklinde açıklamaktadır.

"Karı-koca arasında olur": Hangi durumlarda boşanılabilir

Yukarıdaki tema altında Türkiye'de boşanma nedenlerine katılımcıların gözüyle bakılmıştır. Buna karşın, hangi durumlarda boşanmanın olması gerektiğine dair görüşleri de sorulmuştur. Bu konuda da farklı görüşlerin olduğu ortaya çıkmıştır. Eşlerin birbirini istememesi, şeriatın uygun bulduğu durumlar, alkol-kumarın olması, hayati tehlike gibi durumlarda boşanmanın olması gerekliliğinden söz edilmiştir. Fakat çocuklar var ise, "ufak tefek sorunların" süreci boşanmaya götürmemesi gerektiği belirtilmiştir.

Katılımcılar, eşlerin birbirini istememesi durumunda boşanmanın olması gerektiğini savunmuşlardır:

> Ya, geçinemiyorsa, anlaşamıyorsa çok uzatmamak lazım, İhsan Bey. (K18)

Bu duruma dair başka bir örneği de K15, kısaca "*Yani benim fikrimi soruyorsanız. Bence boşanma eşler birbirini istemiyorsa olmalıdır. Sadece bu önemli, sanki diğer şeyler bir şekilde halledilebilir gibime geliyor.*" şeklinde özetlemektedir.

Katılımcıların görüşlerine göre, evlilik içi bazı sorunlar katlanılabilirken bazı sorunlar majör problemler olarak değerlendirilmektedir. İçki, kumar, şiddetin olduğu durumlarda evliliğin sürdürülemeyeceği yönünde katılımcıların görüşleri aşağıda verilmiştir:

> İsteyen içer isteyen içmez ama içki içip te sarhoş olup ta gelip çoluğu çocuğu dövüyorsa bu zulümdür yani, bu kabul edilmez yani bu çok yanlıştır. Tabii ki böyle evlilik olmaz. Mesela atıyorum, nasıl olsa diyelim kumar oynasa evin rızkını mesela kumara harcasa tabii ki bu evlilik yürümez. Bu şekilde bir evlilik olmaz. Ya da mesela atıyorum gidip mesela çalışmazsa çoluğun çocuğu aç bıraksa mesela bu seferde evlilik yürümez. Yani atıyorum mesela evin içerisinde mesela evin içerisinde fuhuş mesela gibi bir şey de varsa bu şekilde de olmaz. Yani bazı şeyler vardır hocam, radikal şeyler mesela nasıl söylesem yani radikal, büyük tehlikelere, büyük zararlara yol açabilecek bir şeyler varsa o evlilik yürümez hocam. (K11)

> …mesela şiddet varsa kesinlikle boşanma gerçekleşmelidir. Kimse kimseyi hiçbir sebeple dövemez bence. (K15)

Boşanmanın hangi durumlarda gerçekleşebileceğine dair görüşlerde, şiddet ve hayati tehlikenin olmasının göz ardı edilecek bir durum olmadığını katılımcılar aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Yani şiddet varsa, böyle yoğun bir şiddet, içki içer doğaldır kumar oynar doğaldır ama bu yaptıkları aile hayatına, karısına, çocuklarına zarar veriyorsa evlilik bence de bitmelidir. Ortada bir evlilik yoktur zaten. Çünkü adam zaten ayık değildir. Sorumluluklarını yerine getirmiyordur, üstüne bir de şiddet uyguluyorsa zaten bitmiştir. (K6)

> Yani eğer hayati tehlike varsa atıyorum, adam, kadını öldüremeye niyeti varsa ya da kadın, işte erkeği öldürmeye niyeti varsa kesinlikle boşanma olmalı. (K11)

K4, boşanma nedenleri arasında şiddet, alkol, çocukların rızkını etrafa yedirmek gibi durumlar olarak sıralarken, bu sorunları yaşayan insanlarında boşanmadıklarını "*Eğer bir erkek alkol alıp eve gelip sorun çıkartıyorsa, çocuklarının rızkını kumara yatırıyorsa, karısını gereksiz yere dövüyorsa bunlar boşanma sebebi olabilir. Ama ilginç olan da böyle sorunlar yaşayan kadınlar boşanmıyor.*" şeklinde açıklamaktadır.

Bununla beraber katılımcılardan bazılarının, namus kavramına vurgu yaptıkları görülmüştür. Evlilik içerisinde "namussuzluğun" affedilemeyeceği, bunun dışındaki konuların bir şekilde hal olabileceği şeklinde görüşlere de ulaşılmıştır:

> Şimdi namusun dışında diğerleri fasa fiso. Yani eğer bir insan hayatı boyunca ne için yaşar, namusu, şerefi, haysiyeti için yaşar. Eğer nikahı altına almış olduğunuz kadının namusuna dil uzatanlara veya siz o kadını peşkeş çekerseniz, bunun dışarıdaki birtakım insanlara, arkadaşlarınıza, dostlarınızla eşinizi yani namusuna halel getirecek herhangi bir hamle yaparsanız, bu boşanma sebebi derim. Ama onun haricinde Allah aşkına şu üç günlük dünyada neyi paylaşamıyoruz. (K2)

> Namussuzluk olmadığı sürece boşanma gereksiz. Yani ihanetten bahsediyorum bunu erkek de yapsa kadın da yapsa haindir. (K4)

Katılımcılar arasında, boşanmaya nelerin sebep olacağına dair görüşlerde, şeriatın kurallarının geçerli olmasını isteyenler de bulunmuştur. Şeriatın boşanma sebebi olarak

görmediği şeylerin, boşanma sebebi olarak görülmemesi gerektiği vurgusu yapılmıştır. K9, bu konudaki görüşünü aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

> Abi şeriattan yine örnek verecem Müslüman bir insan olarak. Dört hususta kadın boşanma talep eder; bir (duraksıyor) kadının hırsızlığa yönlendirilmesi, erkeğin evin bakım ve giderlerini karşılamaması, iki onu zina koşullarına sürüklemesi eşine dostuna ona buna pazarlaması, üç cinsel münasebette Allah'ın yasaklamış olduğu birliktelik kurmak istemesi, dört çocuklarını sürekli ihmal eden, sürekli kazandığı parayı kumarda içkide barda pavyonda tüketen ve ailesine hiçbir şekilde geçim imkanı sağlamayan nafakasını ailesine infak etmeyen bir babaysa, bu saydığım dört hususta dediğim gibi dört yeminli şahitle veya doktor raporuyla eğer ispatlanabiliyorsa kadın talak hakkı yani boşanma hakkı isteyebilir. Ama bu saydığım hususlar dışında talak hakkı bizim töremizde de yani boşanma hakkı inancımızda da erkeğe aittir. Eğer erkek ipi çözmezse kadın gidemez üst kattan alt kata dahi gidemez. Bu bir gerçekliktir ben yerin altına indiğim zaman kusura bakma hiç kimsenin kanunları yok orda Allah'ın kanunları var. (K9)

Katılımcılar, çocuğun olması durumunda boşanılmaması gerektiğini belirtmişlerdir:

> … çocuk varsa eğer, ne olursa olsun boşanmayın. Hani, çocuğun için katlan bazı şeylere. (K11)

K11, "bazı ufak durumların" boşanmaya neden olmaması gerektiğini savunmaktadır. Bu ufak durumları aşağıdaki örneklerle açıklamaktadır:

> Ama yani hocam şöyle bir şey mesela atıyorum, yani herkes, karı-koca arasında kavga olur, yani bizim anne-babalarımız da kavga etti sizin de aynı şekilde. Benim mesela annem de babam da ben gördüm mesela çok kavga olmuştu, mesela komşularımız, teyzelerim, dayılarımız, ben herkesi gördüm yani. Ama kimse yuvasını yıkmadı. Yani, atıyorum, bir erkek bir kadına tokat attı diye bu boşanma gerekçesi olmamalı. Ya da atıyorum mesela adam mesela kötü bir şey söyledi, sinirlendi mesela bu bir boşanma gerekçesi olmamalı, yani bu kadar da basit olmamalı. Yani, tamam adam mesela 1 tokat vurdu yanlıştır ama 1 tokattan dolayı da gidip koskoca bir aileyi de yıkmak olur mu ya! Böyle yanlıştır. E, diyelim kadın erkeğe vurdu, fark etmez hani mesela kadın bir tane erkeğe vurdu. Mesela kadın diyelim erkeğin kafasına 1 tane taş attı kafasına, kadın kocasının kafasını yardı, e şimdi erkek koşa koşa gidip boşansın mı? Bu da yanlış ya! (K11)

Boşanma sürecinin çok uzun olması

Boşanmış erkeklerle yapılan görüşmelerde, yaşadıkları sorunların başında boşanma sürelerinin çok uzun olması gelmektedir. Bu durum çoğu zaman yıllara yayılabilmekte ve çözümsüz bir hal alabilmektedir. Katılımcıların görüşlerine göre boşanma sürelerinin çok uzun olması, tarafların birbirine zarar vermesi, taraflardan birinin şiddet uygulaması, resmi nikâh dışı ilişkilerin ortaya çıkması, tarafların yeni ilişkiler yaşamasının engellenmesi gibi sorunlara neden olmaktadır.

Katılımcılardan elde edilen verilere göre boşanma sürelerinin çok uzun olması bazen tarafların birbirine zarar vermesi ile son bulabilmektedir. Buna dair bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

> İnsanlar, sinir artık psikoloji diye bir şey kalmıyor, hocam. Yemin ediyorum, psikoloji kalmıyor, insan kaldıramıyor. İnsan bünyesi zarar görüyor. Zihinsel faktörleri zarar görüyor, duyguları zarar görüyor. (K11)

> Yani, kim haklı kim haksız önce ayırın insanları. Madem o beni öldürmeye niyetlendi dedi kadın, tamam mı? Ben hayatımdan endişe ediyorum diye. Uzaklaştırma, uzaklaştırma ne demek ya! Ne yapıyor adam daha çok çıldırıyor, gidiyor, öldürüyor. Cinayetler daha çok artıyor. Önce boşasa mahkemeler tamam boşadık artık sizi kardeşim bitti işiniz. Ha ondan sonra yargılama devam etsin yani… 8-10 sene süren boşanma sürecinde belki de. Erkek gidiyor birisiyle yatıyor. Sen insanları suça teşvik ediyorsun. Bunları yapmama diye bir şansı yok ki. (K8)

Boşanma aşaması sekiz yıl sürmüş olan K5, bu duruma ilişkin görüşlerini yukarıdaki görüşlere benzer bir şekilde açıklamaktadır:

> Bak ben bir erkeğim, ikimizde boşanma aşamasındayız dimi, iki de bir bana uzaklaştırma çıkartılıyor. Ya bak ben kurtulmak istiyorum ama devlet bizi hala bir arada tutmaya çalışıyor dimi? Bak barıştırmaya çalışmıyor devlet bizi birbirimize düşman etmeye çalışıyor. Kurtulmak istiyorum artık (ısrarla ve bastırarak söylüyor). Bak 8 yıldır 2013'ten beri ben boşanmaya çalışıyorum. 2013'ten beri bizi boşamıyor ve durmadan kadının yeni yeni iftiralarına maruz kalıyorum. (K5)

Zor olan boşanma sürecinin, gereğinden fazla uzun olması tarafların hayatlarına devam etmesini engelleyebilmektedir. Bu kişilerin boşanma süreçlerinin uzun olması, yeni ilişkiler yaşamalarını zorlaştırırken bazen de resmi olmayan beraberlikler yaşamalarına sebep olabilmektedir.

Türkiye gibi geleneksel toplumlarda romantik bir ilişki yaşama evlilik yapmaktan geçmektedir. Bu durumda, özellikle geleneksel kodlarını koruyan doğu kültüründe daha sık karşılaşılmaktadır. Geleneksel kültürün kendi hayatında etkili olduğunu söyleyen Mardinli öğretmen olan K11, bu durum hakkındaki görüşleri şu şekilde açıklamaktadır:

> Yani, mesela atıyorum, burada ya evlenmen lazım hocam. Yani onun dışında bir alternatifin yok. Türkiye'nin şartı burada, doğuda hocam Mardin gibi bir yerde. Şimdi hocam evlenmek istiyorsun. Ama boşanma süreleri çok uzun. Zaten hocam en büyük sorun bu. Boşanma davaları hocam yıllarca sürdüğü için insanlar imam nikâhı yapmaya çalışıyorlar hocam. (K11)

Katılımcıların ifadelerine göre boşanma sürelerinin uzun olmasının başka bir nedeni ve bunun açtığı sorunlar, taraflardan birinin diğerini süründürmek istemesi olarak da görülebilmektedir:

> Ya bak abi kurtulmak istiyorum hala kurtulamıyorum. Hala uğraşıyor. Ondan sonra da diyorlar ki erkekler kadınların peşini bırakmıyor. Abi bak kadınların sözüdür bu haberin olsun. Kadınlar ne diyor süründürücem diyor, erkekler yeni bir hayat kurduğu zaman her şeyi bırakıyor, kadın bırakmıyor. (K5)

K8, boşanırken geçen süreyi "*Ben 4 ay kadar resmi nikâhlı iken boşanma davası açtım. Üç buçuk sene sonra boşanmışım bunu da beş sene sonra öğrendim. Yani beş sene sürdü bizim mahkemeler.*" olarak açıklamaktadır.

Boşanma sürelerinin uzun olmasının tarafları birleştirmekten ziyade düşmanlaştırdığını düşünen katılımcılar bulunmaktadır. Bu durumun düzeltilmesi gereken bir konu olduğunu altını çizmekle beraber bunun düzeltilmesi için önerilerde de bulunanlar olmuştur. Bu konuda K8, şunları ifade etmektedir:

> … örneğin hiç olmazsa bunun düzeltilmesi ama bunun düzeltilirse ne olur biliyor musunuz? (Güldü). O zaman bazı sorunlar düzelir ya. Yani önce siz ayrıldınız tamam. Bundan sonra isteyen gitsin başkasıyla da evlenebilir sorun değil ama ben size ilk celse de boşatırım diyecek hâkim. Tamam mı? Ondan sonra yargılama devam etsin. İnsanlar çürüyo, çürüyo, çürüyor bi anda. Hiç olmazsa bunun düzeltilmesi lazım. (K8)

4.2.2.2. Boşanmanın açtığı sorunlara dair yaşanılan deneyimler

Bu tema altında, boşanmış erkeklerin yaşamış oldukları sorunlar ele alınmaktadır. Sorunlar kişiden kişiye değişirken süreç içerisinde de farklılaşabilmektedir. Katılımcılardan elde edilen bilgilere göre boşanma ailelerin yok olmasına neden olurken boşanmış erkeklerin dışlandığı, yalnızlaştığı ve evden uzaklaştırıldığı görülmektedir. Bununla beraber boşanmış erkeklerin yaşadıkları sorunlar arasında psikolojik sorunlar, kalacak yer sıkıntısı, ekonomik sıkıntılar, toplumsal baskılar gibi sorunlar sayılabilmektedir.

Psikolojik problemler

Boşanmış erkeklerin yaşamış oldukları problemlere bakıldığında, öncelikle psikolojik problemler ön plana çıkmaktadır. Psikolojik problemler, katılımcılar arasında farklı seyreden bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Çalışma kapsamında görüşülen erkekler, boşanma sürecinde ve sonrasında depresyon, stres, kaygı gibi sorunlar yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Bu doğrultuda boşanmış erkeklerin yaşadıkları psikolojik sorunlara bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

> Abi psikolojik olarak intiharın eşiğindesin. Ya o kadar kötü. Yaşadığından, hayattan hiçbir şekilde zevk almıyorsun. (K5)

> Çok ağır travmalar yaşadım. Korkunç şeyler yaşadım, korkunç… (K10)

> Valla ben hayatım boyunca yani ben korkunç bir rüya, kâbus yani benim yaşadığım kâbus diye düşünüyorum. İşte keşke rüya olsa da uyansam diyorum. Yani bu çok kötü şey ama maalesef rüya değil gerçek ve sen her şeyi sonuna kadar yaşıyorsun. En kötüsünü, üzülene kadar yaşatıyorlar. Bu mahkemelerde yaşanan şeyler yani bu stresle Allah aşkına ya! İnsanlar, sinir artık psikoloji diye bir şey kalmıyor, hocam. Zihinsel faktörleri zarar görüyor, duyguları zarar görüyor. (K11)

Boşanmayı deneyimlemiş kişilerin dünyasında, zamana bağlı olarak boşanmanın psikolojik etkileri farklı olabilmektedir. İlk zamanlarda, bu daha çok bir şok olarak algılanırken daha sonraları alışılan bir sürece dönüşebilmektedir. Bu da aslında bir kayıp sonrası yaşanan yas süreci olarak kabul edilmektedir. Buna dair K6, şunları ifade etmektedir:

> Yani o ilk kararı duyduğumda sanki tepemden aşağı kaynar su dökülmüş hissettim. O an ilk eve girmek zordu yani. Yalnız (sesi titriyor, ağlamaklı oluyor). Ama alışıyorsun. (K6)

Evli olmak tarafları birçok açıdan tatmin etmektedir. Fakat beklenmeyen boşanmalar ve bu durumu yaşamanın verdiği stresle başa çıkma kişilerin hayatını ciddi bir şekilde etkileyebilmektedir. K14, boşanmanın getirdiği sorunlar ve yaşadığı psikolojik sorunların kendisinde yüz felcine sebep olduğunu şu şekilde açıklamaktadır:

> Erkeğin yaşadığı psikolojik buhranlar. Mesela ben bu sene içerisinde kısmi yüz felci geçirdim yani. (K14)

Evlilikler, toplumumuzda bir prestije ve güce sahiptir. Elbette kişisel alanların terkedildiği, hayatın bir bütün ve tek parça yaşanması, boşanan kişileri oldukça hırpalamaktadır. Boşanmayı çarşafın yırtılması olarak metaforize eden K17, bunun nasıl travmatik bir durum olduğunu şöyle açıklamaktadır:

> İşte ilk başlarda çok kötüydüm yani. Boşanma şimdi sökülme değil yırtılma diye düşün. Bir kumaşın dikmek başka bir şey, yırtmak başka bir şey. Boşanmak, yırtılmak gibi. İki tane kumaş sökülmüyor, yırtılıyor yani. Orda bir travma oluşuyor. (K17)

Boşanmada yaşanılan sorunlar, evlilik ve boşanmaya atfedilen anlamın ile doğru orantılı olduğu görülmüştür. Evliliğin kutsal sayıldığı ve boşanmanın kötü olarak kabul edildiği toplumlarda ve bireylerin yaşamlarında, boşanmanın etkisi de orantısal olarak daha büyük olmaktadır:

> Evliliği çok önemsediğiniz zaman haliyle evliliğin sonlanması da sizi psikolojik anlamda ciddi bir şekilde etkiliyor. (K1)

Çevresi içinde var olan bireyin tüm sistemleri beraber çalışmaktadır. Bir sistemde ortaya çıkan sorun, başka sistemleri de etkileyebilmektedir. Boşanma gibi majör bir

soruna tekabül eden durum ise elbette ki kişinin hayatını çok yönlü etkileyebilmektedir. K5'in ifadelerine göre boşanmada diğer sorunlarla beraber yaşanılan psikolojik sorunlar kişinin tüm hayatını etkileyebilmektedir. K5, bu sorunlardan dolayı sekiz iş değiştirdiğini aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Boşanma aşamasına düşüyorsun ya, boşanma aşamasına geldiğin zaman zaten psikolojikmen yıkılıyorsun. Çocuğunu göremiyorsun senden ayrı, bir başkasına muhtaç gibi gözüküyorsun. Bir yandan bir ev bakıyorken, bir yandan başka bir ev kiralayamıyorsun. Çocuklara falan nafaka bağlanıyor. Bunun giderleri var. Artı tek başınasın maaş ikiye bölünüyor gibi bir şey. Hem çocuklara hem kadına gidiyor gibi bir şey. Ne deyim ondan sonra yani bu eksiklikler, artık hayatın bitmiş. Psikolojin bozuk artık, çalışma isteğin gidiyor. Ben o zamandan bu zamana yedi sekiz tane iş değiştirdim. (K5)

Ekonomik problemler

Evliliğin resmi olarak bitirilme hali olarak tanımlanan boşanmanın, kişiler üzerinde yarattığı olumsuz deneyimlerden biri de ekonomik sıkıntılardır. Ekonomik problemler, boşanmanın şekline göre değişebilirken çiftlerin özel durumlarına göre de değişiklikler gösterebilmektedir. Bu çalışma kapsamında görüşülen bazı katılımcılar, ekonomik olarak çok zorlanmadığını ifade etmekle beraber bazıları çok etkilendiklerini dile getirmişlerdir:

> Ekonomik anlamda biraz düzen bozukluğu anlamında belki ister istemez bir etkisi olmuştur. (K1)

> Şimdi ne oldu boşandım. Nafaka veriyorum. Çocuklara da veriyorum. Eşime de veriyorum nafakayı. Tabii bu benim maaşımın üçte birini kapsıyor. Ama yine de onlara gönderiyorum. İşte artanla da kendi ev kiramı ve ihtiyaçlarımı karşılamaya çalışıyorum. (K6)

Boşanmanın, kişilerde nasıl sorunlara yol açtığı dolayısıyla ekonomik olarak da nasıl etkilendiğini belirten K5, bu durumu "*Bir yandan bir ev bakıyorken bir yandan başka bir ev kiralayamıyorsun. Çocuklara falan nafaka bağlanıyor, bunun giderleri var artı tek başınasın maaş ikiye bölünüyor gibi bir şey. Hem çocuklara hem kadına gidiyor gibi bir şey.*" olarak açıklamaktadır.

Evliliğini kurtarmak için çok büyük paralar ödediğini belirten başka katılımcılar da bulunmaktadır. K9, ekonomik durumunu aşağıdaki şekilde özetlemektedir:

> Yani ekonomik sıkıntılar da yaşadım. Çoluğumu çocuğumu, ailemi yuvamı bir araya getirebilmek için yaklaşık 750 milyar parayı ben çöp ettim. (K9)

K9, ekonomik durumunun boşanma öncesi ve sonrası durumunu kıyaslayarak süreci aşağıdaki şekilde özetlemektedir:

> Ya dediğim gibi yani ekonomik koşullarımız daha iyiydi. Ben 7 yıllık bir memurken hem evimiz vardı hem arabamız vardı. Bir anda boşluğa düştük, düşmedik değil yani. Ekonomik olarak da sıkıntı yaşadık. Birikimimin tümünü mesela onlara döktüm ya geri getirebilmek için, mahkemelere döktüm, avukatlar yedi paramızı açıkçası, icralarda satıldık telef oldu gitti yani. Yarı fiyatına gitti mesela bir evimiz veya bir arabamız? (K9)

Boşanma durumunda, kişilerin ekonomik olarak zorlanmasının temel nedenlerinden biri de yasal sürecin maliyetli olmasıdır. Süreç içerisinde avukatlara verilen paralar, sürecin uzun olması vb. nedenler ekonomik kaybı büyütebilmektedir:

> Evet, yani şu an gerçekten de ben geçen 2 ay önce hesapladım, ailemde yanımdaydı. Şu an benim, 4 yıllık boşanma sürecinde benim şu an kayıplarım 78 milyar lira hocam bak. 4 yılda 78 milyar para, avukatlara, mahkemelere, nafakalara, şuraya, buraya bir sürü zararım oldu. Hala da oluyor, hala da olacak. (K11)

Boşanmalarda mal bölüşümü de gerekli olmaktadır. Bu durum da doğrudan kişilerin ekonomisini etkilemektedir:

> Ben zaten varlıklı idim. Tabii ki etkilendim. Benim eski eşim çalışan bir insandı. Ama çocuklarım farklıydı. Onları özel bir yere koydum yani. Anneyle boşandığım zaman tabi ki imkanımın, gücümün yarısını ben onları bıraktım. (K13)

Kalacak yer sorunu

Boşanma aşamasında, erkeklerin yaşadığı bir diğer problem ise kalacak yer sorunudur. Boşanma sürecinde ve sonrasında, erkeklerin olası evden uzaklaştırılmaları gibi durumlar geçici de olsa kalacak bir yer ihtiyacı doğmaktadır. Erkek veya kadın fark etmeden bu konuda yaşanan mağduriyetler ise başka sorunların oluşmasını tetikleyebilmektedir:

> Adamın tek evi varsa, yani ikinci bir evi yoksa, yaşayacağı farklı bir yer yoksa; küçük bir tartışma olduğunda kadın polisi arayıp erkeğe verdikleri bir haftalık uzaklaştırma da olsa, o bir hafta erkek nerede kalacak? Nerede yiyecek, nerede içecek? Elbiselerini nerede giyecek. Yani bunlar ciddi sorunlar haline geliyor. Evde uzaklaştırmadan ziyade daha farklı çözümler bu süreçte işleyebilir. (K6)

Bu noktada yukarıdaki yorumlara benzer bir açıklamayı yapan K8, erkeklerin evden uzaklaştırılmasının beraberinde başka sorunları da getirdiğini ve bu anlamda büyük travmaların yaşandığını belirtmektedir:

> Adamın güya uzaklaştırılacak diye 6 ay evinden ya donarak ölen oldu kardeşim, donarak ölen oldu bu yüzden. Yani herkesin 2 tane evi yok ki. Herkes zengin değil ki. Arabasında yatanlar, sokaklar da yatanlar… Ben Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde görevliyken gece teknisyeni olarak, orda girip yatan insanlar, erkekler vardı ya. (K8)

Aile baskısı

Toplum için yaşamanın birey hayatını hiçe sayıldığına dair yukarıda görüşlere değinilmişti. Ailelerin toplum baskısı görmemek için boşanma kararı alan çocuklarına karşı sert tavır içerisinde oldukları görülmüştür. Türkiye'nin batı illerine oranla daha baskıcı ve kapalı olan Bingöl gibi doğu kentlerinde, boşanma gibi durumlar çok daha sert karşılanmaktadır. Bingöllü üç çocuk babası olan K13, bu durumu özetlemek adına babası ile arasında geçen kısa bir diyaloğu aşağıdaki şekilde aktarmaktadır:

> Çok yalnız bırakıldım. Yani bunu şöyle paylaşayım: Babam işte boşanacağın yerde git kendini balkondan aşağı at diyecek kadar sert bir tepki gösterdi. (K13)

Boşanmanın kendisi hassas bir konu olmakla beraber bu durum kültürel bağları güçlü olan yerlerde daha fazla güçlüklerle atlatılmakta ve aileler daha fazla baskıcı olabilmektedir. Siirtli akademisyen olan K1, bu konuda şunları söylemektedir:

> Biz doğu toplumunda, Siirtliyim aslen. Doğu toplumunda biliyorsunuz bu durumlar biraz daha hassastır yani. Çok ciddi bir durum olmadığı sürece gerçekten boşanma hoş bir durum değil. Dolayısıyla ailem de bu durumun gerçekleşmemesi için, ki zaten bilgileri olduktan sonra çok ciddi bir şekilde telafi ve tamir için uğraştılar. (K1)

Kendi ifadesi ile boşanmada, tüm suçu kendi üstüne alan ve ailesinin zoruyla evlenen öğretmen K15 ise bu konuyu "*Tabi yine aileler çok karıştı, aramızı bulmaya çalıştılar. Özellikle benim ailem çok uğraştı ama olmayınca olmuyor işte*." şeklinde açıklamaktadır.

Boşanmanın tarafları, ailelerinden baskı görebildikleri gibi aileler de bazen toplum tarafından baskılanmaktadır. Bu konuda K9, "*Tabii ki canım ya sonuçta bir toplumda sadece erkek zarar görmez en azından ailen de zarar görüyor. Ailende utanıyor. Kim bilir ne yapmıştır da bunun çocuğu ayrılmıştır diye bakılıyor, kız koyup gitmiştir, durup dururken gitmez öyle diyorlar.*" ifadelerini kullanmaktadır.

Çevre-toplum baskısı

Aile baskısının yanı sıra özellikle çevre ve içinde yaşanılan toplumun çok fazla baskıcı olabildikleri katılımcıların ifadelerinde ortaya çıkmıştır. Toplumda boşanmanın kabul görmemesi, boşanmış kişilere iyi gözle bakılmaması, ailelerin boşanmış bireylerle kendi aralarına sınır koyma gibi durumların olduğu görülmüştür.

Yapılan görüşmelerde katılımcıların ifadelerinde, toplumun geneli tarafından boşanmanın norm ve değerlere aykırı olarak kabul edildiği ve ayıp olarak karşılandığı görülmüştür:

> Valla boşanma öncelikle ben kendimce söyleyeyim toplumsal olarak yani, evet rezil oluyorsun, kendim için söylüyorum. Kendimden utandım açıkçası. İnsan toplumdan da işte rezil olmaktan da korkuyor. İnsan boşandığı zaman toplumun yüzüne, akrabanın yüzüne, ailenin yüzüne nasıl bakarım korkusuyla yaşıyor. Hani ben kendim için söyleyim. İnsanlar tarafından kötü gösterilirsiniz. Alay ederler sizle hocam, sizi maskara yaparlar. (K11)

Bazı durumlarda boşanmış erkeklerin topluma yabancılaştığını hissettiği ve kendini toplumdan geri çektiği durumlara örnek dair K3, şunları söylemektedir:

> …devamlı yaşıyorum ya kendi kendime konuşuyorum. Ya aslında kimsenin bana bir şey dediği yok ama hayır herkes biliyor benim iyi biri olduğumu, kötü yolum yok, alkol yok, sigara, içkim yok. O yüzden kimse bana bir ters bakmıyor ama ben kendi kendime kuruntu yapıyorum. Sanki dışlanmış gibi hissediyorum. Yani evvelden hadi hanım gidelim, her yere dalıp gidiyorduk. Eşimle beraber olduğum zaman sıkıntı yoktu ama tek olunca da biraz zor oluyor. (K3)

Toplumsal baskıyı hisseden boşanmış erkeklerden bazıları da kendini toplumdan soyutlayarak, sosyal çevreleri ile daha az bir araya gelerek bu süreci atlattıklarını ifade etmişlerdir:

> Mesela akraba ziyaretlerini azalttım. Yani ya bayramlarda ya da düğünlerde görüşmeye başladım. (K4)

Toplumun boşanmış erkeğe bakışı anlamak adına bir başka örnek ise K9'dan gelmektedir. Şöyle ki:

> Toplumda taşıdığım statümü kaybettim. Bir gün önce önümde ceket iliklenen bir memurken, ikinci gün asla toplumda istenilmeyen bir parazit gibi görüldüm. Dışlandım, hakir görüldüm, dalga geçildim, meslekte dahi ihraca sürüklendim. (K9)

Boşanmanın toplum için bir dışlanma ve ötekileştirme aracı olduğunun bir başka örneğini de K11, "*Hocam benim şerefim, itibarım, haysiyetim hiçbir şey toplum da kalmadı. Şu an K11 eşittir dediğin zaman ben Mardin'de ben evlenmeden önce yemin ediyorum parmakla gösterilen bir eğitimciydim ben. İnsanlar bana değer veriyordu. Manevi değerim, şerefim, haysiyetim vardı. Ben boşanma sürecine girdim hocam, toplum içerisinde yemin ederim affedersiniz, hocam it kadar benim değerim kalmadı*." olarak açıklamaktadır.

Toplumun boşanmış erkekler hakkında bir çeşit güvensizlik yaşadığını belirten K15 ise bu durumu "*Boşanmış erkek toplumda çok iyi karşılanmıyor. İnsanlarla mesela eskiden girdiğin ortamlara çok rahat giremiyorsun. Sanki artık sana güvenmiyorlar gibi bir şey oluyor*." şeklinde açıklamaktadır.

Toplumsal kurallar birçok noktada insanların hayatında etkili olmaktadır. Evlilik de olduğu gibi boşanmak için de toplumun kendince belirlediği kurallar bulunmaktadır. Bu kuralların dışına çıkılması durumunda ise boşanma anlamsız gelebilmektedir:

> Yani kendi boşanmam üzerinden baktığım zaman, daha çok olayı anlayamadılar. Neden bir insan evini terk eder? İşte işi var, maaşı var, düzeni var, evi var. Her şey bir şekilde yolunda gidiyor. Bir anda eşin böyle bir karar alması, birçok insan bunu kaldıramadı. Bana yapılmış bir haksızlık olarak gördüler. Destek oldular ama hiç kimse benim yaşadığım olumsuzlukları bilemez. (K6)

> Benim yaşadığım en büyük sıkıntı şuydu; toplumun boşanmaya olan bakışı çok katı. Erkek ne yaparsa yapsın, kadın ne yaparsa yapsın her şey mubahtır adeta. Kişiler her koşulda birbirlerine affetmeli. O birliktelik bir şekilde devam etmeli olarak algılıyorlar. Toplumun kendince meşru bulduğu şeyler vardır işte; şiddet varsa, alkol varsa, kumar varsa, toplumun trajik gördüğü, kabul etmediği değerler varsa, anca boşanmaya meşru bir zeminde bakabilir ya da erkek bir ihtiyacını karşılamadığı zaman ya da eve gelmediği zaman boşanabilir. Kimse iki insan arasındaki duygusal kırılmaların, insan beyinleri arasındaki uçurumları dikkate almıyor maalesef.

Olaylar ve durumlar, genel olarak toplumda belli kurallar çerçevesinde oluşturulduğundan, boşanma kararı almış çiftlerin toplum tarafından tekrardan bir araya getirilmek istenmesi de bu kuralların arasına girmektedir:

> Arkadaşlarım da aslında tekrar tekrar özellikle samimi olduklarımız, bu durumu tekrar telafi edebileceğimizi, işte bitirmemem gerektiği yönünde telkinlerde bulundular. Gidip geri getirelim gibi girişimlerde bulundular ama ben buna yönelik bir adım atmadım açıkçası. Hatta çok sonraları dahi bazı arkadaşlardan yani üzerinden biraz zaman geçti belki fikrin değiştirdiyse, tekrar sürece dâhil olup tekrar telafi edebiliriz. Çünkü biz yani fiili ayrılma sürecinden sonra yaklaşık 6 ay falan dava açıldı. Boşanma davası, o süreçte de yine çevremin bu anlam da ciddi bir baskısı, telkini oldu yani. (K1)

Daha önce bahsedildiği üzere boşanmanın kendi içerisinde evreleri bulunmaktadır. İlk evrelerine denk gelen şaşkınlık ve öfke haline sosyal çevrenin de sürekli sorgulaması boşanmayı daha da zor bir duruma dönüştürmektedir. K1, bu durumu "*İşte bir arkadaş ortamınız var. Sizin iyiliğinizden dolayı da çevreninde beklemediği bir durum işte, sizin boşanmanız, böyle olunca herkesin sorma gibi bir durumla karşı karşıya kalıyorsunuz. Boşanmış olmanın ilk aşamalarının en zor tarafı da bu olsa gerek. Hani herkese bu durumu izah etmek*." şeklinde açıklamaktadır.

Türkiye gibi bir toplumlarda, boşanma elbette hoş karşılanan bir durum değildir. Fakat katılımcıların ifadelerine göre eskiyle kıyaslandığında daha sık görülen bir durum olduğundan yıkıcı etkisi eskisi kadar olmamaktadır:

> Ya bence, ben bunu doğrusu ilk zamanlar çok büyütüyordum. Hani dedim ya 15 yıl sürdü. İlk zamanlar çok büyütüyordum sonra, boşandıktan sonra belki o süreç,

> çok boşananların süreciydi. Hatta şu duyguyu yaşadım ya dedim boşanmak bu kadar kolay mıydı? Yani keşke daha önce boşansaydım gibi bir duygu da oluştu bende. Çünkü hep sorun ettiğim şey vardı işte millet ne der ailem ne der çevremdeki insanlar ne der? (K12)

Erkeklerin gözünden erkek ve kadının boşanmada sorun yaşama durumları

Boşanma durumunda, kadın ve erkek her iki taraf da kendince sorunlar yaşamaktadır. Erkeklerin gözünden sorun yaşamanın hangi taraf için daha fazla olduğu anlaşılmaya çalışılmış ve bu sorunların daha çok ne tür sorunlar olduğu, cinsiyet temelinde bunun nasıl bir karşılığının bulunduğu görülmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda görüşülen erkeklerin çoğu, erkeklerin kadınlardan daha fazla sorun yaşadığını, erkek sorunlarının görünmez olduğunu ifade etmişlerdir. Bununla beraber ataerkil düzen içerisinde kadının konumuna karşılık kadınların da sorun yaşadığı veya sorun yaşamanın cinsiyetinin olmadığı, bu durumun kişiden kişiye, ilişkiden ilişkiye değişiklik gösterebileceği bilgisine de ulaşılmıştır.

Boşanmada, hangi tarafın cinsiyet temelinde ne tür sorunlar yaşadığına dair K18, şu ifadeleri kullanmaktadır:

> E şimdi kadın ne zorluk yaşıyor? Kadının maddi durumu çok iyi. Ayda 1500 lira nafaka bağlandı. Ben onu güç bela ödedim. Kaç sefer nezarette kaldım. Şikâyet etti, nafaka ödemiyor diye. Beni iflas ettirmişti, kendisi sıyrıldı gitti. Bütün borçlarla ben uğraştım ama o dükkânı yöneten oydu. Ortağı da oydu. (K18)

Kadınların boşanmadaki zorlukları erkeklere göre daha çabuk atlattığını K17, "*Şöyle söyleyim, ben daha önce de okumuştum bunu, birkaç defa denk geldi. Birkaç yerlerden, hatırlamıyorum ama, diyorlar ki; kadınlar çok daha rahat atlatıyorlar bu boşanma şeyini. Onlar ilk 2-3 ay falan bitiyorlar falan. Onlar daha kolay erkeklerden atlatıyorlar. Ben de mesela ilk zamanlar çok zor geçirdim. İlk 1 yılım.*" ifadeleri ile anlatmaktadır.

Boşanma durumunda, kadınların erkeklerden daha fazla sorun yaşadığının toplumda yaygın bir kanaat haline geldiğini belirten K5, bu durumun öyle olmadığını aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Abi erkek bir şey söyliyim, yani herkes kadınları mağdur görüyor ama erkek daha fazla mağdur. Niye? Çünkü devlet erkeğe hiçbir şekilde değer vermiyor. Destek de olmuyor. Ama kadına her türlü destek oluyor. Bak kadın sığınma evlerinden tut. Bak adamı evden dışarı atıyorsun, erkek sığınma evi yok. (K5)

Sosyal ve ailevi olarak da kadınların erkeklerden daha şanslı olduğunu söyleyen K6, bu durumu "*Ya en azından çocukları yanında, çocukları onunla beraber, yalnız değil. Bir amacı var. Çocuklarla uğraşıyor. Onları uyutuyor, kaldırıyor, yemek yediriyor işte.*

Aynı zamanda annesi, babası yanında, kardeşleri yanında. Yani zaten öyle bir hayat tercih ediyordu. Şimdi onu yaşıyor." şeklinde ifade etmektedir.

Toplumsal rollere göre yaşayan insanların, kadın ve erkek görevi olarak tanımladıkları şeyler bulunmaktadır. Bunların en başında annelik görevi olan çocuk bakmaktır (Özaydınlık 2014). Boşanmış erkeklerin ifadelerine göre erkeklerin kendilerine ve çocuklarına bakamayacaklarından dolayı, bu durumun onları yalnızlaştırdığı ve dolayısıyla kadına kıyasla daha çok zorluk yaşadıklarına dair ifadelere rastlanmıştır:

> Yani benim şahsi kanaatime göre boşanma en çok erkekleri zorluyor. Çünkü, erkek bir şekilde kendine baksa bile kendine bakamıyor. İşe gidiyor, uğraşıyor. Yani eğer boşanan erkek ailesinden (kök aile) uzakta ise yalnız kalmak zorunda kalıyor. Çünkü çocuğu alsa bakamayacak. Onunla ilgilenemeyecek yeteri kadar. Annelik görevi yapamayacak. Ama anne bir şekilde çocuk olursa kendini sıkıyor. Bir şekilde annelik, babalık yapmaya çalışıyor. Yalnız değil. En azından çocukları yanında olmuş oluyor. Bir şekilde nafaka alıyor onunla geçimini sağlıyor. Yani bu şartlarda düşünürsek benim kişisel kanaatim boşanma erkek için daha zor. (K6)

Boşanmada, yaşanan zorluklar ve mağduriyetler açısından bazı katılımcıların ısrarlı bir şekilde erkeklerin daha dezavantajlı olduğunu belirttikleri görülmüştür. Kadınların "fıtratları gereği" erkeklere oranla daha avantajlı olduğunu eklemişlerdir:

> Valla ben yani bu konuda şunu diyebilirim; bir sefer kafadan boşanmalarda tamamen erkeğin mağdur olduğu düşüncesindeyim. Ya kadındır kadın kendi fıtratı gereği birçok ev işini yapabiliyor. Ya bir erkek olarak aslında yalnızlık çok zordur. Ya işte bu ev işlerini, bu insani bahsettiğimiz birtakım işleri rayında götürmek çok zor. (K12)

Boşanma durumunda, çocukların babalarına yabancılaştırıldığını savunan K14, erkeklerin kadınlardan daha çok zorluk yaşadığına dair aşağıdaki ifadeleri kullanmaktadır:

> Efendim, boşanma durumunda, erkekler kesinlikle daha çok sorun yaşıyor. Bin çift üzerinden herhangi bir vaka örneği alın. Kaçında erkeğe velayet veriliyor? Veya EYS (*ebeveyne yabancılaştırma sendromu*) görülüyor? Kapıyı açtığınızda siz bunları duydunuz mu? Mesela ben arkadaşlarımdan bunu duyuyorum. "Anne şerefsiz geldi." Çocuğunu almaya gelen bir babaya böyle söyleniyor. Bunlarla hiç karşılaştınız mı? Veya hiçbir baba bu şekilde yani EYS dışında, hangi kadın nafakaya maruz bırakılıp ödeyemeyeceği nafaka için tazyik hapsi yattığını duydunuz? Ben bunları soruyorum yani duydunuz mu diye? Hangi kadın intiharın eşiğine geldi çocuklarımı göremiyorum diye? Hangi kadın böyle bir durum yaşarsa, polis merkezine bile gitse, elinde icra kararı olmasın sadece mahkeme kararı olsun, o çocuk nerede olursa olsun verilir? Ve hiçbir baba da bunu yapmaz. Ben böyle görüyorum yani yapan varsa da bilmiyorum ama parmak sayısını geçmez. Bakın üç madde saydım EYS'yi erkekler yaşıyor. Nafaka ödemediği için hapse erkekler yatıyor. Yaşadığı psikolojik buhranlar sebebiyle hasta olan yine

> erkeklerdir. İntiharın eşiğine gelen, canına kast edenler erkekler. Başka benim söyleyeceğim bu anlamda bu kadar. (K14)

İnsanlar gibi ilişkilerin de bir ve kendine özel olduğu söylenebilir. Bütün boşanmış erkeklerin, kadınlardan daha fazla sorun yaşadığını söylemek doğru değildir. Boşanmada, zorluk yaşamanın kişiden kişiye değiştiğini ifade eden K15, şu ifadeleri kullanmaktadır:

> Bu süreç az önce de dediğim gibi aslında her ikisi için de zor geçiyor. Tabi insandan insana, boşanma konusuna, kadına ve erkeğe göre değişiyor. En az sorun yaşayan bile aslında işin özü itibari ile hocam zorluk yaşar. (K15)

Benzer bir açıklama yapan K17 ise, bunun bir cinsiyet meselesi olmadığını, tarafların boşanma sürecinde "çirkefleştiğini", bunu yerine göre her iki tarafın da yaptığını eklemektedir.

Toplumun boşanmış erkek ve kadına bakış açısını göz önünde bulunduran K11 ise cinsiyet temelinde bu durumu "*Yani, şimdi erkek diyor hocam, mesela kadın sığınma evi var. Peki bir eşitsizlik olabilir. Her erkek kendine bakmıyor olabilir ama erkeler çoğu kadına göre biraz daha avantajlı. Hani, kendi ayakları üstünde, atıyorum mesela, hocam ben sokakta yatsam kimse bana tecavüz etmez. Hocam ama bir kadın Allah aşkına hocam, belki sabaha kadar 50 erkek tecavüz eder. Öyle değil mi?*" olarak belirtmektedir.

Katılımcıların ifadelerine göre kadınların boşanması, eğitim seviyeleri ile ilgili bir durumdur. Durumun bağlamında, eğitimsiz kadınların daha çok sorun yaşadığını ifade eden K4, bu konuda şunları ifade etmektedir:

> İhsan Bey, ben 15 senedir motosiklette kuryelik yapıyorum. 12-13 saat o işin içindeyim. Çalıştığım yerdeki boşanmış kadınlara bakıyorum; eğitimli, üniversite bitirmiş, kültürlü kadınlar evine, erkeğine bağlı insanlar. Genelde boşanmış kadınlar okula gitmemiş, eğitimsiz, mesleği olmayan kadınlardır. Boşanmış kadınlar genelde kendilerine restoranların bulaşıkhanesinde, çay ocaklarında, temizlik şirketlerinde iş arıyorlar. Bu konuda kadınlar sorun yaşıyor. Ama yine söylüyorum eğitimli ve mesleği olan kadınlar birçok şeye sahip olmalarına rağmen boşanmaya cesaret edemiyor. (K4)

Toplumun boşanmış kişilere önyargısı göz önüne alındığında, ataerkil olan Türkiye toplumunda, erkeklerin sorun yaşadığı noktada kadınların sorun yaşamaması ve damgalanmaması söz konusu olmamaktadır:

> Mesela benim de arabam var. Ama bu hafta sonu aktivitelerine sadece onun arabasıyla giderdik. O çarşıya bir yere gelir, ben oraya kadar yürürdüm. Şimdi etraftan diyorlar ki; siz ayrısınız ama görüşüyorsunuz. Senin de işine geliyor falan gibi. Burada adete şunu diyorlar hem nalına hem mıhına. Şimdi bu benim için böyle görünüyorsa, kadın için düşünsenize bu ne demek? Yani ağır bir itham. Dolayısıyla namusuyla boşanma hak ve bu pozisyonda eşiyle görüşmede en

> azından yakın çevrene ailene, oturduğun semte bunları dile getirdiğin zaman, bayan için sıkıntı olabilir. (K7)

Toplumun boşanmış kadınlara olan ön yargısını ve boşanmış kadın olarak toplum içerisinde yaşamanın zorluğunu K11 ise şu şekilde belirtmektedir:

> Yani, boşanmış erkekler valla eğer nafaka olmazsa erkekler bir şekilde ben diyorum başının çaresine bakar. Evet, bir yerde katılıyorum, kadınlara hak veriyorum mesela bir yerde empati kuruyorum. Şimdi mesela ben kadın olsaydım hakikaten biraz daha zor olurdu. Özellikle ben gördüğüm için. Niye mesela? Çünkü hocam dul kadından toplum faydalanmak istiyor? Mesela nasıl faydalanmak istiyor? Atıyorum duldur mesela, hani cinsel ihtiyaçlarını kullanmak istiyorlar şimdi etrafında dolanan erkekler. E ben Mardin'de de çok gördüm, Diyarbakır'da buralarda, batıda yani zaten haddi hesabı yok bu tür şeyler yaşanıyor zaten biliyorsunuz. (K11)

Toplum içerisinde boşanmış kadın olmanın zor olduğunu söyleyen bir diğer katılımcı olan K13 ise şunları eklemektedir:

> Ben doğu vilayetinde yaşıyorum. Buradaki gelenekler bizi çok etkiliyor. Arada çocuk var. Çocuğa rağmen ilişkiyi sürdürün, kimse isteyerek ilişkiye devam etmiyor. Çocuk için sabredin, devam edin gibisinden çıkışlar oluyor. Bu anlamda kadın buna daha çok maruz kalıyor. Burada eğri oturup doğruyu konuşmak gerekiyor. Bir kadın için boşanmış olmak, toplumun baskısı daha başkadır. Yasalarımızda bunu gözetir. Yani bir toplum baskısı, doğu gibi bir vilayette kadınlar için daha fazladır. Bu batıda da böyledir. Bir bayan için toplum baskısının boşanma aşamasında daha fazla olduğunu söyleyebilirim. (K13)

Boşanmış kadının tekrardan bir ilişki yaşaması ve yeni bir hayat kurması erkek kadar kolay olmayabilir. Nitekim, toplum olarak kadının kendisini çocuklarına adaması beklenen bir durumdur. Bu konuda, doğu kültürü ile büyümüş olan Bingöllü berber K12, şunları ifade etmektedir:

> Sen şimdi diyebilirsin senin biriyle ilişkin var. Düşünüyorsun evliliği. Kadının neden olmasın falan gibi. Ben bunu doğrusu çocuklarımla da paylaştım. Hani bu evlilikle birlikte (eski karısının yeniden evlenmesi), evlendiğinde evet yadırgamıştım. Çok sonra evlendikten sonra ben bunu duydum. Kızıma dedim, kızımın adı Ayşe, 15 yaşında şu an, ya dedim; ben bunu daha önce duymamıştım. Nereden icabet etti falan filan? Yani dedim evlilik onun neyineydi? Gelmiş kırk yaşına. Yani dedim Ayşe senin annen hata yaptı. Niye evlendi ki? Ha bi erkek evlense eyvallah neden çünkü bir erkek, erkek olması hasebiyle, yani kendi işlerini belli bir yaştan sonra yapamaz. Erkektir. Ütü yapamaz, çamaşır yıkayamaz. İşte sofra ile yemekle şununla bununla ev işleri, ihtiyaçları vesaire, ya bunları yapamaz ama bi kadın bunları yapabilir. (K12)

Kadınların kendi ailelerinden gördükleri baskı yüzünden boşanmak zorunda kalabildikleri, bu durumda kadınların da sorun yaşadığını ifade eden K11, bunu şu şekilde aktarmaktadır:

> Ya karın da rezil, perişan oluyor. Kadının zaten psikolojisi boşanma sürecinde psikolojisi çok bozuldu. Kadın böyle anormalleşmeye şeyine girdi. O da nedir? Ailesi yüzünden. Ailesi paranın peşine verdi, kendi kızını kullandı. E kadın da ne yaptı mesela onlarla iş birliği yaptı. Kadın hep kendi hayatını mahvetti. Hep ailesi de kendi kızının hayatını mahvetti. Yani maalesef trajik bir durum yaşandı. (K11)

Bunların yanı sıra boşanmaların pek çoğunda, taraflar birbirlerine düşmanca duygular beslemekte ve düşmanca davranışlarda bulunabilmektedirler. Ancak bazı katılımcılar, bunun olmaması gerektiğini aşağıdaki ifadelerinde belirtmişlerdir:

> Yani hocam, bazen bizler yaşasak da hocam, hani vicdanımızı kaybetmememiz lazım. Hani kadın da olsa. Hani onlara karşı empati, insani davranmamız lazım. (K3)

> …Bursa'da bir baba düşünün ki hüngür hüngür ağlamıştır. Çocuğumdan uzaklaştırma almış. O kadar özlemiş o kadar özlemiş ki. Plan kuruyor, tamam mı? Diyor ki gece yarısı, apartmanın boşluğundan, çatının anahtarı var. Çatıya çıkarım. Bir saat çıkarım 5. katta yaşıyor bu. Balkona inerim, gizli gizli girerim çocuğumu izlerim. Tekrar da aynı yoldan giderim. Çakıldı yere öldü. Aynısı Batman'da da yaşandı, Diyarbakır'da da yaşandı. Bu hale düştük, erkekler ama bu demek değildir kadınlara düşman mı ya olur mu öyle şey ya annemiz kadın, kızımız kadın. Olur mu öyle şey? (K16)

Bireysel yaşanan olayların, bazen kadın düşmanlığını da beraberinde getirebildiği görülmektedir:

> Şey hani bütün kadınlardan nefret ediyom şeklinde bi şey demiyorum. Ama son derece önyargılı şekilde yorumlar yazan, kadınlardan nefret ettikleri belli olan dünya kadar benim tanıdığım insanlar var medya ortamında. (K8)

Evden uzaklaştırılma

Boşanma sürecinde ve boşanma sonrasında yaşanan zorluklar göz önüne alındığında, katılımcıların ifadelerine göre erkeklerin evden veya eşinden uzaklaştırılmaları da yaşanan önemli zorluklar arasına girmektedir. Erkeğin uzaklaştırılmasını eleştiren katılımcılar, çoğu zaman bunun yersiz bir uygulama olduğunu ve sadece kadınların beyanlarının geçerli olmasının, uzaklaştırılma için eksik bir uygulama olduğunu savunmaktadırlar:

> Ya bakın yasal süreç demek ya şimdi anayasa mahkemesi diyor ki, evden uzaklaştırmaları verilirken, şöyle ben bunu istemiyorum, dediği zaman onu istemiyor. Mesela benim dava hâkimim 4. Daire'ye bakan zat, gazete ve şeye karar verdi. Bir apartman da ki bir kadın ben bu apartmandaki hakları istiyorum, ben onları istemiyorum. Bizim hâkim de benim hâkimdi o. Bütün apartmana uzaklaştırma verdi. Şimdi böyle bir saçmalık olabilir mi? 5. Daireye gittiler. O da reddettiler temyizi. Ceza veriyor. Bana da verdi, ben de şey yapmıştım. Yani, şöyle saçma bir yasa olur mu? Anayasa Mahkemesi'ne gidiyorsunuz. Anayasa Mahkemesi diyor ki kardeşim koruma kararları gerekçeli olur. Koruma kararları teklif kararları gerekçesiz olamaz. Anayasa Mahkemesi kararları bağlayıcı mıdır ya? Ama bütün mahkemeler gerekçe göstermeden uzaklaştırma kararı veriyorlar.

> Tedbir kararıdır. Nasıl oluyor bu iş? Ya şunu söylüyorum. Böyle bir saçmalık, böyle bir zulüm olur mu? Yani genele bakarak nasıl beni mahkûm edersiniz. (K16)

Aldıkları uzaklaştırmalara dair K5, aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

> En kötü şey de bu; hocam üç ayda bir, dört ayda bir ne yapıyorlar, biliyon mu? Uzaklaştırma kararı alıyorlar. Ya ben kadının yüzünü unutmuşum. 8 yıldır artık görmüyorum. 2 yıldır da başka birisi ile yaşıyorum. Ya kadının yüzünü unutmuşum. Hala bana uzaklaştırma veriyorlar. (K5)

Kendine veya karşı tarafa zarar verme

Boşanma ile intihar ve(ya) karşıdakine zarar verme yan yana gelen kavramlardır (Aksu 2018). Bu durum boşanmanın ortaya çıkardığı karmaşa ile doğrudan ilgilidir. Evden uzaklaştırılma durumlarında görüldüğü üzere taraflardan biri ya kendine ya da karşı tarafa zarar verebilmektedir. Bu konuda yazar olan ve bu durumları kitaplarında anlattığını ifade eden K16, şunları ifade etmektedir:

> Bakın, Antalya'da olduğu için veriyorum örneği, 3,5 yıl önceydi. Benim tanıdığım 3 kişi intihar etti. Tanıyordum ben bu insanları. 3 kişi ve ben iki kitabımı da xxx de yyy de ona adadım ben. Benim iş arkadaşımdı ya, çocuklarını göstermediler, göstermediler. En son bıçağı karnına dayadı. Kıydı canına ya. Antalya'da bir babamız evden uzaklaştırma alıyor. Sonra ihlal ediyor, bir şey yapmıyor ama. Nafakayı ödeyemiyor, özür dilerim, peşine de. Zaten işten atıldığı için aile sistemi bozuluyor. Sonra atıyorlar nafakayı ödeyemediği için. Çıktıktan sonra ne yapıyor biliyor musunuz? Kapıya, yine geliyor eve. Kapıyı çalıp hanımıyla kızı açıyor şikâyet etmiş çünkü bir tokat ona atıyor, bir tokat da ona atıyor. Sonra dönüyor gidiyor. Başka da bir şey yapmıyor. Sonra dönüyor, gidiyor. Sonra polisi arıyorlar, polis geliyor. Nerde falan, apartman boşluğuna asmış kendini. (K16)

Boşanmanın ne tür sorunlara sebep olduğuna dair görüşülen kişilerden K10, sürecin zorluğuna ve yıpratıcılığına binaen intihar etmeyi planladığını aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Bir gün Facebook'a bir yazı yazdım, ben aynı zamanda şairim dostum, ama o yazıdan sonra intihar edecem… Neyse abi bir yazı yazdım, hatırlamıyorum, bir arkadaş anlamış ki bu adam göçmüş gidiyor. 6. Katta oturuyorum dedim ki buradan aşağı atlarsam ölür müyüm? Onu hesaplıyorum. Silah yok, bir şey yok. Nasıl öldüreyim kendimi, abi ilaç hiç denemedim, kafa üstü atsam kendimi. (K10)

Yalnızlık ve dışlanma

Erkek olarak boşanmanın deneyimlenmesi ve bu deneyim içerisinde hangi sorunların yaşandığına dair katılımcıların ifadelerine göre toplum ve sosyal çevreden dışlanmakla beraber yalnızlığın da önemli bir problem olduğu görülmüştür. Bu konuda K13, yaşadığı hisleri aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Evet bu biraz duygusal dünyaya temas eden bir şey. Boşanmış insanların en temel de yaşadığı şey, derin bir yalnızlık duygusu. Bir erkeğin tek başına hayatını idame

> ettirmesi zor oluyor. Hayatınız bağımlı hale geliyor işte temizlikten tutun, kişisel ihtiyaçlarınıza kadar bunları yapmakta zorlanıyorsunuz. Bunun dışında hani sosyalite de bir eksilme olmuyor ama o derin bir boşluk. Her şeyden önce yaşadığınız hisler, derin bir boşluk, yalnızlık duygusu. Dediğim gibi bireysel ihtiyaçlarınızı karşılamada yaşadığınız çeşitli zorluklar, bunları yaşıyorsunuz yani. (K13)

Boşanma sürecinde yaşanan yalnızlık ve dışlanma, boşanan kişi için çevresine kendini anlatamama ve sesini duyuramamayı da beraberinde getirebilmektedir:

> Bütün etrafımdakiler bana cani gibi bakıyor, bu manyak ne diyor (kendine gülüyor). Kimse anlamıyor. Ya abi rüyada haykırıyormuşsun gibi, kimse duymuyor seni. Kimse duymuyor, sadece kim yaşadıysa o biliyor. Rüya gibi bir şey. (K10)

Yalnızlık, kimi zaman öğrenilmiş cinsiyet rollerinin çatışmasından dolayı zorlaşabilmektedir. Çünkü diğer eşin varlığında kişiler toplumsal olarak kendilerine biçilen rolleri daha rahat oynamaktadırlar. Ve taraflardan birinin aile birliğinden çekilmesi diğer tarafın gerektiğinde her iki rolün sorumluluk ve yükümlülüklerini alabilmektedir:

> Ben bir erkek olarak daha önce yapmadığım ya da çoook nadiren yaptığım şeyler, yani işte soframı ben sermeye çalışırım. Annem şey olmasın diye ben kaldırırım. Sabah kalkarım yatağımı toplamak zorunda kalırım. Yani giyim kuşam konusunda sıkıntılar. Ben ütüyle halen çok barışık değilim. O yüzden bazen ütüsüz çarşıya, işime gitmek bazen bana sıkıntı olabilir. Ya bir erkek olarak aslında yalnızlık çok zordur. Ya işte bu ev işlerini, bu insani bahsettiğimiz birtakım işleri rayında götürmek çok zor. (K12)

Cinsiyet rolleri, bir noktada erkeği ve kadını birbirine bağımlı hale getirebilmektedir. Erkeklerin kadınlar olmadan ayakta kalamayacağını K6, aşağıdaki sözlerle ifade etmektedir:

> Yani erkek kadına muhtaçtır çoğu zaman. Kadın erkek gibi değildir. Kadın bir şekilde ayakta kalır. Ama erkek de kalır fakat kadın kadar güçlü olduğunu düşünmüyorum. Erkek de ayakta kalıyor. Bir şekilde hayat devam ediyor, sonuçta kendini salacak değil. Ama o boşluk doldurulmaz işte. Bir kadına ihtiyaç duyar bir erkek. (K6)

Boşanmanın ayıp olarak görülmesi, boşanmış kişiyi (erkeği) toplumun dışına ittiğini ve yalnızlaştırdığını ifade eden K13 ise şunları eklemektedir:

> …çok çok çok. Başta dışlama başlıyor. İşte yalnız bırakılma şeyleri başlıyor. Kimse sizin yanınızda durmuyor, kimse sizin aldığınız kararlara destek olmuyor. Ve bir tepki de var, ya işte ayıplama var, reddetme var. Yani aileniz sizi reddediyor, çevreniz sizi reddediyor. O şeyleri çok yaşadım, inanılmaz yaşadım yani. (K13)

Katılımcılar arasında kendisini en çok yalnızlığın zorladığını söyleyen K6, bundan kurtulabilmek için tekrar evlenmenin gerekli olduğunu "*Temel zorluk yalnızlık. Yalnızlık olmasa ben tekrar önüme baksam, kabullenmiş olurum. Bu sefer de yeni bir hayat kurmaya çalışırım. Yine bir evlilik olmuş olacak. Böyle bir denklem var, bir çıkmaz*." sözleri ile açıklamaktadır.

Boşanmış erkeğin toplum tarafından yalnızlık ve dışlanma ile cezalandırıldığı K9'un ifadelerinden anlaşılmaktadır:

> Toplumda taşıdığım statümü kaybettim. Bir gün önce önümde ceket iliklenen bir memurken, ikinci gün asla toplumda istenilmeyen bir parazit gibi görüldüm. Dışlandım, hakir görüldüm, dalga geçildim. Meslekte dahi ihraca sürüklendim. Yani ilaca sürüklendik, psikolojik terapi ona buna. Bu arada üzerime zimmetli silahım çalındı, değerli eşyalarım çalındı tabi bu ruh halimle, insanın dalgınlığına gidiyor. (K9)

Alışılmış düzenin dışına çıkmak

Boşanmış erkeklerin zorlandığı başka bir durum ise alışkanlıklarının dışına çıkmaktır. Önceki aile ortamı, çocukların olması, eşin varlığı gibi etmenler ortadan kalkınca ve kişinin kendi yalnızlığı ile baş başa kalması, zorlayıcı bir unsur olabilmektedir:

> Yani şöyle evliyken bir sistemim, düzenim vardı. En geç bir de yatardım yahut bir buçukta yatardım. Hafta sonları belki biraz geç yatardım 2 3 gibi. Ama mutlaka eşimin yanına yatardım. Işığı kapatır uyurdum yani. Ama boşandıktan sonra eskisi gibi geceleri uyuyamadığımı fark ettim yani. Işığı kapatıp yatağa girmek biraz garip geliyor yani. O yüzden biraz daha sabahları uyuyorsun. Erken kalkıyorsun bazen. Gün içerisinde arada uyuyorsun falan. Bir düzen bozukluğu yaşadım diyebilirim o konuda. Özellikle gece uykusu noktasında maalesef şu an ciddi bir problem yaşıyorum. (K2)

Alışılmış düzenin dışına çıkmak, değişim ile ilgilidir. Değişim ise kolay kolay istenen bir durum değildir. Alışılmış düzenin dışına çıkmanın ve yalnızlık ile karşı karşıya gelmenin nasıl bir şey olduğunu anlatan bazı katılımcıların deneyimleri aşağıda verilmiştir:

> Tabi düzenin değişiyor. Bi kere artık her şeyi tek başına yapmaya başlıyorsun. Eskiden olduğu gibi bu da bir açıdan iyi bir açıdan kötüydü. Çünkü artık evliliğin psikolojik baskısına kalmıyordum. Ama tabi yalnızlık artık her yanıma dolmaya başlamıştı. Düzen bozuldu. O dönem daha fazla uyudum daha az yemek yedim. Yatış kalkış saatlerim değişti. Motivasyonum çok düştü derste öğrencilerime karşı verimli değildim. Yani mecburen yeni bir hayata başlamak zorunda kalıyorsunuz.

> Az önce dediğim gibi rutinim değişti. Sabaha kadar ayaktayım, gün içinde uyuyorum falan. Yemek neredeyse yemiyordum. (K15)

> Evet ben boşandığımda biraz kaygılı oldum. Yani bilmiyorum hani ne derler ona sudan çıkmış balık mı? Yani neticede 15 yıllık evlilikten sonra etrafında çocuk yok, evinde tek yaşıyorsun, odanda yalnız kalıyorsun. İlk zamanlar gerçekten çok sıkıntılı. Yani tek başınasın ya, hani evde annen de olsa, birileri de olsa teksin yani, o psikolojiyi atlatmak epey zor olabiliyor. Hele bide eğer duygusal isen kaygıların çok çok daha fazla seni alıp götürebilir. Belki biraz fazla vidaları da kırabilirsin o derece. (K12)

Alışılmış düzenin dışına çıkmanın yanı sıra bazen tekrar büyük ailenin (kök aile) yanına dönmenin zorluğu ve yaşanılan boşluk hissinin nasıl bir şey olduğunu ve bununla nasıl baş ettiğini K18, "*Ya tabii ki bir boşluk oluyor insanın hayatında. Şimdi, bir boşluk oldu. Büyük bir boşluk oldu. Yani kendine yanlış bakıyorsunuz. Eviniz yok. Tekrar anne-babayla yaşıyorsunuz. Tekrar baştan her şey oluyor. Ya tabii ki boş, ha çocuklar olmasaydı da atıp, kendimi öldürseydim, intihar etseydim diyorsunuz. Onu bile düşünüyorsunuz yani*." olarak açıklamaktadır.

Aile yok oluyor

Boşanmanın açtığı sorunlar bireysel olabildiği gibi toplumsal da olabilmektedir. Toplumun temel kurumu olan aile birliğinin sarsılması, toplumsal problemleri de beraberinde getirebilmektedir. Son yıllarda uygulanan yasalar ve yaptırımlarla aile yapısının bozulmasının amaçlandığını ifade eden K16, bu konuya dair düşüncelerini aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Diyo ki kapitalizmin son prensi diyo bekârlar diyo ya. Kapitalizmin son prensi bekârlar diyo ya. Niye diyo biliyor musunuz? Çünkü her, çünkü dört kişinin yaşadığı evde tek buzdolabı değil, dört ayrı buzdolabı olur. Bu bir sistem meselesi. (K16)

4.2.2.3. Çocuklara dair yaşanan deneyimler

Çalışmanın önemli temalarından biri de boşanmış erkeklerin çocuklarına dair deneyimlerinin yer aldığı bu kısımdır. Boşanmanın, baba ve çocuk ilişkisine nasıl yansıdığı, velayete dair yaşanan deneyimler, boşanmış erkeklerin babalık pratikleri, boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri gibi konular işlenmiştir.

Çocuklarını görememe

Boşanmış erkeklerin yaşadıkları temel problemlerin başında çocuklarını görememe durumu gelmektedir. Bu konuda görüşülen erkeklerin pek çoğu, çocuğu ile görüşemediğini belirtmiştir. Çocuklarını göremeyen babaların neler hissettiklerine dair aşağıda bazı örnekler verilmiştir:

> Çocuklarımı çok özlüyorum. Yani ara sıra çok derinden vuruyor. Yani gerçekten çok kötü yapıyor. Hani erkekler ağlamaz diyorlar ya, öyle de bir ağlar ki yani bilmiyorum yani. (K16)

> Tabi çocuğumu göremiyorum onu çok özlüyorum. Mesela gece odasına gittiğimde onu orada göremeyince gözlerim dolar. Yanımda büyümesini çok istiyordum. Bu anlamda çok acı çekiyorum. (K14)

Çocuklarının gösterilmemesinin kendisinde ne tür hisler uyandırdığını K5 "*Hocam iki çocuğuma da kurban olurum ya ne demek ya nasıl ben ne geceler ağladım onlar için, hala duygulanıyorum yemin ederim. Ne demek ya özlenmez mi? İnsanın evladı. Gece üçlere dörtlere kadar onları hastaneye götürdüm, bekledim başlarında, yapmayın hocam ya. İnsan özlemez mi? Ama ne yapalım hocam göstermiyor.*" sözleri ile açıklarken bu durumun devamında, çocuğunun gösterilmemesinden ötürü bazı boşanmış erkeklerin karşı tarafa zarar verdiğini eklemektedir.

Bir başka katılımcı olan K2 ise çocuğunu görememesini aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:

> Ben iki yıldan beridir çocuğumla görüştürülmedim. Bununla ilgili ben sosyal medyada 1 canlı yayın paylaşıp 10 dakikalık bir video paylaştım. Beni tehdit ediyor şantaj ediyor bilmem ne diye, bana 3 ayda uzaklaştırma aldırdı. Yani 2 yıldan beridir ben çocuğumun yüzünü dahi göremiyorum… Yani o 3 yaşındaki tam anne baba sevgisine, şefkatine muhtaç bir çocuğumu benden ayırdılar. (K2)

Çocuğuna yönelik cinsel istismar iftirasına uğradığını söyleyen K7, çocuğu ile görüşmemesini aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Çocuğa karşı cinsel istismar iftirasına uğradım. Dört senedir hiç görmüyorum. Şöyle etkiliyor öncelikle benim iyi mi kötü mü niyetli olduğumu anlayamıyorlar. Çünkü bu işi yaşamayan, bu işi bilemez. Ben de şunu söylüyorum. Mesela ben dört yıldır bu çocuğu hiç görmedim. Ondan öncede 19 kez icra ile gördüğüm yani altı senedir bu kadar görüştüğüm bir çocuktan bahsediyorum. (K7)

Katılımcıların ifadelerine göre çocuklarının kendilerine gösterilmemesi için karşı tarafın bazen farklı yollar izlediği öğrenilmiştir. Bu noktada çocuğunu darp ettiği iddiası ile suçlanan K5, şunları ifade etmektedir:

> Çocuğumu beş sene boyunca görmemişim. Yani bu çocuğu kaçırıyor durmadan. Göstermemek için elinden gelen her şeyi yapıyor ve beş sene sonra bir gün alıyorum. Bak bir gün, alıyorum bir gece bende kalıyor, ertesi gün gidiyorum teslim ediyorum. Çocuğa darp raporu düzenliyorlar. Şimdi iki çocuğu da darp etti diye şey yapıyorlar. Elimde bir dünya fotoğraf var, teslim etmeden önce 3 saat öncesine kadar. Videolar var, fotoğraflar var. Bak bunları sunuyorum mahkemeye, bak bunları video sunuyorum. Akşam vurdu diyor çocuk, öğleden sonrasının videosu var bende, çocuğun diyor kafasının şurasında ekimoz oluşmuş. Bak bu bölgede, bak videoda böyle bir şey yok ama mahkeme bana inanmıyor ya. (K5)

Çocuğuna cinsel istismar iddiası ile yargılanan bir diğer katılımcı olan K10 ise çocuğunun süreç içerisinde nasıl kullanıldığını ve babaya gösterilmemesi için nelere başvurulduğunu şöyle açıklamaktadır:

> Abi benim anladığım şu muhtemelen bunlar doktora gidiyorlar. Doktor işte ilgili bölgede sıfır üç santimlik bir yara tespit ediyor. Raporlardan okuyorum bunu, sonradan geldi. Muhtemelen burası ihtimal bunu çocuk söylemiyor. Muhtemelen diyorlar ki ne oldu? O da diyor, ben bilmiyorum dün gece çocuk babasındaydı. Haliyle apar topar devreye kim giriyor. Savcılık giriyor, zanlı belli. Rapor mu rapor aha. Sen şimdi diyeceksin ki hocam bu işler bu kadar kolay değil. Raporda diyor ki kızın ön bölgesinde 0.3 veya 0.7 santim bir çizik var. Gösteririm raporu sana. Çocuk diyor ki babacım doktorun yanına girerken, muhtemelen bu doktor değil pedagog veya savcı, baktım ki annem yanımda değil, dört buçuk yaşında bunu söylerken ve beyanı aynen şöyle atarım WhatsApp'tan şimdi; ben babamdan merhameti öğrendim, babam bana sevgiyi öğretir, inanları sevmeyi ben babamdan öğrendim. Babam benim popişimi memişimi ellemedi. Babam benim banyomu yaptırır, kolumu, saçımı yıkar ama popişime geldiği zaman derki kızım burası sadece sana ait. Buraya sadece sen dokunabilirsin ve burayı sadece sen yıkayabilirsin. Babada olsa anne de olsa burayı yıkayamaz. Der kapıyı çeker, ben temizliğimi yaparım, kıyafetimi giyince babam gelir beni durular. Aynen böyle detaylı anlatıyor çocuk. Çocuğum çok zeki, çocuğum tuzağı görmüş. Babasını ateşten almış. Ama hangi çocuk bunu yapabilir dostum… Derken çocuğun beyanı da şey olunca, anne de diyor ki biz zaten babadan böyle bir şey beklemiyorduk ve dosya kapanıyor. Yani tiyatro bitiyor. (K10)

Çocuğunu görememenin bir baba için duygusal anlamda sorunlara yol açtığı anlaşılmakla beraber, babasız büyüyen çocukların toplum için bir risk oluşturduğunu K17, aşağıdaki şekilde belirtmektedir:

> Kadın isterse çocuğu silah olarak koz haline getirebiliyor. Mevcut, özellikle son 20 yıl içerisinde yapılmış kanunlar, imzalanmış sözleşmeler tamamı bırakın aileyi korumayı, aile bütünlüğünü korumak bir yana, resmen aile parçalanması, çocukların suça teşvik edilmesi, küçük yaşta çocukların suça karışma oranı, her şeyi etkiliyor. Çocuğunu göremeyen bir baba kendi kültürü, kendi inancı, manevi değerlerini ona veremiyor. (K17)

Çocukların gösterilmemesi bazı durumlarda babaların kendilerine zarar vermesine de neden olabilmektedir:

> Keza ben az önce WhatsApp gruplarından birinde denk geldim. Zonguldak'ta dün gece on iki sıralarında bir belediyede çalışan bir beyefendi üç çocuğunu göremediği için mesela karısı için ya ben onunla görüşmek istemiyorum ama çocuklarımla görüşmek istiyorum. Bana çocuklarımı gösterin diye intiharın eşiğine geldi işte. Kolunu doğradı bacağını doğradı. Bu tür şeyler var. (K14)

Bazı durumlarda çocukların gösterilmemesi, bir vazgeçişi de beraberinde getirebilmektedir. Bu konuda Türkiye'de ünlü olan bir insanın hayatından örnek veren K13, bu durumu " *Müge Anlı'yı bilirsiniz, 15 yıldır çocuğunu göstermiyor eşine, eski gazetecidir o. Adam cumhurbaşkanına 2 defa mektup yazdı ya. Kocası da gazeteci. Yeter*

dedi ya. Göremiyor. Bıraktı peşini. Yani, sorun değil midir bu çocuğunu görememek." şeklinde açıklamaktadır.

Velayetin kendilerinde olduğunu ifade eden bazı katılımcılar, çocukların anneleri ile görüşmek istediklerini belirtmişlerdir. Çocuklarının velayetinin anlaşmalı olarak kendine verildiğini belirten K4, çocuklarının anneleri ile görüşmelerini şu şekilde açıklamaktadır:

> Normal şartlarda benim yerimde başkası olsaydı görüştürmezdi ama ben engel olmuyorum. Ben ona desem mahkemenin belirlemiş olduğu günlerde geleceksin o günlerde gelemez çünkü çalışıyor, izin alamaz. Ben ona diyorum ne zaman müsaitsen gel götürüp gezdir akşam geri getir. Yani görüşmesine engel olmuyorum çocuklarımın ruh sağlığı açısından dolayı. (K4)

Velayetin kendinde olduğunu belirten bir başka katılımcı olan K11 ise anne ile çocuğunun görüşmesini ısrarla istediğini aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Çocuk bende şu an. Zaten yaklaşık 1,5 yıldan beri çocuk bende. Şu an babasının yanında, benim yanımda duruyor. Yani kadın şu an velayeti bana verdi. Bir gün gelip bile çocuğu görmemiş. Bak bir gün dahi ya. Bak ben dilekçe yazıyorum bak kadına diyorum, çocuğu görsün diyorum. Onlar bana 2 yıl göstermedi. Bak o kadar kin ve nefretle aldılar çocuğumu. Para aracılığı kullandılar çocuğumu, maddi kazanç olarak çocuğumu kullandılar. Ben diyorum ki, kadın annesidir diyorum, kadın çocuğunu görsün diyorum. Bu bir insanlıktır. Yani hani kadını bırak o çocuğa yaptığın en büyük kötülüktür ya. Bir çocuğu annesini görmemesi bile o çocuk için çok kötüdür. Ben kaç tane dilekçe yazdım. Çocuğun annesini görmesi için yani. Yani isterse gitmesin, konuşmasın, diyalog kurmasın, yeter ki çocuğunu görsün ya. O çocuk yani annesini tanısın ya. Kaybetmesin yani, uzaklaşmasın mesela. Kadın gelmiyor tek bir gün bile bir saat, bir dakika bile kadın çocuğunu görmek için gelmiyor (K11)

Çocuğun koz olarak kullanılması

Çocuğunu görememe deneyimleri, kişilerin özelinde değişebilmektedir. Katılımcıların ifadelerine göre çocuk kimi zaman babaya karşı bir koz olarak kullanılırken kimi zaman babayı "süründürmek" için gösterilmemektedir:

> Ondan sonra çocuğumu götürdü. Çocuğumu götürdü, 2 yıl boyunca çocuğumu bana göstermedi. Şantaj yaptı, benim kaynanamın ses kaydını aldım. Kaynanam bana diyor ki 100 milyar parayı getir, hesabımıza yatır diyor, diyor ben çocuğunu sana vereyim… Benim çocuğumu bana satıyor. Ya böyle bir kader olabilir mi, böyle bir mantık? Yani nasıl böyle pislik insanlar var ya? (K11)

Bazı katılımcıların ifadelerine göre çocuk anne tarafından babaya karşı bir silah olarak kullanılmaktadır:

> Aynı çocuğu zamanında silah olarak kullanıyor, ekonomik anlamda, duygusal psikolojik anlamda, babaya karşı koz olarak kullanmış, sömürü aracı olmuş. Yani normal bir ailenin gücünün yettiği oranda çocuğunu okula gönderme hakkı vardır,

> imkânı vardır. Kadın diyor ki ben çocuğumu özel okula gönderecem. Nafaka davası açıyor. Sen evli olsaydın sen çocuğunu özel okula mı gönderecektin, senin gücün belli. Örneğin asgari ücretle çalışan bir baba çocuğunu bu ülke de koleje gönderebilir mi? Ama kadın diyor ki ben çocuğumu koleje gönderecem, özel okula gönderecem. (K9)

Babalık pratikleri

Katılımcıların deneyimlerine göre çocukları ile hiç görüşemedikleri için babalık pratiklerini yerine getiremeyenler, kısıtlı zamanlarda babalık yapanlar, online olarak babalık yapanlar gibi farklı babalık pratiklerinin olduğu görülmüştür. Eski babalık deneyiminin şimdiki ile farklılaşmasını K5, aşağıdaki şekilde özetlemektedir:

> …hocam iki çocuğuma da kurban olurum ya ne demek ya nasıl ben ne geceler ağladım onlar için, hala duygulanıyorum yemin ederim, ne demek ya özlenmez mi? İnsanın evladı ya gece üçlere dörtlere kadar onları hastaneye götürdüm, bekledim başlarında, yapmayın hocam ya. İnsan özlemez mi? Ama ne yapalım hocam göstermiyor. (K5)

Boşanma, insanların hayatını değiştirdiği gibi ebeveyn çocuk ilişkisini de değiştirmektedir. Bunun pratikte yaşanması bazen kırgınlık ve yeni sorunları da beraberinde getirmektedir:

> Yaşadığım zorluklardan biri de çocuğun ebeveyne yabancılaşmasıdır. En önemlisi de çocuğumu eve bıraktığım zaman beni neden bırakıyorsun? Şimdi 4 yaşındaki çocuğa nasıl anlatayım sadece 7 saatlik bir zaman dilimine sahip olduğumuzu. Bu zulmü çocuklara yaşatmaya kimin ne hakkı var. Bir oy kaygısı için bu yapılabilir mi? Geçen gün bir vekilimiz konuştu, bir seçimin nabzına göre tekrar mevcut yargı paketini değerlendireceğiz dedi. Böyle bir şey var mı? Bu çocuğa kimim böyle yapmaya hakkı var soruyorum size. Çocuğu aldığım zaman bir saat benimle konuşmuyor, bir saatte giderken üzüldüğü için konuşmuyor, geriye kalıyor beş saat orada da hadi oğlum, hadi canım oğlum söyleye söyleye bir bakmışsınız zaman bitmiş. (K14)

Boşanan ailelerde, çocuk-baba veya çocuk-anne ilişkileri çoğu zaman eskisi gibi olmamaktadır. Eşlerin ayrılması, bazen farklı şehirler de yaşamaları ve bazen görüşmek istememeleri çocuk ile uzak kalan ebeveynin ilişkisini değiştirebilmektedir. Çocukları ile babalık deneyimi ve ilişkisini telefon üzerinden sürdürdüğünü K6, aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

> 3-4 günde bir, bazen haftada bir, bazen 10 günde bir sadece görüntülü görüşebiliyorum. Ne kadar babalık yapabilirsek tabii ki (acı tebessüm ediyor). (K6)

Boşanmalarda çocuk ve baba arasındaki ilişkiler bazen kopabildiği gibi bazen sanal bir hâle de bürünebilmektedir:

> Kızım geçen gün fotoğrafımı beğendi. İnstagram'ımı da kapattım. İki fotoğrafımı beğendi. Ben de hemen mesaj yazdım. Kızım dedim bak benim adresim şu, bir

> kere daha tekrarlıyorum. Ben babanızım farkında değilsiniz ama ben size kin duymuyorum, öfke de duymuyorum. Beni görmek istiyorsanız buraya gelin. Öyle iki fotoğraf beğenmekle olmaz dedim ya. Dedim gelin beni görün. (K16)

Eskisi gibi olmasa da bazı durumlarda baba ve çocuk ilişkisi deneyim ve pratikleri açısından iyi şekilde devam edebilmektedir. K10'nun çocuğu ile olan ilişkisi bu konuyu biraz anlaşılır kılmaktadır:

> Kızım mutlu, ders çalışıyoruz bazen, kızım 1. sınıfa gidiyor, WhatsApp'tan her gün bunu yapıyoruz. Yani çocuk, evlat platformunun adı bile oydu. Derdimiz buydu yani. Hamdolsun şimdi iyiyim acılar geçecek. (K10)

Ailenin bir arada olamaması, ebeveyn rollerine ve sorumluluklarına yansımaktadır. Uzakta olan çocuğa ekonomik olarak destek olmak da bir çeşit babalık pratiği olarak sunulmuştur:

> Şimdi evet o çocuklara daha güzel bir ekonomik çerçevede yaşatmak adına, böyle bir gayret içerisine girdim. O baba boşluğunu para ile kapatmaya çalışıyorsun. Ama tabi ne kadar mümkün oluyor bu. (K12)

Boşanmalar çoğu zaman çiftlerin ve çocukların hayatını değiştirmektedir. Özetle eskiyle kıyaslandığında, bu durumu yaşayanların neredeyse hepsinin hayatında bir değişiklik yaşanmıştır. Bu ilişkilerde de böyledir. Fakat bazen durumun değişmediğine yönelik örneklerde görülmektedir:

> Her an görüşebilirim yani, onda sorunum yok. Engel olmuyor çünkü işine geliyor. Kendi gönderebiliyor bazen. Gece mesela bir yere gidecek bu. Kendi gönderiyor. Gidin babanızda kalın diyor. İşine geliyor biraz. Şimdi, çocuklar bana çok düşkün. Annelerinden daha fazla demiyim ama beni dinliyorlar. Allah'a şükür çocuklarım efendi. (K18)

Velayet sorunsalı

Evliliklerin bitiminde en çok sorun yaşanılan konulardan biri olan velayet meselesi hakkında katılımcıların görüşleri incelenmiştir. Bu bağlamda, boşanmış erkeklerin söylemlerine göre velayetlerin neredeyse tamamının anneye verildiği ve hukukçuların kadınlardan yana taraf aldığı gibi veriler elde edilmiştir.

Velayet konusunda Türkiye'de erkeklere çocukların verilmediğini, genellikle kadınlara verildiğini K5, şu şekilde açıklamaktadır:

> Hocam ben çocukları istiyorum, karşı taraf normalde göstermiyor. Zaten yüzde doksan dokuz kadına veriyorlar, 95 diyorlar da 99 o. 2013'ten beri çocuklarımı göremiyorum. (K5)

Velayetin hemen her koşulda kadına verildiğini anlatan bazı katılımcıların görüşleri aşağıda verilmiştir:

> Yani ben bu evlilik yürümeyince 480 saat çocuk bakım eğitimi aldım. Yani velayeti almaya hazırlanıyordum. Ama kadın velayeti vermek istemediği taktirde alabilmiş bir erkek yok. Şimdi ben velayeti almak için herhangi bir problem çıkartmadım. Velayette anneye yakışır dedim. Baba da ona yardım edecek. Şimdi ben böyle bakarken olaya tabi ki hâkim de velayeti anneye verdi. Ben diretseydim de yine anneye verecekti. O da ayrı konu. Yani kadın ağır kusurlu değilse çocuğu terlikle dövüp etini metini morartmadıysa velayetini alamazsınız. Yani etine sigara söndüren anneler var, onda da velayeti almak için babanın ne kadar uğraştığını ben biliyorum. Baba yine alamıyor önce kuruma alıyorlar çocuğu daha sonra babaya veriyorlar. Bu şekilde olmuş olan da annesi tarafından darp edilmiş birkaç çocuk. (K7)

> Velayet işte bizim mahkemede orda bir şeye aldılar. Orda bir sosyal hizmetler uzmanı bir kadın vardı. Ben şunu anladım. Orda otomatik olarak kadına veriliyor her şeyi. Her şeyi ona veriliyor. Ben gittim orda anlattım her şeyi ama buna rağmen kadın anladı, orda konuşmalarımla hani illaki anneye verecek. O zaman dedim biz boşu boşuna geldik yani. Öyle yani baktım anneye dedim bak vermeyin! Çocuğun dedim eğitim hayatı biter. Ben dedim çocuklarıma yardım ediyordum derslerinde falan. Annesi hani bunları yapamaz falan filan. Gene de illa anneye verdi. (K17)

Çocuk bakmanın kadın işi olarak görüldüğü toplumlarda, çocuklarının velayeti daha çok anneye verilmektedir. Babaların teamülleri de bu yönde olabilmektedir. Bu konuyu dair düşüncelerini K6, şu şekilde açıklamaktadır:

> 3 tane çocuğumuz var. Yani çocuklar özellikle büyük çocuk çok mutlu değil. Hissediyorum yani. Küçüğü de öyle. Kız olduğu için babaya daha çok düşkün ama anneden de kopamıyor. Fakat benim bakacak yeterliliğim olmadığı için mecburen annelerinde kalmalarına bir şey demiyorum. Yani mesela evimde uşağım olsa bakıcım olsa çocuklarımdan en az ikisini almak isterim. (K6)

Velayetin babaya verilmesinin gerektiğini savunan K9, çocuğun babaya ait olduğunu ve velayetin babanın hakkı olduğunu "*Dört kitapta da ne nafaka diye bir şey vardır ne de çocuk anaya verilir. Hepsinde de baba kutsaldır, aile kutsaldır ve çocuk babaya aittir. Git kutsal kitaba da bak Yehova Şahitlerine, git İncil'e Matta, Markus, Yuhanna'ya bak, git Tevrat'a bak hepsinde çocuk babaya ait. Bi de aile kutsaldır, baba kutsaldır. Adamlar Tanrı'ya bile baba diyor.*" olarak açıklamaktadır. Bunlara ek olarak 8 yıldır çocukları ile görüşemediğini ifade eden K5, velayet sürecini ise aşağıdaki şekilde aktarmaktadır:

> Nafaka ödüyorum. Elimden gasp edilmesine rağmen çocuklarıma nafaka ödüyorum. Ve ben çocuklarım için 3 defa velayet davası açmış bir babayım. Üçünü de beyan esaslı kaybettim ya. Ebeveynine yabancılaştırılmış çocukların beyanları ile davayı kaybetmiş bir babayım. Daha 1 gün önce benim koynumda yatan çocuklar, kız çocuğu zaten çok düşkünlerdi bana. 1 gün sonra çocuklar zehirlenmeye başlanıyor böyle büyütülen. İşte davada da annemizi istiyoruz diyen çocuklar yani. Kendilerine öğretilen ifadeleri verip ifadeleri doğrultusunda beyanları doğrultusunda anneye verilmiş çocuklar ve görüşmüyoruz 8 yıl oldu. (K5)

Velayetin babaya verilmesinde kadının çocuğu istememesi, önemli rol oynamaktadır. Bu durumu yaşadığını belirten K11, konu hakkında şunları söylemektedir:

> Karşı taraf tamam dedi. Biz seni de istemiyoruz, çocuğunu da istemiyoruz. E tamam verin çocuğumu o zaman, verdi çocuğumu. (K11)

Velayet noktasında görüşülen babalardan bazıları ise ortak velayetin gerekliliğine vurgu yapmışlardır. Ortak velayet, anne babanın velayet konularına giren durumlarda ortak karar vermesi ve yükümlülük ve sorumlulukların ortak olarak paylaşılmasıdır. Bu konuda K14, şunları söylemektedir:

> Ortak velayet olsaydı ben bu kadar ezilmezdim, yorulmazdım. Şimdi şunu söyleyeyim 0-3 yaş aralığı için konuşmuyorum. Ben orada gereken sabrı gösterdim, orada Allah bana yadım etti. Ortak velayet dediğimiz şudur: Gene ortada iştirak nafakası vardır. İşte belirlenen değerin yarısını ödersin. Dersin ki çocuğun kalma süresinin yanında, okula götürme, çocuğun hastalık işlemleri bu tür şeyleri bir protokole bağlanıp devlet kontrolünde sağlanırsa çok zor bir şey değildir. Zaten çocuğun ihtiyaçları bellidir. 0-3 yaş aralığında tuvalet eğitimi alır. 4 yaşında üstünü başını giyme eğitimine yardım edersiniz. Daha sonra birtakım uygulamalar arasında pedagoglardan gereken desteği alırsınız. Bu anlamda süreci yönetmek ve yürütmek durumunda kalırsınız. Ortak velayet derken insanlarda söyle oluyor. Üç gün benim yanımda kalsın dört gün onun yanında kalsın. Bu da doğru bir yaklaşım değildir. Ben bundan bahsetmiyorum. Çocuğun sorumluluklarını yerine getirmesi gereken tüm ihtiyaçları ebeveynlerin her ikisine eşit miktarda dağıtan hem maddi hem manevi hem psikolojik gibi bu tür ihtiyaçların giderilmesini sağlayan bir yöntemden bahsediyorum. Ortak velayet kavramı, Avrupa'da çok görülen bir kavram ben bunu açıkçası okumuştum. Türkiye'de mevcut şartlar içerisinde görülen nasıl desem benim boşanma davamda ortak velayet özellikle değindiğim bir konuydu. (K14)

Katılımcıların ifadelerine göre velayetle ilintili olarak boşanma durumlarında görülen bir diğer durum ise çocukların babaları tarafından istismar edildiği noktasıdır. Bu konuda bazı katılımcılar kendi çocuklarına karşı cinsel istismarda bulunmakla suçlandıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda masum olduklarını ve iftiraya uğradıklarının altını çizmişlerdir.

Boşanmış erkeklerin oluşturduğu gruplardan daha önce benzer hikâyeler dinlediğini ifade eden K10, kendi kız çocuğuna istismar suçlamasını aşağıdaki şekilde aktarmaktadır:

> Bir sabah saat 7'de beni evden polisler aldı. Dedim memur bey hayırdır? Karakola kadar gelir misiniz dediler. Ya dedim annem toprakta evde yalnız yaşıyorum, konu dedim kız çocuğumla ilgili ise bana söyleyin ben bunun ucunun nereye varacağını biliyorum. Beni tutuklayacaklar, binlerce örnekleri var, kurduğum derneklerden şuradan buradan. Hikâyeyi biliyorum. Ben çantamı hazırlayayım dedim. İstanbul'da bir çalıştay yapmıştık. Bu ilk mücadeleye başladığım dönemde, bu Mücahit Gültekin var, Sema Maraşlı, Abdurrahman Dilipak ismini şimdi unuttuğum akademisyenler, avukatlar, organize ettik, ters giden bir şeyler var. Bu

> nedir anlatın bize. Onlar orada İstanbul Sözleşmesini anlatmışlardı. Orada Sema Maraşlı bana dedi ki, o polis olayından iki yıl önce, hocam dedi sana bir şey söyliyim bunlar sana kızınla ilgili iftira atacaklar dedi. Olur mu Abla ya? (K10)

Delil yetersizliğinden dolayı beraat ettiğini ifade eden K10, süreci nasıl deneyimlediğini aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

> Bugün delil yetersizliği var deseler ne olacak? Beni herkes biliyordu zaten (ağlıyor). Ben sistemin bu tarafına itiraz ediyorum. Yani edepsiz insan yok mu? Ahlaksız insan yok mu? Ama ne olur bunu biraz daha hakkaniyetli araştırmaları gerekiyor (ağlıyor). Beni polis alıp karakola götürdüğü zaman o polisin yüzündeki bir sapığı yakaladım ifadesini hiç unutamıyorum. Karşısına oturttu ne yüzüme bakıyor ne benimle muhatap oluyor, önündeki dosyayı inceliyor. En sonunda dayanamadım. Memur bey dedim evli misin dedim, evliyim dedi, çoluğun çocuğun var mı dedim? Var dedi. Kaç yaşlarında dedim? Biri altı biri dört yaşında dedi. Dört yaşındaki kim dedim? Dört yaşında bir kızım var dedi. Suratıma bakmıyor halen. Dedim ki memur bey o dört yaşındaki kızınızı en son ne zaman taciz ettiniz? Dedim. Nasıl konuşuyorsun dedi? Dedim ki memur bey şu anda karşınıza oturttuğunuz adama aynen bu şekilde bakıyorsunuz. Bana sapık gibi bakıyorsunuz. Acaba bu adam iftiraya uğradı diye içinizde hiç merhamet duygusu yok mu (çok ağlıyor). (K10)

Benzer şekilde yakın bir arkadaşının aynı iftiraya maruz kaldığını belirten K5, olayı aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

> Bak bir arkadaşım var. Adama diyorum ki bak çocuğu almadan önce, senin çocuğun kız diyorum bak. Sana cinsel taciz iftirası atarlar bak. Benim çocuğum erkekti. Erkek çocuğa bunu yapmıyorlar. Erkek çocuğa ne yapıyorlar darp ediyorlar, darp raporu düzenliyorlar. Kız çocuğuna cinsel taciz. Abi adam gitti aynı dediğim gibi oldu. Cinsel taciz iftirası attılar. (K5)

Cinsel istismar mevzusunun kurgusal olduğunu ve paylaşım yaptıkları platformlardan bu tarz hikâyeleri sıkça duyduklarını ifade eden K16, bu konu hakkında şunları söylemektedir:

> Habertürk haberidir: Aile Bakanlığı patentli yılını söyleyemem şimdi ezberden. Her gün 1000 tane babaya anneleri tarafından çocuklara taciz yapıldı iftirası atılıyor. (K10)

Benzer örneklerin çok fazla olduğunu belirten K14, bunun için cezai yaptırımların da olmadığını "*Düşünebiliyor musunuz? Babalar kız çocuklarını taciz ediyorlar suçlamasıyla mahkemeye çıkıyorlar ve karşı tarafın hiçbir suçu olmamasına rağmen. Mahkemenin, yargı organlarını meşgul ettin böyle bir iftirayla neden vaktimizi mesaimizi çaldın diye kimsenin bir cezai müeyyide yaptığı yok. Bunun nedeni kadına verilen pozitif ayrımcılıktır.*" şeklinde aktarmaktadır.

Çocuk icrası

1932'de başlayıp günümüz Türkiye'sinde halen geçerli olan icra ile çocuk teslim alma sorunu, bu çalışmada da katılımcılar arasında sıkça gündeme gelen bir konu olmuştur. İcra memuru ve polis ile gidilen kapılarda kavgalar kaçınılmaz olmaktadır. Bu durumda, çocuğun hem psikolojisi kötü etkilenmekte hem de çocuk daha az gördüğü ebeveyne yabancılaşabilmektedir. Bu durumda eski eşlerin kişisel hesaplaşmaları çocuklar üzerinden yürütülebilmektedir.

Uzun yıllardır tamirci olarak çalışan K5, çocuklarını görememesini ve icra durumlarını aşağıdaki şekilde özetlemektedir:

> Abi çocukları göstermiyor, hiçbir şekilde göstermiyor. Ve ben çocuklarımı pedagog eşliğinde görüyorum. 800 lira vermek zorundayım. Bak 800 lira veriyorum kendi öz çocuklarımı görüyorum. 500 lira pedagoga veriyorum, diğer 300 lira ise araba parası şu anda kalkmış, ben göremiyorum zaten uzun zamandır çocukları, ama şu araba parası yoksa bile şu 200 lira orda bilmem ne yevmiyesi, icra memuru masrafı, cart curt öyle gidiyor. Ben 800 lira veriyordum ama. (K5)

Çocukların gösterilmemesi konusunda gerekli tedbirlerin olmadığı ve karşı tarafın çocuğu göstermemesi durumunda herhangi bir ceza almadığını K14 "*Mesela kapının önüne gittiniz, çocuğu icra ile almak durumda kaldınız, elinizde mahkeme kararı var ama yine alamıyorsunuz. Çocuğunuzu bu karşı tarafa cezai bir işlemin oluşması için bir aşamadır. Ve bir daha ki sefere bu tekrarlarsa çocuğun velayetini kötüye kullanmaktasın, bu sana ihtiramızdır gibisinden bir yazılı metinle tebliğ edilirse bu işler daha farklı olurdu*." şeklinde açıklamaktadır. Benzer şekilde çocuğun gösterilmesinin karşı tarafın rızasına bırakıldığını K5, şöyle açıklamaktadır:

> …ya bugün benim görme hakkım, görme günüm, 800 lira param gidiyor yanıyor param, çocuğa gitmiyor nafakadan hariç bir para bu, param yanıyor. Okula dilekçe yazıyorum, diyorum ki çocuk o gün orada mıydı hayır diyor. Öğretmen diyor ki hayır. Milli eğitim diyor ki çocuk o gün okulda değildi. Ya mahkemeye bunu sunuyorum, diyorum bak böyle böyle yapıyor. Çocuklarımla aramdaki aile bağımı kopartmaya çalışıyor bu insan. (K5)

K7, çocuğu ile yaşadığı icra sayılarını "*O zamana kadar da 31 defa icra ile çocuk alımına gitmişim. Bunlardan da 19'unda almışım çocuğu 12'sinde alamamışım*." şeklinde belirtmektedir.

Çocuk icrasının katılımcılar tarafından ciddi şekilde eleştirildiği görülmüştür. Bu konuda K2, şunları ifade etmektedir:

> Ya evet ya icra yoluyla çocuk görülür mü? Ya Allah aşkına ya bu dünyanın neresinde var. Bana bir gösterir misiniz? Ya batılı ülkeler diyoruz, batılı ülkeler sosyalist bir ülkelerdir. Boşanmışlardır, çocuğu ne zaman görmek istiyorsa karşı tarafa haber verir bir arabulucu, bir merkez vardır, çocuğu getirip oraya bırakır.

> Türkiye'de icra yoluyla yani devletin kasasına para girecek. Benim etim ne budum ne Allah aşkına. Ya ben 600 lira, 700 lira, 1000 liraya yakın para yatıracağım, gideceğim çocuğumu göreceğim. Ben parasını da geçtim icra yoluyla çocuğu göremezsiniz. Kadın istediği zaman gösteriyor size çocuğu, istemediği zaman göstermiyor. (K2)

Çocuk icrasının haksızlığını dile getiren bir çocuk babası olan mühendis K14, bu durumu "*Sonra efendim çocuğumu göremedim, kapıda hakaretlere uğradığım için gidip icrayla çocuğumu görmek istedim mesela bugün bir icra masrafı 500 liraya denk geliyor. İki haftada bir 500 TL'ye denk geliyor. Benim tek çocuğum var. 500 liraya denk geliyor. Bir ayda bu bin lira para ediyor. Yani bunu bugün bu ülkede ödeyemeyen ve intiharın eşiğine gelen bir sürü erkek var.*" şeklinde dile getirmektedir. İcra için parasal anlamda sorunlar yaşamanın yanı sıra çocuk psikolojisinin bu durumdan kötü etkilenmesi de önemli bir husustur. Bu bağlamda K2, icra ile çocuğunu görmek istememesini şu ifadelerle açıklamaktadır:

> Hayır ben icraya vermedim. Çünkü neden vermedim? Onu da söyleyeyim yani icraya yatıracağım paradan dolayı değil, çocuğun psikolojisi bozulmasın diye. (K2)

Çocuk icrası, bir çeşit çocuk istismarına dönüşebilmektedir. Çocuk icrasında mal olarak görülen çocuğun rızası da alınmamaktadır. Bu konudaki fikirlerini K1, şöyle açıklamaktadır:

> Bu ülkede hiç kimsenin çocukları üzmeye hakkı yok. Bu ülkede çocuklar mal gibi haciz ediliyor. Saatle gidip alınıyor, saatle gidip teslim ediliyor. Neyin hukukundan bahsediyorsunuz? (K1)

Ebeveyne yabancılaşma

Ebeveyne yabancılaştırma, çocuğun velayetini alan ebeveynin çocuğu uzaktaki ebeveynden uzaklaştırması ve soğutmasıdır (Güler 2017). Çocuk hedef gösterilen ebeveynden bir süre sonra uzaklaşmakta ve ebeveyne yabancılaşabilmektedir. Bu konu hakkında, katılımcıların ifadeleri aşağıdaki gibidir:

> EYS denilen kavramı çocuğun babaya yabancılaşması, çocuğun babanın etrafındaki insanlara yabancılaşması, akrabalarına yabancılaşması gibi etrafındaki birçok kişiye yabancılaşması, mesela bu bir sorun. (K13)

> Çocuklar da yıprandı. Çünkü mesela çocuklarla bir oyun oynadık, AVM'ye gittik, bir oyun oynadık orda, eşya kazandılar, hediye verdiler. Çocuklar oradan iki üç tane hediye aldılar. Akşam oldu. Biz onları teslim ettik. Baba bunlar sende kalsın, niye oğlum dedim, annem bunları yakıyor dedi. Benim aldığım eşyaları yakıyor. Ha tamam dedim abi demek ki şey yapmayacan. Bi şekilde çocuklarımdan da vazgeçtim artık. (K5)

Ebeveyne yabancılaştırma sonucu, mahkemede çocuklarının kendisini istemediğini ifade eden K9, durumu şöyle açıklamaktadır:

> Ebeveynine yabancılaştırılmış çocukların beyanları ile davayı kaybetmiş bir babayım. Daha bir gün önce benim koynumda yatan çocuklar, kız çocuğu zaten çok düşkünlerdi bana. Bir gün sonra çocuklar zehirlenmeye başlanıyor, böyle büyütülen. İşte davada da annemizi istiyoruz diyen çocuklar yani. (K9)

Katılımcıların ifadelerine göre çocuğun yaşının küçük olması durumunda, ebeveyne yabancılaşma daha yoğun olabilmektedir. Çocuğun uzaktaki ebeveyne gösterilmemesi, diğer ebeveynin varlığını gerekli kılmayabilmektedir. Bu durum, bazen çocuğun uzaktaki ebeveyni tanıyamamasına kadar varabilmektedir:

> Yüzünü görmedim çocuğumun neye benzediğini bilmiyorum. Çocuğum beni gördüğü zaman, beni yabancı biri olarak gördü acaba bu kimdir diye bakıyordu. Düşün çocuk kendi öz babasını yabancı biri olarak görüyor… (K11)

Ebeveyne yabancılaş(tır)ma, sadece hedefteki ebeveyn için geçerli olmayabilmektedir. Aynı zamanda uzaktaki ebeveynin ailesini de kapsayabilmektedir:

> Şöyle söyleyeyim, bir yıl hiç göstermedi. Sesini bile duymadım. Aradaki altı yılda icrayla görebildim. Sene de bir veya iki kere, onun dışında göstermedi. Sesini dahi göstermedi. Çocuğun aile şemasında babanın yeri yok. Dayısının var, dedesinin, anneannesinin var, teyzesinin var ama babanın yeri yok aile içerisinde. Tamamen yabancılaştırılmış, soğutulmuş, çocuk ebeveyne yabancılaştırma sendromu içine sokulmuş. Tek bir ebeveynden oluşmuş bir aile çocuğa kabul ettirilmiş. (K17)

4.2.2.4. Nafaka sorunu

Boşanmanın açtığı en büyük sorunlardan bir diğeri ise nafaka konusudur. Türkiye'de çok tartışmalı bir konu olan nafakanın farklı çeşitleri bulunmaktadır. Ancak genel anlamda nafaka sorunu, boşanmış çiftler arasında uzun süreli sorunlar ortaya çıkarabilmektedir. Boşanmış erkeklerle yapılan görüşmeler sonucunda, katılımcıların neredeyse tamamı nafakanın büyük bir sorun olduğunu dile getirmiştir.

Kısa süre önce hapisten çıktığını ifade eden K2, ödediği nafakayı şu şekilde açıklamaktadır:

> Yoksulluk nafakası veriyorum, çocuğumla beraber ikisine bağlanan 600 TL aylık ödediğim 600 TL. Ha evlilik öncesi hani benim ekonomik durumum çok iyiydi aylık 8 ile 10 bin TL arasında cebime para giriyordu. Ama şu an da hem pandemi var hem ceza infaz kurumundan izindesiniz. Yani hayatınız kısıtlı. Çalışamıyorsunuz, çalışsanız da çalışmasanız da nafakayı mecbur ödeyeceksiniz. (K2)

Katılımcıların ifadelerine göre açılan davalar hukukçuların işine gelmektedir. Nafaka davalarında, hukukçuların takındıkları tavırlar önemli görülmektedir.

Hukukçuların bunu bir sektör haline getirdiğini belirten bir diğer katılımcı olan K8, kadının yine mağdur ve erkek egemen sistemin parayı alan taraf olduğunu şu cümlelerle açıklamaktadır:

> Hukuk sistemi öyle bir işliyor ki ben buna sektör diyorum. Bakın hukuk sektörü. Yani bu aslında bir çeşit aşağılama oluyor. İster istemez tabi amacım o değil ama hukuk, kendi kendine yani bu şey hukuk camiası kendini sektör haline getirmiş. Şimdi genelde hukuk sistemi nedir? Birbiriyle itilaflı olan iki tarafın karşılaştığı bir yerdir. Tamam mı? Bu boşanma da öyle boşanma olayında genel de paranın, musluğun başında erkekler oluyor. Kadınlar da bu durumdan faydalanamayacak pozisyonda kişiler oluyor. Şimdi, hukuk sistemi öyle bi işliyor ki hani kadına onun donuna kadar alırız modunda, kadını kışkırtıyor. (K8)

Katılımcıların ifadelerine göre boşanmaların artmasının nedenlerinden birisi de nafakadır:

> Çünkü çok iyi biliyorlar ki arkalarında yasalar var. İşte her halükârda boşandıklarında nafaka alacaklar, yani çocuk onlarda olacak. (K12)

Nafakanın ödenmemesi veya geç ödenmesi durumunda karşı tarafın dava açtığı ve davalının icra ile muhatap olabildiği görülmektedir:

> Mesela ben duruşmadan çıktım. Efendim bana tahakkuk eden bir nafaka borcu vardı. Ben nafaka borcunun bir kısmını ödemiştim. Ben evden çıkar çıkmaz ertesi gün birkaç saat sonra hemen icraya verildim. Yani burada mesela ben özellikle sordum bunu. Birkaç avukata sordum. Dedim ki haklarıdır verebilirler. Gecikmiş borç vardır diye gecikmiş borç olmamasına rağmen verildim. (K14)

Boşanan kadınların daha rahat olduğunu belirten K18, ödediği nafakayı ve buna dair yaşadığı deneyimleri şöyle aktarmaktadır:

> Kadının maddi durumu çok iyi. Ayda 1500 lira nafaka bağlandı. Ben onu güç bela ödedim. Kaç sefer nezarette kaldım, şikâyet etti, nafaka ödemiyor diye. Beni iflas ettirmişti. Kendisi sıyrıldı gitti. Bütün borçlarla ben uğraştım ama o dükkânı yöneten oydu. Ortağı da oydu. (K18)

Üç çocuk babası olan akademisyen K6 ise ödediği nafakayı "*Şimdi ne oldu boşandım nafaka veriyorum. Çocuklara da veriyorum, eşime (eski) de veriyorum nafakayı. Tabii bu benim maaşımın üçte birini kapsıyor. Ama yine de onlara gönderiyorum. İşte artanla da kendi ev kiramı ve ihtiyaçlarımı karşılamaya çalışıyorum.*" şeklinde açıklamaktadır.

Katılımcılar arasında nafaka mevzusuna inanç temelinde yaklaşanların da olduğu görülmüştür. Bu konuda nafakanın olmaması gerektiği yönünde vurgulara rastlanmıştır:

> Ya nafaka denilen bir olay var. Ya kardeşim kim kimin üstünde bir kamburdur ya. Bu nasıl bir rezalettir. Allah'ın inancında dört kitapta, ben dinler tarihi de okudum.

> Sosyal bilgiler öğretmenliği mezunuyum kardeşim. Dört kitapta da ne nafaka diye bir şey vardır ne de çocuk anaya verilir. (K9)

Nafaka tartışması, güncelliğini sürekli korumaktır. Bu tartışmaların en başında da süresiz nafaka meselesi gelmektedir. Bu konuda boşanan kişilerin süresiz nafaka ödemekle yükümlü kılınmanın zorluğuna dair görüşlere ulaşılmıştır. Bazen çok az süre evli kalınma durumunda bile böyle sorunların yaşandığını K18, aşağıdaki şekilde aktarmaktadır:

> …bizde ömür boyu bağlıyor nafaka. Yani erkeğin buna ihtiyacı var. Hayatı boyunca 10 gün evli kalsa da nafaka ödemek doğru bir şey değil ki. Hani sınırı olmalı yani, limiti olmalı. (K18)

Süresiz nafakaya dair tartışmalar devam ederken bu nafakanın erkeğin işsiz kalması durumunda dahi ödenmesinin zorunlu olduğunu K1, şöyle ifade etmektedir:

> Nafaka ödemeye başladınız, diyelim ki aylık 500-600-700 neyse maddi gelire göre ödeme yapıyorsunuz. Sonra işsiz kaldınız, yani siz kendiniz işsizsiniz ve kendiniz geçinmekte zorlanıyorsunuz. Bir geliriniz yok fakat yine de o nafakayı ödemek zorundasınız. Bu şekilde bir uygulama var yani kanunen. Bunun için ödeyemeyenler hapse atılıyor falan gibi haberler görüyoruz aslında. (K1)

Katılımcıların ifadelerine göre Türkiye'de kadınların hukuk önünde erkeklerden üstün olduğu vurgusu, çalışma boyunca karşılaşılan bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Boşanmış erkeklerden elde edilen verilere göre kadınlar her halükârda haklı ve nafaka konusunda da bu durum geçerliliğini korumaktadır. Bu konuya dair eşinden ve eşinin ailesinden daha önce şiddet gördüğünü ifade eden K11, şöyle açıklamaktadır:

> …e yazık günah değil mi ya, bu paraya. Ne için karının yüzünden. Kadın rahat durmuyor. Kadın gidip erkek kardeşlerini çağırıyor. Gidip babasını, amcasını, dayısını çağırıyor. Sana saldırtıyor. Mahkemeye gidiyor, boşanma davası açıyor, nafaka talebini istiyor, alıyor. Mahkeme masraflarını senin boynuna bırakıyor… Ben her ay bu kadına 3 milyar para verecem vermesem tazyik hapsi var. Sizde biliyorsunuz tazyik hapsini. Erkekler 3 ay hapse attırıyorlar. Şimdi ben niye her ay kadına 3 milyar para vereyim… Sonra diyor erkek bunu kaldıramıyor, erkek psikolojisini kaybeder, erkek cinnet geçiriyor. Sonra ne yapıyor gidip kadını öldürüyor. Sonuç ne oluyor? Sonuç, çocuklar ortada kalıyor. Baba hapse giriyor, anne mezara giriyor, bu çocuklar ne oluyor? (K11)

Nafakanın yanı sıra boşanma tazminatı da boşanmış erkekler tarafından sıkça eleştirilmiştir. Bu konuda polis memuru K9, şunları ifade etmektedir:

> Hem nafaka hem tazminat diye bir olay var. Tazminat ne? Kardeşim sen beni çektiysen ben de seni çektim ya. Ben de kendi sevdiklerimden fedakârlık yaparak seninle bir masaya oturuyorum. Ben de nefsimden fedakârlık yaparak masaya oturuyorum. Ben de ekonomik zorluklar altına giriyorum, zorluklar yaşıyorum, borçlar ödüyorum. Neyin tazminatını ödüyorum ben ya. Yani haksız tazminat öyle,

> kadının beyanının esas sayılması sebebi yüzünden ben bu ülke de yedi yıldır Cuma namazı kılmıyorum ya. (K9)

Çekişmeli boşanmalarda süreç çoğu zaman stresli ve çekişmeli bir hale bürünmektedir. Bu süreçte, bazen taraflardan biri bu stresli ve yorucu süreci bitirmek adına karşı taraftan gelen istekleri kabul etmektedir:

> Ama ortada şöyle bir handikap var, zaten o duygu kırılmalarının içinde olduğu evrede siz sağlıklı düşünemiyoruz ki. Yeter ki bu musibetten, yeter ki bu beladan, yeter ki işte huzursuzluktan kurtulayım diye. Mesela ben de o duygu vardı. Onu yaşadım ben. Bende o duygu vardı ve hani ne isterse vermeye razıydım kurtulmak için. (K13)

4.2.2.5. Yasal süreçlere dair deneyimler

Bu konuya dair detaylar aşağıda verilmekle beraber katılımcıların ifadelerine göre kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık yapıldığı, hukukçuların kadınların yanında yer aldığı, medyanın hukuk sistemi üzerinde etkili olduğu, mevcut yasal düzenlemelerin kadın cinayetlerini azaltmadığı aksine arttırdığı başlıca konu başlıkları arasında yer almıştır. Bununla beraber erkeklerin potansiyel suçlu olarak görüldüğü, yasalardan ziyade yasa uygulayıcıların, erkeklerin aleyhine yönelik tavır aldıkları da görülmüştür.

Kadın beyanına dair görüşler

Cinsel suç ve cinsel şiddet konusunda delil yetersizliği nedeniyle kadın ve çocuğun beyanının esas alınması durumu hakkında son yıllarda Türkiye'de ciddi tartışmalar yürütülmektedir. Konunun hassas olması ve toplumdaki kadınların aleyhine olan eşitsizliği vurgulamasından ötürü ciddiyetle ele alınması gerekmektedir. Fakat bu çalışmanın örneklemini erkekler oluşturmaktadır. Bundan dolayı kadının beyanı konusunda burada erkeklerin deneyimleri işlenmeye çalışılmıştır.

Bu bağlamda görüşülen boşanmış erkeklerin ifadelerine göre kadının beyanının esas alınmasının kendi açılarından sorunlara neden olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Kadınların bu durumu bildiğinden yasaları "istismar" ettiği, erkekleri yasalarla korkuttukları, kadınlara yönelik pozitif ayrımcılığın fazla olduğu ve ayrıca kadınların da kullanıldıkları yönünde farklı görüşler elde edilmiştir.

Kadının beyanının esas alındığını ve kızı ile yaşadığı bir sorunun nasıl algılandığını K3, şu şekilde ifade etmektedir:

> Yasal düzenlemeler yapanlara yazıklar olsun diyorum. Benim bu ailemin sorumlusu yalnızca yasal düzenlemelerdir... 14 yaşındaki çocuğun 183'ü Aile Bakanlığını arıyor, iki tane ekip otosu geliyor. Ben başka bir şey için, hırsızlık oluyor, uğursuzluk oluyor arıyorum. Kimse gelmiyor. Yan tarafta pislik

> yapıyorlar, kadın oynatıyorlar. Ona gelmeyen, kız 183 aradı diye o buraya geliyor. Kolluk kuvvetleri buraya geldi. Yazıklar olsun. (K3)

Kanun önünde aynı suçları işleyenlere, aynı cezaların verilmesi gerekmektedir. Bazı durumlarda bunun böyle olmadığını ve kadın beyanının esas alınmasını K5, şu şekilde değerlendirmektedir:

> Beyanla kimse cezalandırılmaz. Cezalandırma davasında delil istiyorlar ama Yargıtay cinsel istismarda kadının beyanını yeterli görüyor. Kendine göre makul gerekçesi var tabi. (K5)

Kadın beyanının esas alınmasının, hassas bir konu olduğuna dair fazla söylem bulunmaktadır. Böyle hassas bir konunun suiistimal edilmesi ise olası bir duruma dönüşebilmektedir:

> Evet bunu vurgulamak istedim. Eğer yapmışsa en ağır cezayı alsın. Yani kanıtlanmış suça ceza verilsin. Sadece beyana bağlı olmasın. Tecavüzcüleri assınlar asla onu savunmam. Size bir olay daha anlatayım; İstanbul'da karşılıklı anaokulları var bunlar birbirine rakipler. İşte x kreşinin sahibi üç tane çocuğun annesini arıyor, para veriyor böyle şöyle söyleyin. O kreşe ceza veriliyor bir iftirayla hem de. Ben de diyorum ki bu tür olaylarda derin araştırma yapılsın. İftira ile suç ayrıştırılsın. Sosyal medya, kadın dernekleri, televizyon mahkemede alınan kararda etkin rol oynuyor. Üst mahkeme alınan kararı bozuyor ama bu süreçte erkekler zorluklarla karşılaşıyor. Kadın dernekleri çok kısa sürede medyadaki algıyı kendi lehlerine göre kullanabiliyorlar. (K4)

Kadın beyanının esas alındığını söyleyen K5, hukukçuların tavrını şöyle açıklamaktadır:

> En kötü şey hocam üç ayda bir dört ayda bir ne yapıyorlar, biliyon mu? Uzaklaştırma kararı alıyorlar. Ya ben kadının yüzünü unutmuşum. 8 yıldır artık görmüyorum. 2 yıldır da başka birisi ile yaşıyorum. Ya kadının yüzünü unutmuşum. Hala bana uzaklaştırma veriyorlar. Üç ayda bir, iki ayda bir, altı ayda bir, durmadan uzaklaştırma, telefonunu unutmuşum. Watsapp'tan tehdit etti, Facebook'tan tehdit etti. Ya her defasında mahkemeye diyorum ki; ya bu tehdit ettiğim içeriği getirip size sunsun. Kabul etmiyorum diyorum ben bunu. Delil sunmasına gerek yok diyor. Bak her defasında. Hocam bak 8 senedir aynı şey devam ediyor. En sonunda ne olacak biliyor musun? Mahkeme beni bunlardan dolayı haksız bulacak biliyor musun? Yani durmadan kadını tehdit etmişsin diyecek. Ben de her defasında diyorum ki delil sunsun, delilleri istiyorum. Watsapp'tan mı tehdit etti mesajlarımı göstersin. Göstersin çeksin ekran fotoğrafını göstersin. Facebook'tan mı yapıyorum bu işi? Versin. Youtube'dan mı yapıyorum, nereden yapıyorum versin. Oradan versin. Ama yok mahkeme kendisi şey yapıyor delil sunmasına gerek yok diyor. Ne yapacam ben? İstediği gibi polis iki ayda bir, üç ayda bir polis beni mi arayacak? Polise mi gitcem, karakola mı gitcem? Ya bunu beni süründürmek için yapıyorlar. (K5)

Toplumsal olarak birçok noktada kadınların aleyhinde bir eşitsizliğin olduğu bilinmektedir. Ancak katılımcıların ifadelerine göre bu durum hukuk önünde geçerli değildir. Cinsiyet temelinde ayrımcılığa uğradıklarını K9, şöyle aktarmaktadır:

> Örneğin bir erkek bu ülkede görsel belgeli yazılı, canlı şahitlerle mahkemelere katılırken hiçbir delili görülmezken bir kadının sadece beyanı her türlü uzaklaştırmadan tut mal miras paylaşımına kadar, boşanma tazminat, çocuk, velayet, nafaka gibi hususlar da olmak üzere, hatta TCK'da suç kapsamına giren suçlar olarak addedilen suçların içine girmesine bile olanak tanıyan beyanları hayat kaydırabiliyor. Benim öyle oldu. Mesela bir beyana dayalı, mahkeme kaldırıldı, tayini kaldırıldı, hiçbir suçum olmadığı halde. 12 yıllık evliliğim boyunca ne bir darp var ne bir doktor raporu var ne bir zorlama var ne bir baskı var. Hayatım bitti. Bir sene terör bölgesinde silahsız gezdim. Sırf eşi polis memuru silahı var. Bana zarar verebilir dediği için. (K9)

K9, kadın beyanının esas alınarak yaşadığı bazı sorunlara ek olarak, çevresinden duyduğu farklı örnekleri de aşağıdaki şekilde aktarmaktadır:

> …ya düşün aile içi tecavüz diye bir suç var bu ülkede. Eşinle bugün beraber oldun yarın gitti, kafası attı; bu adam bana tecavüz etti dese, 20 yıl hapis cezası alıyorsun ya. Bunu sokaktan birini diye iddia etse, on yıl bu suçun bedeli ama aile olduğu için ikiye katlıyor. 20 yıl hapis cezası alıyor ya. Böyle bir şey olabilir mi ya ve beyanı esas bunun ya. Adamın altı tane çocuğu var. 20 yıllık eşi gitti dedi kocam bana 20 yıldır tecavüz etti dedi Şanlıurfa'da adama 20 yıl hapis cezası verdiler. Marmaris'te de oldu bir tane de ayrılıyorlar. Babası kızı geri getiriyor barıştırıyor bunları. Daha sonra akşam birlikte oluyorlar. Bir mobilya meselesi oluyor. Mobilyadan dolayı da kavga edip tartışıyorlar. Ertesi gün kadın diyor ki eşim beni zorla iğfal etti diyor. Adama 18 yıl hapis veriyorlar. (K9)

Kadınların beyanının tek delil olarak kabul edilmesi, erkeklerin deyimiyle kendileri için bir çaresizlik durumuna tekabül etmektedir. Çünkü bunu nasıl ispat edeceklerini bilmediklerini belirtmektedirler:

> Anlatamıyorum kimseye. Kadının kafasına basmışım, selfie çekmişim lan (sinirden gülüyor), o kadar cani ruhlu bir adammışım lan arkadaş, bunu nasıl ispatliyacam ne diyecem ben. (K10)

Bu durumu erkek katliamı olarak tanımlayan K11, "*Kadına mesela; atıyorum, bir laf söylesen, git başımdan bile desen, sadece bu laf, git başımdan desen bile psikolojik şiddet diyor. Buna psikolojik şiddet diye sana ceza uyguluyor devlet. Böyle bir şey olabilir mi ya? Karı-koca kavramının içine ettiler ya*." olarak açıklamaktadır.

Kadın beyanına dair, isteyen herkesin kendi hayatında test edebileceği bir örneği K16, şu şekilde vermektedir:

> Mesela kız arkadaşınız var mı? Farz edelim var. Veya anneniz sağ mı bilmiyorum. Annenizle oturuyorsunuz. Annenize deyin ki telefon aç polise bu çocuğu yanımda istemiyorum de. Bir daha o eve giremezsiniz. Sormuyorlar bile. Şimdi bu kadar ölçüsüz yetki verilir mi? Ölçüsüz yetki de insanları azdırıyor. Bu kadar basit yani bu iş. (K16)

"Adalette pozitif ayrımcılık olmamalı"

Katılımcıların ifadelerine göre cinsiyet temelinde var olan eşitsizlikle baş etmek adına pozitif ayrımcılığın kadın lehine kullanılması, birçok durum için kabul görmektedir. Kurumlarda, iş hayatında vb. birçok alanda bunun olması gerekmektedir. Ancak hukuk ve adalet için pozitif ayrımcılığın olmaması gerektiğini K4, aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Kadınlara pozitif ayrımcılık yapılmasına karşı değilim. Nerde yapılsın? Devlet dairelerinde, kamu kuruluşlarında, işveren yerlerde yapılsın. Ama adalette kimseye pozitif ayrıcalık yapılmaz. (K4)

Benzer bir açıklamayı yapan K14 ise duruma dair şunları söylemektedir:

> Mesela Türkiye'de böyle bir gerçek var: Yasalarımızın kadına verdiği pozitif ayrımcılık olgunun ötesinde bir durum var. Yani mesela kadın size sövüp sayarsa da yasa onu bir noktaya kadar, onu daha hoşgörüyle karşılayabilir. Ama sizde takdir ederseniz, suçun niteliği ve kapsamı aynı olduğu sürece kişiden kişiye bir cezayı müeyyide olmaz. Ama şimdi mesela bir suçu bir kadın işler veya aynı suçu bir erkek işler o zaman değişir mesela ben bunlara çok maruz kaldım benim çevremde yani Elâzığ gibi bir vilayette bile artık bunların olması, bu işin aslında çok tehlikeli boyutlara geldiğinin bir göstergesi. (K14)

Kadına yönelik pozitif ayrımcılık adına erkeklerin ezildiğini ve adalet önünde dinlenmediğini K5, şöyle ifade etmektedir:

> … şimdiye kadar 11 mahkeme olmuş. Şu ana kadar katıldığım aile boşanma mahkemesinde 11 dava. Bir kere bile çıkıp konuşturulmadım. Konuşturmuyor. Boş gidip geliyorum. Ama onun kendisi konuştu. Annesi geldi konuştu. Bütün sülalesi konuştu. Ya ben daha bir kere bile konuşmadım. Hâkim konuşturmuyor konuşturmuyor. Bir şey söylettirmiyor bana. Geliyorum gidiyorum, geliyorum gidiyorum. Bak 8 yıldır öz evladımı göremiyorum ve yasalar bu insanları destekliyor abi destekliyor. Adalette pozitif ayrımcılık olmaz abi. Adalet neyse odur abi. Bütün yasaları kadınlara verirsen kadınlar bunu kendi lehine kullanır, belli bir zamandan sonra. (K5)

Tarihsel olarak kadınların ataerkil toplumsal düzen içerisinde ezildiği bilinen bir durum olarak açıklanmaktadır (Kalav 2012). Özellikle son yıllarda artan kadın özgürlük hareketleri ve kadına yönelik pozitif ayrıcalıklar o dönemlerin "öcünü" alan bir duruma dönüşmemesi gerektiğini K7, şöyle açıklamaktadır:

> … feminist tabanlı dernekler, başta Mor Çatı, ama diyor vaktiyle kadın az ezilmedi bu ülkede. Ya böyle bir şey var mı? Kadın ezildi diye şimdi erkekleri ezip çocukları mahvetmekle mi eski ezilmişliği telafi edeceksiniz? (K7)

Kadınlar için pozitif ayrımcılığın olmasının gerekliliğini savunan K8, bu durumun erkek düşmanlığına dönüştürülmesini eleştirmektedir:

> Pozitif ayrımcılığa ben zaten inanan bir insanım. Böyle olmalı zaten. Yani kadından yana pozitif ayrımcı şekilde hareket edilmeli. Hâlâ öyle düşünüyorum

> ama bu demek değil ki erkeğe iftira atılmalı, erkek her hâlükârda haksız görülmeli. İşte, boyun posun devrilsin erkek moduna da sokulmamalı ama şu an da o moda sokuluyor. Bakın medya haberlerini görüyoruz yine kadına şiddet diyor. Ulan ne demek yine kadına şiddet! Sen istatistiki verilere olarak, istatistiki olarak değerlendiriyor musun ki yine diyorsun. Burda manipülasyon var mesela. (K8)

Toplumsal olarak kadınların daha fazla baskı altında olduğunu kabul etmekle beraber eski eşinin ve ailesinin kendisine yönelik tavırlarının çok olumsuz olduğunu belirten K14, bu durumun pozitif ayrımcılığı aşan bir noktaya evrildiğini açıklamaktadır:

> Ben kayınpederimin, kayınbiraderimin, kayınvalidemin hakaretlerine maruz kaldıktan sonra sabrımı koruyup ceza davası açtım. Beni tehdit ettiler. Seni işinden edeceğiz, sen gör bak sana neler yapacağız? Elinde avucunda ne varsa alacağız gibi tehditlerde bulundular. Yasalar bu konuda gerçekten kadına pozitif ayrımcılığın olgusunun dışında bir davranış şekliyle artık sistematik yaklaşıyor. Bu da erkeğin üzerinde ciddi bir baskı oluşturuyor. Toplumun baskısı kadına fazla olsa da diğer tüm argümanlar kadının lehine işliyor. (K14)

Katılımcıların ifadelerine göre hukukçular, kadınların lehine yönelik tavır almaktadırlar. Yasaların bazı noktalarda kadınlara vermiş olduğu pozitif ayrımcılığı bilen kadınların, bazen bu durumu kötüye kullandıklarını da belirtmişlerdir:

> …ben kendi evimde saldırıya uğruyorum diyorum. Ya bunu hangi insan kabul eder ya! Sırf kadın olduğu için bak adam tiyatro yapıyor. Gidiyor savcının yanına, gidiyor polisin yanına. Ya ben işte çocuğumu zorla benden almış, işte beni sokağa atmış. 4 yıldır kadın evde değil. Kendisini sokağa atmış gösteriyor polislere, savcılara. (K11)

2013'ten sonra kadınların tavırlarının değiştiği yönünde görüşlerin olmasının yanı sıra hukukçuların da bu durumu kullandığını ifade eden K7, bu konuda şunları söylemektedir:

> Yani aslında ben 2011'de boşandım. 2013 sonlarına kadar bizim hiçbir sorunumuz yoktu. Bundan sonra ne mi oldu? Anlaşmalı boşanmadan sonra sanırım bir buçuk, iki yıl kadar geçtikten sonra tekrar dönüp nafaka istemeniz birtakım haklar kazanmanız zor diye; bu birilerine soruyor, hukukçuya. Hukukçu da diyor ki aç tabi dava sonuçta dava açmazsan sana para çocuğa para ister verir ister vermez. Onun inisiyatifine kalıyorsun. Ama dava açarsan tıkır tıkır alırsın paranı. Ve tabi sadece bu da değil yasa kadından yana. İstersen donunu alırız. Hani eski eş çalışıyorum dese de avukatı diyor ki donuna kadar alırız. Burada da tabi avukata para lazım yani her dava para. (K7)

Son yıllarda boşanmalardaki artışı, yasal düzenlemelere bağlamakla beraber kadınların tavırlarındaki değişimin de sebebinin bu olduğunu K12, şöyle belirtmektedir:

> …yani zaten hele bilhassa 2013- 2020 arası, istatistiklerde de bu hani ortada olan bir şey, kadınlar da yani bu anlam da çok ciddi bir cesaret, bir özgüven erkeğe karşı. Boşanalım hani senin ne kahrını çekecem gibi, neden? Çünkü çok iyi biliyorlar ki arkalarında yasalar var. İşte her halükârda boşandıklarında nafaka alacaklar. (K12)

Katılımcılardan bazıları, kadınların yasalar tarafından kendilerine yönelik pozitif ayrımcılık yapıldığını bildiklerinden erkeklere ciddi sorunlar yaşattırdıklarını ve erkeklerin iftiralara maruz bırakıldıklarını belirtmişlerdir:

> Bakın benim eşim namussuz bir kadın değil. Ama mahkemelerde öyle şeylerle karşılaştım ki tahmin bile edemezsiniz. Kayınvalidem hariç, evde taciz etmediğim adam kalmamış. Kendi öz kızıma dahil dört buçuk yaşında. Bunu, bu özgüveni veren hukuk. (K10)

Katılımcıların ifadelerine göre kadınların boşanma konusunda, yasal sürecin farkında olmaları, bu durumu erkeğe karşı da bir koz olarak kullanmalarına neden olmaktadır:

> Diyor ki; bak diyor avukata veririz diyor seni, mahkemeye veririz böyle tehditler vardı. Bu bir değil daha sonra avukata veririz, mahkemeye veririz, sürüm sürüm süründürürüz. Teyzesi diyor bak eşim demiyor bunu. Eşimle beraberiz. Ben en son ne yaparsan yap dedim. Bakalım kim ne yapacak. Abi en son işte boşadı karı bizi (gülüyor). (K5)

> Kaynanamın ağzında hep şey vardı kızımı boşatırım. Nafakanı çatır çatır yerim. (K6)

> Beni tehdit ettiler. Seni işinden edeceğiz, sen gör bak sana neler yapacağız, elinden avucunda ne varsa alacağız gibi tehditlerde bulundular. (K14)

Boşanmalarda, insanlar istemeyeceği durumlarla karşılaşabilmektedirler. Çiftler için bazı noktalarda haksız yere öbürünü karalama sürecine dönüşen boşanmalar, yasaların kadınların lehine olduğu, kadınların yasaları kullandıkları görüşlerin yanı sıra kadınların da daha farklı bir şekilde kullanıldıkları yönünde görüşlere de ulaşılmıştır:

> Kadınlar kandırılıyor efendim, kadınlar kandırılıyor. Gaza geliyorlar, gaza geliyorlar. Kadın sorun yaşıyor. Gaza geliyorlar yani… Benim hanıma ben kızmıyorum ya. Ben ona hakkımı helal ediyor muyum? Etmiyorum ama kızgın değilim. Yav çünkü o durduk yerde bu kadar ahlaksız olamaz. Bu ahlaksızlığa zorlayan iktidar, televizyonlarındaki ahlaksızlıklar. Bu zorluyor onu. (K16)

İstanbul Sözleşmesi ve 6284 Sayılı Kanun

Yasal düzenlemelere dair katılımcıların en çok dile getirdikleri iki konu bulunmaktadır. Bunlar, Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi olarak bilinen İstanbul Sözleşmesi ve Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine dair kanun olan 6284'tür. Ülke genelinde bu konuda çok ciddi tartışmalar yaşanırken katılımcıların da fazlaca eleştirdikleri görülmüştür.

6284 Sayılı Kanun'un aile yapısını bozmak için var olduğunu ileri süren K2, bu durumu "*Çünkü hakikaten 6284 Sayılı Kanun aile bütünlüğünü ayakta tutacak değil,*

kadının yalan beyanını kabul edip, aileyi çürütme noktasına getirmiştir." şeklinde açıklamaktadır. Bu durum bazen erkeklerin kadınlarla olan iletişiminde ve günlük hayatta da kendisini farklı şekillerde gösterebilmektedir:

> Şimdi bekarken hayatımda birçok kadın olmuştur ama şu 2 yıldan bu yana hayatımda kadın yoktur. Aklıma getirmemeye çalışıyorum. Çünkü neden neden diyeceksiniz? Bugün sokakta yürürken bile başımı öne eğip de yürüyorum. Karşıdan gelen bir kadın bilerek veya bilmeyerek bir kadının omuzuna çarptığınızı düşünün. Artık biliyorsunuz ki diliniz şundan dolayı yanmıştır. 6284'den dolayı yanmıştır. Bir daha yanmasını asla asla kaldıramazsınız. Kabul etmiyorum. Benim dilim değil, ciğerim yandı. (K2)

Boşanmış erkeklerin hepsinin çok katı bir şekilde yasal düzenlemeleri eleştirdikleri, görüşmeler boyunca görülen bir durum olarak araştırmacının karşısına çıkmıştır:

> Çıkar ya İstanbul Sözleşmesi, Erkek katliamıdır! Yani resmen diyor ki kadın, erkek, karı-koca evlide olsa kadın sevgilisiyle kocasının gözünün önünde ilişkiye girse, cinsel ilişkiye girse bile şiddet uygulasa bile suçludur. Müdahale etse dahi suçludur. Yani böyle bir rezillik var mı? Kadının özgürlüğü diyor! Kadına mesela atıyorum, bir laf söylesen, git başımdan bile desen sadece bu laf, git başımdan desen bile psikolojik şiddet diyor. Buna psikolojik şiddet diye sana ceza uyguluyor devlet. Böyle bir şey olabilir mi ya! Karı-koca kavramının içine ettiler. (K11)

Kadınların bir suçunun olmadığını, tüm suçun yasal uygulamalarda olduğunu K7, şu şekilde belirtmektedir:

> Valla şimdi bayanların hiçbir suçu yok. Sadece bu ülkenin başına bu çorabı ören İstanbul sözleşmesi ve sözleşmenin uygulamaya konulması için 6284 nolu yasa. Yani bizim elimizi kolumuzu bağladığı gibi kadına bir güç, bir hakimiyet veriyor… (K7)

İstanbul Sözleşmesi ve 6284 Sayılı Kanun hakkında katılımcıların çoğu, bunların daha geniş bir amaca hizmet ettiği vurgusunu yapmışlardır. Asıl amaçlarının aileyi yok etmek olduğunu eklerlerken boşanmaları artırıp nikâh dışı birliktelikleri teşvik ettiklerini ifade etmişlerdir. K9, İstanbul Sözleşmesi ve 6284 Sayılı Kanun ile ilgili şunları ifade etmektedir:

> Yani biz işin açıkçası 2014 İstanbul Sözleşmesi ve 2012 6284'ün mağduru olduk. Yani hani bazen bayanlar eşimi korkutuyum da evim yuvam kurtulsun hesabı gibi, gerektiğinde, icabında idari amirlere başvuruyor ya. Bizimki de bu hesapla yola çıkıp daha sonra işte işleri berbat edip sonra da gidip geri dönemeyen bir hale girmiş bir boşanma süreci. Yani işin arkasında kötü, kin nefret hepsi girdi işin içerisine, kanun yüzünden… Buna göre de tamamen aile katliamı yıkım, boşanma ve zinaya teşvik, iftirayı meşrulaştırma kanunu ve sözleşmesidir. Ne aileyi korur ne kadını korur. Bu şekilde kadın cesur edilmek suretiyle boşanma ve zinaya sürükleniyor. Erkekte aynı şekilde zinaya mecbur bırakılıyor. Suça mecbur bırakılıyor. (K9)

Yasal düzenlemelerin kadının lehine olmasının yanı sıra medyanın etkisi, sosyal çevrenin farkındalığı vb. durumların boşanmaları arttırdığına binaen K12, aşağıdaki ifadeleri kullanmaktadır:

> Ben yine bu 2014-2015'ten sonra şunu gördüm; kadınlarda çok acayip bir hastalık türedi. Kadınlar artık bütün bunların yanı sıra boşanmaya özendirildi. Kadınlar diğer boşananlara bakıp işte çok çok bir şeyler rayında gitmezse boşanırım ne olacak. Kadınlar biraz da bu yarışa girdi. Eskiden şey yarışı vardı; koltuk, kanepe alma yarışı vardı. Ama şimdi boşanma özentisi var. Bunda medyanın çok etkisi var. Bide boşanan kadınlar evli kadınları ciddi etkileyebiliyorlar. Yani işte ben boşandım, nafakamı alıyorum. Devlet bana şu dulluk parasını veriyor. Sosyal yardımlaşmadan para alıyorum. Ne çekeceğim erkeğin kahrını. Galiba böyle bir hastalık türedi. Bu korkunç bir şey. (K12)

Var olan yasal düzenlemelerin erkekleri değersizleştirdiğine yönelik fikrini K14, aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Ama tabi mevcut olan yasa biz erkekleri değersizleştiriyor. Evde af buyurun ama bir köpek kadar değerimiz yok. Evden uzaklaştırılan, hiçe sayılan, iddiaları önemsemeyen, dinlenmeyen… Yani ben mahkemede beş duruşmaya çıktım. Duruşma esnasında haklı olmama rağmen o platform içerisinde o kadar güçlük çektim ki. Karşı taraf giderken, boşanma protokolü imzalamıştı ama ben imzalamadım. Boşanmak istersen boşanırız demişti. (K14)

Son yıllarda boşanmaların artması, kadına yönelik şiddeti önleme gibi durumlar, yeni yasal düzenlemeleri de beraberinde getirmektedir. Bu durum ise ayrı tartışmalara neden olmaktadır. Katılımcılara göre yeni uygulanan yasal düzenlemelerin masum olmadığı ifade edilirken aile birliğini yok etmeyi amaçlayan bu düzenlemelerle beraber eşcinselliğin de normalleştirildiğine de değinilmiştir:

> Yani toplumda oluşturulan bu algı, toplumu, ülkeyi iyi yere götürmüyor kardeşim. Ben bunun bir operasyon olduğunu düşünüyorum. Siyasi iradenin de kesinlikle bu işin içerisinde olduğuna kanaat getirmiş durumdayım. Çünkü ısrarla üstünde duruluyor İstanbul Sözleşmesinin. Defalarca kaldırılması gerektiğine yönelik her yerde her zaman söylenmesine rağmen ısrarla sürdürülüyor. İşin içinde LGBT'nin normalleştirilmesi de var. Lut Kavminin zamanında LGBT normal görülmemiş ki. Yani bugün İstanbul Sözleşmesine bakaraktan 3, 48 ve 4. Madderine git bi bak bakim, rezalet ya. Normal görünüyor ya. LGBT normalleştiriliyor. Aile olarak biz nereye gidiyoruz. Anlayacağın durum çok kötü. Bunun bir operasyon olduğunu düşünüyorum. Aileyi yok et, toplumu yok et, devleti yok et. Yani yerine sağlıklı bir toplum oluşamayacağı için yeni şey de gelemez yani. (K9)

Türkiye'deki yasal düzenlemelerin farklı amaçları olduğuna dair katılımcıların görüşlerine yukarıda değinilmişti. Bu bağlamda, var olan kapitalizm sisteminde eşcinselliğin istenmesinin sebebini K17, şu şekilde açıklamaktadır:

> İstanbul Aydın Üniversitesi'nde profesör herhalde o yanılmıyorsam. Kel kafalı, gözlüklü bir adam. Onu dinlemiştim bir zamanlar. Şöyle bi şey söylüyor: Bu

> eşcinsel evlilikleri, neden biliyor musunuz teşvik ediyorlar. Eşcinsellerin çoğalması neden biliyor musunuz? Şey yapmış demek adam okumuş, adam biliyor. Eşcinselliğin akrabalık ilişkileri olmaz. Eşcinseller birçok harcama yaparlar. E eşcinseller diyo demokratik hak talebinde eylem, eylem falan yapmazlar böyle. Diğer insanlar gibi ve çok para harcarlar diyo ve erken yaşta ölürler diyo. Bu dünya da kendinden en çok istediği şeydir diyo. Akrabalık ilişkileri olmayan, hiçbir şeye karşı gelemeyen, çok para harcayan, tutumlu, parasını biriktirmeyen... (K17)

Sınıfsal olarak farklı bir eleştiri getiren ve yasal düzenlemelerden canının çok yandığını ifade eden K2, bu durumu aşağıdaki şekilde özetlemektedir:

> Şunu çok iyi biliyorum: 6284, İstanbul Sözleşmesi işte Avrupa Birliği'ne bağlı ülkelerden işte atıyorum Polonya, atıyorum Bulgaristan Avrupa Birliğine ülkelerine dönüp bakalım. Deutschland'a bakalım. Almanya'yı, Almanya da bir kanun vardır, bir yasa vardır. Bu yasa kadın için de erkek için de bütün ülkeyi yönetenler için de geçerlidir. Ama burada birçok gazeteci, yazar bilmem ne birçok kişi var. Ağlıyor. Niye bir tek bu yasalar bize işliyor. Yani bu orta kesimin altındaki insanlara niye işliyor. Bugün iş adamları çıkıyor 6284 destekliyoruz diyor. Niye bir zengin? Ben bugüne kadar bir zenginden eşinin tutup da 6284'ten Acun Ilıcalı boşanmıştır veya Cem Boyner çıkıp diyor ki biz İstanbul Sözleşmesini destekliyoruz diyor. Niye niye bizim sesimiz çıktığı zaman bize cezayı kestiriyorlar. Zengine niye niye bu kanun işlemiyor? Var ya ben vatandaşlıktan nefret eder hale geldim. Türkiye'de böyle bir şey olabilir mi? Biz bu bayrak altında doğduk. Biz bu bayrak altında vatanı 18 ay boyunca ben vatani görevimi Güneydoğu'da yaptım. Benim şehit düşen arkadaşlarım vardı. Benim ciğerimi yaktı 6284. Benim ocağıma incir ağacı dikti. Hem de Antalya büyüklüğünde bir incir ağacı dikti. Benim hayatımda hiçbir sağlık problemi yoktu. Geçen seneden bu yana yok şeker, yok bilmem neydi, kan şekeri düşüyor, tansiyonum çıkıyor, iniyor. (K2)

Yasalara dair eleştirilerde neredeyse tüm katılımcıların ortak fikirde buluştuğu görülmüştür. Bununla beraber bu yasal düzenlemelerin tamamen kaldırılmasını isteyenlerle beraber bunların düzeltilmesi gerektiğini savunanların da olduğu görülmüştür:

> Şimdi, bakın hukuk sisteminin düzeltilmesi lazım. Ha, nasıl düzeltilmesi lazım? Ben bir tek fiske bile vurmadığım halde hüküm giydiğim ben burada suçlu duruma düşüyorum ve sonuç itibariyle de ben ben zarardayım. Ya böyle bir şey, yargılama var mı? Yani bu sistemin bir kere öncelikle senelerce sürmemesi lazım. (K8)

Yasalar kadın cinayetlerini artırıyor!

Kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri, dünyada ve Türkiye'de ciddi bir problem olarak hâlâ varlığını sürdürmektedir. Devletler bu sorunu çözmek adına çeşitli önlemler almaktadır. Türkiye de bunun için yasal düzenlemeler yaparken cezai müeyyideleri uygulamaktadır. Bu durumun işlevselliği tartışmaya açık bir konu olmakla beraber katılımcıların bu konudaki görüşleri ise daha farklı olabilmektedir.

Erkeklerin kadınları öldürmediğini, yasal sürecin ve yasal düzenlemelerin kadınları öldürdüğünü K5, aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Erkekler kadınları öldürmez abi. Dikkat edersen Süleyman Soylunun bir açıklaması var. Bir yerde diyor ki, kadın cinayetleri ile ilgili bir açıklamasında diyor ki, bu adamların %70-80 civarında hiçbir suça bulaşmamış. Ne oldu da adam 6-7 aylık evlenmiş karısını öldürüyor. 1 yıllık evli bir adam karısını öldürüyor. Abi boşanma aşaması o kadar kötü bir durum ki ben yine mesela bizim derneğimize ulaştım. Bize yol gösterecek insanlarla tanıştım. Adam bulamıyor abi. Bulsaydı belki olmazdı. Çok tehlikeli bir durum abi babaya diyor ki sen kızına cinsel tacizde bulunmuşsun. Çok kötü bir durum abi. Allah hiç kimseye göstermesin. Böyle bir durumda kalan bir insanı düşünsene abi. Bu adam ne yapar? Çok kötü bir durum. Benim durumumda çok kötü. (K5)

Yukarıdaki açıklamaya benzer bir açıklamayı ise K6, "*Bugün benim nazarımda kadın cinayetleri varsa, problemler varsa; bunun sebebi karşılıklı anlayışsızlık ve yasaların belki de bir yerde, kadınlara vermiş olduğu haklar olduğunu düşünüyorum*." şeklinde ifade etmektedir.

Var olan yasal düzenlemelerin kadın cinayetlerini ve kadına yönelik şiddeti azaltmadığını K11, aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Tamam mademki İstanbul Sözleşmesi şiddeti önlüyorsa, 2012 yılından beri bu yıla kadar 8 yıllık süreçte acaba kadın cinayetleri arttı mı, yoksa azaldı mı? Biz o zaman bunları bir analiz edelim. Analiz ettiğin zaman tam tersine kadın cinayetleri sürekli artıyor. Kadına olan şiddet daha da artıyor. Boşanmalar daha da artıyor. E demek ki bu bir çözüm değilmiş. Yani öyle değil mi? Akıl mantık bunu gösteriyor… (K11)

Var olan yasal düzenlemelerin kadın cinayetlerini ve kadına yönelik şiddeti azaltmadığını ve sürecin kadın cinayetlerini daha da arttırdığını K18, "*Valla, böyle giderse cinayetler 3'e 4'e katlar*." şeklinde açıklamaktadır. Bu durumun nedenlerini ise aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Yani, kadına çok fazla hak veriyorlar. Yani, örneğin Kadın sığınma evi var. Erkek sığınma evi yok. Kadın, çıksın desin ki birisi beni burada taciz etti. Hiç kimse ellemesin onu sonradan bir adamı göstersin, bu adam beni taciz etti desin. Adamı linç ederler. Ha şimdi söyliyicem. Şimdi kadına her hak veriliyor. Bir şey söylediği anda suçsuz yere evden 15 gün uzaklaştırılıyor. Bu adam nerde yiyip nerde yatacak? Tekrar kaç kişi hayat kurabilir yeniden. Kadın erkeğe kalsın istediği kadar laf söylesin, erkeğin bam teline bassın, erkek eli armut mu topluyor yani! Bugün sosyal deney yapalım demek istediğim de bu benim. Şurada 100 tane erkek tutalım arkadaşlar biz sosyal deney yapıcaz, sizin bam telinize basıcaz, sizi denemek istiyoruz. Bakın bakalım adamın bam telinden neler çıkıyor. (K18)

Kadın şiddetine ve kadın cinayetlerine çözümün yabancı kültür ve yasalarında aranmaması gerektiğini söyleyen K6, bunun çözümünün yerli kültürde aranmasını ısrarla vurgulamıştır:

> Şunu söyleyebilirim sadece, bizim bu topraklarda, 1000 yıldır yaşıyoruz ve 1000 yıldır gelişmiş bir yapımız var. Aile yapımız var, geleneklerimizi var. Ama 1990'dan sonra yok artık. Bunu nasıl çözersiniz, nasıl eski haline getirirsiniz bilmiyorum. Ama eski haline getirmek yanlış bir kavram olur da şartlarına göre Türk aile yapısını tekrar nasıl düzeltilir, bunun üzerine çalışmanızı çok isterim. Yeni bir yol, yeni bir ışık, yani yeni bir anlayış, bir değişim yaşanacak belki, tamam biz buna denk geldik. Bu süreci biz daha sert yaşıyoruz ama toplumun ve bizim kendi değerlerimizin devamı açısından yapacağınız çözüm önerileri, bizim toplum olarak da var olmamızı sağlayacak. Yeni yuva kurulur, yeni çocuklar yapılır. Toplum böyle gider. Boşanmaların arttığı, çoluk çocuğun yapılmadığı kültürel değerlerden bahsetmek çok zor ama en kısa zamanda güzel çözümler olur inşallah. Daha çok bize hitap eden yasaların bizim değerlerimize, bizim kültürümüze uygun yeni yasalar ortaya çıkar. Aile yapının yeniden çok daha güçlü bir şekilde tekrar kurulması gerektiğini, buradaki işte siz değerli akademisyenlere düşüyor. (K6)

Çiftler arasında oluşan sorunlara yönelik şiddetin ve öldürmenin çözüm olmayacağını düşünen katılımcılar, kendi menfaati için, çocuğunun menfaati için bu durumlardan kaçınılması gerektiğini belirtmişlerdir:

> Ha, benim gibi insanlar ben çok şükür diyorum. Akıl sağlığımı inşallah yitirmem. Yani ruh sağlığımı yitirmediğim sürece yani bana ne kadar kötülükte yapsa ben kadını öldürmem. Ben kadın öldürme tarafında da değilim. Ben her zaman çevremdeki insanlara da söylüyorum. Yani sosyal platform da söylüyorum, mağdur babalara da söylüyorum, boşanan erkekler gruplarında olsun, yani her zaman şunu söylüyorum: Ne olursa olsun, bak ne olursa olsun karımız bizim gözümüzün önünde bizi aldatıp ihanet etse, başka bir erkekle ilişkiye dahi girse yani lanet gelsin, mümkünse de kadından kurtulun, uzak durun, ondan olabildiğince uzak durun ama öldürmeyin. Siz o kadını öldürdüğünüz zaman burada Türkiye' de biliyorsunuz bu yasalar kadını öldüren adama ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası veriyorlar. İstisnasız yani bu bir erkek, sizde biliyorsunuz değil mi? Yani ağırlaştırılmış müebbet ne demek, yani, sen ömür boyu hapistesin artık. E ne gerek var ya sen pis bir kadın yüzünden, bir tane namussuz kadın yüzünden. Ne gerek var? Yemin ederim bak benim mesleğim tehlike de. Bak şu an Mardin 1. Ağır Ceza Mahkemesinde haksız yere yargılanıyorum. Tabi yine hâkimin takdirinde ne karar verir, bilmiyorum. Yani benim mesleğim tehlikede olmasına rağmen ben yine diyorum ya nahlet gelsin. Sırf sen bir kadını öldürsen, sen ömür boyu hapiste, 1 gün değil, 2 gün değil, 3 gün değil. Hadi kendi hayatımdan vazgeçtin, senin arkandaki senin çocuğun ne olacak? Ya o çocuğu insan düşünür, değil mi? Ya benim çocuğum ortada kalacak. Ya bu çocuk ortada kalacak, bu çocuğa ne olacak öyle değil mi? O çocuğun yaşayacağı acıları, ya insan bir 5 dakika düşünse bu çocuğun başına neler gelebilir? Yani korkunç şeyler yaşar bu çocuk. Korkunç yani. Çocuk ezilir, aşağılanır, horlanır, itilir kakılır, aç kalır, üzerinde doğru dürüst elbisesi olmaz, bir okul eğitimi almaz. Hayatı boyunca hep hor görülür. İşte senin baban katildir. İşte seni annen gitmiş. Bu çocuk o psikolojisiyle nasıl bir insan çıkar size? Normal sağlıklı bir insan o çocuktan çıkar mı sizce? (K11)

Yasalardan ziyade yasa uygulayıcılar

Çalışma kapsamında görüşülen boşanmış erkeklerin üzerinde durduğu bir diğer mevzu ise hukukçuların takınmış oldukları tavırlardır. Bu durum bazen "hukukçular

boşanma davalarını gelir kapısı olarak görürler" şeklinde açıklanırken bazen "hukukçular erkeklere karşı önyargılıdırlar" şeklinde tezahür etmiştir:

> Birikimimin tümünü mesela onlara döktüm, geri getirebilmek için. Mahkemelere döktüm. Avukatlar yedi paramızı açıkçası, icralarda satıldık telef oldu gitti yani. (K9)

> Abi sonra öğrendim ki o anlaşıyorum manlaşıyorum işleri hikayeymiş, avukatlar asla bireyleri anlaştırmamak için yani herkes için bunu söyleyemem ama, bazı hukukçular, çünkü onlara ekmek kapısı şuradan çıkıyor. İhtilaf olursa onlar para kazanıyor. Her bir ihtilaf bir dava demektir. Her bir dava para demektir. Beddua da etmiyorum. Hanımefendiyi sistem tahrik etti. Birileri davayı kazanacam diye, para kazanacam diye insanı ezdiler. Birçok dava böyle hocam. (K10)

İki yıllık boşanma sürecinde harcadığı parayı K11 ise şu şekilde açıklamaktadır:

> Evet, yani şu an gerçekten de ben geçen 2 ay önce hesapladım, ailemde yanımdaydı. Şu an benim 4 yıllık boşanma sürecinde benim şu an kayıplarım 78 milyar lira hocam bak. 4 yılda 78 milyar para, avukatlara, mahkemelere, nafakalara, şuraya, buraya bir sürü zararım oldu. Hala da oluyor da hala da olacak. Yani, maalesef yemin ediyorum, bak kaç tane avukat tuttum. 4 tane avukat tuttum ya. Avukatın bir tanesini değiştirdik. Olmadı, adam ilgilenmedi. İkinci avukatı tuttuk, e bu ikinci avukattan da sonra bıçaklanma olayı geldi, sadece evime saldırdığı için, bıçaklama davası için ben adamlara 30 milyar para verdim. Bak sadece bir dava için 30 milyar para. (K11)

Avukatların hukuk jargonunu bildiğini söyleyen K17, karşı tarafta bulunan aile bireylerine bile mahkemede neler söyleneceklerini avukatlarının söylediğini "*Birileri, hatta benim büyük kızım dedi ki eşimin avukatı onları toplamış kendi ofisinde, onlara bak böyle böyle diyeceksiniz diye onları ayarlamış her şeyi. Bunları bildiğim için bir şey diyemedim, kızmadım. İnsan çocuğuna şey yapamıyor ya. Yani çocuğa karşı bir şey yapamıyorsun*." olarak açıklamaktadır.

Mahkemelerin erkeklerin aleyhinde cinsiyetçi bir tutum içerisinde olduğunu ise K5 ifadelerinde şöyle yer vermektedir:

> … şimdiye kadar 11 mahkeme olmuş. Şu ana kadar katıldığım aile boşanma mahkemesinde 11 dava bir kere bile çıkıp konuşturulmadım. Konuşturmuyor, boş gidip geliyorum. Ama onun kendisi konuştu annesi geldi konuştu, bütün sülalesi konuştu. Ya ben daha bir kere bile konuşmadım. Hâkim konuşturmuyor konuşturmuyor, bir şey söylettirmiyor bana, geliyorum gidiyorum, geliyorum gidiyorum. (K5)

Katılımcılar arasında erkekler söz konusu olduğunda, hukukçuların tavırlarının negatif yönde olduğunu belirtenler olmuştur. Bununla beraber hukukçuların dava dosyalarına müdahale ettiğini söyleyen başka katılımcıların olduğu da görülmüştür:

> İftira suç duyurusunda bulunuyorum savcılığa. Buna diyo hâkimi karar verecek diyor. Hâkimi de karar vermiyor buna. Yani elde somut deliller olmasına rağmen

> bakın yasal yönden deliller karartılıyor. Bu cümle çok önemli. Delil karartmak bir suçtur biliyorsunuz dimi? (K8)

> Yani anlaşmalı boşanma davası açtım. Hatta eşime dedim gitsen daha iyi olur senin için. Avukata sordu, tanımadığımız avukata gittik biz oraya çünkü. O dedi ki doğru söylüyor X Bey, tamam dedim buyurun gidin. Ondan sonra baktım hakkımda bir sürü şikâyetler bilmem neler, şunlar, bunlar, mücadele ettim, karar verdim. Dava da benim istediğim gibi sonuçlandı. (K16)

Hukukun tarafsızlığı, herkes için olmak zorundadır. Bu durum hukukçular için de geçerli olmalıdır. Katılımcı K3, boşanma davalarını yürüten hâkimin yuvalarını kurtarmaya çalıştığını aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

> Bizim hâkim Allah razı olsun çok iyi bir hâkime düştük. Babacan bir hâkime. Yani aile dağılmasın diye çok uğraştı. Yani bozulmasın diye çok uğraştı. Bu yuvayı kurtaralım dedi. Gel inat etme dedi. Şey yapalım dedi ama yok dik başlılık yaptı. Ama bana da bir ceza kesmişti 20 30 bin liraya yakın bir ceza ödediğim yani (gülüyor). (K3)

Kadın lehine kararlar: Erkek potansiyel suçludur

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği noktasında, kadınların birçok alanda olumsuz deneyimler yaşadığına dair ciddi bir literatür bulunmaktadır. Fakat erkeğin güçlü olduğuna dair toplumsal cinsiyet algısı bir noktadan sonra erkeği de ezen bir duruma dönüşebilmektedir (Saydam 2013). Katılımcıların ifadelerine göre yasal anlamda kadınların lehine kararların çıktığı ve erkeklerin bu konuda göz ardı edildiği bilgisine ulaşılmıştır:

> Yani, düzenlemelerle ilgili aslında çok ciddi sorunlar olduğunu düşünüyorum. Çünkü ben kendi avukatımla görüştüğümde, işte avukat onların yazdıklarını okuyor. İşte benim ona cevaplarımı, o yazılanların yanlış olduğunu, yalan olduğunu delilleriyle, ispatla ortaya koyduğumda avukat şu ifadeyi kullandı: Diyor ki mesela yüzde 80 sen haklısın bu net ortada fakat biz yine de bu haklılığımıza rağmen ben dava lehimize sonuçlanır diyemiyoruz, çünkü bu konuda işte kadının lehine bir bakış açısı söz konusu. Yani bunu avukatlar, hukukçular bu şekilde bir bakış açısına sahipken bunun olumlu bir tarafının olduğu söylenemez. Çünkü hani 6-7 aylık bir birlikteliğin sonucu ve tamamen işte karşı tarafın sonlandırdığı bir evlilik. Herhangi bir şiddetin, herhangi bir hakaretin olmadığı bir sürecin sonunda biten bir evliliğe rağmen karşı taraf çok yüksek tazminat talepleriyle dava açabiliyor ve bunu kazanabileceğini umabiliyor. (K1)

> Kendi açımdan baktığım zaman yasaların adil ve eşit olduğunu söyleyemem. Hiçbir zaman da adil olacağını düşünmüyorum. Çünkü gerçek bir yasa aile kavramını korumaya yönelik olmalıdır. Ama şu an ki yasaları boşanmaya teşvik ediyor olarak görüyorum Daha çok. Bu benim kendi görüşüm kendi kişisel kanaatim. (K6)

> Hukukçu da diyor ki aç tabi dava sonuçta dava açmazsan sana para çocuğa para ister verir ister vermez onun inisiyatifine kalıyorsun. Ama dava açarsan tıkır tıkır alırsın paranı. Ve tabi sadece bu da değil yasa kadından yana istersen donunu alırız.

> Hani eski eş çalışmıyorum dese de avukatı diyor ki donuna kadar alırız. Burada da tabi avukata para lazım yani her dava para. (K7)

Eski eşi ve eski eşinin kardeşi tarafından evinde saldırıya uğradığını söyleyen K11, hukuki sürecin kadının lehine olduğunu şu şekilde aktarmaktadır:

> Valla işte ben de mutfağa koştum. Ben de bağırdım çığlık atıyorum, çıkın evimden çıkın çıkın bağırıyorum. Çıkmıyorlar. Halen üzerime geliyorlar. Bıçakla yumrukla falan. Ondan sonra ben de bıçağı salladım. Bir iki bıçak onla kardeşinin göğsüne geldi, sağ tarafına o da sonra baya bir zarar gördü, ben de zarar gördüm. Kadın sonra bunlar evi terk etti tabi. Ondan sonra hastaneye gittim. Doktor raporunda özel hastane hayati tehlikesi var yazmış erkek kardeşinin. Devlet Hastanesi'ne gidiyorlar hayati tehlikesi yok diyor. Aynı gün taburcu oluyor. Savcı maalesef kadın olduğu için baktı, ben şimdi size söyleyecem şok olacaksınız. Millet zaten akıl, mantık hiç kalmadığı nokta. Bakınız kadının erkek kardeşi benim eve saldırıyor, beni bıçaklıyorlar, ben kendimi savunuyorum, savcı benim hakkımda adam öldürmeye teşebbüs, kadın ve erkek kardeşi hakkında basit adam yaralama yazmış. Ya Allah aşkına bu zulüm değil mi? (K11)

Boşanmış erkekler, erkek olmalarından ötürü hukuk önünde ve sosyal yaşamda potansiyel suçlu olarak görüldüklerini aktarmışlardır. Kendini anlatamama ve anlaşılmazlık gibi durumlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle hukukçuların kendilerini potansiyel suçlu olarak gördükleri vurgusunu yapmışlardır:

> Boşanma davasında çok bariz bir şekilde aleyhimde yalan tanıklık yapıldı mesela. Bakın aleyhimde yalan tanıklık yapıldı. Ben mahkemeye boşanma mahkemesine bu aleyhimde söylenen şeylerin olamayacağını, yalan olduğunu, en azından bu konuda şüphe duyduğunu şüphe duyulması gerektiğini, ispatlayacak şekilde birtakım deliller öne sürdüm. Bakın delil diyorum. Örnek veriyorum. Bunun bir yardakçısı vardı mesela ismini tabi anmıyim şimdi güya akraba diye güya bizi barıştırmak için ortaya çıkmış birisi. Bir insan boşanmaya çalıştığı eşinin kendisine amcası diye bakın boşanmaya çalıştığı eşinin amcası diye kendisini tanıtan birisine benim işim kadınların parasını yemek der mi? Der mi hayatın olağan akışına aykırı değil mi bu ya normal bir olay mı, ha? Bir devlet memuru yani geri zekâlı bir insan değil yani. Der mi bir insan ama mahkemede bunu diyor. Peki bunu demediğimi diyorum ispat ediyim diyorum bakın diyom elimde delil bütün ses kayıtlarını verdim mahkemeye. Bilirkişiye gönderildi. Sonuç itibari ile inandık da demiyor inanmadık da demiyor ama sonuç olarak orada bir etkilenme var. Hâkim etkileniyor ister istemez. Bir şey söylemesi lazım ama söylemiyor hâkim. E bu da bir şey değil mi? (K8)

> Bütün etrafımdakiler bana cani gibi bakıyor, bu manyak ne diyor (kendine gülüyor). Kimse anlamıyor. Ya abi rüyada haykırıyormuşsun gibi kimse duymuyor seni. Kimse duymuyor, sadece kim yaşadıysa o biliyor. Rüya gibi bir şey. (K10)

Erkek olmanın verdiği sıkıntılardan dolayı yaşamış olduğu deneyimi K10, aşağıdaki şekilde aktarmaktadır:

> Ya bir kadın cinayeti oluyor diyor ki ya tüm erkekler canidir, katildir. Abi o cinayetlere bakılıp sen masumum diyorsun. Ya ben yapmam öyle şey diyorsun ama adamlar bunun üzerinden hukuk yükseltiyor. Ve seni aşağılıyor. Bunu gördüm yani

> ben manyak değilim, ben katil değilim, ben sapık değilim. Bunu haykırıyorsun ama görüyorlar mı? Gece gündüz bunu düşünüyorsun. Mesela ben asansöre kadının olduğu hiçbir asansöre binmem. Öğretmenler odasında bir kadınla oturmam. Pazarda kadınlardan alışveriş yapmam. Geçenlerde ben aynı zamanda zekâ oyunları hocasıyım bir yerden kurs teklifi aldım, kız öğrenci olmasın dedim, erkek lisesinde çalışıyorum. Beni buraya nasıl getirdiler hocam ya. (K10)

Toplumun algısında erkeğin kötü bir yere yerleştirilmesinin bir amaç olduğunu belirten K16, bu durumu Türkiye'de gösterilen bir reklam ile örneklendirmektedir:

> Bakın, televizyon da bi şey var, reklam var biliyorsunuz. Kamu spotu var. Bir kız çocuğu, masanın altında saklanıyor. Biliyorsunuz de mi onu? Halen oynuyor. Yani saklanan bir kız çocuğu. İşte kadın. Ya, şöyle, kadın, çocuk, yaşlı, engelli haklı diyo, 182 filan. Orda baktığınız zaman suçlu kim? Baba de mi yani. Çünkü orda gizli özne baba. Kadın çünkü hep izlenebilecekleri şey bi de sunabilecekleri, kadın. Baba yok bunun içinde. Çocuk da babadan saklanıyor. Kime sorduysam evet diyor babadan saklanıyor. Yani, şimdi bunu devletimiz hazırlıyor, çok sağ olsun. Ben size bir şey söyliyim. Çocuk cinayetlerinde anneler, babaların 5,35 katı daha fazla cinayet işliyorlar. Çocukların anneler, erkelerden 5,35 katı daha fazla öldürüyorlar. (K16)

Erkeklerin hukuk önünde haklı çıkmasının çok zor olduğunu K17, "*Yasal düzenleme yapılmıyor ki. Yapılması lazım ama yapılmıyor maalesef. Maalesef çok büyük bi haksızlık var. Hani diyorlar kadınlara pozitif ayrımcılık falan. Bir mahkeme de bir erkeğin haklı çıkması çok zor ya. İspatlanmış, tasdiklenmiş haricinde kimseyi kolay kolay haklı çıkarmıyorlar.*" olarak belirtirken K8 ise buna benzer bir açıklamayı şu şekilde yapmaktadır:

> … 5000 lira da manevi tazminata. Bana şükret diyorlar. Lan nesine şükredeyim? Ben kusurlu değilim ki. Bana karşı bir sürü suç işlemiş, hüküm giymiş kadın var. Benim fiske bile vurmadığım kadın, bana iftira atıyor. Ben hüküm giyiyorum. O bir tane yaralama her şeyin önüne geçiyor. Kadın bana tehdit ve hakaret yapmış 5 kere. Bakın çok ağır hakaret yani cinayet bile çıkabilecek ağır hakaretler. Bunlar, bunlar hiç önemli değil ama ben bir tek fiske bile vurmadığım halde hüküm giydiğim ben burada suçlu duruma düşüyorum ve sonuç itibariyle de ben ben zarardayım. (K8)

Kadınlar söz konusu olduğunda hukukçuların taraflı davrandığını ifade eden K8, bu konuda yaşamış olduğu şu deneyimi aktarmaktadır:

> Yani, kadın aleyhinde olursa kovuşturmaya yer olmadı kararları veriliyor ama erkek aleyhinde bir şey olursa hemen dava açılıyor. Onu geçtik. Ondan sonra evime bir kız yollamış ben şüphelendim. Kayıt ettim. 20-25 yaşında bir kız. Bir süre sonra da beni taciz etti diye dava etti. Ondan sonra şikâyet ediyor. Ben karakola gidiyorum. Ondan sonra benim elimde delilim var diyorum, delil melil alamam diyor polis. Dava açılıyor aleyhimde. Ben de dava açılmadan daha önce ben şikâyet ediyorum kızı. Kız için dava açılmıyor hakkında. Dava bile açılmıyor. (K8)

"Devlet birleştirici değil ayrıştırıcıdır"

Evlilik kurumu kadar eski olan boşanma, evlilik kadar iyi bir duruma denk düşmemektedir. Çoğu zaman sorunların taştığı bir sonda evliliğin bitirilmesi olan boşanma, bazen sıkıntılı bir sürece dönüşebilmektedir. Çiftler boşanma sürecini zorlu evrelerinde, devletin bu konudaki uygulamış olduğu politikaların çok etkili olduğunu belirtmişlerdir. Zira birçok katılımcı devletin bu süreçte kişileri birleştirmekten ziyade ayrıştırdığını ifade ettiği görülmüştür:

> Neden bak şimdi, bizi ayırdı. Bizi ayırdıktan sonra da uzaklaştırma veriyor hemen. Ben gideceğim birleşmeye dedim belki, özür diyeceğim, bilmem şey yapacağım belki. Bu gidiyor (karısı gidip şikâyet ediyor) diyor ki ya işte buralarda geziyor diyor. Pat bana uzaklaştırma veriliyor. Ulan belki yan yana gelsek birleşeceğiz. Hani çocuklarımla beraber gittim kaç sefer kapısına. Sonra iki sefer uzaklaştırma aldım. Ya gel bırak hadi lanet olsun gel, her şey istediğin gibi olsun. Yok ama hemen pat istediği gibi jandarmayı arıyor. Kolluk kuvveti uzaklaştırman var diyor. Buraya yaklaşırsan içeri atarım. Sonra döşeniyor, bir sürü para cezaları. Hakaret ediyorsun bir sürü para cezaları. Yani hakaret değil, yani konuşurken ben annesine dedim ki senin kızın, sen şimdi alıp bunu gidiyorsun ya, bir tane adama bakamadı. Şimdi gidecek bir sürü adama kölelik yapacak. Bundan sen ne anlarsın. Yani bir adama bakamadın, bir adamın kahrını çekemedin, bir adamın işini yapamadın. Şimdi bir sürü kişinin işini yapacak, kahrını çekecek. Vay efendim sen benim kızıma orospuluk mu yapacak dedin. Ya ben buna böyle demem. Bu benim hanımım, ben böyle buna böyle bir şey söyleyebilir miyim? Sen aptal mısın? Ama ben bunun, şunun için söyledim. Ben bir adam bir de çocuklarımız var. Sen bunlara bir şey yapamadın, bakamadın, e gideceksin, kaçacaksın. Çalışıyor şimdi kaç kişiye yemek çıkarıyor. Aşçılık yapıyormuş bir yerde duyduğuma göre. Kaç kişiye yemek veriyorsun. E sen bir adama verecektin, beş kişiye verecektin oturup yiyip içiyorduk yani. Ama sen ne yaptın gittin. Ne oldu hiç yani, bundan bile bana ceza yazacaklardı, bu yasalar bu kadar kötü. Vay sen kadını şey dedin. Alçaklaştırma falan filan, hakaret ettin. Ya ben onu öyle söylemedim başka bir şey söyledim, başka bir amaçla söylemedim. Yok hemen çeviriyorlar. Şey çok kötü yani bu yasalar. Zaten siz de biliyorsunuz bunu. Silleyi silah sayan bir adaletten ne beklersiniz. Bu adalet sistemi birbirine düşman yetiştiriyor. Bu adalet sistemi annesinin terliğini silah sayan bir sistemden ne bekliyorsunuz. (K3)

"Devletin" (yasa uygulayıcılar), çiftleri bir arada tutmaya çalışırken onları düşmanca bir tavır içine soktuğunu, sekiz yılın sonunda anca boşanabildiğini ifade eden K5, devletin bu tavrını "*Abi kadına yönelik şiddet diyorsun bak ben bir erkeğim, ikimizde boşanma aşamasındayız dimi? İki de bir bana uzaklaştırma çıkartılıyor. Ya bak ben kurtulmak istiyorum ama devlet bizi hala bir arada tutmaya çalışıyor dimi? Bak barıştırmaya çalışmıyor devlet bizi birbirimize düşman etmeye çalışıyor. Bak ikimizde boşanma aşamasındayız dimi ikimizde boşanmak istiyoruz birbirimizden bak ben kadından kurtulmak istiyorum, ya en doğal hakkım ya. Kurtulmak istiyorum artık (ısrarla ve bastırarak söylüyor). Bak 8 yıldır 2013'ten beri ben boşanmaya çalışıyorum. 2013'ten beri bizi boşamıyor ve durmadan kadının yeni yeni iftiralarına maruz kalıyorum.*

Durmadan, bitmiyor bak." şeklinde açıklamaktadır. Ayrıca yasal sürecin çiftleri barıştırmaktan ziyade nasıl ayrıştırdığına ve düşmanlaştırdığına dair ise şöyle devam etmektedir:

> Yani öyle bir şey ki, belki eşimle barışabilirdik bile ama bu İstanbul Sözleşmesi 6284 Sayılı Kanun yasaklıyor, bunları aramamı yasaklıyor. Eşimin babası bile şey demişti bana o zaman, sen üç ay boyunca bizi niye aramadın? Dedim uzaklaştırma çıkartmışsınız, savcı beni uyardı, dedi arama sorma. Bak bi telefon mesajı bile görürsem iyi olsa bile ceza evine atarım. Böyle uyardı beni. Hocam bunları konuşmak bile bizi geriyor. Şimdi abi bu kadınlar bizim düşmanımız değil. Benim eşimde benim düşmanım değil. Hiçbir kadın hiçbir erkeğin düşmanı değil abi. Biz onlara muhtacız onlar da bize muhtaç. Öldürülen her kadın benim kardeşimdir. Öldürülen her erkekte benim kardeşimdir. Çünkü hiçbiri cezaevine girmeyi istemez, hiç kimse de ölmeyi hak etmez böyle konular için. Boşanma aşamasında insanlar birbirlerine düşman oluyor abi. Ben sinirli ve agresif bir insan olsaydım, bak vallahi diyorum sana ben de eşimi öldürürdüm. Ama ben yumuşak huyluyum niye? Çünkü ben ailemden böyle bir eğitim aldım. Ben evet okumamış olabilirim ama ben teknik servis işinde çalışıyorum. Günde yüzlerce insan görüyorum, yüzlerce eve giriyorum. Hani benim hayatımın eğitimi de bu şekilde oldu. Durmadan insanlarla iç içeyim, beraberim, şunu demek istiyorum. Erkekler kadınları öldürmez abi. Dikkat edersen Süleyman Soylunun bir açıklaması var bir yerde diyor ki, kadın cinayetleri ile ilgili bir açıklamasında diyor ki, bu adamların %70-80 civarında hiçbir suça bulaşmamış. Ne oldu da adam 6-7 aylık evlenmiş karısını öldürüyor, 1 yıllık evli bir adam karısını öldürüyor. Abi boşanma bu boşanma aşaması o kadar kötü bir durum ki ben yine mesela bizim derneğimize ulaştım. Bize yol gösterecek insanlarla tanıştım. Adam bulamıyor abi. Bulsaydı belki olmazdı. Çok tehlikeli bir durum abi babaya diyor ki sen kızına cinsel tacizde bulunmuşsun, çok kötü bir durum abi. Ya Allah hiç kimseye göstermesin. Böyle bir durumda kalan bir insanı düşünsene abi bu adam ne yapar? Çok kötü bir durum, benim durumumda çok kötü, bak 8 yıldır öz evladımı göremiyorum ve yasalar bu insanları destekliyor abi, destekliyor. Adalette pozitif ayrımcılık olmaz abi. Adalet neyse odur. Bütün yasaları kadınlara verirsen kadınlar bunu kendi lehine kullanır belli bir zamandan sonra. Bak devlet zulüm ediyor. Ya abi benim bi ara 16, 17 tane mahkemem vardı. İki de bir mahkemeye gidiyorsun ve bunlarda ne oluyor biliyor musun? Beraat ediyorsun. Nasıl beraat ediyorum? Ya hâkime diyorum ki bak bu kafadan atmış, belge getirsin diyorum. Savcı diyor ki sen yapmışsın bunları. Ne yapmışım diyorum, darp mı olmuş, oraya gittiğime dair bir şey mi var? Tehdit mi etmişim, ne yapmışım? (K5)

K7 ise bu konuda, "*Bir gün eğer eski eşimle bir araya gelirsek ona şunu diyeceğim, bunca yıldır bizi ayıran devlettir. Çünkü birleştirmeye çalışmadı, aile mahkemelerinde arabulucu bile yasak.*" şeklinde benzer ifadeleri kullanmıştır.

4.2.2.6. Boşanma sorunu ile baş etme mekanizmaları

Bu temada boşanmış erkeklerin boşanma aşamasında ve boşanma sonrasında bu problemlere karşı nasıl baş ettiği öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda ailenin desteği, arkadaş desteği, akraba desteği, uzman desteği gibi durumların boşanmış erkeklerin

hayatında nereye karşılık geldiği ve ayrıca bunların dışında nelerin onları bu süreçte güçlü kıldığı öğrenilmeye çalışılmıştır.

Katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucunda, boşanmış erkeklerin destek mekanizmalarının farklılaştığı söylenebilir. Bazı katılımcılar yeteri kadar destek mekanizmasına sahip olduğunu belirtirken bazıların da ise bu destek mekanizmalarının yok denecek kadar az olduğu görülmüştür.

Aile desteği

Katılımcıların ifadelerine göre boşanmanın ayıp olarak karşılanmasından ötürü ailelerin genel anlamda, çocuklarının evliliklerinin bitirilmemesi gerektiğini ve bu noktada mücadele verdiklerini, ancak boşanma gerçekleştiğinde ise çocuklarının yanında yer aldıkları bilgisine de ulaşılmıştır:

> Yok çünkü ailem sonuna kadar bu evliliğimi kurtarmak istediğimi çok çok iyi bilir. Bi de şu var gerek baba gerek anne tarafında evlilik bitiren annem altı kardeş babam dört bunların çocuklarının arasından iki çift var sadece. Şimdi durum böyle olunca yani boşanma çok olmayınca annemle babam evliliği bitirmemem için çok uğraştı. Bu arada tabi bittikten sonra da bana yardımcı olmuşlardır. (K7)

> … ama onun dışında ailem özellikle genel anlamda, işte ben kesin kararımı verdikten sonra bu anlamda ciddi anlamda destek oldular. Ve bu durumu daha fazla gündeme getirmeyerek konuyu çok fazla açmayarak bana destek oldular. Özellikle aile, bu konuda çok önemli olduğunu düşünüyorum. (K1)

Boşanma konusunda, kişilerin bu zorlu sürecin üstesinden gelebilmeleri için aile desteğinin çok önemli olduğu görülmüştür. Aile desteği noktasında, katılımcıların genel olarak desteklendiği bilgisine ulaşılmıştır:

> Tabii rahmetli annem hep yanımdaydı. Mahkememe birlikte gittik geldik. Elinden geldiğince ekonomik olarak da destek verdi. Yani yapabileceği her şeyi yaptı. Ne yapabilirdi ki daha fazla başka? Baba ile zaten görüşmüyoruz onu söyledim. (K9)

> Ailem bana çok destek oldu. Allah razı olsun, ailem iyi-kötü ailem, ailemin dışında hiç kimse destek olmadı. Bir ailem bana destek oldu. (K11)

> Boşanma sürecinde ve sonrasında ailem benim yanımda oldu yaptığım şeyi çok tasvip etmeseler de. Ama sonuçta onlar içinde evlatsın ne yapacak evladını atacak mı? (K15)

Aileler, eşler arasındaki sorunlara tanıklık ettiği zaman, çocuklarını o evlilik içerisinden çekip çıkarmak için de mücadele etmektedirler:

> Ailemden ben bu konuda şey aldım ben. Yıllardır yaşıyordum ben. Ailem yanımda durdu bu konuda. Çünkü benim geçmişimde benim ailemle çok sıkıntım olmuştu. Onlarla da çok bir şeyler yaşamıştı. Bunu bildikleri için geçimsizliğini çokta bana fazla şey yapmadılar. Hatta anne babam bana destek oldu. Mahkemede delil için ifade verdiler yani. (K17)

Ailesinden gerekli desteği aldığını ifade eden K4, yeterli destek almamış olsaydı boşanmayı kolay atlatamayacağını "*Şöyle söyleyeyim, boşanma sürecinde ailem bana gerek maddi gerek manevi destek verdi. Eğer öyle olmamış olsaydı ben bu süreci çok zor atlatırdım.*" Şeklinde açıklamaktadır.

Arkadaş desteği

Boşanma sürecinde önemli olan diğer bir destek mekanizması da arkadaş ve sosyal çevredir. Bu konuda katılımcıların deneyimleri genellikle olumlu yönde olmakla beraber bazen olumsuz deneyimlerinin de olduğu görülmüştür. K1, boşanma sürecinin zorluklarını atlatırken arkadaşlarının kendisine destek verdiğini aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> …tabii çok yakın arkadaşlardan çok destek olanlarda oldu bu süreçte. Hani oldu, bitti daha fazla düşünüp zihnini meşgul etmeye gerek yok şeklindeki telkinler. Bu süreçte insan ne kadar farkında olsa bile ihtiyaç duyduğu şeyler gerçekten. Ya artık, evet kesin kararını verdiysen daha zihnini bu durumla meşgul etmeye gerek yok. Kapandı bu defter, şeklinde telkin ve destekleri önemli anlamda katkı sağlamıştır bana. Bu konuda dediğim gibi arkadaşlar ve aile de önemli. (K1)

Boşanma sürecinin zorluklarını, arkadaşı sayesinde atlattığını ifade eden K16, bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

> Kimse bizim kadar, benim kadar şanslı değil. Benim çevremdeki insanlar sahip çıktılar yani. E benim arkadaşlarım da çok oldu. Baya arkadaşlar çok oldu. Benim bu dönemi atlatmamın en önemli nedeni Şerife Hanım diye benim iş arkadaşım ya. Yani Şerife Hanım, evde 4 tane çocuğu var kadının. Kocasını da tanırım, kendisini de tanırım. En çok o destek olmuştur. Her halimden anlamıştır, ya X Bey, sabret, Allah'a sor, çok dindar birisidir o. Allah sabredenlerle beraberdir. Bilmem nedir, şudur, budur, bak şöyle olacak, bak böyle olacak. Hadi gel senle bir tur atalım, hadi şöyle yapalım, hadi böyle yapalım filan, yok kocası gelir şey yapar. Yav bir sürü insan tabi şimdi, bunlar değil. Yani o iş arkadaşım, yan yana aynı masa da oturduğumuz için, yan yana, bir sürü insan ve bunların çoğu kadın. Çoğu kadın yani. (K16)

Arkadaşlarının gerçek anlamda destek olmadıklarını K3, "*Ya hep tamam takma kafana, öyle diyorlardı yani teselli veriyorlardı. Züğürt tesellisi yani*." olarak açıklamaktadır. Bu konuda kötü tecrübelerinin olduğunu K9 ise şu şekilde belirtmektedir:

> Dışlandık, parazit gibi görüldük. Sevenlerimiz selam vermez oldu. Dostlarımız uzaklaştı. Arkadaşlarımız selam vermez oldu. Yani insanlar seni bir parazit gibi görüyor. (K9)

Boşanmanın ayıp olarak karşılanması, sosyal çevresinin kişiye karşı tavırlarını da etkileyebilmektedir. Bu sorunlar doğuya doğru gittikçe daha da artabilmektedir:

> Benim çevremdeki arkadaşlarım çoğu bana küstüler, konuşmadılar. Sen yanlış yapıyorsun, boşanmak doğru değil, boşanarak bir şey çözemesin, çocuğun var gibi söylemlere maruz kaldım. Annem bile bana bunları söyledi ikinci kez boşanma aşamasına geldiğim zamanlar. Bakın bunlar doğu da yaşayan bir bireyler için yaşanan sorunlardır. Belki batıda hiç böyle şeyler yaşanmıyordur. (K14)

Boşanmanın kişileri yalnızlaştırdığı, çevresindeki insanları onlara karşı yabancılaştırdığı ve bu durumun da boşanmış kişileri yeni bir sosyalizasyonun içine soktuğu görülmüştür. Boşanmış kişilerin kendi aralarında örgütlendikleri ve sosyalleştikleri görülmüştür:

> En büyük desteği de bizim boşanmış babalar derneğinin başkanı oldu. Türkiye'de bizim gibi yüzlerce, binlerce, milyonlarca insan var. Ama biz sesimizi maalesef ilgili kurumlara veya birimlere ulaştıramıyoruz. (K2)

> Şöyle tabi ki boşanmış olanlar bizim safa geldi. Diğer yandakiler de görüşmeye ara vererek sonuçta onların da bir ailevi düzeni var ve bunun üzerine benim bekar olarak yaşıyor olmam çok olumlu değildi. Dolayısıyla ben de yaklaşımımda bu tür bir çıkarım yaptım ya evlenmemiş ya da evlenmiş boşanmış kişilerle daha fazla vakit geçirmek üzere devam etmek zorundasınız. (K7)

Akraba desteği

Katılımcılardan elde edilen bilgilere göre boşanmış kişilerin genel anlamda akrabaları tarafından dışlandığı ve desteklenmediği görülmüştür:

> Yani işin doğrusu temel anlamda destekten çok köstekler daha fazlaydı. Çünkü ister istemez hani insanlar direk kendince belki bir şey söylerim de bir geri dönüş olur, biraz iyi niyetli ama yine böyle daha çok sarsıcı durumlar söz konusu oldu. (K1)

> Abi kimsenin kimseye hiçbir desteği yok. Aileniz bile çok büyük destek olmuyor. Hiç kimse destek olmuyor. Ya mutlaka senin arkandan konuşuyorlardır. Senin yanında da başkasından bahsetmiyorlar mı? (K5)

Ailesi dışında boşanma sürecinde ve sonrasında kendisine destek veren kimsenin olmadığını ifade eden K7, bu konudaki deneyimini aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Bir ailem bana destek oldu. Akrabalarım da destek olmadı. Akrabalar da benim bu zor günümde sırtını döndüler. Hiç kimse benim yanımda olmadı. Mahkeme zamanlarında tek bir kere bile yanıma gelmedi. Mahkemeden sonrasında işte, ya da sorunu çözmek adına hiçbir adım atmadılar. Yani tam tersine bunlar için bir dedikodu malzemesi oldu. Gerçekten akrabalar bile benim bu durumuma seviniyor. Yani mesela siz boşanıyorsunuz, çevreden siz boşandığınız için, arkanızdan gözlük takıp göbek atan insanları gözlerinden okuyorsunuz, kendi öz akrabalarınız. Yani neredeyse zil takıp siz boşandığınız için yani karşılıklı zil takıp oynamadıkları kalıyor. E bu kadar rezil bir şey. Valla hocam, doğusu da batısı da boşandığın zaman var ya hocam, sizin yanınızda dostunuz olmaz. Yani doğuda da batıda da aynı şey hocam. (K11)

Boşanmış bireylerin dışlanma ve damgalanma yaşadıkları ayrıca akrabalar arasında istenmediklerine dair görüşlere yukarıda değinilmişti. Bu durum bazen boşanmış bireyin kendisini tekrar bir kabul sürecine sokmasını da gerektirebilmektedir:

> Tabi ilk başta akrabalarım bana karşı bir tavır aldı. Ama ben onlara taviz vermeyerek tepkileri daha da yumuşattım. Mesela akraba ziyaretlerini azalttım. Yani ya bayramlarda ya da düğünlerde görüşmeye başladım. (K4)

Uzman desteği

Türkiye'de uzman desteği alınmasına dair ön yargılar günümüzde bile devam edebilmektedir. Zayıflık olarak görülebilen uzman desteğine başvurmak erkeklik özelinde daha büyük bir sorunsala dönüşebilmektedir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde, problem yaşayan katılımcıların uzman desteğine başvurmadığı öğrenilmiştir. Elbette bazı katılımcılar bu desteği almıştır. Ancak bu konuşulurken bile cümle arasına sıkıştırılacak bir durum olarak sunulmuştur:

> İlk başlarda çok kötü oldum. Kısmi yüz felci geçirdim, psikolojik destek aldım. Sonra sonra kendimi toparlayabildim. (K14)

> …he buna benzer sosyal kaygılarla ilgili destekler almaya çalıştım. (K12)

Boşanma sürecinde, yaşadığı zorlukların üstesinden gelebilmek adına terapiden geçtiğini K16, "*'X X'i (erkeklerin yaşadığı sorunlara dair yazmış olduğu kitap) okumuş ihtimaliniz çok düşük ama orda bunu anlatmak istemiştim. Terapi amaçlı yazdım ben onu. Doktor tavsiyesiydi ben onu söyliyim.*" olarak belirtirken uzman desteğini herkesin al(a)madığını bunun sonucunda çok daha kötü tecrübelerin yaşandığını ise aşağıdaki şekilde aktarmaktadır:

> İstanbul'da 2 çocuğunu öldürüp kendini de öldüren bir baba vardı, hatırlıyor musun? İşte onu gelip bizim derneklere sor. Olayın arka planı hiçbir şey cinayeti mazur göstermez. Ama hiç olmazsa adam şey yaptı ya. Yani, cinnet geçirdi. Cinnet halinde artık bu hale getirdiler insanları. Ben gittim. Ben üniversite mezunuyum. Az çok çevremizdeki insanlar, iyi insanlar gidip psikiyatra antidepresanlar dayadık. Uyku ilaçları dayadık. Yarı yarıya da alkol, kafamız bozulduğu zaman içtik, sızdık filan. Şimdi, düzene koyduk hayatı, çok şükür psikiyatra da gittim. Antidepresanlardan kurtuldum. Tekrar fotoğraf çekmeye başladım. Yazı yazmaya başladım. (K16)

Türkiye'de antidepresan ilaçların kullanımı gün geçtikçe artmaya devam etmektedir. Uzman desteğini devam ettirmeyen K3, bu durumu aşağıda açıklamaktadır:

> Tabi zorlandım ama yani üstesinden geldim. Başka bir şey anlatayım size, psikoloğa gittim psikiyatriye, tedavi göreyim dedim, yani geceleri uyuyamıyorum, böyle kafama bir şeyler takılıyor falan. Yani gittim dedim böyle geceleri uyuyamıyorum dedim. Yani böyle bir şeyim var dedim falan. Hemen bana

> sakinleştirici şey verdi. İlaç tedavisine başladı yani. Ya dedim sen manyak mısın? Yani ben sana geldim belki iki kelam ederiz, bir sohbet ederiz, biraz psikolojikmen rahatlatırsın beni. Sen bana sinir hapları falan filan vermeye başladın. Ya dedim depresyona girmeyeyim diye bir şeyler söyleyin diye geldim. Sen bana ilaç verdin. Ulan o zaman ben ufak bir rakı alırım, her gece mışıl mışıl uyurum, senin vereceğin kafa yapıcına dedim. Beni böyle tedavi edeceğini zannediyorlar. Yazık yani ben öyle konuşuyorum psikiyatri bir şey söyler, öyle rahatlarız, geçiniz yani. Ama hemen kolay yolu seçiyor antidepresan ilaçlar vermeye çalışıyorlar. (K3)

Ailesinden aldığı desteğin yanı sıra uzman desteğinin faydalı olduğunu K4, "*Ekstra yaptığım bir şey olmadı. Sadece psikoloğa gittim ve psikolojik destek aldım. Annemin teşvikiyle 1 buçuk sene gitmeye devam ettim. Benim en büyük desteğim ilaçlardan ziyade annem oldu. Duygu karmaşası yaşadığım zaman hemen anneme anlatırdım. Annemle paylaştıktan sonra rahatlıyordum. Psikoloğun yardımıyla da bu süreci atlattım*." olarak açıklamaktadır.

Diğer baş etme mekanizmaları

Yaşamlar öznel olduğu için sorunlar da öznel olmaktadır. Bu sorunlara karşı baş etme mekanizmaları da elbette farklılaşmakta ve öznelleşmektedir. Boşanmanın zorluklarını aşmak adına kimi katılımcı için din yardımcı olurken kimisi için eğitim, kimisi için çocuğu yardımcı olmuştur. Katılımcılar arasında bu zorlu süreçte ayakta kalabilmenin önemli bir ayağı çocuklarının varlığıdır. Bu konuda deneyimler şu şekildedir:

> Vallahi beni güçlü kılan çocukların yanımda olmasıydı. Yani ben şey boş olsaydım, çocuklarım yanımda olmasaydı, altın kafeste olsa ben biraz kafayı yerdim. Yani beni bağlayan şey çocuklarım. Onları okula gönderiyorum, evimi temizliyorum, yemeğimi yapıyorum, akşam olsun gelsinler diye bekliyorum. Hem kadın hem erkek olduk, yani unisex olduk (gülüyor). Vallahi kendimi adadım yani çocuklarıma adadım. (K3)

> Valla çocuğumla çok şükür zaten benim ayakta durmamı sağlayan, yani Allaha da şükrediyorum. Benim mesela ayakta durmamı sağlayan psikolojik olarak, manevi olarak olumlu yönde beni etkileyen en azından bana diyor ki insan umutla yaşar. Benim umudum da çocuğumdur. Benim çocuğum sayesinde hani böyle hayata umutlu bakıyorum geleceğe. Ne olursa olsun diyorum en azından bir çocuğum var, oğlum var diyorum. Hani mesela, yanımda olan bir insan var yani bu bile her şeye bedel. Gerçekten ben mesela şu an oğlum deyince biraz rahatlıyorum. Hem mutlu oluyorum. (K11)

Çocukların çok önemli bir baş etme mekanizması olduğu açıkça görülmektedir. Yukarıdakilere benzer bir yorumu yapan K18, boşanma sürecinde yaşadığı zorlukların üstesinden gelebilmek için çocukları ile yaptığı aktiviteleri aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

> Yani kendimi, işime, çocuğuma verdim. Hafta sonları çocuklarımla görüştüm. Onlar yanımda yattılar, o zaman küçüktüler. 12 yaşında büyük oğlum, 8 yaşındaydı

> küçük oğlum. Onlara sarıldım, onlarla yani vakit geçirdim. Pazar günleri çok, yani her hafta, hemen hemen, 2 haftada bir ben nöbetçiydim, bir hafta izinliydim. Hani onları götürürdüm bir yerlere. Denize götürürdüm. Kışlık yerlere, Çanakkale'ye götürürdüm. Ankara'ya götürdüm, Anıtkabir'i ziyaret ettik. Yani onlarla ilgilendim. (K18)

Çocuğun var olması boşanmış olan çiftler arasındaki saygıyı da korumaktadır:

> Ben bugüne kadar hiçbir zaman negatif düşünmedim. Pozitif düşünmeye çalıştım. Her ne kadar onunla ayrılmış olsam dahi o benim çocuğumun annesidir. Nefret ile bana uzaklaştırma kararı verdirse bile, ben ona nefret dolu bir şekilde bakamam, evladımın annesidir. 7 yaşına kadar en azından, o zamana kadar velayet ondadır. Ondan sonra benim durumum iyi olursa mahkemeye veririm, çocuğumu almak için. (K2)

Katılımcıların deneyimlerine göre boşanma sürecinde ve sonrasında sorunlarla baş edebilmenin bir diğer ayağı da eğitimdir. Bu bağlamda kişilerin ilgi alanlarına göre bu süreçte eğitimler aldığı bilgisine ulaşılmıştır:

> … bu süreç beni daha farklı yollara sevk etti. Yani kendi iç dünyama spiritüelliğe, işte kişisel gelişime daha çok ağırlık verdim. Paranın birazını oraya aktardım. Yeni eğitimler, yeni kurslar aldım. Şu anki hayatım ve önümde hayatı tekrardan gözden geçirip yeni planlar yapıp ona göre daha güçlü adımlar için. (K6)

> Kendimi kitaplara verdim, doktora programına odaklandım. Çok fazla kitap okudum. (K14)

Baş etme mekanizmaları arasında bulunan din, bazen en güçlülerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim kişilerin kendilerine zarar vermelerini önlerken önemli bir dayanak noktası da oluşturmaktadır:

> Valla her şeyi yaşadım ya inancım olmasaydı çoktan bu dünyadan çekip gitmiştim. Lanet olsun böyle düzene deyip çekip gitmiştim açıkçası. (K9)

Boşanmada destek mekanizmaları elbette önemlidir. Ancak bireysel anlamda kişinin kendine yetebilmesi gerektiğini ve bu süreçte psikoloji yönetimine dair K1, şunları söylemektedir:

> Yani hem iyi hatıralar hem kötü hatıralar canlanıyor. Dolayısıyla o süreç, bir süre daha devam ediyor insanın hayatında. Fakat aşamalı bir şekilde yani dediğim gibi insan biraz da zihin ve psikolojisini yönetebildiği zaman, kendine hakim olabildiği zaman bu süreci biraz daha az hasarla ve kısa sürede atlatabiliyor. Benim belki bu anlamda ki avantajım dediğim gibi birincisi vicdanen rahat olmam, ikincisi alan olarak eğitim bilimleri alanlarında çalışan birisi olarak yani psikolojiyi yönetme konusunda, işte doğru ya da yanlışı ayırt edip ona göre bir karar verme ve daha fazla insanın kendini yıpratması yönünde bazı hamlelerle o süreci kısa bir süre sonra atlatıp normal bir hayatıma döndüğümü söyleyebilirim. (K1)

Boşanan kişinin çalışıyor olması da önemli bir duruma tekabül etmektedir. Zira işine sarılmanın bazen bir tür baş etme mekanizması olarak işlediğini K3, "*Boşandıktan*

sonra kendimi tamamen işime verdim. Dediğim gibi manevi bir sıkıntı yaşadım. Mesela akraba ziyaretlerini azalttım. Yani ya bayramlarda ya da düğünlerde görüşmeye başladım." şeklinde açıklamaktadır.

Bu süreci yaşayan kişilerin süreci atlatmak adına yeni hobiler edindikleri veya var olan hobilerine karşı ilgilerini arttırdıkları görülmüştür:

> Ya bir boşluk hissediyorsunuz. Ben koroya gittim, koroya yazıldım. Zaten alıyorlar hemen paralı olsun, parasız olsun. (K18)

Boşanma sürecinde destek mekanizmalarının, genel anlamda kişilerin sahip olduğu sosyal sermayesi ile ilgili olduğu söylenebilir. Fakat bazı durumlarda destek mekanizmalarının profesyonel kurumlar tarafından verilmesi de önem arz etmektedir. Bunun gibi önemli bir konunun üstünde durulmamasının nasıl bir karşılığa denk geldiğini K10, şu şekilde belirtmektedir:

> O zaman dedim ki insanlar bu sorunlarını yaşadıklarında seküler hukukta dava kazanıyorum edasıyla, arena'ya döndürmeden o kriz anında şayet bir rehberlik olsaydı, bir danışma olsaydı, bir kriz yönetim olsaydı, bir hakem olsaydı, ben bugün çocuğumun babasıydım. Bunu çok net olarak söylüyorum. Eşimde temel anlamda aynı şeyi söylerdi. (K10)

4.2.2.7. Erkeklik algısı

Erkekliğin neye karşılık geldiği, erkeklik algısının nasıl oluştuğu ve rollerin ayrılması toplumsal cinsiyet yapısı içerisinde oluşmaktadır. Türkiye'de ataerkil toplum yapısı içerisinde yaşayan erkek katılımcıların algısı, genel itibariyle literatür ile uyum göstermektedir. Nitekim görüşme kapsamında elde edilen verilerden yola çıkılarak erkeğin fiziksel olarak farklı ve daha güçlü olduğu, erkeğin cinsel ihtiyacının daha fazla olduğu, şiddetin bir erkeklik göstergesi olduğu, erkeğin ailesine bakmakla yükümlü olduğu gibi sonuçlar elde edilmiştir. Bunların yanı sıra kadın ve erkek rollerinin birbirinden ayrıldığını savunan erkeklerin hegemonik erkek düzen içerisinde ezildiği de görülmüştür.

"Erkek evine bakmak zorundadır"

Toplumsal bir kabul olarak erkeğin evine bakması gerektiği fikri, bazen erkeği ezen bir duruma dönüşebilmektedir. Bu bağlamda eşini çalıştırmamak için nasıl çırpındığını K3, şu şekilde açıklamaktadır:

> O zamanlar üç işte birden çalışırdım. Eşimi asla çalıştırmazdım. Bizde kadın çalıştırılmaz gerekirse ek iş yapılır ama yine kadın elin işinde çalıştırılmaz. Ben

> sabah altı buçukta kalkıyordum gazete dağıtmaya başlıyordum on buçuğa kadar üç saate otuz lira para alıyordum. On buçuktan sonra eve gidip kahvaltı yapıyordum on bire kadar. On birde eden çıkıyordum başka bir yerde çalışıyordum 11.30-15.30 arası orda çalıyordum. 50 lira günlük oradan alıyordum. Dörtten on ikiye kadarda başka bir yerde çalışıyordum. Orda hem asgari ücret alıyordum hem de primlerimiz olurdu. (K3)

Erkeğin evin geçimini yapan aile reisi düşüncesi ve ailesini kimseye muhtaç etmemesi gerektiği fikri, erkeği nasıl ezen bir duruma dönüştüğünü K3'ün "*Evli iken hiç sosyal hayatım yoktu. Şimdi bir sosyal hayatım var. Bir insanın sabah 6:30'ta evden çıkıp gece 2'de yatağa gördüğünü düşünürsek bu evlilik sürecinde sadece çalışıyor olursunuz. Ama şimdi öyle değil. Ekte işte çalışmama rağmen evlilik hayatımdaki kadar zamanım gitmiyor. Evli iken sürekli para kazanmam gerektiğini düşünürdüm. Eve bakma, evdekileri kimseye muhtaç etmeme gibi psikolojik baskı oluşuyordu. Şu an o baskıyı hissetmiyorum.*" şeklindeki ifadelerinde kendini göstermektedir.

Türkiye gibi toplumlarda anne ve babaya bakmakla yükümlü, birincil muhatap erkek çocuklardır. "Normal olan" bu olarak karşılanmaktadır. Bu durumun tersi evlilikte sorunlara neden olabilmektedir:

> Yani annesi iki üç günlüğüne geldi. Daha sonra bu gelişler ve kalışlar giderek arttı. En sonunda o boşanma aşamalarına doğru bi baktık ki, eve bi çekyat alındı. Ha yani bu çekyat anne içindi. Tabi bu saatten sonra daha da sertleştim. Çünkü eski eşimin iki abisi Almanya da evli, bir abisi de burada. Onlar varken annenin kızının yanında kalması bana göre normal değildi. Çünkü benim bi alt katımda da annemler var. Oda yaşlanır ve bakmak zorunda kalırsak, ben annemi almak zorundayım. Çünkü benim başka kardeşim olmadığına göre bir erkek olarak bir yere kadar bakabileceğime göre bunu ya bakıcı ile ya da eski eşimle çözecektik. Belki de bakıcı ile ama kendi evimde bakmak zorundaydım. Ama bu pozisyonda eski eşimin annesini alamazdım. (K7)

Erkek ve kadın rolleri

Eski eşini aksi ve uyumsuz olarak tanımlayan K18 eski eşinin, "kendi kafasında kurguladığı kadın figürü" ile uyuşmadığını, kadınlık rolü gereği yumuşak ve uysal olması gerektiğine dair şunları belirtmektedir:

> … ama bi de onu sevmiyorum. Şu var hani severek evlenmedim. Hani benim hep hayalimdi, hani mavi gözlü, hani eşine peki diyen, tamam diyen kocacım diyen bir insan vardı. Ben evlendiğim kişi, bi de biliyordum yani bi de gelip sana inat bunu yaptım der. (K18)

Kadın ve erkeğin eşit olmadığını ve yasaların kadınları kandıran bir konumda olduğunu K3, şu şekilde açıklamaktadır:

> Belki de kandı bir şekilde, buna başka bir şekilde söylediler. Akıl hocası çok bu insanların. Çünkü her kadının, kadının kandırması var ya o kadar kolay ki. Ben

> nemalanacağım bir kadın göreyim emin olun yapamayacağım bir şey, götürmeyeceğim bir kadın yoktur. Namussuzu, namuslusu götürürsün her türlü götürürsün. Yasalara gelince yasalar berbat. Yani bunlarda aldanıyorlar (kadınlar), sen işte eşine şey değilsin. Halbuki niye fizyolojimiz farklı, eşit değiliz, hiçbir zaman da bizim fizyolojik yapımız faklı. Yani ben dışişleri o İçişleri hesabı, yani o çoluk çocuğuna bakacak. Ama yasa ne diyor siz eşitsiniz. Ya tamam ben eşit değiliz demiyorum ki zaten hatta bu evimi aldım onun üzerine yaptım mağdur olmasın diye. (K3)

Toplumsal cinsiyet bağlamında kadına atfedilen duygusallığın ve zayıflığın kadını sosyal çevresinin etkisinde bıraktığını K4, şöyle açıklamaktadır:

> Kadın yaratılış gereği daha duygusal ve naif yaratılmıştır. Bundan dolayı aklı ve duyguları çabuk karışıyor. Olmadık yerde şikâyet etmeye başlıyor. Burada komşu faktörü çok önemli. Erkek gündüz işine gidiyor. Ev kadınları zamanlarının çoğunu komşusuyla geçiriyor. Eğer ona sürekli işte sen kadınsın kendi ayaklarının üzerinde durmalısın derse kadın belli bir süreden sonra değişebiliyor. Tabi en etkili şey kadın programları oluyor. Oradaki kötü örnekler onları etkiliyor eşiyle konuşup çözeceğine gitmeyi teşvik ediyor. (K4)

Duygusal ve kırılgan olarak kabul edilen kadının, bir koruyucuya ihtiyacının olduğu düşünülmektedir. Bu koruyucu bazen kadının babası, bazen erkek kardeşi ve bazen de kocası olmaktadır. K6, kadının koruyucusunun kocası olması gerektiğini şu sözleri ile belirtmektedir:

> Kadının aslında evine evliliğine bağlılığını arttıracak yasalar getirilmeli. Gerçekten kadını korumak istiyorsak eğer kadını her zaman koruyacak kişi yine ilk önce eşidir. Ne annesi ne de babasıdır. Eş korur başka kimse koruyamaz yani. (K6)

K12, kendisinin ikinci defa evlenmek istemesini mazur görürken kadının bunu neden yapmaması gerektiğini ise aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

> Kızıma dedim, kızımın adı Ayşe, 15 yaşında şu an, ya dedim ben bunu daha önce duymamıştım nereden icabet etti falan filan…Yani dedim evlilik onun neyineydi, gelmiş kırk yaşına, yani dedim Ayşe dedim. Ayşe senin annen hata yaptı, niye evlendi ki? Ha bi erkek evlense eyvallah neden çünkü bir erkek, erkek olması hasebiyle yani kendi işlerini belli bir yaştan sonra yapamaz, erkektir; ütü yapamaz, çamaşır yıkayamaz, işte sofra ile yemekle şununla bununla ev işleri ihtiyaçları vesaire, ya bunları yapamaz ama bi kadın bunları yapabilir. (K12)

K18'e göre kadın ve erkek olarak herkesin rolünü "olması" gerektiği gibi yerine getirdiğinde ortada sorun kalmayacaktır:

> Kadınlık görevi. Kadın, kadınlık görevini yapmalı. Zor gün de olabilir, tek olmalı. Ne kadınlar var ya eline bezi alıp eşi çalışamadığı zaman destek olan, eşi kaza yapıp ta evde tedavi olduğunda, eşinin her tarafına bakar, bir de gidip çalışan kadınlar var. Bir de bunlar yokken eşini sürekli hor gören, küçümseyen, adamın bam teline dokunanlar var. (K18)

Feminist dünya görüşünün ve kanunların kadınları özgürleştirmek adına kadınların kendi sorumluluklarını ve görevlerini yerine getirmelerini engellediğini K1, "*Tabii ki bir karı-koca arasında bir aile ortamında sınırsız özgürlüklerin olması hiçbir zaman mümkün değildir. Her iki tarafın sorumlulukları var ve sorumlulukların yerine getirilmesi, özellikle Medeni Kanunu'nun kadınlara verdiği haklar ve benimsetilen feminist anlayış boşanmaları ciddi anlamda tetikliyor.*" şeklinde açıklamaktadır.

Kadına biçilen ev içi işleri noktasında boşanan kadınların daha rahat olduklarını, erkeklerin bu işleri yapamadıkları için boşanmayı daha zor atlattığını K12, şu şekilde açıklamaktadır:

> Valla ben yani bu konuda şunu diyebilirim, bir sefer kafadan boşanmalarda tamamen erkeğin mağdur olduğu düşüncesindeyim. Ya kadındır kadın kendi fıtratı gereği birçok ev işini yapabiliyor. Ama erkek belki ben kendi adıma biraz bu anlamda annem sağ olduğu için, yaşlı olsa da belki bu konuda biraz şanslı olabilirim çünkü annemin bana çok faydası oluyor. Hani çamaşırlardır, işte yemektir falandır filandır. Ama şunu yapıyorum mesela ben bir erkek olarak daha önce yapmadığım ya da çoook nadiren yaptığım şeyler, yani işte soframı ben sermeye çalışırım, annem şey olmasın diye, ben kaldırırım, sabah kalkarım yatağımı toplamak zorunda kalırım. Yani giyim kuşam konusunda sıkıntılar. Ben ütüyle halen çok barışık değilim. O yüzden bazen ütüsüz çarşıya işime gitmek bazen bana sıkıntı olabilir. Ya bir erkek olarak aslında yalnızlık çok zordur. Ya işte bu ev işlerini, bu insani bahsettiğimiz birtakım işleri rayında götürmek çok zor. (K12)

Sosyal olarak insanların rol ve görevleri öğrendiği ve istediğinde bunları değiştirebileceğini K16, aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Ne yapacaz yani ama onun dışında zaten eşime birçok yemeği öğreten bendim ya. Ben yemeğimi kendim yapıyorum. Bulaşığımı makinem var yıkıyorum. Çamaşırlarımı yıkıyorum. Ne zor gelecek ki ya. İnsan omurgasız. Omurgalıdır ama insan su misalidir, ayakkabıya sığarsın yani. Zoruna gider başta ama her şey yapılabilirdir. Zor bir şey yok. Ne zor olacak ya. Yani arabamı almıştı hanım 2. Boşanma da. Otobüs kullanmıştım yani ne olacak yani. Zor bir şey mi bu? Her şey olur ya her şey olur, her şey insan için. Ben her şey buna inan yani her şey sınavdır yani. Bak bunu gerçekten söylüyorum. (K16)

"Erkek daha güçlü ve ihtiyaçları daha fazla"

Bireyler er veya dişi olmaları açısından farklıdır. Ancak erkek ve kadının ne olduğu, ne istediği, nasıl olması gerektiği gibi durumlar toplumsal cinsiyetin öğrettiği şeylerdir (Butler 2009). Fakat erkeklik ve kadınlığın zihinlerdeki resmi çoğunlukla sabittir. Bu sabitelerden bir tanesi de kadınların erkeklere göre cinsel ihtiyaçlarının ve arzularının daha az olduğudur:

> Ondan sonra o bir şeyi yok yani (cinsel ihtiyacın karşılanması). Zaten erkekleri en çok etkileyen kısmı da bu oluyor yani belki. Sen de bir erkeksin biliyorsun yani bu

> insanın doğasında olan bir ihtiyaç ve bunu gideremiyorsun. O insan da erkeği çok daha fazla etkiliyor. Kadın az etkileniyor. Herkes onları biliyor. Bize göre bu konudaki tereddütleri bizimkinin yüzde biriymiş. Öyle okuyorum zaman zaman. Böyle bir ihtiyaç var bunu karşılayamıyorsun. İlk başta ben açıkçası ihtiyacı koruyordum açıkçası o benim için çok daha önemli. (K17)

Erkeklik ve kadınlık rollerini belirleyen toplum çoğunlukla bunu fiziksel farklar ve güç üzerinden yapmaktadır. Erkekteki kas kütlesinin fazla olması, onu savaşçı kılarken kadına farklı alanlar seçtirmektedir:

> Hocam, erkeklerin bam teline basılmasın. Kadınlar erkeklere aşırı derece üzerine gitmesin. Kadın şiddeti yoktur, bakın erkek kadına göre güçlü yaratılmıştır. Hiç kimse cinsiyetini tercih etmez. Allah ne takdir ederse odur. Ne siz erkek olmayı düşündünüz ne ben. Yüce rabbim nasıl isterse öyle yaratır ama erkeklerin bir yaradılışından dolayı nasıl yani bir kedi fareyi kapıyorsa, içgüdü olarak erkek güçlü yaratılır ve savaşta her zaman öndedir. Bakın savaşta kadın asker değildir, yüzde 99 erkektir. Erkeğe, kadının hakaret etmesi engellenmeli. Erkeğin bam teline basılmamalı. Bu böyle devam ederse çünkü bütün hakları kadınlara ver, ver, ver, erkeğe istediğini yapsın, yani bu doğanın kanununa aykırı. Bir kadın erkeğinin arkasında olur hocam ve her güçlü erkeğin arkasında çok güçlü bir kadın vardır. Erkek çünkü kadın, güçlü derken şöyle kadın şiddete meyilli değil, çeneye meyillidir. Erkek savaşır hocam, savaş güçle oluyor. (K18)

Şiddet ve erkeklik

İftiraya uğradığını ve kendisinin hakkının yendiğini ifade eden K8, şiddeti makul bir yere oturtmak için aşağıdaki sözleri ifade etmektedir:

> Bilseydim ben kanunların böyle olduğunu ya da bunun affedersin ne diyim ben namussuzluk yapacağını, iftiralar atacağını, ondan sonra ben yani hiç yapmadığım bir şey fiske bile vurmadım ama maalesef darptan da hüküm giydim. Ondan sonra ben bilseydim sille tokat atardım. Ha ne olurdu? Ulan dövdü derlerdi. Ulan helal olsun dövdüm derdim göğsümü gere gere. Kemiklerini kırdım derdim. Keşke yapsaydım diyorum şimdi bak. Neden? Şimdi bak fiske bile vurmadığım halde ben bir iftirayla hüküm giydim bu yüzden ya. Hani basit yaralama şeklinde hani kemik kırma, bilmem ne şeklinde değil. Ben çok medeni bir insanken yani benim yaşadığım, yaşadıklarım televizyona size değil sadece. Televizyonlara çıkıp anlatılacak şey. Anlatabiliyor muyum? (K8)

Erkeklik bazen erkeği de ezer!

Erkeğin güçlü olarak kabul edildiği dünyada, sadece kadınlar ezilmemektedir. Erkek bireyden duygusal olmaması ve rasyonel olması beklenirken erkeğin ağlamak gibi davranışlar sergilemesi ise ayıp karşılanmakta ve bu gibi davranışlar erkeğe yakıştırılmamaktadır. Çünkü bu davranışlar kadınlıkla özdeşleştirilmiştir. Yani güçsüzlükle ilintilendirilmiştir. Algının böyle olması hegemonik erkek sistemde erkeklerin de ezilebilen bir duruma dönüştürebilmektedir:

> Ha şimdi şöyle, şimdi iki tane insan düşünün bir tane kadın oturmuş ağlıyor. Bir tane erkek oturmuş ağlıyor. Kimin başına giderler yardım etmek için. Kadının

başına ama erkek başına çok büyük sorunlar yaşamış olsa da çünkü yani hani yanında gözyaşı dökmez. Bu bir erkek için çok büyük bir önyargıdır. Hiç kimselere görünmek istemez. Diyelim ki hasbelkader göründü. Buna hemen yardım mı ederler, seninle alay mı ederler? Belki hani o anda gösterebilir ama birçok kişide alay eder. Yani bu adam baksana ağlıyor ama bir kadın öyle midir? Bir kadının sosyal çevresi, akrabaları, herkes şey yapıyor. Bi de şöyle bir algı var ya "Kadın zayıf. Kim bilir neler olmuş?" Falan filan diye bir düşünce var ya ona ettiriyor her şeyi. Diyorlar ki kadın hep mağdur. Hâlbuki bunla daha yeni Malezya'da bilmiyorum farkında mısın? Malezya'da bu İstanbul Sözleşmesi'ne böyle benzeri bir şeyi orda da yapmaya çalışıyorlar. Orda mecliste büyükelçi olan bir erkek çıkıp konuşma yapıyor. Erkekler diyor psikolojik ve duygusal şiddet istismarın kurbanıdır diyor, evlilik içerisinde ama pek belli olmaz. Peki hiçbir erkek gelip de benim başıma böyle geldi, işte bana yardım edin der mi birisine. (K17)

Tablo 4- 36: Erkek olarak boşanmanın deneyimlenmesine ilişkin özet bilgiler

Erkek olarak boşanmanın deneyimlenmesine ilişkin bulgular

Alt kategoriler	**Öne çıkan konular/başlıklar**
Erkeklerin gözünden boşanma	Boşanmanın artma nedenleri, boşanmayı tetikleyen sebepler, boşanma sürelerinin uzun olmasının açtığı sorunlar, erkeklere göre boşanma nasıl olmalı vb.
Boşanmanın açtığı sorunlara dair deneyimler	Ekonomik problemler, psikolojik problemler, kalacak yer sorunu, aile-toplum-çevre baskısı, evden uzaklaştırılma, yalnızlık, dışlanma vb.
Çocuklara dair deneyimler	Çocukları görememe, velayet sorunsalı, çocuğun koz olarak kullanılması, çocuk icrası, ebeveyne yabancılaştırma.
Nafaka sorunu	Boşanmalarda yaşanan en büyük sorunlardan biri olan nafaka çiftler arasında uzun süreli sorunlara sebep olabilmektedir.
Yasal süreçlere dair deneyimler	Kadın beyanı, pozitif ayrımcılık, İstanbul sözleşmesi ve 6284 sayılı kanun, kadın ve erkeğin yasa ve yasa uygulayıcılar karşısındaki durumları, yasalar ve kadın cinayetlerinin ilişkisi vb.
Baş etme mekanizmaları	Aile desteği, arkadaş desteği, akraba desteği, uzman desteği, çocuklar için ayakta kalma, din ayakta tutar, işine sarılmak, yeni hobiler, eğitim.
Erkeklik algısı	"Erkek evine bakmak zorundadır", kadın ve erkek rolleri, erkeklik ve ihtiyaç, erkeklik erkeği de ezer.

4.2.3. Erkeklerin Boşanma Sonrası Yaşam Uyumları

Bu tema altında, boşanmış erkeklerin boşanma uyumları ve yaşam doyumları hakkındaki deneyimleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda boşanma sonrası yas süreçlerinin nasıl olduğu, ilişkiden duygusal ayrılış süreçleri, boşanma sonrası kendilik değerleri, geriye dönük tecrübeler ve pişmanlıklar, geleceğe dair yeni beklentiler,

boşanmış erkeklerin romantik ilişki durumları ve boşanmış erkeklerin ne tür ihtiyaçlarının olduğuna dair konular işlenmiştir.

4.2.3.1. Boşanma sonrası yas süreci: "Ölüm gibi bir şeydi ama ölmedim"

Boşanmalar birer kayıptır ve yas bunun bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Her yas sürecinde olduğu gibi boşanma sonrası yas sürecinde de yasın kendi içinde görülen evrelerine rastlanılmıştır. Bu bağlamda boşanmış erkeklerle yapılan görüşmeler sonucunda katılımcılar kaygı, stres, kabullenememe, depresyon ve alışma gibi evreleri yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Boşanmalarda ilk ortaya çıkan evre genellikle şok evresidir. Bu durum taraflardan boşanmak isteyen için değil fakat boşanmayı istemeyen taraf için ciddi bir şok olarak karşılanmaktadır:

> Ben ilk başta gerçekten ölür gibi geliyor insan kaldıramıyor hakikatten. İlk ben ilk gördüğüm zaman boşanma kâğıdını, eşim açtığı zaman, kâğıdı gördüğüm zaman zaten beynimden vurulmuşa döndüm. Sanki beynimde kurşun vurulmuş gibi, yani böyle düşüp bayılacakmış gibi nefes almaktan bile zorlanıyordum. Yemin ederim. O an hayatımın en kötü anıydı yani. Çok çok zor, çok ağır bir şey yani. Hani ben hiç böyle bir şey beklemiyordum. (K11)

Boşanmanın nasıl bir şok oluşturduğunu ve nasıl yıkıcı bir etkisinin olduğunu anlamak için K6, bu konudaki deneyimini aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

> Yani o ilk kararı duyduğumda sanki tepemden aşağı kaynar su dökülmüş hissettim… Ama hepsini geçtik sebepsiz yere bir boşanma süreci başlayınca çok zorlanmıştım yani… O an ilk eve girmek zordu yani. Yalnız (sesi titriyor, ağlamaklı oluyor). (K6)

Kaybedeceğini anladığında kişilerin "ne yapacağım?", "nasıl yapacağım?" gibi kaygıları başlamaktadır. Uzun bir alışkanlığın dışına çıkmak, alışmış düzenini bırakmak insanlara kolay gelmemektedir:

> Evet ben boşandığımda biraz kaygılı oldum. Yani bilmiyorum hani ne derler ona sudan çıkmış balık mı? Yani neticede 15 yıllık evlilikten sonra etrafında çocuk yok. Evinde tek yaşıyorsun, odanda yalnız kalıyorsun. İlk zamanlar gerçekten çok sıkıntılı. Yani tek başınasın ya, hani evde annen de olsa, birileri de olsa teksin yani, o psikolojiyi atlatmak epey zor olabiliyor. Hele bide eğer duygusal isen kaygıların çok çok daha fazla seni alıp götürebilir. Belki biraz fazla vidaları da kırabilirsin o derece. (K12)

Boşanmanın yıkıcı etkileri kişiden kişiye değişirken ne kadar süreceği de bireysel olarak farklılaşmaktadır. Ve çocuğun olması gibi durumlarda kabullenmenin bazen daha zor olduğu da söylenebilir:

> Bu Türkiye'de değil dünyada herkesin başına gelebilecek bir olay ama arada bir çocuğunuz var ise bunda kararı menfi veya müspet nasıl değerlendirirseniz

> değerlendirin, olan çocuklara olduğu için, halen aklıma geldiği zaman böyle gözyaşlarım sel olup akıyor. Hala kabullenemedim, kabullenemiyorum, mahşeri aleme kadar da kabullenemeyeceğim. (K2)

Boşanma sürecinde öfkenin yas evrelerinden biri olarak nasıl değiştiğini K7, aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Valla o zaman açıkçası kızmıştım. Niye kızmıştım, ya beni istemeyecek kadar ne oldu? Bunu kabul etmek de zor… Bunda da aslında annesinin onu çok etkilediğini gördüm. Annesine çok fazla kızdım, halen kızgınım ama tabi o zamankini anlatamam. (K7)

Boşanma sonrası yaşadığı öfke durumunun geçtiğini ve eski eşine karşı daha iyi hissettiğini K4, "*Öfkem yok. Boşandıktan sonra bitti ama o eksiklik biraz daha ağır basıyor. Daha çok onu görünce böyle oluyor. Düşmanca bir tavır içerisinde değilim*." olarak açıklamaktadır.

Boşanma sonrası yas evreleri herkeste aynı şekilde görülmemektedir. Bazılarında bu evreler değişirken bazılarında daha farklı bir duruma evrilebilmektedir. Boşanma konusunda yaşadığı olumsuz deneyimlere istinaden K9, duygularını aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Yansın dünya kül olsun valla işi oluruna bıraktım. Allah'a bıraktım. Allah'ın kapısında şu an her şey. Kaldığı yerden olduğu kadar devam ediyorum. Hayatı seviyor muyum? Sevmiyorum. Dünyayı seviyor muyum? Sevmiyorum. Zaten Müslüman dünyayı sevmeyecek. (K9)

Boşanmanın toplum tarafından çok kötü bir davranış olarak algılanması, kişiler üzerinde baskı oluşturmaktadır. Bu kişilerin, boşanma sonrası yas süreçlerini atlatmaları da daha zor olabilmektedir:

> Valla hocam biz, 3 ay ben uyuyamadım hocam onu söyliyim. İlk üç ay gerçekten psikolojim bozulmuştu. Uyuyamıyordum. Yemek yiyemiyordum. Hatta baya bir kilo vermiştim, baya bir zayıflamıştım. Atlatamayacağımı düşündüm. Hani gece gündüz yuvam nasıl yıkıldı, ben nasıl yapacam? Toplum içerisinde işte ne bileyim işte çevredeki insanlar ben okula gidiyordum, kendi okuluma gidemiyordum. Gerçekten utancımdan okulumu değiştirdim hocam. Yemin ederim hocam, ben kendi görev yaptığım öğrencilerimi bıraktım başka bir okula gittim ya. Sırf bu utancı kaldıramadığım için. (K11)

Boşanma nedenlerinin farklı olduğu gibi boşanmanın deneyimlenmesi ve atlatılması da kişilere göre değişmektedir. Stres faktörlerinin çok olması bu durumu daha da zorlaştırmaktadır:

> İlk başlarda çok kötü oldum. Kısmi yüz felci geçirdim, psikolojik destek aldım. Sonra sonra kendimi toparlayabildim… (K14)

Boşanma sonrası yaşadığı depresyon deneyimine K15, "*Ee tabi düzenin değişiyor bi kere artık her şeyi tek başına yapmaya başlıyorsun. Eskiden olduğu gibi bu da bir açıdan iyi bir açıdan kötüydü. Çünkü artık evliliğin psikolojik baskısına kalmıyordum. Ama tabi yalnızlık artık her yanıma dolmaya başlamıştı. Düzen bozuldu o dönem daha fazla uyudum daha az yemek yedim. Yatış kalkış saatlerim değişti. Motivasyonum çok düştü derste öğrencilerime karşı verimli değildim. Ama işte geçti bi yerde*." şeklinde bir açıklama getirmektedir.

Bir başka katılımcı olan K9, benzer bir deneyim yaşamakla beraber bununla nasıl baş ettiğini ise aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Yani ilk boşandığım zamanlarda nefes alamadım. Ağlamaklı günler geçirdim. Sabahlara kadar namazlarda ağladım. Ne bilim ibadetlerimi ağlayarak yaptım. Yeri geldi Cuma hutbelerinde rica ettim hocalardan, dua istedim cemaatten, üç dört defa kurban kestirdim. Üzerimizdeki lanet kalksın diye. (K9)

Kayıp vermek, onu unutmak anlamına gelmemektedir. Boşanmalarda eşin gitmesi, alışkanlıkların değişmesi, umutların, beklentilerin yok olması birer kayıp olmakla beraber boşanan kişiler o kayıpları unutmamakta ancak bunlarla beraber yaşamayı öğrenebilmektedirler:

> … valla hocam şu an da çok ayakta kalamıyorsun (güldü). Çok ayakta kalmış gibi değiliz aslında da ama çok şükür. Diyor ya hani hayat, devam ediyor, yani ne olursa olsun. Yani mesela ben babamı çok seviyorum. Ben babama çok bağlıydım, çok çok seviyordum. Babam 2018, 2, 2,5 senedir vefat etti. Allah rahmet eylesin, mekânı cennet olsun. Yani ben babamı ilk kaybettiğim zaman yani hala da şokundayım. Mesela ben diyorum yani düşün yani ben dünyada en sevdiğim, sohbet ettiğim, konuştuğum yanımda olan kişi babamdı. Hani boşanma sürecinde nasıl böyle bir şey, nasıl ayakta kaldım. (K11)

Yeni bir hayata başlamak zor olsa da yaşadığı olumsuz deneyimleri kabul edip ve önüne bakmak dışında pek bir şey yapılamayacağını K4'ün "*Evet manevi bir boşluk yaşadım çünkü beklemediğim bir anda oldu. Ben onu sevmiştim daha önce flört etmedim ilk olduğu için ona çok bağlanmıştım. Atlatmak çok zor oldu. Kendimle bir savaş halindeydim ama çok şükür atlattım. Zor bir süreçti. Bir insanın her şeyi olurda hiçbir şey olmaz, nasıl desem bir yani hep eksik olur, ben tamda öyleyim. Ama zamanla atlatılıyor. O süreçte hayatınıza birileri girse de o boşluğu dolduramazsınız. 12 yıllık evlilik hayatımızı düşünüyorum ve son anda yaşanan olayları düşününce ona olan sevgim yerini başka bir şey alıyor.*" ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Yas sürecinin bireysel olarak değişmesi, cinsiyet temelinde de olabilmektedir. Bu konuda erkeklerin kadınlara göre yas sürecini daha geç atlattığını K17, şu şekilde açıklamaktadır:

> Şöyle söyliyim, ben daha önce de okumuştum bunu, birkaç defa denk geldi, birkaç yerlerden hatırlamıyorum ama diyorlar ki, kadınlar çok daha rahat atlatıyorlar bu boşanma şeyini. Onlar ilk 2-3 ay falan bitiyorlar falan. Onlar daha kolay erkeklerden atlatıyorlar. Ben de mesela ilk zamanlar çok zor geçirdim. İlk 1 yılım. (K17)

Aslında herhangi bir yas sürecinde olduğu gibi boşanma sürecinde de durumun benzer olduğunu K6, "*Her zamanki insani tepkileri veriyorsun; önce kabullenememek, sonra anlayamamak, sonra kabullenmek, sonra da alışmak ve yeni bir düzen oturtmak. O şekilde gelişti bende.*" şeklinde açıklamaktadır.

4.2.3.2. Boşanma sonrası ilişkiden duygusal ayrılış

Bir önceki temada bir kayıp olarak kabul edilen boşanmada kişilerin nasıl bir yas sürecinden geçtiği ve bununla nasıl mücadele ettiğine değinilmiştir. Bu kısımda, boşanmış erkeklerin duygusal anlamda eski ilişkilerinden nasıl ayrıştığı görülmeye çalışılmıştır. Eski eşe dair hisler, eski eşle güncel ilişki durumu, eski yaşam formundan ayrışmanın nasıl olduğu vb. konular işlenmiştir.

Eski eşe karşı hisler

Boşanmış erkeklerin, eski eşlerine karşı hissettikleri duygular yer yer olumlu olmakla beraber olumsuz duyguların daha ağırlıklı olduğu söylenebilmektedir. Bu bağlamda nefret, öfke ve hissizlik gibi duygular boşanmış erkekler arasında sıkça görülmüştür. Buna dair bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

> …yani, keşke evlenemeseydim veya keşke zamanında boşansaydım. Kin duyuyorum, nefret duyuyorum… (K18)

> Ya aslında nefretim var, içimde sonsuz nefret var. Kızıma da var. Kızım da gitti. 2 kişi orada, bizde 3 kişi burada. Onlar da nefret ediyor, bizde, iki tarafta birbirimizden nefret ediyoruz… Ama şu anda bir kaşık suda boğarım, ona karşı böyle hissediyorum. (K3)

Önceki temada bahsedilen yas evrelerinde olduğu gibi bu temada da benzer bir süreç yaşanmaktadır. Yukarıda boşanmış erkeklerin eski eşlerine karşı nefret hislerine dair bazı örnekler verilmiştir. Bununla birlikte temada asıl olan eski eşe dair güncel hislerin ne olduğunun anlaşılmasıdır. Bu minvalde aslında boşanma sürecinin başında

başlayan öfke durumunun yerini zamanla nasıl farklı bir duyguya bıraktığını K6, şöyle açıklamaktadır:

> İlk zamanlar çok kızardım da şimdi kızmıyorum da yani. O kendi bildiği doğruyu yaptı, gitti yani (sesi kısıldı). İnsanın doğasında bu vardır. Tabi ilk tepkiyi güçlü verirsin sonrasına alışırsın... İki yabancı gibiyiz. Birbirini tanıyan iki yabancı. (K6)

Yukarıda ifade edildiği üzere boşanmış erkeklerin genel anlamda eski eşe ve eski ilişkilerine dair olumsuz duygulara sahip olduğu belirtilmiştir. Bu durum tüm katılımcılar için geçerli değildir. Çoğu katılımcı eski eşe dair hiçbir şey hissetmediğini ifade etmiştir:

> Valla hocam, duygu hiç kalmamış durumda. Hocam yani ben yalan söyleyemem. Şu anda hiçbir duygum yok. Hocam bir öfke olması için size şunu söyleyeyim, kin, nefret olması için hocam hani bir söz, hani Yeşilçam filmlerinde çok söylenen bir söz vardı: İşte diyor, ben senden nefret ediyorum, diyor nefret ettiğine göre demek ki içinde ciddi bir sevgi de vardır. Çünkü her nefretin içinde hocam aslında bir iç sevgide vardır. Psikolojik olarak bu bir gerçek. Şu an hocam gerçekten benim ona bir nefretim de yok. Bir şeyim de yok. Hani hiçbir duygu yok. (K11)

Kendisinin eski eşine karşı bir şey hissetmediğini belirten K14, bu durumun herkes için aynı şeyi ifade etmediğini, bazı erkeklerin eski ilişkilerini unutmakta zorlandığını, bunu bilen kadınların ise bu durumu kullandığını aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Nefret etmiyorum yani bomboşum, nötrüm. O benimle yaşamayı hak etmiyordu veya biz beraber yürütemedik ilişkiyi. İşi gücü rast gelsin diyeceklerim bu kadar. Ama bakın burada önemli bir durum var. İlişki bitiyor, intiharın eşiğine gelen erkekler veya vurmanın eşiğine gelen erkekler de var. Onlarda durum başka şekilde gelişiyor. Adam hala o kadına bir şeyler hissediyor. Kadında bunun farkında adama zulmediyor. Eğer o adamda ilişkinin bitiğini fark ederse daha farklı davranır. Ortada bir çocuk varsa onun üzerinde bu sefer adamı vuruyor. Adamın şöyle yapması gerekiyor en doğru şey evet bir ilişkimiz oldu ve bitti. Bu ilişkide bir çocuğum oldu. Karşı tarafa ne düşmanlık duyarım ne de kendimi ezdiririm. (K14)

Görüşülen bazı erkeklerin eski eşlerine dair izlenimlerinin olumlu olduğu, yaşananlardan ötürü eski eşin değil başka etkenlerin suçlandığına dair daha kapsayıcı ve kuşatıcı yorumlarla karşılaşılmıştır:

> Ona sadece üzülüyorum birazda acıyorum. Niye? Çünkü bir anne hegemonyasının altında olduğunun farkında değil. Çünkü benim hakkımda düşündüklerinin annesi tarafından doldurulduğunun farkında değil. Bir gün eğer eski eşimle bir araya gelirsek ona şunu diyeceğim, bunca yıldır bizi ayıran devlettir. Çünkü birleştirmeye çalışmadı, aile mahkemelerinde arabulucu bile yasak. (K7)

Duygusal anlamda, eski ilişkisinden kopmuş ve aynı zamanda daha çok uzaklaşmak isteyen K18, kendi hayatındaki eski eşe dair izlerin tamamen yok olması için aşağıdaki yorumu yapmaktadır:

> Geçen akşam, oğlumun yaş gününde denk geldik. Ben farklı bir masa da oturdum. O da farklı bir masa da oturdu ama birsi gelmiş birisi gelmemiş ha şunu diyebilirim, Bak, evlensin çelenk gönderirim. Çünkü o zaman ben haklanacam hocam. Şimdi bak evlensin söz veriyorum çelenk gönderecem, 150 liramı, 200 liramı gönderiyim hemen. Yazıyım, X ailesi diye de yazayım. Yeter ki evlensin. Çünkü hocam ben o zaman haklanırım, Daha rahat ederim. (K18)

K18'in eski eşine dair hislerine çok benzer olarak K5 de eski eşinden kurtulduğunu "*Valla hocam hiçbir öfkem yok. Ben ondan kurtulduğuma dua ediyorum açıkçası. Allaha şükürler olsun iyi ki kurtuldum*." ifadelerini kullanarak açıklamaktadır.

Duygular zamanla değişmekle beraber bazen karşı tarafın tutum ve davranışlarına göre de şekil alabilmektedir. Bu durumu K3, "*...çünkü onu sildim. Onun tavrına bakarım, daha doğrusu o bana nasıl davranıyorsa, ben de ona göre davranırım*." şeklinde açıklamaktadır.

Boşanmanın gerçekleşmesi durumunda bile bazı şeylerin etkisinin azalmakla beraber yok olmadığını ve ilişkiye dair duygusal ayrışmanın tam anlamıyla mümkün olmadığını K1, şu şekilde açıklamaktadır:

> …yine gitmiyor ister istemez yani sonuçta aynı evi, aynı yatağı her anınızda paylaştığınız bir insandan ayrılıyorsunuz. Ve insanda hayal gücü diye bir şey, hatıra, hafıza diye bir şey olduğu için zaman zaman sonuçta, bütünüyle her şeyinizi de değiştiremiyorsunuz. Gördüğünüz şeyler o durumları canlandırıyor, iyi ya da kötü. (K1)

K1'e benzer şekilde bir açıklama yapan K4, eski eşine dair hislerinin bitmediğini ve onun yerini dolduramadığını "*Öfkem yok. Boşandıktan sonra birçok şey bitti ama o eksiklik biraz daha ağır basıyor. Daha çok onu görünce böyle oluyor. Düşmanca bir tavır içerisinde değilim.*" şeklinde ifade etmektedir.

İlişkiden duygusal noktada, ayrılışın kolay olmadığı yukarıda belirtilmiştir. Boşanma sonrası boşanmış çiftler, çeşitli ve farklı yoğunlukta birçok duyguyu yaşamaktadırlar. Boşanmış erkeklerin eski eşlerine karşı hislerinin genellikle olumsuz duygular olduğu, yukarıdaki ifadelerden anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra tüm katılımcıların nefret, öfke gibi olumsuz duygulara sahip olmadığı bunlarla beraber hiçbir şey hissetmeme, şefkat, acıma gibi duygular besleyenlerin de var olduğu görülmüştür:

> Şu anda ona sadece acıyorum. Hem bu dünyasını kaybetti hem benim inancıma göre benim rızamı almadan gitti ve kötülük yaparak ayrıldı… Yani hem bu dünyasını mahvetti hem öbür dünyasını mahvetti. Ben ona acıyorum sadece. (K9)

> Ona sadece üzülüyorum, biraz da acıyorum… (K7)

> Hocam bütün suçu kendi üstüme aldığım için yani evliliğimde mutlu olamamışlığımızı, boşanmaya benim sebep olduğumu düşünürsek evet suç ben de

> idi. Onun için eski eşime karşı duyduğum en temel duygu şefkat. Ona çok acıdım hala acıyorum çünkü onu çok üzdüm. Ne zaman aklıma gelse onun için hep iyi temennilerde bulunuyorum. Onun çok çok mutlu olmasını isterim. Şefkat ve merhamet, bu duyguları ona karşı hissediyorum. (K15)

Eşyadan öç alma/izleri silmek

Bir ilişkiden duygusal ayrılışın ne konumda olduğunun anlaşılması, eski partnerin kişinin yeni hayatındaki izlerine bağlı görülmektedir. Bu bağlamda boşanmış erkeklerin eski ilişkilerinden kurtulmak için eski eşe dair izleri yok etmeye çalıştığı görülmüştür:

> Görüşmeyerek. Nasıl diyim, ortak kullandığımız şeyleri hayatımdan çıkartarak. Elbise dahil bunları attım. Yatağı bile o olmasa bile siz atıyorsunuz. Adete bir temizlik, eşyalardan da öç aldığınız oluyor. (K7)

Eşyanın insan hayatında önemli bir yeri bulunmaktadır. Çoğunlukla insanlarla kurulan ilişkide zaman, mekân ve eşyanın da önemi büyüktür. Bu bağlamda eski yaşamı ve eski eşi hatırlattığı için uzun süre evine gitmediğini belirten K5, konuyu "*Abi onlar gittikten sonra evime hiç gitmedim. İki yıl boyunca hiç gitmedim. Evimi kitledim gitmedim. Niye gitmedim, abi gidiyorum; ağlıyorum, üzülüyorum, çocukları özlüyorum. Biraz gittim sonra daha gitmedim.*" şeklinde özetlemektedir.

Eski eş ile görüşme ve bir araya gelme durumu

Boşanan erkeklerle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilere göre çok az kişinin, eski eşi ile görüştüğü ortaya çıkmıştır. Pek çoğu, eşinden nefret etmekle beraber yüzlerini dahi görmek istemediklerini belirtmişlerdir. Bazısı görmek istediğini fakat karşı tarafın bunu istemediğini, bazıları ise çocukları için mecbur görüştüklerini ifade etmişlerdir:

> Vallahi ne bayram ne seyran, çocukları ile görüşmüyor ki benle görüşsün. (K3)

> Ha ben yine suyuna gittim. Demedim siz ahlaksızsınız bana bu iftiraları attınız, hiç oralı bile olmadım. Hiçbir şey olmamış gibi gittim çocuğumu aldım. Çocuğumu annesi getirmişte, benim çocuğumun ne güzel annesi varmış diyorum tamam mı (gülüyor). Benim kızım çok şanslı diyorum, benim kızımın annesi çok güzel diyorum. Hiç çocuğuma annesinin bu şeylerinden bahsetmedim. Hiç hiç hala bile, bu akşam konuştum. Kızım anneciğe selam söyle, onun elini sakın bırakma. Hocam saf değilim, aptal değilim ama bütün sistem onun elinde. Benim can parem onun elinde, onunla iyi geçirmek zorundayım. Ben onunla iyi geçinemezsem akşamleyin çocuğumla görüşemezdim. Şimdi arayayım yine görüşürüm. (K10)

İlişkiden duygusal ayrılış noktasında boşanan erkeklerin pek çoğunun, eski eşine dair olumlu pek bir şey hissetmediği görülmüştür. Bununla beraber eski eşiyle beraber olabilme ihtimali üzerinden yorum yapanların da olduğu görülmüştür:

> Aslında nefretim var, içimde sonsuz nefret var. Kızıma da var. Kızım da gitti. 2 kişi orada, bizde 3 kişi burada. Onlar da nefret ediyor, bizde, iki tarafta birbirimizden nefret ediyoruz. Halbuki bir araya gelsek, bir araya getirseler bizi, belki düzelteceğiz bizi. Emin ol düzeleceğiz. Yani 4-5 sene bir ayrı kaldık, artık alışkın olunca bazı şeyleri insan farklı oluyor. Ama şu anda. Yani ayrı kaldıkça düşman oluyoruz. Yani ulan nasıl olur, nasıl olur? Hep böyle. Yani belki bir ateş veren olsa düzeltebiliriz. Yani en azından öyle düşünüyorum. (K3)

K7, boşanmasının üstünden yıllar geçmesine rağmen ve eski eşiyle çok büyük problemler yaşamasına rağmen bir gün eski eşiyle bir araya gelmeyi ve ona bu süreçte devletin suçlu olduğunu söylemek istediğini "*Bir gün eğer eski eşimle bir araya gelirsek ona şunu diyeceğim, bunca yıldır bizi ayıran devlettir. Çünkü birleştirmeye çalışmadı, aile mahkemelerinde arabulucu bile yasak.*" şeklinde açıklamaktadır. (K7)

4.2.3.3. Boşanma sonrası kendilik değeri ve yaşam doyumu

Bu tema altında boşanmış erkeklerin yaşam memnuniyetleri ve öz farkındalıkları hakkında bilgiler işlenmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda, katılımcıların bu konulardaki görüşleri birbirinden farklılıklar göstermiştir. Bazıları boşandıktan sonra yaşam memnuniyetlerinin arttığını söylerken bazıları ise bu durumun tam tersini deneyimlediklerini ifade etmişlerdir. K4, boşanmada hatanın kendisinde olmadığını, bundan ötürü yaşanılan süreci kader olarak tanımlayıp yaşam memnuniyeti hakkında şöyle açıklama yapmaktadır:

> Gayet memnunum. Ben her zaman kaderime razı olan biriyim. Başıma bir şey gelirse eğer hatamdan kaynaklanmamışsa kaderimde var deyip hayırlısını dilerim. (K4)

Yaşam memnuniyeti noktasında, kişilerin yaşamış olduklarını anlamlandırmak adına inanç konusunun önemli olduğuna dair bir vurgu da K14'ten gelmektedir:

> Hayatınızda memnun olmak için birtakım sebepleriniz vardır. Sağlığım yerinde olduğu için memnunum. O kötü günleri atlattım. En azında daha kötü şeylerde yaşayabilirdim, daha kötü şeyler yapabilirdim. Bu inanç ve değerler dediğimiz sistem burada çok önemli beni ayakta tutanda bunlar oldu. (K14)

Boşanmanın kendi hayat memnuniyetini artırdığını ifade eden katılımcılardan K18, daha önce boşanmadığı için pişmanlığını aşağıdaki şekilde belirtmektedir:

> Yani şu anda keşke daha önce boşansaydım. Kesinlikle keşke daha önce boşansaydım. Çok pişmanım daha önce boşanmadığıma. Kaç sene çektik. Yani, kendime geldim İhsan Bey. Yani hocam kendime geldim ben. Hayatı daha net görebildim. Yani hayatım da bir sorun yok da. Sürekli bana karşı gelen, sürekli beni üzen, aleyhime işlemler yapan biri yoktu. Daha kaliteli görebildiğim bir şeyler vardı. İnsanlar bana daha değer vermeye, abi çok yani, değişmişsin deyip de hani

> kabul etmeye başladılar, daha iyi. Daha ilgi görmeye başladım. Daha alaka görmeye başladım. (K18)

Kültürel geçerliliği olan bir aileye sahip olmak Türkiye gibi geleneksel toplumlarda oldukça önemli bir yere sahiptir. Kültürel normlar çerçevesinde öğretilen bu durum kişinin bütünlük içerisinde olmasını sağlamaktadır. Ailenin olmadığı veya dağıldığı durumlarda ise kişinin sahip olduğu o bütünlük halinin bozulduğu görülmektedir:

> Vallahi hayattan şu an ne tadını alıyor ne tuzunu alıyorum. Alıyorum almıyorum anlamıyorum. Çünkü ailesi olmayan bir insan, bir bulutun üzerinde yürüdüğünüzü varsayın, yani bir basıyorsunuz pamuk gibi bir basıyorsunuz taş gibi, bir basıyorsunuz buz. Bir tarafınız buz, bir tarafınız Güney Kutbu bir tarafınız Kuzey Kutbu, ondan bir farkınız yok. Ben hayattan şu iki yıldan beri hiçbir şekilde zerre kadar tat almıyorum, yediğim yemekten dahi almıyorum. Bırak hayatı. (K2)

Hayattan memnun olup olmama durumu, cevabı çok kolay verilecek bir durum olarak gözükmemektedir. Aile sahibi olma isteği ile bireysel konforun bu noktada çatıştığı ve bu konuda bazı katılımcıların kafa karışıklığı yaşadığı görülmüştür:

> Hayattan memnunum tabii, hayatımı yaşıyorum, çocuklarım var, sağlığım yerinde çok şükür. Yani bir gelirim var, kimseye muhtaç olmayacak şekilde yaşıyorum yani. Evim var, arabam var. Başka ne, güzel böyle köy yerinde yaşıyorum. Yani başka ne olsun ki. Aslında benim şu anda bekar olduğuma memnun olmam lazım ama işte nedense bilmiyorum aile olma şeyimi ne diyelim. İnsan böyle yaşamak istemiyorum yani. (K3)

Hayat memnuniyeti hakkında bazı katılımcıların çok kesin konuştukları da görülmüştür. Memnuniyetsizliğini açıkça belirten K9, bunun sebebini ise "*Memnun değilim. Ne törem gereği ne örfüm gereği, ben bir Türk çocuğu olarak benim örfümde çocuk babaya aittir, aile kutsaldı, parçalanmaz. Büyükler araya girer, barıştırılır geçer. Ama benim ülkemin kanunları buna müsaade etmiyor?*" olarak açıklamaktadır.

Kişinin kendine dair farkındalığı, önemli bir özellik olmakla beraber çevrenin kişiyi nasıl tanımladığı da kişisel anlamda yaşam memnuniyetini etkileyebilmektedir. Bu minvalde boşanmış erkeklerin öz farkındalıkları anlaşılmaya çalışılmıştır.

Görüşülen erkeklerin çoğu, kendilerine dışardan bir gözle baktıklarında kendilerini sevilebilir biri olarak tanımlarken çevrelerindeki insanlarla olan etkileşimlerinde de iyi derecede yeterliliğe sahip olduklarını belirtmişlerdir:

> Çevrem tarafından sevilen biriyim. Bir eksiğim olsa çevrem onu karşılamak için her şey yapar. (K4)

> Sevgi dolu ve sevgiye muhtacım. Kendini seven insan toplumu sever, toplumu seven insan bütün kâinatı sever. Bütün dünyayı sever, gökyüzünü, güneşi, ayı, bulutu, yıldızları, bütün kâinatı sever. (K2)

Çoğu katılımcının belirttiği üzere yaptıkları evliliğin hatalı olduğu ortak fikrine ek olarak kendilerini sadece bu hatadan ibaret görmedikleri yukarıdaki örneklerden anlaşılmaktadır. Bu durumu özetler nitelikte K14, şunları söylemektedir:

> Kendimle barışığım tabi. Yaşam sadece kitaplardan, okullardan öğrenilmiyor. Yaşam deneyimlenerek öğreniliyor. Kimse size yaşamı bir reçete gibi sunamıyor. Böyle bir evlilik yaptığım için kendimi suçlamıyorum. (K14)

Evlilikteki başarısızlığı ve boşanmanın sorumluluğunu üstüne alan öğretmen K15, ise bu konudaki düşüncesini "*Kimseye bir zararım yok hocam, kendi halinde bir insanım, merhametli ve çok hassas bir insanım ama işte bazen ne kadar hassas olsanız da ne kadar merhametli olsanız da istemeden de olsa birilerini üzüyorsunuz. Yani insanlar beni seviyor genelde çevremdeki insanlar öyle. Arkadaşlık ilişkilerim çok kötü değildir*." ifadeleri ile açıklamaktadır.

Yaşam memnuniyetinin yüksek olması, kişinin kendilik değerinin yüksek olması ile paralellik göstermektedir. Kendilik değeri ise kendini tanımanın, öz farkındalığının yüksek olması ile daha iyi anlaşılacak bir durumdur. Bu durumun iyi anlaşılması ise boşanma sonrası yaşamı şöyle etkilemektedir:

> Bu insanın aslında kendisiyle ilgili. Ben kendimle barışık bir insanım. Kendi kendimi teselli edebilirim. Olmadı, geçmişe giderim, denerim. Neyi yanlış yaptım? Neyi yapmamalıydım? Diye kendim düşünürüm falan filan. Kendinde insan bir kusur bulamayınca veyahut da belki de insan kendi sorun mekanizması yani. Yani kendimde kusur bulmayınca bi de orda rahatlıyorsun. Hani şöyle bir şey olan aklına gelse şu an bunu yapamasaydım böyle olurdu? Öyle pek demediğim için daha az şey atlattım ben o aşamaları. Hani kendim eğer suçlu olsaydım belki daha az rahat atlatabilirdim ama kendimi suçlayacak bir şeyim yoktu. (K17)

4.2.3.4. Boşanmış erkeklerin geriye dönük pişmanlıkları

Bu temada, boşanmış erkeklerin boşanması ana eksen olmak üzere fakat bir bütün olarak hayatlarındaki genel pişmanlıkları konuşulmuştur. Bu bağlamda çok farklı görüşlerin ve pişmanlıkların ortaya çıktığı görülmüştür. Kimisi geçmişte yaşadığına tecrübe derken kimisi de farklı biri olarak doğmak istediğini belirtmiştir.

Tecrübe

Geriye dönük pişmanlıklar konuşulduğunda katılımcıların çoğu, yaptıkları boşanmanın onlar için bir tecrübe olduğundan bahsetmişlerdir. Yaşamın kitaplardan

öğrenilmediğini, yaşanarak öğrenildiğini belirten K14, bu konu hakkında şunları söylemektedir:

> Yaşam sadece kitaplardan, okullardan öğrenilmiyor. Yaşam deneyimlenerek öğreniliyor kimse size yaşamı bir reçete gibi sunamıyor. Böyle bir evlilik yaptığım için kendimi suçlamıyorum. (K14)

Kendisi sosyal bilimler alanında bir akademisyen olan K1, yaptığı boşanmayı korkuları ile yüzleşmek olarak gördüğünden yukarıda bahsedilmiştir. Burada yaptığı evliliğin ve boşanmanın kendisi için nasıl bir tecrübe oluşturduğunu, bir daha benzer bir yolu yürürse nelere dikkat etmesi gerektiğini ise şu şekilde açıklamaktadır:

> Yani evlilik aslında çok fazla sarsmadı o düşüncem, yine aslında temel, insan hayatındaki temel noktalardan biri olduğunu düşünüyorum. Yani bu konuda acele etmemek, hani çok acele ettiğimi söyleyemem ama yani olursa hani iyisi olsun olmazsa hani illa sırf olsun diye olsun şeklinde bir düşünceden uzak, daha uzaklaştığımı söyleyebilirim. Evlilik sürecinde, yüzde yüz bir tarafın haklı olma durumu söz konusu olamaz. Yani kim olursa olsun sonuçta, hiçbirimiz peygamber değiliz. O anlamda en azından diyelim ki, artık yüzde yirmi de olsa yüzde otuz da olsa geriye dönük bu yanlışları, yaşadığımız tecrübeyle tekrarlamamak anlamında bir farkındalık da olduğunu söyleyebilirim. Gelecekte dair de bu tecrübeleri hayata katarak biraz daha ideal ilişkilerle ilerlemek ve hayat kalitesini üretici üretim odaklı ve anlayış odaklı bir çizgi de sürdürmek isteyip sürdürülmeye, gelecek odaklı anlamda bu şekilde. (K1)

Boşanmanın deneyimlenmesi kişiye göre değişir ve bu deneyimin yoğunluğu yaşanan tecrübeyle doğru orantılıdır. Kötü geçmişi olan bir evlilik tecrübesi, ikili ilişkiler hakkında karamsar bir bakış açısı bırakmaktadır. Yaşamış olduğu deneyimlere dayanarak ilişkiler hakkındaki görüşlerini K5, "*Abi şunu söyleyim, hiç kimseye bağlanmayacaksın. Kadın da olsa erkekte olsa hiç kimsenin peşinden koşmayacaksın, hiç kimseye fazla değer vermeyeceksin. Şunu anladım ikinci eşimde anladım bunu, hiç kimseye haddinden fazla değer vermiyecen. Verirsen böyle köpek gibi sürünürsün. Çocuklarına bile vermeyeceksin.*" olarak açıklamaktadır.

Güzelliğinden etkilenerek evlendiği karısının ve karısının kardeşinin bıçaklayarak yaraladığı K11, yaşamış olduğu bu durumun kendisinde şöyle bir tecrübe oluşturduğunu belirtmektedir:

> Yani mesela şu an zamanı geriye getirebilme şansım olsaydı, yemin ederim ben güzellik konusunda yani hep diyor ya asla asla hiç adım atmazdım, çok çok pişman oldum. (K11)

Yapmış olduğu evliliği ve yaşamış olduğu boşanmayı hayatına dair bir tecrübe olarak gören K6, bunun sadece bir tecrübeden ibaret de olmadığını ve kendi sorumlulukları hakkında aşağıdakileri paylaşmaktadır:

> Yani şu an bazı taşlar oynadıktan sonra eskiyi devam ettirmek diye bir şey kalmıyor. Yeni bir dönem başlıyor, her şey yeniden başlıyor sıfırdan. Yeni bir düzen kurmak gerekiyor. Yeni bir sistem kurmak gerekiyor. Eskinin tecrübelerini unutmuyorsun tabi ama yeniye daha farklı bakıyorsun. Daha güçlü oluşturmaya çalışıyorsun. Evet yani tecrübe ediyorsun boşanmayı da tecrübe ediyorsun. Hayatına birini alacaksan ona göre hareket edeceksin. İster istemez boşanmış olabilirsin ama arkanda bıraktığın çocukların, onlar ve işte yine oranın maddi yükümlülükleri senle gelmeye devam ediyor. Eşine duyduğun duygu bitmiş olabilir. Ondan sonra onunla resmi evliliğin bitmiş olabilir ama üç tane çocuk var. Bağ var, onun maddi yükümlülükleri oluyor. İster istemez yeni kuracağın evlilik içerisinde de etki edecek bir durum. Bir yanın hep eksik olacak yani sen ne kadar tamam gibi gözüksen de tamam olmuyor. Tamam diyenler sadece kendini kandırıyordur. (K6)

K14, yaşadıklarını tecrübe olarak değerlendirmekle beraber geçmişe yönelik aşağıdaki gibi bir muhasebe yapmaktadır:

> Yeniden kurgulasaydım bu evliliği ya hiç yapmazdım ya da bu kadar sürdürmezdim. Yazık ettim kendime. Maddi anlamda kendimi bu kadar yormazdım. Karşı tarafı mutlu etmeye yönelik, evliliği yürütmeye yönelik bu kadar performans göstermezdim. Maddi birikimlerimin bir kısmını harcamazdım. Bir diğer noktada kendimle vakit geçirirken ilk zamanlar ki gibi kendimi o kadar yıpratmazdım. Sokrates bir gün karısıyla kavga eder ve öğrencisi ona sorar evliliği önerir misiniz? O da tabi evlenin der. Öğrencisi de hocam siz bizimle dalga mı geçiyorsunuz? Bütün gün eşinizle kavga ediyorsunuz der. Sokrates de eğer anlayışlı bir eşiniz olursa çok mutlu olursunuz eğer sizi anlamayan bir eşiniz olursa da benim gibi filozof olursunuz der. Bunlar yaşanması gereken şeyler hiçbir zaman kendime kızmadım. Güçlü olmam gereken yerde güçlü durdum. (K14)

İlişkiye dair farkındalık

Farkındalık, kendini tanıma noktasında önemli bir yerde durmaktadır. Farkındalık ilişkiden ne beklendiği, geçmiş ilişkilerde neyin yanlış yapıldığı ve nasıl olunması gerektiği gibi soruların cevabına karşılık gelen bir durumdur. Farkındalık sadece kişinin kendi için değil çevresi ile de daha uyumlu bir hale gelmesini sağlamaktadır. Bununla beraber geçmişte yapılan yanlışlıkların da görülmesini daha olanaklı kılmaktadır:

> Evet farkına vardığım şeyler oldu. Onu (duraksıyor) eşimi gerektiği gibi sevemedim mesela. Onun dışında yok yani başka bir şey. Yani boşanmanın vermiş olduğu büyük tecrübelerden birisi bu oldu herhalde. Yeni insanlar, yeni tanıştığım insanların söylediği söz; insanları iyi anlıyorsun ve ona göre hareket ediyorsun, kişilerin duygularını daha çok değer veriyorsun ve onun duygularını besliyorsun, eşlik ediyorsun, huzur ve mutluluk veriyorsun tarzındaki olumlu dönüşleri aldım tabii ki. Benim eşime karşı böyle miydim? Galiba değildim. Boşandıktan sonra gördüm. Eksikleri kapatma yolunda almış olduğum önlemler yeni yıl çizgisi içerisindeki bir unsur. Şu an şunu söyleyebilirim herhalde ben kadınları anlıyorum, onları duygusal olarak da çok iyi besliyorum ve sevip değer verebiliyorum. Yeni romantik ilişkilerde bunu gördüm yani. (K6)

Boşanmasının çok sıkıntılı geçtiği yukarıdaki birçok paylaşımından bilinen K10, ilişkiye dair farkındalığını ve bu sürecin nasıl tecrübeye dönüştüğünü aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Evli misiniz bilmiyorum dostum? Erkeklerin kriz yönetiminde eksikleri var. Bunu kendimden başlayayım özeleştiri olarak, kavvam bir kelime var kavvam, erkek yöneticidir abi. Yani yönetici demek polis asker gibi el işaretleri ile otur kalk demek değildir, ültimatom vermek değildir. Yani kriz yönetimi başka bir şey. Bunu boşanma esnasında öğrendim katil olmayarak. Ayder yaylasında tatildeydik, Ayder yaylasında zirvede telefon çaldı, Annesi arıyor… Abi Rize'den bastı gitti Samsun'a. 25 gün sonra tatil bitecek. Okullar başlayacak. Ben yapayalnız bir hayat yaşamışım. Kayınvalideme en son dedim ki kayınvalide hiç mi düşünmüyorsun, bu kızına hiç mi demiyorsun, ya kızım senin bir kocan var bu adam nerede? Bak biri aklını çeler. Konu buradan girdi tartışma çıktı. Bu tartışmada ses yükseldi, amcaları geldi, amcaları beni dövdü. Ve ben ertesi gün, hanım beni arayınca dedim yuvayı yıkmayalım, dayağı yiyen benim (gülüyor), erkekler sabırlı. Ama şimdi geriye bakıyorum da ya oğlum diyorum, 25 gün sabretmişsin, hanım gitmiş da gelecek tatilden. Bir hanımla annesinin yanında niye tartışıyorsun? Çek kenara, bak kriz yönetimi budur, çek kenara, bak de ki hanım sen neredesin? (K10)

Birinci ana temada işlenen konulardan biri de boşanırken kişilerin yapmış oldukları hatalardı. Katılımcıların görüşüne göre bu hatalardan biri de erken yaşta yapılan evliliklerdir. Bu konudaki farkındalığını K12, aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Mesela ben şimdi insanlara da çok genç yaşta evliliği tavsiye etmiyorum. Yani belki yaşadığım bu buhranlardan dolayı çok tavsiye etmiyorum. Yani neticede ilk yıllar önemlidir ilk yıllarda yaşadığın sorunlar devamlı böyle beraberinde diğer sorunları getiriyor benimki de öyle oldu. (K12)

İlişkiye ve kendine dair farkındalıkların, bazen daha önce yapılan hataların hoşgörülebileceğini ve tekrardan eski ilişkisine dönme düşüncesini getirirken bazen de bunun tam tersini gösterebilmektedir:

> Ben gene tekrar eşimle birlikte olsam aynı bir daha başlayacak. O yüzden artık, ona çözüm yok artık. Biliyorum onu biliyorum yani. Başkalarıyla da konuşuyorum zaman zaman. Bir arkadaşım var. Aynı kadınla 3 defa evlenip boşandı. (K17)

> Fakat bana geldi durum böyle bir teklif var, bakanın yardımcısı, emekli bakanın yardımcısı. Yani, tekrar barışmak çok istedi bakın. Akrabalarıma çıktı. İşte hacıya, hocaya tabiri caizse tanıdıklara gitti. Niye barışmadım çünkü tekrarlayacak. Huylu huyundan vazgeçmeyecek. (K18)

Geriye dönük pişmanlık noktasında her şeyden nefret eden, kendisi olmayı bile istemeyen katılımcıların da var olduğu görülmüştür. Yeniden doğmuş olsaydınız nelerin farklı olmasını isterdiniz sorusuna karşılık K15, aşağıdaki cevabı vermiştir:

> Yeniden doğmak mı? Aman hocam Allah aşkına ilkinden ne gördük de ikincisinde dünyaya gelmek istiyecem. Tövbeler olsun bi daha gelirsem. (K15)

Hayatına dair pişmanlığı dile getirirken çok gerilere giden K18, daha farklı bir yorumda bulunmaktadır:

> Anne babamın değişmesini isterdim. Yani, babamla annemin olmasını istemezdim. İstemezdim çünkü cehalet. Hani kabullenememek, yani kendinden iyi olanı, bu çocuk böyle yaratılmış, benim oğlum bu yeteneğe sahip ben mesela müzik eğitimine karşı çıkıldı hep. (K18)

Hayata dair pişmanlıklar, ilişkilere dair farkındalıklar ve kişisel anlamdaki özlemi çekilen şeyler kişiye göre değişse bile bunların ucunun bir şekilde yaptıkları yanlış evliliğe çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla bu durum bir şekilde kişilerin yaşam memnuniyetini de etkilemektedir:

> Yani böyle bir aile ortamına girer miydi? Şu anki aklım olsa girmezdim. Hiç gerek yokmuş yani. Bu kadar sorumluluğun altına girmezdim yani. Yani kendi hayatımı yaşardım. Çeker giderdim. (K3)

Geçmişe dair pişmanlıkları arasında, karşı cinsi tanıyamamanın olduğunu belirten K6, bu konuyu şöyle detaylandırmaktadır:

> … o katı bağnaz yapımı değiştirmek isterdim. Onu bırakıp aslında duygusallığa, duygusallığın başında ergenlikten başlasaydım. Karşı cinsi tanımayı, duygusal ilişkiler içerisine girmeyi, sevmeyi o zaman tanımış olsaydım belki boşanması olmayan bir evlilik yapardım. Sadece o bağnazlık dedim ya o karşıdaki insanı anlayamamanın verdiği gençlik onu değiştirmek isterdim. Herhalde benim kendi yapımdan dolayı herkes ilkokul-ortaokul-lise de İngilizce hazırlık okur ve İngilizce bilir, ben meslek yüksekten sonra bu işe girmiştim. İngilizce öğrenmiştim işte meslek değiştirmiştim. Sıfırdan başlamıştım. Evliliğimde de böyle oldu. Evlilik tecrübesinden sonra işte kadınları tanımayı, anlamayı, nasıl sevilmeleri gerektiğini anladım. Bir bu yönümü değiştirmek isterdim sadece başka bir şey yok. (K6)

Tüm konularda olduğu gibi bu konuda da kişilerin deneyimlerinin çok öznel olduğu görülmektedir. Geriye dönebilme ihtimalleri ve geriye dönük pişmanlıkları konuşulduğunda, katılımcılardan kimisi kesinlikle okurdum derken kimisi asla okumazdım, bazıları anne babalarının değiştirmek isterken bir başkası annenin sözünden çıkılmamasının gerekliliğinden bahsetmektedir. Polis olan ve her halinden hayatı boş vermiş gibi görünen K9, geriye dönük pişmanlıklarından konuşurken şunları söylemektedir:

> Aynı kişi olmak isterdim ama aynı kişilerle muhatap olmak istemezdim. Severek evlenmek istemezdim. Mesela görücü usulü imanlı temiz bir aileden kız almak isterdim. Böyle tanıdık bildik. Okurken evlenmek istemezdim, okumakta istemezdim. Genç yaşta girerdim bir marangozun yanına iyi bir usta olurdum. Bu ülke de okumanın da yanlış olduğunu gördüm. Ben dört defa okul okudum. Subay okulu, öğretmen okulu, polis okulu, yani yüksek lisans terk, teğmenlik, dört beş okul var bende. Okumak istemezdim. Kitap almak istemezdim, sadece dört işlem A, B'yi bileyim yeterdi. (K9)

4.2.3.5. Geleceğe dair beklentiler

Bu temada, boşanma deneyimi olan erkeklerin gelecek hayalleri ve beklentileri hakkında konuşulmuştur. Bu bağlamda görüşme yapılan katılımcıların deneyimledikleri evlilik ve boşanmanın etkisiyle gelecek hakkında farklı beklentiler içerisinde oldukları görülmüştür. Bu bağlamda bazı katılımcıların gelecek hakkında bir beklentisinin olmadığı, bazılarının çocukları için yaşadıkları ve bazılarının ise yeni bir hayat kurmak istedikleri yönünde görüşlere ulaşılmıştır.

Yeni bir hayat kurmak

Boşanma, çoğu kişi için kötü bir deneyim olmasının yanı sıra evlilik, çoğu kişi için kaçınılmaz olarak görülmektedir. Bu durumun toplumsal aidiyet hissetme, yalnızlıktan korkma, toplum içerisinde meşru bir zeminde cinsel ilişki yaşama gibi nedenleri bulunmaktadır. Boşanmış erkeklerin pek çoğu da tekrar evlenmek istediklerini dile getirmiştir:

> … (duraksıyor) gelecek hakkında dediğim gibi pek karamsar olmadım ama yani gelecekle ilgili anlatabileceğim mutlu olabileceğim bir birliktelik olursa o zaman evlilik tablosu çizmeyi düşünüyorum tabii ki. (K2)

> Ya iyi birisi ile karşılaşıp tekrar kaldığım yerden evliliğimi devam edeyim. (K3)

> Hani genel anlamda ileriye dönük, işte bu kötü tecrübeyi yaşadın daha da evlenmem gibi bir düşüncem yok. Hatta bilakis işte bu süreç sonlandıktan sonra tekrar uygun şartlar oluştuğunda uygun münasip birisi oluştuğunda tekrar evlenme sürecine girmeyi düşünüyorum. Yani gelecekle ilgili planlarım bu. (K1)

Yeniden evlilik, katılımcılar tarafından istenmesine karşın bunun gerçekleşmesi çoğu kişi için zorlandıkları bir duruma denk gelmektedir. Özellikle ekonomik anlamda bu durum daha belirgin bir hal almaktadır:

> Evet, evlilik konusunda ailem bir zorlama yapıyor. Evlilik ciddi bir konu, onun için temkinli davranıyorum. Benim hayatıma birkaç kişi girip çıktı. Hatta biriyle baya ciddi düşündük aileleri de tanıştırdık ama olmadı. Çünkü ekonomik beklentileri farklı oluyor. İkinci evlilik olunca daha da zorlaşıyor. (K4)

Çalışmanın ikinci kısmında, boşanmış erkeklerin yaşamış oldukları sorunlar aktarılırken bu sorunlardan önemli bir tanesi de boşanma sürecinin çok uzun olmasıdır. Evlilikleri biten insanların meşru bir zeminde yeni bir hayat kurmalarının yolu tekrardan evlenmekten geçmektedir. Fakat resmi olarak boşanamadıkları için bu insanlar birlikte yaşamanın farklı alternatiflerini bulmaktadırlar. Dini nikâh da bunlardan bir tanesi olarak ortaya çıkmaktadır:

> Hocam şimdi ben 2013'ten beridir ondan ayrıyım, bu ondan önce de gidip geliyordu. Ben iki sene önce yabancı birisi ile tanıştım. Onunla evlendim. (K5)

> Hani ben de bunu aileme söyledim, dün de konuştum. Ben dedim ki benim bu boşanma davası bu yıl bitmese ben de hani şey yaparım, biriyle hani ısrar etme, güven verme, ikna etmeye çalışırım. (K11)

Evlilik ve boşanmalarda toplumsal baskıların çok önemli olduğu bilinen bir gerçektir. Bununla beraber öğrenilen cinsiyet rolleri bağlamında erkeğin kendine bakamayacağı inancı da oldukça önemli bir yerde durmaktadır:

> Şimdi kişisel ihtiyaçlarını, evdeki ihtiyaçlarını bir şekilde yapıyor olsan da o yaştan sonra nasıl olacak nasıl gidecek. Hele bide bunun 60-70'i var, korkunç. Bu tür kaygıları da yaşıyabiliyoruz… (K12)

"Çocuğum için yaşıyorum"

Çalışma kapsamında görüşülen boşanmış erkeklerin gelecek hakkındaki beklentileri arasında çocuklarının da önemli bir yeri bulunmaktadır. Bazı katılımcılar, yaşadıkları olumsuz deneyimlerin sonucunda hayattan pek beklentilerinin olmadığını ancak çocukları için yaşamak istediklerini belirtmişlerdir:

> Çocuğumun geleceğiyle ilgili kaygılarım var. Ona zarar veren etkenleri düşündüğünüzde ne kadar yol alabileceğimi ne kadarını başarabileceğimi, umut var mı gibi sorularla mücadele ediyorum. Ben bu anlamda psikolojik destek alıyorum, birkaç pedagogla görüşüyorum. Geleceğimle ilgili planlarım arasında evlilik yok. (K14)

> 40 yaşındayım bu yaştan sonra kendime değil de çocuklarımın geleceğini düşünüyorum. Hayırlısıyla büyütüp yuva sahibi yapabilirsek beklentimi karşılamış olurum. Başka bir beklentim yok. (K4)

> … kazanıp tabii çocuklarım için iyi bir gelecek yaratmak istiyorum. Büyük oğlum havacılıkla ilgileniyor, pilot olmak istiyor. Durumum, param olursa ben onu eğitime vermek istiyorum çünkü pilotluğun çok pahalı maliyetleri. O diyor ki ben Türk Hava Yolları'ndan şey alırım, burs alırım, alamaz ya, ben oğlumu biliyorum, durumunu biliyorum… Kazanacağım para, onlara yatırım yaparım, onlara bir ev alırım. (K18)

Hayal kuramamak

Gelecek beklentilerine dair bazı katılımcıların çok karamsar olduğu ve gelecek adına bir beklenti içinde olmadıkları görülmüştür:

> Yok sadece imanlı ölmek başka hiçbir hayalim yok. Son nefeste kelime-i şehadet. Başka hiçbir gelecek fikrim de yok düşüncem de yok. Dünyadan ipi kopardım. Gördüm yani dünyanın yalan olduğunu. (K9)

> Hayattan memnun olmak ve ben (acı tebessüm ediyor, gözleri doldu) yok hocam ben hayattan falan hiç memnun değilim kendimden de memnun değilim. Sanki bu hayata sadece acı çekmeye gelmişim gibi hissediyorum. Hiç iyi zamanlarımın

> olduğunu hatırlamıyorum hele son birkaç yıldır her şey çok daha kötü oldu. Ne diyim hocam? Sadece yaşamak zorunda olduğum için yaşıyorum... (K15)

Katılımcılar arasında gelecek hakkında karamsar bir tablo çizenlerin olmasının yanı sıra yaşamış oldukları deneyimi fırsata çevirenler de bulunmaktadır:

> Yani aslında hep planım vardı. Ama boşandıktan sonra daha iyi fark ettim ki aslında kişisel gelişim noktasında ciddi eksiklerim varmış. Bir tam olmak, daha daha bir bütün olmak da gerekir iç dünyasında insanın. Evliyken bunu fark etmiyorsun ama boşanınca daha iyi fark ediyorsun. Aslında ciddi parçalar eksikti fakat bunu evliyken kapata biliyordun. Ama şimdi kendini daha bir bütün hale getirip bir birey olabilmek yani kimseye muhtaç olmadan. Bir bütün olmak için yanında bir bütün olmak, bunlar beni motive ediyor. Yani dolayısıyla o kurslar, o spiritüellik bana büyük katkı sağladı. (K6)

4.2.3.6. Boşanmış erkeklerin güncel ilişki durumları

Bu temada, boşanmış erkeklerin güncel ilişki durumları öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda boşanmış erkeklerin çoğunun boşandıktan sonra romantik bir ilişkiye sıcak bakmadıkları veya romantik ilişkilerden çekindikleri görülmüştür. Bununla beraber yeni yaşayabilecekleri romantik ilişkiler konusunda güven problemleri yaşadıkları da görülmüştür. Ayrıca eski eşin engel olması, boşanmaların uzun sürmesi, çocukların olması, nafaka ödeme gibi durumlar da romantik ilişkileri engelleyebilmektedir.

Karşılıklı güvensizlikler: Boşanmış erkekler romantik ilişkilerden kaçınıyor

Boşanma deneyimine sahip erkeklerin güncel ilişkiler noktasında açık bir şekilde korkularının olduğu görülmüştür. Bunun temel sebebi önceden yaşanmış olan başarısız evliliktir:

> Efendim, bu çok zor bir iş. Ben iki senedir ayrıyım fiilen üç senedir ayrıyım. Birkaç temasta güvenemediğimi gördüm. Ben iki kere ev kurdum... Ben şimdi bakıyorum çevremde boşanmış çiftlerde öyle hemen romantik bir ilişki başlamıyor çünkü güvenemiyorsunuz ve hep aynı problemi yaşamaktan korkuyorsunuz. (K14)

> Çok zor oluyor. Gelen gideni aratır. Hani, sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yermiş misali. Güvenemiyorsunuz yani. (K18)

> Mümkün mertebede uzak duruyorum kadınlardan. Anlaşılması çok güç olan varlıklardır. (K4)

Güven konusunda sorun yaşayanlar sadece erkekler değildir. Yukarıda boşanmış erkeklerin yaşamış oldukları olumsuz deneyimlerden ötürü kadınlara güvenmedikleri hakkında görüşlere yer verilmişti. Bu durumun aynısı karşı taraf içinde geçerli olmaktadır. Katılımcılardan elde edilen bilgilere göre kadınların boşanmış erkeklere güvenmedikleri görülmüştür:

> Elbette oluyor. Neden boşanmış, sebebi ne zaten iyi olmuş olsaydı onunla olurdu gibi sorularla karşılaşılıyor. K14)

> … ya hem senin için kolay olmuyor hem de karşıdaki kişi için kolay oluyor. Bir kere başarısız olmuşsun evlilikte, bu herkes tarafından böyle görünüyor. Yani işte Allah bilir ne yaptı da bu karı boşadı bunu diye konuşurlar insanın arkasından. Kolay kolay başkası güvenemiyor. Hem zaten sen de güvenemiyorsun, çünkü ya bi daha olmazsa ya yanılırsam diye insan çok tereddüt ediyor. Hocam yani insan güven problemleri yaşıyor. (K15)

Evliliğin bitmesi ve boşanma, toplum içerisinde bir başarısızlık olarak kabul edilirken bu durumu bir daha yaşayabilme ihtimaline karşı ne tür tereddütler yaşadığını K12, aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Tekrar başarısız olursam gerçekten insanlar bana nasıl bakar? Bide mesela şöyle bir şey vardır. Kadın bu anlamda bide senin bu duygunu biliyorsa, öğrendiyse, zamane kadınlarına güvenilmez. Yani bu duygu üzerinden senin üzerine gelir mi? Senin duygularını daha fazla törpüler mi? İşte ne kadar cesaretli olur sana duygusu, sevgisi nasıl olur? Hani mesela şu dürtüyle hareket eder mi? Daha net anlaşılsın diye; ya nasıl olsa şu bir endişe yaşıyor, ben bir daha boşanırsam el aleme ne derim, başarılı olmalıyım her şeye rağmen başarılı görünmeliyim, bu duyguyla hareket ediyor. Yani üçüncüsü olmaz ki bu işin, bide bu işin külfeti var, maddi külfeti var. Yani sanırım bu karamsarlıkta erkekler de olabiliyor, yani bende var. (K2)

Hata, çoğunlukla karşı tarafta aranırken bu durumun hep böyle olmadığını ve sonuç ne olursa olsun boşanmış bireylerin yeniden romantik ilişkiler yaşamalarının kolay olmadığını K15, şu şekilde açıklamaktadır:

> Hayır romantik bir ilişkim yok. Bu saatten sonra da olacağını zannetmiyorum. Çünkü ben sanırım insanlara duygusal anlamda zarar veriyorum. Onun için kimsenin hayatına girmek istemiyorum. Yani zaten boşanmış bir kişinin kolay kolay birisini hayatına alacağını sanmıyorum. Her ne olursa olsun kötü bir tecrübe geçmiş baştan. (K15)

Boşanma bir kayıp ve yas olmakla beraber bu durum, bu şekilde devam etmemektedir. Zamanla insanlar bu yası atlatıp bir şekilde yaşamlarına kaldıkları yerden devam etmektedirler. Bu yasın nasıl ve ne kadar sürdüğü ise elbette kişiden kişiye göre değişmektedir. Yoğun duygusal bir dönem olan boşanmadan hemen sonra yeni bir ilişkiye sıcak bakılmaması gerektiğini sosyal bilimler alanında akademisyen doktor olan K1, şunları ifade etmektedir:

> Hani o süreç ister istemez biraz dinlenmek istiyor insan hani. Hemen bir girişim de hani en azında bilinçli olarak, planlı olarak bir adım atmıyorsunuz. Hani sürpriz olarak veya bir yerde bir şekilde bir hani aşk demeyelim de hani gönlünüze hitap eden birisiyle belki karşılaşırsanız bu şekilde bir başlangıç olabilir ama onun dışında ben de evlilik sürecinden sonra duruma göre işte 1 yıl, 2 yıl, 3 yıl insanın kendi inisiyatifiyle romantik bir ilişkiye sıcak bakmayacağı kanaatindeyim. En azından yasal sürecin sonlanmasını istiyor insan. Çünkü bir ayakkabı bağı olarak görüyorsunuz, yani yasal süreç bitmediği zaman sürekli o her duruşma da eğer işte gündeme gelen ifadelerde ister istemez bu hafızalar tekrar canlanıyor. (K1)

Boşanma sonrası romantik ilişki yaşayanların az olmasının yanı sıra bir ilişkisi olan bu kişilerin de kendi ilişkileri içerisinde çok tereddütlü oldukları ve ilk evliliklerinde yaptıkları hataları yapmamak için özen gösterdiklerini K6'nın ifadelerinden anlaşılmaktadır:

> İlk evlendiğindeki gibi görücü usulüyle olmayacağını bilip atılmıyorsun sadece biraz daha dikkatli oluyorsun, ölçüyorsun, biçiyorsun. Konuşurken daha dikkatli oluyorsun. Bazı kriterlere önem veriyorsun. Sorduğun sorular ile karşındaki diyaloglar ile bunlar öne çıkıyor. Senin için uygunsa devam ettiriyorsun değilse bitiriyorsun, bu şekilde bir sistem, hayat. Romantik bir ilişkim var evet yani sadece kendim için deneme aşaması, alışma aşaması diyelim. Sadece kadınları tanımadığımı düşünüyorum. Bir sevgili süreci hiç yaşamamıştım, romantik bir ilişki. Diğeri ile görücü usulü evlenmiştim. Belki o nedenle bazı değerlere alışamadım. Şimdi ise bu bana bir tecrübe sağlıyor. (K6)

Nafaka yeni romantik ilişkileri önlüyor

Görüşülen bazı katılımcıların ifadelerine göre nafaka ödemek, romantik ilişkilerin önünü kapatmaktadır. Nafaka ödemek, kişilerin ekonomik durumunu etkilediğinden yeni bir evlilik yapmanın ve o evliliği sürdürmenin önüne geçebilmektedir:

> Bu ülke de iki bin beş yüz lira asgari ücret alan adam bin beş yüz lira nafaka ödüyor böyle bir şey olabilir mi ya? Bu adam nasıl yuva kuracak abi bi daha, nasıl kendi düzenini yerine getirecek? Anlatmak istediğim bu hocam. Yani tazminat olayı yetmezmiş gibi beyana dayalı boşanma yetmezmiş gibi bi de seni ağır kusurlu çıkarıyorlar, uzaklaştırma çıkarıyorlar, bunu ağır kusur sayıyorlar ve bunu tazminat gerekçesi olarak görüyorlar. (K9)

> Şimdi yok ama daha önce vardı. Bu bayanla da ciddiydim. Ama bu bayanla ilişkimizin de yürümesi imkansızdı. Neden? Hala bitmeyen davalarla uğraşıyorum 2013'ten beri. Bir ben mesela nafakayı ödemiyorum ama çok yüklü nafaka ödeyen arkadaşlar var. Maaşının yarısına yakınını. Ya maaşının yarısını ödeyen kişiye ben neden müsamaha göstereyim ki diyor. (K7)

Ekonomik durumun yetersizliği, romantik ilişkilerin oluşmasında varlığını açıkça göstermektedir. Bu konudaki tecrübesini K4, "*Evlilik ciddi bir konu onun için temkinli davranıyorum. Benim hayatıma birkaç kişi girip çıktı. Hatta biriyle baya ciddi düşündük, aileleri de tanıştırdık ama olmadı. Çünkü ekonomik beklentileri farklı oluyor. İkinci evlilik olunca daha da zorlaşıyor. Zengin olmuş olsaydım daha kolay olurdu.*" olarak aktarmaktadır.

Eski eş engel oluyor

Boşanmış erkeklerin romantik ilişki yaşayamamalarının bir diğer nedeni ise eski eşlerinin buna engel olmalarıdır. Eski eşler arasında yaşanan olumsuzluklar ve kötü

tecrübeler sadece eski de kalmayabilmektedir. Bu durum, bazen boşanma sonrasında da devam etmektedir:

> Yani çok daha zor gidiyor. Çünkü buluyor karşı tarafı, hani denedim ben bunu. İstedim hani uygun bir öğretmen oldu. Gidiyor, buluyor kadını kaçırıyor ama nasıl bulmuş anlamış değilim yani. Fitneliyor yani kadını. Birisiyle bir yere gidiyorum. İn midir, cin midir nerden buluyorsa cinleri mi çağırıp soruyor, onu buluyor onu karalıyor bu sefer. Ona diyor ki bana böyle yaptı, şöyle yaptı. Eski nişanlım da yine boşanmıştı, tekrar dedik ki oturup görüşelim. Gittiğimiz içtiğimiz bir çay ya, bir börek yani yediğimiz. Gitmiş kızı bulmuş ona bu sefer söylemiş. (K18)

Çocukların olması romantik ilişkileri engelliyor

Boşanma durumlarında, sadece partnerler zarar görmemektedir. Aynı zamanda bu süreci çocuklar da hasar görerek atlatabilmektedir. Boşanma ile yıpranan çocukların boşandıktan sonra yeni kurulacak olan ilişkide yıpranmaması için özen gösteren katılımcıların romantik ilişkilerden kaçındığı görülmektedir:

> Evimin hem kadını hem erkeği oldum. Yemeğimi yapıyorum. Emekliyim de. Çocukların peşindeyim bu zamana kadar getirdim. Yani şimdi üniversiteye gidiyor çocuklar. (K3)

4.2.3.7. Yalnızlaşma ve kendi gibilerle sosyalleşme

Evliliklerin bitmesi ile mevcut olan aile düzeni dağılmaktadır. Bu dağılma, kişileri yalnızlaştırmakta ve bazen toplum tarafından dışlanmasına sebep olmaktadır. Boşanma sonrası yaşanan en önemli sorunlarından biri olan yalnızlık, çoğu ilişkinin bitiminde görülebilmektedir. Görüşme kapsamında elde edilen bilgilere göre erkeklerin pek çoğu boşanma sonrası ciddi bir yalnızlaşma sorunu yaşamaktadır:

> Dışlandık parazit gibi görüldük. Sevenlerimiz selam vermez oldu, Dostlarımız uzaklaştı. Arkadaşlarımız selam vermez oldu. Yani insanlar seni bir parazit gibi görüyor. (K9)

> Boşanma sürecinde yalnızlık çektim. Çalıştığım iş yerinde geceledim. İki yıl falan eve gitmedim. Ailem gelip beni zorla aldı iş yerinden. Ben iş yerinde yattım iki yıl boyunca. (K5)

Yukarıda K9'un aksine boşanmış bir erkek olarak kendisinin sosyal çevresi içerisinde rahat etmediğini düşünen K3, bu durumu aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> O yüzden kimse bana ters bakmıyor ama ben kendi kendime kuruntu yapıyorum. Sanki dışlanmış gibi hissediyorum. Yani evvelden hadi hanım gidelim, her yere dalıp gidiyorduk eşimle beraber olduğum zaman sıkıntı yoktu ama tek olunca da biraz zor oluyor. Evet yani kardeşime bile gidiyorum, ufak kardeşlerime onların evlerinde bile fazla şey yapamıyorum. Sanki böyle ters bakıyorlar kendi kendine söylüyorum. Halbuki hiçbir şey yok yani. Kız kardeşim var gidiyorum. Yani kendim bir şey yapıyorum, yani çekiyorum yani. (K3)

Boşanma sonrası yalnızlık, beraberinde başka sorunları da getirmektedir. Bu konudaki deneyimlerini K6, aşağıdaki şekilde aktarmaktadır:

> Yani şöyle evliyken bir sistemim, düzenim vardı, en geç bir de yatardım yahut bir buçukta yatardım. Hafta sonları belki biraz geç yatardım 2, 3 gibi. Ama mutlaka eşimin yanına yatardım, ışığı kapatır uyurdum yani. Ama boşandıktan sonra eskisi gibi geceleri uyuyamadığımı fark ettim yani. Işığı kapatıp yatağa girmek biraz garip geliyor yani. O yüzden biraz daha sabahları uyuyorsun, erken kalkıyorsun bazen. Gün içerisinde arada uyuyorsun falan. Bir düzen bozukluğu yaşadım diyebilirim o konuda özellikle gece uykusu noktasında maalesef şu an ciddi bir problem yaşıyorum. (K6)

Toplum tarafından dışlandıklarını düşünen boşanmış erkeklerin kendi içerisinde bu dışlanmışlık ve yalnızlıktan kurtulmak için ve ayrıca yasal olarak beraber mücadele etmek adına kurdukları birçok dernek ve sosyal medya hesapları bulunmaktadır:

> Bizim bir grubumuz var belki biliyorsunuzdur. Biz az çok birbirimizle iletişim halindeyiz. Bi böyle kadın dayanışması tarzında bir şey değil ama yani yargı da çok büyük haksızlıklar yapılıyor. (K8)

> Bu mağduriyetleri bu ülke de yaşayan albay da var, paşa da var, yarbay da var, uzman çavuşu da var, öğretmeni, doktoru, akademisyeni, öğretim görevlisi profesörü. Aramızda yok yok biz yüz bine yakın baba bir araya gelip örgütlendik, yüzün üzerinde dernek, platform, STK mevcut şu anda bu konuları konuşan. Gerek Facebook'ta gerek Twitter da rast gelmişsiniz gelmemeniz imkânsız. (K9)

Yapılan görüşmelerde boşanma sonrası yalnızlaşma ile kendi gibi boşanmış kişilerle bir araya gelmelerin tek amacının sosyalleşmek olmadığı, bununla beraber farklı amaçlarının olduğunu K5, şöyle açıklamaktadır:

> Bakın hocam biz babalar kadınları öldürmesinler diye ayakta tutuyoruz. Bizim amacımız bu. Bu cinayetler işlenmesin diye, bütün derneklerimizin amacı bu. Bizimle tanışmayan insanlar gidip karılarını öldürüyorlar. (K5)

4.2.3.8. Boşanmış erkeklerin ihtiyaçları

Boşanma olgusu ele alınırken çoğunlukla kadınların sorunları ve ihtiyaçları üzerinde durulmasının kadınların toplumsal cinsiyet bazlı daha çok ezildiği gerçeğinden ötürüdür. Fakat boşanmanın diğer muhatabının da kendine göre sorunlar yaşadığı ve ihtiyaçlarının olduğu gerçeğini görmekte fayda vardır. Çalışmanın bu kısmında boşanmış erkeklerin ne tür ihtiyaçlarının olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu minvalde görüşmeler kapsamında elde edilen verilere göre boşanmış erkeklerin farklı birçok ihtiyacının olduğu söylenebilmektedir. Genel anlamda boşanmış bir erkeğin ne tür ihtiyacının olduğunu K9, aşağıdaki şekilde özetlemektedir:

> Sahiplenmeye, ilgilenmeye, saygıya, genel kabule, toplumsal kabule, desteğe, yardıma, aracılık edenlerin yardımına, elinden birilerinin tutmasına, düştüğü

> zaman kaldıracak eşinin dostunun arkadaşlarının olmasına, devletin kanunların bu yönde olmasına. (K9)

Türkiye gibi bir toplumda, aile olmanın ne kadar önemli olduğu yukarıda birçok bulgu ile desteklenmiştir. Çünkü bireyin kendini tamamlanmış hissetmesi ve yaşadığı toplum ile uyumlu bir biçimde hareket etmesi için bu gerekmektedir. Ailenin dağılmasının ne tür sorunlara yol açacağı ile birlikte ne tür ihtiyaçların olacağını K2, "*Her şeyden önce sıcak bir aileye ihtiyacı var, her şeyden önce. Ailesi olduğu zaman her şeyi paralelinde geliyordur. Yeme içme mutluluk cinselliğe kadar her şey zincir halkası gibidir. Şöyle bir söz vardır eskilerden saygı, sevgi, mutluluk bir zincir halkasıdır; saygının olmadığı yerde sevgi, sevginin olmadığı yerde mutluluk olmaz demişlerdir. Bunların üç halkası da yok şu an ben de*." şeklinde açıklamaktadır.

Cinsel ihtiyaçlar

Boşanmış erkeklerin ne tür ihtiyaçlarının olduğu konusunda yapılan görüşmelerde öne çıkan mevzuların başında cinsel ihtiyaçlar gelmektedir:

> Bir de ben boşandıktan bu yana dokuz yıl geçmiş, şu anda da yaşım kırk dokuz ama benim sağlıklı ve sigara içmeyen bir birey olarak cinsel ihtiyaçlarım var. İllegal yollarla bu ihtiyacımı karşılayacağım her şey benim için bir risk. Hastalık kapma riski, basılma riski yani sürekli affedersin kıçını kollamak zorundasın. (K7)

> Benim için yani kendi şahsi fikrim boşanan bir erkeğin, onun cinselliğinin bitiyor olmasıdır (Cinsel deneyim yaşama ortamının ortadan kalkması). (K6)

> Şimdi hocam, ihtiyaçlarınız oluyor. Özellikle hocam erkeklerin, boşanmış insanlarda cinsel problemler çok çok üst seviye de. Çok çok. (K11)

Yapılan görüşmelerde cinsellik noktasında evliliğin çok önemli olduğu görülmektedir. Bunun temel sebebi Türkiye gibi geleneksel değerlere bağlı toplumlarda evlilik "yasal seks" olarak kabul edilmekte ve toplum tarafından onaylanmaktadır. Aksi durumların yaşanması ise hoş karşılanmamaktadır. Bu bağlamda evlilik cinselliğin farklı bir keşfi olarak ortaya çıkmaktadır:

> Yani bir kere fiziksel anlamda, cinsel anlamda ister istemez bir ihtiyaç oluyor. Hani bu evlenmeden önce de vardı fakat evlendikten sonra o ihtiyacın çok farkına varıyorsunuz. (K1)

> Valla yani yapacağımız bir şey yok. Yani af buyurun ya gideceksiniz başka memleketlere ya da ne bileyim erkeğin fıtratıdır işte zaman olur geceleri af buyurun nedir onun adı işte şey olursun. Ya bir şey yapamazsın yani. Tabi bu zorluyor. Evlilik yapmış erkeği zorlar. (K12)

Boşanma kararının alınması sonrası boşanmaların bazen fazla uzun sürmesi, insanların meşru bir zeminde tekrardan bir araya gelmesini önlemektedir. Bu durumda

kişiler bu doğal ihtiyaçlarını karşılamak için daha farklı süreçler denemektedirler. Parayla başka biri ile beraber olma bunun en bariz örneklerindendir:

> Kardeşim, açık söylemek gerekirse aptal eğlencesi yaşıyorsun yani. Ben İstanbul'da artık öyle olunca şey yapıyorsun. Bir çevre ediniyorsun onla ilgili çevren oluşuyor. Benim gibi olan insanlar var. Onlarla konuşuyorsun. Ne yapıyorsun sen? Sen ne yapıyorsun? diye sonra bi şeyler oluyor. Sonra telefonlar veriyor. Arıyorsun, gidiyorsun ondan sonra ihtiyacını karşılıyorsun ama şöyle bir şey var yani her ne kadar orda şey insanlar, bunu karşılamakla hükümlü değil onun için para alıyor sonra yabancı biri seninle parası için şey yapıyor. İnsan, birisi diyor ki karşındaki insan seni sen olduğun için istesin de beraber yapalım öteki türlüsü çok garip bir şey oluyor ya. Yani, ben doğrusunu istersen ona 10 dakikalık hoşlanmıyorum ama zorunlu olduğum için gitmek zorunda kalıyorum ya. Ne yapiyim yani işte. Ama yani çokta şey değil yani. Talep ettiğim bir şey değil. (K17)

Geleneksel toplumlarda, cinselliğin yaşanması evlilik ile mümkündür. Fakat boşanan insanların tekrar evlenmesi de kolay olmamaktadır. Bu durumda bu ihtiyacın karşılanması farklı şekillerde olabilmektedir. Geleneksel doğu toplumunda bu durumun daha zor olduğunu K11, aşağıdaki şekilde belirtmektedir:

> Batıdaki ortam daha rahat, insanlar daha rahattır ama hocam bizim doğu taraflarda diyelim ki atıyorum. Benim cinsel ihtiyacım var ben gidip işte sevgili yapayım da böyle bir şey yok hocam. Böyle bir şey yaşayamazsın. (K11)

Yaşamın birçok alanında kadın ve erkeğin farklı olduğunu kabul edenler bulunmaktadır. Cinsellik konusunda da benzer görüşlere ulaşılmıştır:

> Kadın erkek gibi değildir, kadın bir şekilde ayakta kalır. Ama erkek de kalır fakat kadın kadar güçlü olduğunu düşünmüyorum. Bir kadına ihtiyaç duyar bir erkek (cinsel ihtiyaçlar kastediliyor). O yüzden farklı yollara girer. Bunun çözümü için. Ama kadın onu isterse yapar isterse yapmaz. Böyle bir yapısı var bunların ki zaten çoluk çocukla olunca daha az ihtiyaç duyar bazı şeylere. (K6)

Kalacak yer ihtiyacı

Boşanmış erkeklerle yapılan görüşmelerde, boşanma deneyimi olan erkeklerin ihtiyaç duydukları bir diğer şey ise kalacak yerdir. Erkeklerin güçlü ve her şekilde kendine bakabileceği düşüncesi, erkeklerin kalacak yer sorunu ile karşılaşabilmelerine neden olabilmektedir. Bu noktada katılımcılar gerek kendilerinde gerek çevrelerinde pek çok örneğinin yaşandığını dile getirmişlerdir. Bu durumda erkeklerin de boşanma sonrası kalabilecekleri bir yerinin olmasının elzemliğine vurgu yapmışlardır:

> … çünkü devlet erkeğe hiçbir şekilde değer vermiyor. Destek de olmuyor. Ama kadına her türlü destek oluyor. Bak kadın sığınma evlerinden tut. Bak adamı evden dışarı atıyorsun, erkek sığınma evi yok, nereye gideceğini bilmiyor. (K5)

Sadece olası şiddet durumlarında veya can güvenliğinin tehlikede olması durumlarında değil, birçok açıdan kadınlar için de erkekler için de kalacak yer sorunun halledilmesi gerekmektedir. Katılımcıların ifadelerine göre evden uzaklaştırılma durumlarında da kalacak yer ihtiyacının karşılanması gerekmektedir:

> … Çünkü adamın tek evi varsa, yani ikinci bir evi yoksa, yaşayacağı farklı bir yer yoksa küçük bir tartışma olduğunda kadın polisi arayıp erkeğe verdikleri bir haftalık uzaklaştırma da olsa o bir hafta erkek nerede kalacak, nerede yiyecek, nerede içecek, elbiselerini nerede giyecek? Yani bunlar ciddi sorunlar haline geliyor. (K6)

Türkiye'nin büyük şehirlerinden birinde boşanmış erkeklerin ve babaların haklarını korumak adına açtıkları bir derneğin başkanı ile yapılan görüşmeler sonucunda, kalacak yer ile ilgili yaşanan sorunlara dair şunlar söylenmiştir:

> Bu konuda dışarda kalan pek çok babamız oldu. Gerek boşanma sürecinde kadınla olan bu tartışmalı ortamda, tartışmanın olup olmadığı bile bilinmezken kadının telefonu kaldırması erkeğin evden uzaklaştırılması demek. Bu pozisyonda arabasında yatanlar, mersin de bir babamız vardı mesela aile ve sosyali arayarak, Twitterdan mesaj yollayarak babaya bir spor salonunda giyinme odasını açtırabildik. Baba dışarıdaydı karda. Karakol diyor kardeşim bize ne ben seni alıp burada oturtamam. Sadece kalacak yer açısından bile erkeklerin mağdur oldukları kesin. Yani erkeğin arkasında olacak kimse olmadığında yemin ediyorum derisini köpekler yemez tabiri var ya aynen öyle. (K7)

K9 birçok noktada, kadınların erkeklere göre pozitif ayrımcılığa sahip olduğunu belirtirken erkeklerin erkek olmalarından ötürü nasıl ezildiğini ise aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Mesela kadın sokakta kalmaz kadın sığınma evleri var erkeğe hiçbir şey yok. Erkek akrabasının evine bile sığınamıyor. Ya kendi kardeşinin evinin, amcasının, babasının yerine göre evine sığınamıyor. Sokakta kalıyor, 70 yaşında Sabit isminde bir imam amcamız var, televizyona çıktı, arabasıyla dışarda kaldı kışın ortasında ve tüple araba da ısınmaya çalıştı bak ben 39 yaşındayım o 70 yaşında, 70 yılda bu adamın hiç mi bir dostu olmaz? (K9)

Türkiye'de zaman zaman farklı şehirlerde olmak üzere erkek sığınma evlerinin açıldığı bilinmektedir. Açılan bu evlerin tekrar kapandığına yönelik haberler de basında görülmektedir. Bu durumun temel nedenlerinden biri toplumsal cinsiyet bağlamında erkeğin güçlü olmak zorunda görünmesi ve sığınma evlerinin ise güçsüzlük ile sembolize edilmesindendir. Erkeklere yönelik kalacak yerin bir ihtiyaç olduğunu ve sadece kalacak bir yer olmaktan ziyade erkeğin belki de rehabilite edilebileceği ve psikolojik olarak destek alabileceği bir yer olmasının önemine K1, şu şekilde değinmektedir:

> Hani Kadın Sığınma Evleri biraz daha kendi ihtiyaçlarını gideremeyecek kadınların, şiddetten uzak hem şiddetten korunması hem de işte temel ihtiyaçlarının giderilmesi anlamında bildiğim kadarıyla bir mekanizmadır. Fakat erkeklerin genel anlamda bu tür, bu yönde çok ihtiyaçları olmuyor ama ben böyle bir şey fark ettim erkek bu başka kişilerle kıyaslanarak bir noktaya getirilebilir. Kadınlar, kısa vadede daha çok işte psikolojik etkileri hissediyor, daha fazla hissediyor kısa vadede fakat erkekler uzun vadede bu etkileri fark ediyor ve hissediyor. Yani o anlamda böyle temel amaçlardaki böyle bir mekanizmaya çok ihtiyaç duymuyor ama psikolojik anlamda mahremiyet gözetilerek erkeklere bu tür hizmet sunacak mekanizma kurulabilir. Çünkü şöyle bir durum da var: Hani eski erkekler işte sert erkeklik var diye bir tabirimiz de var ya, bu tür durumlara çok fazla o şeyi erkekliğin şeyine ayakların altına almamak için bir anlamda özel bir arayışa geçmiyorlar fakat böyle bir sistem olsa, böyle müracaat edebilecekleri belki bir yer olsa bu destekten faydalanabilecek çok kişinin olabileceğini düşünüyorum. Hem de şu anlamda da katkısı olur diye düşünüyorum: Kendim ben buna çok ihtiyaç duymadım ama boşandıktan sonra karısına yönelik şiddet eğilimi olan veya tekrar geri dönme hevesi içerisinde olan fakat bunun mümkün olmadığı durumlarda en azından onun o his ve duyguları, o psikolojik yönleri tedavi edilebilir, sakinleştirilebilir bir mekanizmanın oluşturulmasında bir fayda olacaktır. (K1)

Danışmanlık desteği

Yapılan görüşmelerde katılımcıların sorun ve ihtiyaç olarak gördükleri bir diğer konu ise danışmanlık mevzusudur. Bu konuda boşanma sürecinde ve sonrasında etkin hizmet vermesi gereken danışmanlık merkezlerinin olması gerektiği yönünde cevaplar alınmıştır. Ayrıca bu konuda erkeklere yönelik negatif bir tutum içerisinde olunduğu ve bundan vazgeçilmesi gerektiği konusunu K9, şöyle açıklamaktadır:

> Psikolojik desteğinden tut toplumda hakir görülmemesine yönelik, küçük düşmemesine yönelik, nasıl kadını koruyorlarsa erkeği de korumaları gerekir. Bunların hiçbiri yok bu ülkede gidiyorum Aile ve Sosyal Politikalar Müdürlüğüne adam seni muhatap bile almıyor Aile Bakanlığının yanına gidiyorsun içeri sokmuyor. Bunu bir kadın yaşasa bu ülkede kapılar dibine kadar açılıyor. Saatlerce çay içiliyor, her türlü derdi dinleniliyor ama bu ülkede bir erkek hiçbir kapıyı açamaz. (K9)

Danışmanlık konusunun sadece boşanma süreci ile sınırlı kalmamasını öneren K10, bu konuda her mahallede aile hekimleri misali meslek elemanlarının istihdam edilmesi gerektiği yönünde vurgusunu "*Ben Son olarak şunu söylemek istiyorum Bence aile hekimi gibi, her mahalleye aklı başında erdemli toy olmayan bilgili kültürlü anne ve baba kavramını çok iyi bilen psikologlar, sosyologlar, sosyal çalışmacılar mutlaka olmalı abi. Ekmek su gibi olmalı aradan polis, jandarma, savcı yatak odasında olmamalı abi kriminal bir olay mı var ya."* şeklinde ifade etmektedir.

Uygun danışmanlık sistemlerinin olmadığı yerlerde, insanlar kendi ilişki ağlarını kurmakta ve kendi içlerinde bu eksikliklerini gidermeye çalışmaktadırlar. Yeterli şekilde

destek alamayan kişilerin hem kendileri için hem de karşı taraf için risk oluşturabileceği görülmektedir. Yeterli bir şekilde destek alamadıklarını ifade eden K10, bu sorunları yaşayan insanların kendi aralarında örgütlendiklerini ve birbirlerini desteklediklerini açıklamaktadır:

> Ben derdimi anlatabildim. Platformlar kurdum, dernekler kurdum, derdimi anlatabildim, insanları beni dinledi. Adam bilmiyor iddianameyi okuyor. İddianamede diyor sen sapıksın, manyaksın adam da diyor ki ben sapık değilim, manyak değilim. Kimse dinlemiyor. Adam kadını vuruyor yani. En basitinden, düz mantık yani. Rehabilitasyon kadın için de erkek için de şart. (K10)

Erkekler için kalacak yer mevzusundan daha önemli gördüğü danışmanlık desteğini K1 "…*genel anlamda evlenen bireyde psikolojik anlamda destek verebilecek bir mekanizma oluşturulabilir.*" şeklinde açıklarken belki boşanma sürecinde belki de boşanma gerçekleştikten sonra erkeklerin rehabilite edilebileceği merkezlerin var olması gerektiğini savunmaktadır. Boşanmada danışmanlık-uzman desteğinin olmasının gerekliliği katılımcılar arasında sıkça vurgulanan bir konu olarak ortaya çıkmıştır:

> Abi ilk başta psikolojik destek lazım. Çünkü anne baba bu konuda erkeğe yardım edemiyor, arkadaşları da yardım edemiyor çünkü bunu, bu nasıl bir şey biliyor musun? Abi sen damdan düşmüşsün ya. Hiç kimse sana yardım edemez çünkü abi bunlar yaşamamışlar. (K5)

Danışmanlık desteğinin var olması kadar bunun işlevsel olması da önem arz etmektedir. Bu konuda, artı bir zorluk ise erkeklik düşüncesinden gelmektedir ki erkeğin gidip bir kurumdan destek alması o kadar kolay olmamaktadır. Psikolojik olarak sorunlar yaşadığını belirten K2, bunun üstesinden gelebilmek için daha yalnız ve kendi başına bir çözüm yöntemi denediğini aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

> Şimdi bu yılın ağustos ayına kadar psikolojim hakikaten bozuktu ama psikolojim bozuktu derken çocuğunuzu işte bir yılı geçkin bir zaman diliminde göremiyorsunuz. Bunun yüzünden dolayı ama ben bir psikolog ve bir psikiyatriye veya Aile Sosyal Politikalar Bakanlığına gidip ya benim başım da böyle böyle bir olay var, ben bir psikoloğa bilmem neye, ben her şeyden önce soğukkanlı bir insanım. Kendi psikolojimi nasıl düzeltiyorum. Çok bunaldığım takdirde kaldığım yere çekiliyorum, ıssız bucaksız bir yere, sahil kenarına gidebiliyorum veya gece yalnız bir yere, sokakta ıssız bir yerde oturuyorum, bağırıyorum, çağırıyorum, ağlıyorum deşarj oluyorum. (K2)

Adil yargılanma

Her birey adil yargılanma hakkına sahiptir. Davaların tarafsız ve bağımsız bir biçimde, hakkaniyete uygun şekilde yürütülmesi herkesin hakkıdır. İdeal olan da bu hep istenen bir şeydir. Ancak pratik dünyada her zaman bunun karşılığı olmayabilir. Bunun cinsiyetle de bir ilişkisinin olmaması gerekmektedir. Fakat boşanmış erkeklerle yapılan

görüşmelerde, erkeklerin en çok üzerinde durduğu ve en çok sorun yaşadığını söylediği alan yasal süreçler ve adil yargılanmamadır. Bu konuya dair geniş bulgular, yasal düzenlemelere dair olan temanın altında verilmiştir. Burada sadece erkeklerin bunu bir ihtiyaç olarak dile getirmelerinden dolayı kısa bir alıntı yapılmıştır:

> …dediğim şeyler yani aidiyet bağı, işte devletin koruması, yardım etmesi, iki tarafın da haklı olarak yargılanması, iki tarafın da düzgün bir şekilde ifade beyanlarının alınması, şahitlerinin kabul görmesi. Örneğin bir erkek bu ülkede görsel belgeli yazılı, canlı şahitlerle mahkemelere katılırken hiçbir delili görülmezken bir kadının sadece beyanı her türlü uzaklaştırmadan tut mal miras paylaşımına kadar, boşanma tazminat, çocuk, velayet, nafaka gibi hususlar da olmak üzere hatta TCK'da suç kapsamına giren suçlar olarak addedilen suçların içine girmesine bile olanak tanıyan beyanla hayat kayabiliyor. Benim öyle oldu mesela bir beyana dayalı, mahkeme kaldırıldı, tayini kaldırıldı, hiçbir suçum olmadığı halde, 12 yıllık evliliğim boyunca ne bir darp var ne bir doktor raporu var ne bir zorlama var ne bir baskı var. Hayatım bitti. Bir sene terör bölgesinde silahsız gezdim, sırf eşi polis memuru silahı var, bana zarar verebilir dediği için. (K9)

Tablo 4- 37: Erkeklerin boşanma sonrası yaşam uyumlarına ilişkin özet bilgiler

Erkeklerin boşanma sonrası yaşam uyumları	
Alt kategoriler	**Öne çıkan konular/başlıklar**
Boşanma sonrası yas süreci: "Ölüm gibi bir şeydi ama ölmedim"	Boşanma sonrası yas, depresyon, stres, kaygı, şok, alışma.
Boşanma sonrası ilişkiden duygusal ayrılış	Eski eşe dair hisler, eski eşle güncel ilişki durumu, eski yaşam formundan ayrışmanın nasıl yaşandığı, eşyadan öç alma.
Boşanma sonrası kendilik değeri ve yaşam doyumu	Boşanma sonrası yaşam doyumunun ve kendilik değerinin nasıl olduğu.
Boşanmış erkeklerin geriye dönük pişmanlıkları	Pişmanlıklar, tecrübe, ilişkiye ve karşı cinse dair farkındalık, yanlış evlilikler.
Geleceğe dair beklentiler	Yeni bir hayat kurmak, çocukları için yaşamak, geleceğe dair beklentinin olmaması.
Boşanmış erkeklerin güncel ilişki durumları	Karşılıklı güvensizlikler, ilişkiden ve kadınlardan korkma, çocukların olması, eski eşin engel olması, nafaka sorunu, boşanmanın uzun sürmesi.
Yalnızlaşma ve kendi gibilerle sosyalleşme	Boşanma sonrası yalnızlaşma, dışlanma, kendi gibilerle sosyalleşme.
Boşanmış erkeklerin ihtiyaçları	Cinsel ihtiyaçlar, kalacak yer ihtiyacı, danışmanlık desteği, adil yargılanma isteği.

5. TARTIŞMA

Genel anlamda boşanma konusu literatürde, daha çok kadınlar ve çocuklar üzerinden yorumlanmıştır. Kadınların boşanma olgusunu nasıl deneyimledikleri, ne tür sorunlar yaşadıkları gibi konuların yanı sıra boşanmış ebeveyne sahip çocuklarla ilgili çeşitli alanlarda da çalışmalar yapılmıştır. Yukarıda ifade edildiği üzere boşanmalar, önlenmesi ve düzenlenmesi gereken bir problem olarak görülmektedir. Bu bağlamda ele alındığında bu çalışmada boşanma olgusunun diğer bir muhatabı olan erkeklerle çalışılmıştır. Eril tahakkümün olduğu toplumlarda erkeklerin sorun yaşamadığı varsayımının doğru olmadığı (Saraç 2013; Nas 2017), hegemonik eril sistemin erkekleri de ezen bir konumda olduğu çalışmanın çıktıları arasında olup bu tespit çalışmanın önemine vurgu yapmaktadır. Çalışma, erkeklik bağlamında boşanmış erkeklerin boşanma olgusunu nasıl deneyimledikleri, ne tür sorunlar yaşadıkları, baş etme mekanizmalarının neler olduğu gibi temel soruları cevaplarken erkeklerin boşanma/ayrılık sonrası uyumları ve yaşam doyumları hakkında bilgi vermesi açısından önem arz etmektedir. Bu minvalde alandan toplanan nitel ve nicel veriler burada harmanlanarak tartışılmıştır.

Boşanmış erkeklerin evlilik deneyimleri

Evliliğin anlamı ve önemi

İçinde yaşanılan yüzyılda şüphesiz en tartışmalı konuların başında gelen evlilik, bir yandan eski geleneksel konumunu korurken bir yandan da yeni eğilimlerle mücadele etmektedir. Evlilik kurumunun günümüz dünyasına uyumu giderek daha tartışmalı bir hâl almaktadır. Bunun en temel sebebi ise klasik anlamda kabul edilen evlilik ve aile biçiminin değişiyor olmasıdır (Günay ve Bener 2011; Bayer 2013). Yeni aile biçimlerinin oluşması, evlilik yerine farklı alternatif yaşam biçimlerinin tercih edilmesi, bu konuda önemli bir yerde durmaktadır (Şentürk 2008; Dixon 2009). Bununla beraber tüm dünyada olmak üzere özellikle Türkiye gibi geleneksel değerlerine bağlı toplumlarda evlilik hâlâ çok önemli bir yer teşkil etmektedir (Atak ve ark. 2016). Mevcut çalışmada evlilik kurumunun erkekler açısından önem taşıdığı görülmüştür. Bunun birçok nedeni bulunmaktadır. İlk olarak evliliğin öncellikle Allah'ın bir emri olarak kabul edilmesi ve dini bir vecibe olarak görülmesi başta gelen sebepler arasındadır. Literatüre bakıldığında dinin bir gereği olarak evliliklerin önemine dair benzer çalışmaların olduğu görülmektedir (Bahçekapılı 2008; Gruber 2017). Semavi dinlerin hepsinin teşvik ettiği ve evrensel

olarak kabul ettiği (Brunnbauer 2004 p. 356) evliliğin temel amacı, kutsal olarak kabul edilen ailenin oluşturulmasıdır.

Evliliğin anlam ve önemine dair görüşler ve fikirler birbirinden farklıdır. Bu farklılıklar arasında evliliğin cinsel ihtiyaçların giderilmesi işlevi de yatmaktadır (Şafak Öztürk ve Arkar 2014). Çalışmada evliliğin, zinanın önüne geçmesi ve meşru koşullar altında çiftlerin cinsel ihtiyaçlarının karşılanması bakımından önemli olduğu bulgularına rastlanmıştır. Benzer şekilde Kır (2011), değişen dünya ve yaşam biçimlerinin çeşitlenmesiyle beraber eskiye oranla cinsel özgürlüklerin arttığını söylemektedir. Bunun yanı sıra Türkiye gibi geleneksel değerlerine bağlı toplumlarda evliliğin, cinsel ihtiyaçların giderilmesi için önemli bir yer tuttuğunu belirtmektedir. Zira genel olarak dinlerin baskın olduğu toplum ve kültürlerde evlilik dışı cinsel ilişkiler yasaklanmış ve haram olarak kabul edilmiştir.

Yapılan çalışmada, evliliğin yalnızlıktan kurtulmak ve yalnız yaşayıp yalnız ölmemek için istendiği, bu nedenle önemsendiği görülmüştür. Yapılan çalışmalara bakıldığında evli bireylerin yalnızlık duygusundan daha iyi korunma eğiliminde olduğu belirlenmiştir (Stack 1998; Dykstra ve de Jong Gierveld 2004; de Jong Gierveld ve ark. 2006; Hsieh ve Hawkley 2018). Araştırmada evliliğin yarım olanın bütünlenmesi olarak tanımlanması literatürle de uyumludur. Nitekim benzer şekilde Atasoy (1994 p.11) evliliği, iki kişinin birbirine manevi duygularla bağlanması ve bu duygudan bir bütünlük ve teklik elde etme çabası olarak tanımlamaktadır.

Evliliğin; cinsel yaşamın sağlıklı bir şekilde düzenlenmesi, soyun devamı, toplum içinde ve toplumla uyumlu bir şekilde bütünleşmek, aile bireylerinin ekonomik, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak ve cinsiyet rollerini kazandırmak gibi işlevleri bulunmaktadır (Burhanoğlu 2016). Bu çalışmada da katılımcıların ifadelerinde de evliliğin benzer işlevlerine atıf yapıldığı görülmektedir. Bu anlamda evliliğin; soyun devamı olarak çocuk sahibi olmak, toplumda kabul görmek ve toplum ile bütünleşmek, cinsel ihtiyaçların giderilmesi gibi işlevlerinin olduğuna dair bulgular elde edilmiştir. Çalışmada vurgusu yapılan evliliğin temelde işaret ettiği şey ailedir. Yukarıda sayılan işlevler de bu bağlamda ailenin işlevleri olarak kabul edilmektedir.

Katılımcılara göre evlenirken yapılan hatalar

Evlenirken yapılan hataların kişiye göre farklılaştığı görülmektedir. Mevcut çalışmanın nitel kısmında elde edilen verilerden anlaşıldığı üzere katılımcıların

evlenmeden önce yapmış oldukları hatalar ve fark edemedikleri durumlar bulunmaktadır. Bunlar, karşıdaki kişinin kendini olduğundan farklı göstermesi, yalnız kalmamak için evlenmek istenilmesi, aile ve toplum baskısından dolayı evliliğe karar verilmesi, birbirlerini tanımadan kısa süre içinde evlenmek gibi hata ve farkındalıklar şeklinde sıralanabilmektedir. Hızlı flört ilişkileri, çiftler arasında görülen bir durumken bu konuda hızlı davranılmasının sebebi, romantik ilişkiler üzerine daha az düşünülmesi ve konunun kaderle ilişkilendirilmesidir. Yani bu konuda hızlı davranılmasının sebebinin biraz içgüdüsel olduğu söylenilebilmektedir (Urban 2014). Bulgular arasında, özellikle aile ve toplum baskısından dolayı evlenenlerin bunu bir hata olarak gördüklerine yukarıda da değinilmiştir. Literatür, kişilerin flört ve evlilik konusunda ailenin ve sosyal çevrenin baskısından etkilendiği yönünde çalışmalarla desteklenmektedir (Yahya ve Boag 2014; Bayoğlu ve Atli 2014). Yapılan çalışmada boşanmış erkeklerin aile ve toplum baskısından dolayı erken yaşta evlilik kararları aldıkları ve daha sonra bu kararlarını hata olarak gördükleri belirtilmiştir. Literatür incelendiğinde geleneksel toplumlarda çocukların kendi hayatları hakkında tercih yapma haklarının oldukça zor olduğu görülmektedir. Bu durum evlilik için de geçerlidir (Tuna Uysal ve ark. 2019) ve erken yaşta evlilikler pişmanlıklara sebep olabilmektedir (Baynal 2018).

Mevcut çalışmada, yalnız kalmamak için verilen evlilik kararlarının hatalı olduğu yönünde görüşler elde edilmiştir. Toplumun erkeğin yalnız yaşayamayacağına dair telkinleri, katılımcıların ifadelerine göre kişilere bu yönde yanlış kararlar aldırtabilmektedir. Bu durum benzer olarak literatürde toplumsal cinsiyetle ilintili olarak erkeklerin yalnızlıkla daha kötü mücadele ettikleri yönündedir (Franklin ve ark. 2019). Bu bağlamda evlilik bazen yalnız kalmamak (Bayoğlu ve Atli 2014; Baş ve Cengiz 2018) adına verilen hatalı bir karara dönüşebilmektedir.

Boşanmış erkeklerin ifadelerinden anlaşıldığı üzere evlenmeden önce kendi partnerlerini tanıyamadıkları yönünde bir hatanın altı çizilmiştir. Burada kişiler hem kendilerine yönelik eleştiride bulunurken (ki tanıyamadıkları için kendilerini suçlayıcı bir tavır içine girmişlerdir) hem de eski eşe yöneltilen "gerçek yüzünü göstermedi" şeklinde yakınmalarda bulundukları fark edilmiştir. Bu durum evlenmeye karar verme zamanı ile doğru orantılıdır. Zira bu tarz evlilikler kısa zamanda verilen kararlar neticesinde olmuştur. Bu da partnerlerin yeterince birbirini iyi tanıyamamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bu durum evlilik sonrası sorun olarak çiftlerin karşısına çıkabilmektedir.

Evlenme biçimleri

Evlenme biçimleri, kültürler arasında farklı olabildiği gibi bireyler arasında da farklılıklar göstermektedir (Şendil ve Korkut 2008). Daha çok bireysel yaşam tarzıyla öne çıkan batı toplumlarında, aşk ve bireysel yakınlıklar bağlamında anlaşarak (severek) evlenme şekli görülürken Türkiye gibi geleneksel bağları güçlü toplumlarda ise daha farklı ve çeşitli evlenme biçimlerine rastlanabilmektedir (Şendil ve Korkut 2008). Sezen (2005), Türkiye'de 33 evlenme biçimini sıralamaktadır. Benzer şekilde mevcut çalışmada da kişilerin farklı evlenme biçimleri ile evlendikleri görülmüştür. Çalışmanın nicel boyutunda katılımcıların %31'i, görücü usülü ile evlenirken %38,8'inin severek evlenmiş ve belki severek evlenme kategorisene eklenebilecek anlaşarak evlenenlerin, kaçarak evlenenlerin, internet üzerinden tanışarak evlenenlerin ve daha farklı biçimde evlenenlerin olduğu görülmüştür. Çalışmanın nitel kısmında da katılımcıların görücü usülü, internet üzerinden tanışarak, severek, akraba-arkadaş tavsiyesi üzerine tanışarak şeklinde farklı biçimlerde evlendikleri görülmüştür. Türkiye'nin geleneksel yapısı ile bağlantılı olarak öne çıkan evlilik biçimi ise tanıdıkların araya girmesiyle gerçekleştirilen görücü usülü yapılan evliliklerdir.

Boşanmış erkeklerin evlilik deneyimleri

Evlilik deneyimi, kişisel beklenti ve algılanmalara göre farklılıklar göstermektedir (Öz Soysal ve ark. 2016). Benzer şekilde yapılan çalışmada da evlilik deneyimlerinin kişiden kişiye göre değiştiği görülmektedir. Bazı katılımcıların yaptığı evlilikler, sorunsuz ve çok iyi süren evlilikler iken bazılarının evliliği ise katlanılması gereken acı birer tecrübe şeklinde aktarılmıştır. Bu "acı tecrübenin" yıkımı ise sosyal ve kültürel yapı içerisinde yaşattığı zorluklardan (Kanbur 2017) ötürü yıllarca sürebilmektedir. Çalışmanın nicel kısmında katılımcıların %14'ünün evlenmeden önce, %37'sinin evlendikleri günden itibaren evliliklerinde sorunlar yaşadıkları görülmüştür. Ayrıca, katılımcıların ifadelerine göre evliliği sonlandırmanın zorluğu sebebiyle evlilik birliğini sürdüren katılımcıların olduğu görülmüştür.

Toplumsal ve gelişimsel bir görev olarak kabul edilen evliliğin, toplumsal cinsiyet öğretileri bağlamında deneyimlenmesi ve beklentinin bu yönde olması da yapılan çalışmada görülmüştür. Çalışma kapsamında, katılımcıların cinsiyet rollerini geleneksel olarak kabul ettikleri görülmüştür. Bu roller, kadına daha çok ev içi işleri ve annelik rolünü öğretirken erkek için "evin direği" tanımlamasını yapmakta ve ev dışı para kazanma görevini yüklemektedir (Vefikuluçay Yılmaz ve ark. 2009). Mevcut çalışmada

da katılımcılar genel anlamda evlilik içerisinde, kadınlık ve erkeklik rollerinin uygulandığı taktirde herhangi bir sorunun olmaması gerektiği fikrini savunmuşlardır. Ancak bazı durumlarda, özellikle kadının ekonomik faaliyet içerisine müdahil olmasıyla bu durum farklılaşmıştır.

Evlilik içerisinde yaşanan sorunlar ve evliliğin bozulmaya başlaması

Evliliklerde yaşanan sorunların ne zaman ortaya çıktığı ve evliliklerin nasıl bozulmaya başladığı üzerine net bir çalışma bulunmamaktadır (Kılıç 2012 p. 46). Mevcut çalışmanın nicel kısmında evliliğin bozulması ve yaşanan sorunlara dair katılımcıların %14'ü evliliklerindeki sorunların evlenmeden önce başladığını, %37'si evlendikleri günden itibaren sorun yaşadıklarını ve %38'i son zamanlarda sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Nitel kısımda katılımcıların bu görüşlerini destekleyici veriler elde edilmiştir. Nitekim evliliğin ilk günlerinden itibaren sorun yaşadığını ifade eden pek çok katılımcının yanı sıra 12 yıllık evliliklerinde, son zamanlarda sorunların ortaya çıktığını belirten katılımcıların da olduğu görülmüştür. Bunlara ek olarak katılımcıların görüşlerine göre evliliklerinin bozulmasının temel sebeplerinden bir diğeri de evliliğe üçüncü kişilerin müdahil olmasıdır. Katılımcıların ifadelerine göre bu üçüncü kişi, çoğunlukla eski eşin annesi olmaktadır. Benzer şekilde literatürde evliliklerin boşanma ile sonlanmasında, eski eşin annesinin etkili olabildiğine dair desteklenen çalışmalar bulunmaktadır (Huang 2005; Goldstein 2015; Tesher 2017). Bu durum, çoğu zaman sadece eski eşin annesi ile de bitmemektedir. Nitekim duruma göre birden fazla kişi evlilik içerisine müdahil olmakta ve katılımcıların ifadelerine göre bu durum evliliğin bitmesine, aile içerisinde sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Bunların yanı sıra çiftlerin yaşadığı bireysel sorunlar, kendi aralarındaki uyumsuzluklar, karşı tarafı sevememe, bencillik gibi nedenler de evliliğin bozulmasına sebep olmaktadır.

Evliliğin kurtarılma çabası ve mücadelenin bırakılması

Mevcut çalışmada katılımcılar, evliliklerini kurtarmak adına gerekli mücadeleyi verdiklerini ancak başarılı olamadıklarını belirtmişlerdir. Kutsal kabul edilen evliliğin bitmemesi ve aile birliğinin bozulmaması için çaba verdiklerini eklerken kimi zaman bu mücadelede boşanmak için imza vermediklerini kimi zaman boşanmamak için gösterilen direncin onları (erkekleri) eşlerinin gözünde kahramanlaştıracağını düşündükleri görülmüştür. Bununla birlikte evliliğin kültürler arasında büyük bir öneme sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Bu önem bazen bölgeler ve şehirler arası mesafelerde bile

değişebilmektedir. Bu minvalde doğu kültürüne sahip bireylerin boşanmaktan daha fazla kaçındıkları (Sevim ve ark. 2016; Cafrı ve Özdemir Çukadar 2018) ve evliliklerini kurtarmak için daha fazla mücadele verdikleri kendi ifadelerinden anlaşılmıştır.

Evliliğin boşanmaya evrilmesi ve boşanma kararının verilmesi

Katılımcıların çoğuna göre evliliğin boşanmayla sonuçlanmasında kadın dernekleri etkili olmaktadır. Literatürde de kadın haklarının toplumsal cinsiyet bağlamında savunulmasının, boşanmalar üzerinde doğrudan etkisinin olduğunu belirten çalışmalar bulunmaktadır (Amato ve Previti 2003). Feminist hareketler; kadınların bilinçlenmesi, haklarını araması, haklarını bilmesi noktasında kadınlara yönelik çalışmalar yapmış ve bu durum boşanmalar üzerinde doğrudan etkili olmuştur (Kaya ve Tan Eren 2020). Bu bağlamda çalışan derneklerin boşanmalar üzerinde etkisinin olduğu söylenebilmektedir.

Bunun yanı sıra yukarıda değinildiği üzere geneleneksel toplumlarda evlilik iki kişiyi aşan bir durumdur. Bu toplumlarda aileler de evlilik üzerinde söz sahibi olmaktadırlar (Timmerman 2006). Çalışmada evlilik içerisinde, çiftlerin karşı tarafın ailesini benimsememesi durumunda, sorunların yaşanacağı ve bu sorunların bazen boşanma ile sonuçlandığı görülmüştür. Literatür de bu durumu desteklemektedir. Huang (2005), Asya toplumlarında aile içerisindeki kayınvalidenin varlığının temel sorun olduğunu söylerken gelinden pes etmemesinin veya acısına katlanmasının beklenildiğini eklemektedir. Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırmasına (2014 p. 75) göre de boşanma nedenleri arasında ilk sırada, yakın çevrenin evliliklere müdahil olması (%40) bulunmaktadır. Çalışmada da görüldüğü üzere eşlerin kendi aralarındaki iletişimin ve ilişkinin güçlü olması kadar eşlerin ailelerinin de bu konularda uyumlu olması önem arz etmektedir.

Çalışmanın nicel kısmında, boşanma kararının %45'ini kadınların verdiği, %34,3'ünün erkeklerin verdiği ortaya çıkmıştır. Literatürde de boşanma kararını çoğunlukla kadınların verdiği desteklenmektedir (Doğan 1998). Yapılan görüşmelerde ise katılımcıların ifadelerine göre boşanma kararının verilmesinde ve davanın açılmasında çoğunlukla kadınlar önceliktedir.

Erkek olarak boşanmanın deneyimlenmesi

Çalışmanın bu kısmında, erkeklerin boşanma nedenleri, boşanma sürecinin uzun olması, boşanmanın açtığı sorunlar, boşanmış erkeklerin çocuklarına dair deneyimleri, boşanmış erkeklerin yasal süreçlere dair deneyimleri, nafakaya dair görüşleri, boşanma ile baş etme mekanizmaları ve erkeklik algıları gibi konu başlıkları işlenmiştir.

Erkeklerin gözünden boşanma

Mevcut çalışmada elde edilen veriler arasında geleneksel medyanın ve sosyal medyanın, boşanmayı arttırdığına yönelik görüşler bulunmaktadır. Katılımcılar, kişilerin muhatap oldukları medya kanallarının ve sosyal medya platformlarının, boşanmalara özendirici ve bu yöndeki girişimleri artırıcı etkide bulunduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Türk aile yapısını da bozduklarına yönelik görüşlere ulaşılmıştır. Benzer şekilde literatürde sosyal medyanın ve medyanın boşanmalar üzerinde etkili olduğunu ve bu etkinin gün geçtikçe de arttığını belirten çalışmalar bulunmaktadır (Doğan 2016; Dizman 2019; Üstdağ 2019; Kalaman ve Çelik 2019).

Katılımcılar, yasaların kadınlara verdiği "fazla inisiyatifin, fazla hakların" boşanmaları arttırdığını, bununla birlikte boşanma durumunda kadının "kârlı çıkacağını" bilmesinden ötürü kadınların boşanmadan geri durmadıklarına yönelik görüşler ifade etmişlerdir. Ayrıca çıktığı günden itibaren sürekli gündemde olan Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi veya bilinen adıyla İstanbul Sözleşmesi ve 6284 Sayılı Kanunun da boşanmaları artırdığını belirtmişlerdir. Bu yasal düzenlemelerin kadınları kandırdığını ve kadınları evlerinden, ailelerinden uzaklaştırdığını belirtmişlerdir. Çalışmanın nicel kısmında, katılımcıların %95,8'i yasal eşitliğe güvenmediğini belirtirken nitel kısımda ise "güvenmedikleri yasaların" boşanmaları teşvik ettiklerini de ifade etmişlerdir. Benzer şekilde İstanbul Sözleşmesi, çıktığı günden beri tartışılmakla beraber özellikle dindar camia tarafından şiddetle eleştirilmekte (Dursun 2020) ve yapılan bazı akademik çalışmalarda İstanbul Sözleşmesinin ve 6284 Sayılı Kanunun boşanma oranlarını artırması üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir (Balcı 2020; Kemahlı Garipoğlu ve Sezer Şanlı 2021). Ancak boşanmanın anlaşılabilmesi için hukuksal değerlendirme tek başına yeterli değildir. Bunlara ek olarak toplumsal dönüşüm, modernleşme, kentleşme, göç ve feminist hareketler gibi nedenler de etkili olmaktadır (Kaya ve Tan Eren 2020).

Yapılan çalışmada katılımcıların boşanma nedenlerinin farklılaştığı ve erkeklerin gözünden değerlendirildiği göz önünde bulundurulmalıdır. Çalışmanın nicel kısmında

boşanma nedenlerine yönelik tutumlar ölçeğinin dört alt boyutunun olduğu ve belirli alanları ölçmeye yönelik olduğu görülmüştür. Ölçeğin ortalamasının 5 üzerinden 3,61 olduğu bunun da yüksek bir ortalama olduğu görülmektedir. Ayrıca boşanmış erkeklere göre ölçeğin alt faktörleri arasında dindarlığın boşanmayı önleyici etkisi 3,31; eşler arası uyumun 3,82; medya etkisinin boşanmayı artırıcı 4,22 ile bu ortalamaların yüksek olduğu görülürken şiddet karşıtı alt faktörü ise 2,65'tir. Bununla birlikte çalışmanın nitel boyutu, boşanma nedenlerinin anlaşılmasında daha spesifik örnekler sunmuştur. Katılımcıların ifadelerine göre birbirini sevememe ve birbirini anlayamama durumları boşanmaya neden olabilmektedir. Benzer şekilde literatür, boşanma nedeni olarak ortak paylaşımın olmaması ile birlikte kişiler arasındaki iletişimsizliği ve ilgisizliği de vurgulamaktadır (Binay 2018). Aynı şekilde Amato ve Previti (2003), boşanma nedenleri arasındaki en önemli sebebi, aradaki sevgi ve aşkın bitmesi olarak görmektedirler. Hawkins ve ark. (2012) da buna benzer bir çalışma sunmaktadırlar. Buna göre katılımcıların en yaygın boşanma sebepleri arasında iletişimsizlik ve ilgisizlik yer almaktadır.

Bunun yanı sıra ekonomik problemlerin de boşanma nedeni olarak ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Bu durum, bazen ailelerin ekonomik yetersizlikten ötürü evliliklerin yürütülemediğinden bazen taraflardan birinin karşı tarafın ekonomik durumunu yeterince iyi görmemesinden dolayı boşanmak istemesi olarak görülmüştür. Benzer şekilde "Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması"nda (2014 p. 75), boşanma nedenleri arasında ilk sıraya yakın çevrenin evliliğe müdahalesi (%40) gelirken ekonomik problemler (%34,2) ise dördüncü sırada yer almaktadır.

Önemine binaen çalışmanın nitel verilerinden elde edilen başka bir boşanma nedeni ise cinsel problemlerdir. Zira cinsellik, bazen hayatın baş köşesine oturtulurken bazen de sosyal ve psikolojik işlevi ihmal edilen, toplumun ahlak kurallarını bozacağı varsayıldığından konuşulması ve tartışılması tabu hâline getirilen (Gülsün ve ark. 2009) ve aslında çok daha fazlası olan karmaşık bir fenomendir. En temelde cinselliğin ciddi bir konu olduğu ve insanlar da dahil tüm canlıların hayatında önemli bir yerinin olduğu bilinmelidir. Yapılan görüşmeler sonucunda iki insan arasında cinsel çekimin olmaması evliliği bitiren bir sebebe dönüşebildiği anlaşılmaktadır. Bu konuda literatür, evliliklerde cinselliğin önemini özellikle vurgulamaktadır (Öztürk ve Arkar 2014). Benzer şekilde yapılan çalışmalar ise cinselliğin boşanma nedeni olarak görüldüğünü ortaya çıkarmıştır (Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması 2014 p. 75; Doherty 2021).

Cinsellik gibi şiddet de önemli bir boşanma sebebi olarak kabul edilmektedir. Mevcut çalışmada bazı erkeklerin de mağdur konumda olabileceği görülmüştür. Erkek nadir de olsa eski eşinden şiddet görmekle birlikte daha çok eski eşin ailesi ve yakınları tarafından şiddet görebilmektedir. Cinsiyet ayırmaksızın genel anlamda şiddet boşanma nedeni olarak görülmektedir. Boşanma literatürüne bakıldığında ise benzer şekilde neredeyse tüm çalışmalarda, şiddetin boşanma sebebi olarak kabul göreceğine dair ortak bir fikir birliğine varılmıştır (Ponzeti ve ark. 1992; Cohen ve Finzi-Dottan 2012; Hawkins ve ark. 2012).

Yukarıda katılımcıların boşanma nedenleri üzerine tartışılmıştır. Burada ise boşanma nedenlerinden ziyade katılımcılara göre hangi durumlarda boşanmanın gerçekleşebileceği ya da hangi durumların boşanma nedeni olabileceği hakkında tartışılmıştır. Bu noktada mevcut çalışmanın sonuçlarına göre boşanma "basit" nedenlerden meydana gelmektedir. Eşlerin birbirlerine karşı tahammüllerinin zamanla azaldığı görülürken "küçük" bir sorunda boşanma kararı alabildikleri anlaşılmıştır. Nitel görüşmelerden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, kişilerin birbirlerinin varlıklarını istememesi boşanmak için önemli bir neden olarak kendini göstermektedir. Bununla beraber katılımcılar; şiddet, taraflardan herhangi birinin hayati tehlikesi, alkol, "çocukların rızkını etrafa saçmak" gibi durumlarda boşanmanın kaçınılmaz olması gerektiğini belirtmişlerdir. Ancak bu sorunları yaşayan kadınların boşanmadıklarını, kadınların daha tahammülkar olduklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda benzer şekilde Bowlus ve Seitz (2006), geleneksel görüşe göre şiddet sarmalına giren kadınların eşlerini terk edemediklerini veya bırakmak istemediklerini belirtmektedirler. Ancak kendi yaptıkları çalışmada bunun aksinin olduğunu ifade etmektedirler. Ek olarak katılımcılar, boşanma hukukunda da yer alan aldatmanın "namussuzluğun" boşanma sebebi olacağını vurgulamışlardır. Bazı katılımcılar ise boşanmalarda şeriat hükümlerinin geçerli olması gerektiğini savunmuşlardır. İslam dinine göre boşanma yoluyla evliliği sonlandırma yetkisi genel anlamda erkeğe (kocaya) verilmekle beraber (Karaman 2006 p. 104) erkekler boşanmayı sözlü olarak yaparken kadın ancak bunu talep edebilmektedir.

Mevcut çalışmadan elde edilen bulgulardan biri de boşanma davalarının bazı durumlarda çok uzun sürmesidir. Bu durum elbette tüm boşanma davaları için geçerli değildir. Anlaşmalı olan boşanmalarda dava süreleri çok uzun sürmezken, çekişmeli boşanmalara gelindiğinde durum değişmektedir. Nitekim çalışmanın nitel kısmında

yapılan görüşmeler sonucunda, çok uzun süre boşanamayan kişilerin olduğu görülmüştür. Bu durumun ise kendi içerisinde çıkmazları ve sorunları bulunmaktadır. Zira katılımcıların ifadelerine göre boşanma sürelerinin çok uzun olması bazen tarafların birbirine zarar vermesine neden olmaktadır. Bu durum bazen "cinnet" geçirmeye kadar gidebilmektedir. Barlett de (1997) boşanma sürecinin uzun olmasının boşanmaları önlemeyeceği gibi kadın ve çocuklar açısından zararlı sonuçlara neden olabileceğini ifade etmektedir.

Boşanmanın açtığı problemlere dair deneyimler

Boşanmış erkeklerin yaşamış oldukları sorunlara bakıldığında ilk önce psikolojik problemlerin geldiği görülmektedir. Çalışmanın nicel kısmında katılımcıların belirttiği birincil problem, yaşadıkları psikolojik (%24) sorunlardır. Bununla beraber boşanma sonrası psikolojik sorunlar yaşayan bireylerin, boşanma/ayrılığa uyumlarının da daha düşük olduğu görülmüştür. Nitel bulgularda ise erkeklerin boşanma sürecinde ve boşanma sonrasında; depresyon, kaygı, stres gibi sorunlar yaşadıkları görülmüştür. Genel olarak katılımcıların neredeyse tamamının boşanmada farklı psikolojik sorunlar yaşadıkları gözlemlenmiştir. Benzer şekilde Amato (2014), boşanma/uyum perspektifine göre boşanmanın bir anda gerçekleşen bir olaydan ziyade evliyken başlayan ve yasal olarak boşandıktan çok sonra bile devam eden bir süreç olduğunu belirtmekte ve boşanmanın, muhatabı olan yetişkinler ve çocuklar için olumsuz duygusal, davranışsal ve fiziksel sağlık sonuçlarının riskini arttırdığını ifade etmektedir (Richmond ve Christensen 2001; Hilton ve Kopera-Frye 2004). Literatüre bakıldığında boşanmanın; depresyon, kaygı, stres, intihar arasında pozitif yönde bir ilişkisinin olduğunu belirten pek çok çalışma bulunduğu görülmektedir (Menaghan ve Lieberman 1986; Booth ve Amato 1991; Bruce ve Kim 1992; Stack ve Scourfiel 2015). Boşanma genel olarak bir yas olarak görülürken, mevcut çalışmada da boşanma sonrası katılımcıların yaşanan kayıptan dolayı bir yas yaşadığı görülmüştür. Baum (2003), kayıpların yasının tutulmasının farklı yollarının olduğunu belirtirken boşanan erkekler üzerine yaptığı çalışmasında erkeklerin boşanma sonrası yas sürecine dair, erkeklerin yas sürecine kadınlardan daha geç başladıklarını ve tutulan bu yasın daha uzun süreli olduğunu belirtmektedir. Bununla beraber bu yasın gösterilme biçiminin duygulardan ziyade daha çok eylemlerle ifade edildiğini eklemektedir.

Yaşanan problemlerden bir diğeri ise ekonomik problemlerdir. Boşanmış erkekler yaşadıkları üçüncü büyük problemlemi ekonomik (%19) olarak belirtirken boşanma öncesi maddi durumlarını iyi ve çok iyi görenlerin oranı %81,3 olduğu ve boşanma sonrası maddi durumlarını iyi ve çok iyi görenlerin oranının %35,8 olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca boşanmada yaşanan ekonomik problemlerin varlığı, boşanma sonrası hem boşanma/ayrılığa uyumu zorlaştırmakta hem de yaşam doyumunu negatif olarak etkilemektedir. Nitel görüşmeler bu verileri desteklemekle beraber eskiden var olan düzenin bitimine denk düşen boşanmanın elbette kendi ekonomik durumları üzerinde etkili olduğunun altı çizilmiştir. Bu durumun daha başka nedenleri de bulunmaktadır. Kimisi için var olan malların bölüşümüyken kimisi için ödenen nafaka ve yasal süreçte harcanan paralardır. Benzer şekilde Arıkan (1996 p. 182) tarafından yapılan Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması'nda, boşanma sonrası erkeklerin yaşayabileceği sorunları; konut bulma sıkıntısı, çevre baskısı, çocuklara özlem, nafakayla ilgili sıkıntılar, psikolojik problemler olarak sıralarken ekonomik problemlerin de çok sık görüldüğünü belirtmektedir. Aktaş (2018), boşanmış erkeklerin yaşadığı sorunları maddi ve manevi sorunlar olarak ayırmaktadır. Kadına verilen nafaka ve çocukların diğer maddi ihtiyaçlarının karşılanması gibi birçok yükümlülüğün erkeğin omuzlarına bırakıldığını ifade etmektedir.

Mevcut çalışmada görülen bir diğer önemli problem ise kalacak yer sorunudur. Çalışmanın nicel kısmında erkeklerin %11,4'ünün kalacak yer sorunu yaşadığı belirlenmiştir. Bu bağlamda kalacak yer sorunu yaşayan kişilerin boşanma/ayrılığa uyumlarının ve yaşam doyumlarının daha düşük olduğu görülmüştür. Nitel görüşmeler de bu verileri destekler niteliktedir. Literatürde çok fazla yer almayan erkeklerin kalacak yer sorununa dair katılımcıların ısrarla konu üzerinde durduğu görülmüştür. Kadın ve erkek arasında yaşanan sorunlardan dolayı erkeğin evden uzaklaştırılması durumunda mağduriyetler yaşamanın yanı sıra katılımcıların ifadelerine göre daha büyük sorunlar da yaşanmaktadır. Bu durum erkeklerin kadınlara zarar vermesine kadar varabilmektedir. 6284 Sayılı Kanun gereğince şiddet (fiziksel, ekonomik, cinsel, psikolojik) uygulayan eşin müşterek konuttan uzaklaştırılması, ev içi şiddetin önlenmesi için hakim tarafından verilen önlemlerden biridir. Benzer şekilde Salman ve Negiz (2012) Aile İçi Şiddete Maruz Kalmış Olan Kadınların Hukuki Uygulamalara Bakış Açıları isimli çalışmasında 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunu eleştirmişlerdir. Bu kanunun aile birliğini koruyamadığını ve kadına yönelik şiddeti

önlemede etkili olmadığını belirtmektedirler. Bu kapsamda kadınların yasal haklarını bilmediklerini, yalnızca evden uzaklaştırma tedbirini bildiklerini eklemektedir. Katılımcıların ifadelerine göre evden uzaklaştırılma durumu eleştirilirken bunun çoğu zaman yersiz bir uygulama olduğu ve sadece kadınların beyanlarının geçerli olmasının yetersiz olduğunun altını çizmişlerdir. Evden uzaklaştırmalara eşlik eden diğer bir durum ise insanların bu psikolojiyi kaldıramadıkları ve bazı durumlarda kendilerine veya karşıdaki kişiye zarar verdikleridir. Katılımcıların ifadelerine göre evden uzaklaştırılma durumu bazen erkeklerin intihar etmesine zemin hazırlarken bazen de kadına karşı suç işlenmesine ve şiddet gösterilmesine veya kadının öldürülmesine neden olabilmektedir. Literatürde benzer olarak evden uzaklaştırılmalarda erkeklerin öfke yaşadıklarını ve bu öfkenin daha kötü sonuçlarının olduğunun altı çizilmiştir (Nuhoğlu ve Demiröz 2019). Erükçü Akbaş (2018) kadın açısından yaşamsal tehlikenin olduğu durumlarda erkek için sadece evden uzaklaştırılmanın yetersiz olduğunu belirtmektedir. Bu anlamda elektronik buton uygulamasının daha kapsayıcı olmasının gerektiği, ŞÖNİM ve ASPİM'e yapılan mesleki çalışmaların erkeklere yönelik hizmet vermesinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Psikolojik sorunlar, ekonomik sorunlar, kalacak yer sorunu gibi problemlere ek olarak ailevi baskılar, çevresel ve toplumsal baskılar da sıkça görülmektedir. Katılımcılardan elde edilen bilgilere göre boşanmış bazı erkekler, ailelerinden boşanmamaları yönünde baskı görmüşlerdir. Evliliğin kutsal sayılması, boşanmanın ayıp karşılanması, toplumsal ön yargı ve normlar bu durumu daha çok artırabilmektedir. Boşanma gibi önemli bir konuda ailenin çocuğunun yanında olması oldukça önemlidir. Nicel veriler arasında katılımcıların %46,5'i boşanmada ailelerinden yeterli desteği gördüklerini belirtmiştir. Aile baskısı gören kişilerin boşanma/ayrılığa uyumlarının daha düşük olduğu görülmüştür. Aile desteğinin çok önemli olduğu bilinen bir gerçeklik olmasına karşın ailelerin bu konuda çocuklarına fazla baskı yaptıkları nitel görüşmelerde ortaya çıkmıştır. Aile baskısı, geleneksel olan Türkiye toplumunun neredeyse tamamında görülmekle beraber boşanma noktasında özellikle de doğu kültüründe büyümüş olan kişilerin bu baskıyla daha çok karşılaştıkları ve duyumsadıkları görülmüştür. Aktaş (2018) boşanmış erkekler üzerine yaptığı çalışmasında, boşanmış erkeklerin ailelerinden gördükleri baskının kendilerini boşlukta hissetmelerine neden olduğunu ve bu durumun onların iş yaşamlarını da olumsuz şekilde etkilediğini söylemektedir.

Türkiye'de sosyal ağlar oldukça etkin olup toplumsal bir bütünlükten söz edilebilir. Bu bağlamda boşanmış kişiler sadece ailelerinden baskı görmemektedirler.

Bunun yanı sıra çevre ve toplumdan da baskı görebilmektedirler (Çiçekli ve Parin 2020). Zira toplu yanıt alınan katılımcıların %11'i çevresel/toplumsal baskılara maruz kaldıklarını bildirmişlerdir. Bu kişilerin yaşam doyumlarının daha düşük olduğu görülmüştür. Nitel veriler arasında çevre ve toplum baskısına dair pek çok veri elde edilmiştir. Bunların tamamının burada tartışılması olası değildir. Bulgular kısmında detayları verilmiştir. Ancak katılımcıların ifadelerinden, boşanmış kişilerin toplumda kabul görmelerinin zor olmasının yanı sıra bu kişilerin toplum tarafından "iyi gözle" görülmedikleri ve ailelerin boşanmış kişilerle aralarına sınır koydukları anlaşılmıştır. Zira daha geleneksel ve dini bağları güçlü olan Türkiye'de boşanmanın norm, değerler ve din açısından iyi karşılanmadığı gibi istenen bir durum olarak da görülmediği fark edilmiştir. Toplum açısından boşanma eylemi çok kabul edilen bir durum değildir. Bu nedenle boşanmış bir kişinin tekrardan toplumun güvenini kazanıp evlenmesi oldukça zor bir süreçtir. Zira toplum boşanmış erkeklere karşı güvensizlik yaşayabilmektedir. Topluma yeniden entegrenin zor olması hasebiyle boşanmış erkekler topluma yabancılaşmakta ve kendilerini toplumdan geri çekebilmektedirler. Bu durumlar boşanmaların hepsi için geçerli değildir. Ancak çekişmeli ve sorunlu boşanmalarda dışlanma, ötekileştirilme gibi problemler daha sık görülebilmektedir. Benzer şekilde Aktaş (2018), boşanma sonrasında erkeklerin sosyal çevresinde değişimler olduğunu belirtirken bazen boşanmış olan kişilere karşı bir ön yargının ve baskının olabildiğini, bu kişilerle iletişimin kesildiğini eklemektedir. Zira boşanma, sosyal çevrenin, ailenin, akrabaların, arkadaşların boşanmış kişiyle ilişkisine yeni bir biçim kazandırdığı vurgulanmaktadır (Uray 2021 p. 51). Bunların yanı sıra toplumsal cinsiyet algılarına bağlı olarak erkeğin mağdur olamayacağı görüşü toplum tarafından kabul görmektedir. Ataerkil yapının kendi içerisinde ürettiği erkeğin güçlü olma durumuna ek olarak, boşanmış erkeğin boşanmış kadından daha az mağdur olduğuna dair inanç sisteminin var olduğu katılımcıların ifadelerinden anlaşılmıştır. Ayrıca toplumun kendi içerisinde "mubah" gördüğü boşanma nedenleri bulunmaktadır. Bunların dışına çıkıldığında toplumsal yapı bunu hoş karşılamamaktadır. Ancak tüm bunlara ve katılımcıların ifadelerine rağmen eski dönemlere kıyaslandığında toplumda boşanmalara karşı toleransın arttığı söylenebilmektedir (Sevim ve ark. 2016).

Mevcut çalışmada elde edilen sonuçlara göre boşanmış erkeklerin %47,5'i boşanmada en fazla erkeklerin sorun yaşadığını, %41,3'ü çocukların ve sadece %5,8'i boşanmada en fazla kadınların sorun yaşadığını belirtmiştir. Ayrıca katılımcıların %74,0'ı boşanmada erkeklerin kadınlardan daha çok sorun yaşadığını eklemiştir. Bu

bağlamda boşanmada en çok sorunu erkeklerin yaşadığını düşünenlerin yaşam doyumlarının ve boşanma/ayrılığa uyumlarının daha düşük olduğu bulgulanmıştır. Nitel veriler içerisinde ise erkeklerin kadınlardan daha fazla sorun yaşadığı, erkek sorunlarının görünmez olduğu ancak bununla beraber ataerkil düzen içerisinde kadınların da sorun yaşadığı veya sorun yaşamanın kişiden kişiye göre değiştiği şeklinde bilgilere ulaşılmıştır. Katılımcıların ifadelerine göre kadınların boşanmayı erkeklere göre daha kolay atlattığı, bununla beraber boşanma durumunda kadınların erkeklere göre daha fazla sorun yaşadığına dair yaygın kanaatin aksine durumun böyle olmadığı şeklinde görüşlere ulaşılmıştır. Zira sosyal ve ailevi açıdan kadınların erkeklerden daha şanslı olduğu düşünülmektedir. Çünkü çocuklar da dahil olmak üzere aile ve sosyal çevre, boşanma sürecinde ve sonrasında kadının yanında yer almaktadır. Bu durumda erkek yalnız bırakılmaktadır. Boşanmada kadınların erkeklerden daha avantajlı olduğuna dair bazı katılımcılarda ısrarlı bir vurgu görülmüştür. Bunun temel sebebi ise onlara göre kadının "fıtratı gereği" boşanmaları daha kolay atlatabildiğidir. Burada asıl üzerinde durulan şey ise toplumsal cinsiyet rolü bağlamında kadının günlük işlere daha yatkın olması, erkeğin ise bunları tek başına yapamamasıdır. Bununla birlikte kurumların ve sosyal çevrenin boşanmış kadınlara yönelik pozitif tutumları erkekler için geçerli değildir. Erkeklerin kadınlardan daha çok sorun yaşadığına dair önemli söylemlerden biri de çocukların velayetinin annelerine verilmesidir. Bu durumda babalar daha fazla sorun yaşayabilmektedir (Daatland 2007). Katılımcılar, evliliğin ortak çıktısı olan çocukların annelerinin yanında olmasının, boşanma ve boşanma sonrası süreçte kadınları daha güçlü kıldığını belirtmişlerdir. Bunların yanı sıra boşanmada erkeklerin daha çok sorun yaşadığını düşünenler ve boşanma sürecinde zorluk yaşayan bazı katılımcılar, kadınlara karşı yabancılaştıklarını, bu sürecin beraberinde kadın düşmanlığını getirebildiğini ve kadınlardan korktuklarını ifade etmişlerdir.

Bütün bunların yanı sıra erkeklerin daha fazla sorun yaşadığını, kadınların sorun yaşamadığını veya herhangi bir kıyas yapmanın çok sağlıklı olmadığı görülmüştür. Zira sorunlar bireysel yaşanmakta olup kişide bıraktığı etkiyi ise sadece kişinin kendisi bilebilmektedir. Bu görüşü destekleyen bazı katılımcılar, boşanmada sorun yaşamanın kişiden kişiye değiştiğini, bunun bir cinsiyet meselesi olmadığını, kişilerin daha çok boşanma sürecinde "çirkefleştiğini" belirtmişlerdir. Boşanmanın kendisi problemli bir durum olduğundan her iki taraf da baskı, dışlanma, damgalanma, ön yargı ile karşılaşma gibi durumlarla karşı karşıya gelebilmektedir. Benzer şekilde Sevim ve ark. (2016)

boşanmış erkekler üzerine yaptığı çalışmada, erkek egemen toplumda olunması hâlinde bile her toplumda, boşanmanın kadın ve çocuklar açısından yıpratıcılığı kadar erkekler içinde yıpratıcı olduğunu ifade etmektedirler. Ataerkil hegemonyanın tahakkümü altında olan toplumlarda ise erkek de kadın da sorun yaşamaktadır. Zira hegemonik erkeklik hepsini ezmektedir (Laloğlu 2018). Ancak ataerkil düzende erkeklerin bile boşanma durumunda sorun yaşadığı bir zeminde, kadınların sorun yaşamaları kuşkusuz bir gerçekliktir. Katılımcılar, toplumun boşanmış kadınlara karşı ön yargılarının bulunduğunu belirtirken, boşanmış olmanın kadın için toplum içinde tehlikeler doğurduğunu da eklemişlerdir. Bazı katılımcılar özellikle boşanma aşamasındaki kadınlara yönelik toplumsal baskının daha çok arttığını ve evliliklerini korumaları yönünde daha fazla telkin aldıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte boşanmış kadının yeni bir hayat kurması da erkeğe göre daha zor olabilmektedir (Uğur 2014b). Zira geleneksel bağları güçlü olan toplum, boşanmış erkeğin yeniden evlenmesini hoş karşılarken aynı zamanda teşvik de etmektedir. Ancak süreç kadın için aynı işlememektedir. Çünkü boşanmış kadının kendisini çocuklarına adaması toplumsal bir beklentidir (Fine ve ark. 2005 p. 234). Boşanmaya bağlı olarak farklı toplumlarda yapılan çalışmalara bakıldığında, toplumsal baskının kadınlarda diğer gruplara kıyasla daha fazla olduğu belirtilmekte ve bu durum ataerkil sistemin var olduğu her yerde görülmektedir. Bununla birlikte boşanmış kadınların daha fazla damgalanmaya maruz kaldığı, boşanmış kadınların daha kötü ebeveyn ve kötü eşler olarak algılandığı ve boşanmış kadınların boşanmış erkeklerden daha fazla zorlandıkları anlaşılmıştır (Savara ve Cohen 2003; Sadeghi ve Esari 2012; Yücel ve Aksu 2016; Agra ve ark. 2018). Clarke-Stewart ve Bailey (1990) ise boşanmış bireyler üzerine yaptıkları çalışmada, erkeklerin boşanma sonrası sürece kadınlardan daha iyi uyum sağladıkları bulgulanmıştır. Bu durumun gerekçeleri, ekonomik olarak daha iyi durumda olmaları, daha istikrarlı ve tatmin edici işlerde çalışmaları olarak gösterilmiştir. Fakat boşanmanın erkekler üzerinde ciddi bir olumsuz deneyim olduğuna dair ise Felix ve ark. (2013) tarafından yapılan çalışmada, boşanmanın erkeklerin biyolojik, sosyal, psikolojik ve ruhsal sağlığı üzerinde doğrudan etkili olduğu bulgulanmıştır. Boşanmış erkeklerde ölüm oranları, madde bağımlılığı, depresyon ve sosyal destek eksikliğinin daha yüksek olduğunu eklemektedirler.

Boşanmış erkeklerin, boşanma sonrası deneyimledikleri sorunlardan biri de yalnızlıktır (Pinquart 2003; Aktaş 2018). Toplumsal olarak boşanmanın iyi karşılanmaması damgalanma ve dışlanmanın yanı sıra yalnızlığı da beraberinde

getirmektedir. Bu durumu, toplumun erkekleri yalnızlaştırma ve dışlama yolu ile cezalandırması olarak kabul etmektedirler. Katılımcıların ifadelerine göre yalnızlık durumu erkekleri, topluma seslerini duyuramamaya ve kendilerini anlatamamaya itmektedir. Daha önce aile birliği içinde var olma durumu, erkeğin kendisini bu konum ile sosyal çevresine kabul ettirmesini sağlamıştır. Ancak bozulan aile birliği ile beraber, erkeğin yalnız olması, eski sosyal ortamlarında istenmemesine neden olabilmektedir. Literatürde yapılmış çalışmalara bakıldığında, boşanmış kişilerde duygusal yalnızlığın en yüksek seviyede olduğu, erkeklerin kadınlara göre duygusal yalnızlığa daha yatkın oldukları görülmektedir (Dykstra ve Fokkema 2007). Değişim ile alakalı olan alışılmış düzenin dışına çıkmak kolay bir durum değildir. Katılımcılar, yıllar süren evliliğin dışına çıkmanın kendilerinde köklü bir değişim oluşturduğunu, bu değişime alışmanın ise zor olduğunu aktarmışlardır. Alışılmış düzenin dışına çıkmak sadece yalnızlık ile olmamakta bazen büyük ailenin yanına dönüşler şeklinde de gerçekleşmektedir. Yetişkin bir erkek olarak tekrar anne babanın yanına dönmenin (kök aile), onlarla beraber yaşamanın oldukça zor olduğu katılımcılardan bazılarının ifadelerinden anlaşılmıştır. Alışılmış düzen çoğunlukla ataerkil düzen içinde kurulmuştur. Bu bağlamda kadın ve erkek rolleri ayrılarak aile var olan bir düzen içinde varlığını sürdürmektedir. Literatüre bakıldığında Hallberg (1992), yaşları 35-49 arasında değişen 27 boşanmış erkekle boşandıktan beş yıl sonra yaşam koşullarını öğrenmek için yaptığı çalışmasında, dokuz kişinin hâlâ yalnız olduğunu, on sekiz kişinin ise yeniden aile oluşturduğunu söylemektedir. Bu bağlamda yeni partnerleri ile istikrarlı yaşayan veya çocuklarının velayetini alan erkeklerin, yalnız yaşayan erkeklere göre daha az tıbbi ve sosyal sorunlarının olduğunu, sosyal destek ve sağlık arasında anlamlı bir farkın olduğunu eklemektedir.

Boşanmanın açtığı sorunlar arasında bireysel sorunlar olduğu gibi boşanmanın kendisi aslında toplumsal bir sorundur (Girase ve ark. 2016; Aktaş Akoğlu ve Küçükkaragöz 2018). Mevcut çalışmanın verilerine göre de boşanmalardaki artış ailelerin yok olmasına neden olmaktadır. Bozulan aile yapısı ise doğrudan toplumsal sorunları beraberinde getirmektedir. Bu durumun mevcut yasal düzen içerisinde desteklendiğine dair görüşlere rastlanmıştır.

Çocuklara dair deneyimler

Boşanmış erkeklerin sorun yaşadığı birincil alanların başında çocuklarını görememe problemi gelmektedir. Mevcut çalışmada katılımcıların %87,6'sının çocuğu

olmasına rağmen bu çocukların %71,0'ı anneleri ile yaşamaktadır. Nitel veriler ise yukarıdaki bilgileri destekler nitelikte olmakla birlikte bu konuda daha pek çok sorunun yaşandığını göstermektedir. Katılımcıların ifadelerine göre boşanmış erkeklerin pek çoğu çocuğu ile görüşememektedir. Çocuklarını göremeyen babaların onları çok özlemesinin yanı sıra çocuklarının olmayışı da onları yalnızlaştırmaktadır. Çocuklarını görememek bazen kişilerin kendilerine zarar vermesine kadar gidebilirken çocuklarının uzun zaman boyunca eski eşleri tarafından kendileriyle görüştürülmediğini ifade eden katılımcılar ise çocukları ile görüşmelerinin eski eşlerinin merhametine kaldığını belirtmişlerdir. Katılımcılar çocukları ile görüştürülmemek için eski eşlerinin farklı yollara başvurduklarını belirtmişlerdir. Bu yollar kimi zaman bu çocuğun darp edilmesi şeklinde olurken kimi zaman çocuğa yönelik cinsel istismar iddiası şeklinde olmaktadır. Katılımcılar, çocuklarının kendilerine gösterilmemesi için iftiralara maruz kaldıklarını belirtmiş olup bazı katılımcıların çocuğuna yönelik cinsel istismar davası ile yargılandıklarına rastlanmıştır. Benzer şekilde literatür, boşanma sonrasındaki süreçte babaların pek azının çocukları ile ilişkilerini sürdürdüğünü ortaya koymaktadır (Bulut 2018). Bununla birlikte boşanmış babalar açısından en büyük problem, boşanma sonrası çocukları ile ilgili yaşanan olumsuzluklardır. Boşanmalarda, çocuklar ile temasın kesilmesi, babaların en kötü deneyimi şeklinde belirtilmektedir (Grief 1985; Stewart ve ark. 1986).

Bununla birlikte babaların da ifade ettiğine göre babasız büyüyen çocuklar, toplum için bir risk oluşturabilmektedirler. Mevcut literatür de babasız büyüyen çocukların yetişkinliğe geçişte davranışsal ve duygusal zorluklar yaşamalarının daha yüksek olduğunu göstemektedir (Richter 2006). Bilici (2014) Boşanma Sürecinin Çocuklar Üzerindeki Psiko-sosyal Etkileri adlı çalışmasında, boşanmış ebeveynlerin çocuklarının toplum için; ihmal edilmiş, ilgilenilmemiş, suça sürüklenmiş veya suça itilmiş, güven problemi yaşayan, kaygı düzeyi yüksek olan, hastalıklıklı ve sarsılmış bireyler olduğunu belirtmektedir. Buna karşın Friedman ve ark. (1999), babasız büyümenin yoksulluk, suç, uyuşturucu ile bağlantılı olmasının yaygın bir inanç olduğu hipotezinden hareketle yaptığı çalışmalarında tek ebeveynli (anne) hanelerde bulunan denekleri daha az yasa dışı suçlarla ilintili bulmuşlardır. Yazarlar, elde edilen bulguların babasızlığın etkilerine ilişkin yaygın tutuma aykırı olduğunu belirtmektedirler.

Katılımcılardan bazılarına göre çocuk kimi zaman baba için bir koz olarak kullanılmaktadır. Bu koz bazen para almak için babayı "süründürmek" amacıyla kullanılmaktadır. Katılımcılar kadınların eski eşlerine karşı çocuklarını ekonomik ve psikolojik anlamda bir silah olarak kullandıklarını belirtmişlerdir. Yani eşlerin kendi arasındaki sorun ve öfkeye çocukların alet edildiği görülmektedir. Rendall ve ark. (2001) boşanma sürecinde ve sonrasında ebeveynlerin çocukları, birbirlerine karşı kullandıklarını Cantor ve Drake (1983) ve sorunlu ebeveynlerin bu süreçte çocukları eski eşe karşı bir silah veya casus olarak kullandığını belirtmektedirler. Bulut ve Gündüz (2016) boşanmada velayeti alan annelerin, çocuklarını babalarından kaçırdıklarını, görüştürmek istmediklerini belirtirken bu durumu erkekle bir çeşit hesaplaşma ve erkeği cezalandırma olarak tanımlamaktadırlar.

Mevcut çalışmada çocukları olan babaların çocukları ile ilişkisinde; babalık pratiklerini yerine getiremeyenler, kısıtlı zamanlarda babalık yapanlar, online babalık yapanlar gibi farklı babalık pratiklerinin olduğu görülmüştür. Çocukları ile görüşemeyen babaların deneyimlerine dair aktarımlar yukarıda verilmiştir. Buna ek olarak çocukları ile kısıtlı zamanlarda görüşen babaların da yaşadıkları zorluklar bulunmaktadır. Kendi ifadelerine göre bir yetişkin olarak bununla baş etseler dahi sürecin çocuklara açıklanmasının oldukça zor olduğu, çocukların yaşlarının küçük olmasının bunu daha da zorlaştırdığı anlaşılmaktadır. Katılımcılar arasında çocukları ile iletişimlerinin sosyal medya üzerinden yürüdüğünü ifade eden kişilerin olduğu görülmüştür. Bununla beraber kimi zaman hafta da bir kimi zaman birkaç günde bir olarak online ortamda çocukları ile yüz yüze görüşen babalara da rastlanmıştır. Bu durum, tüm boşanmış bireyler için geçerli değildir. Çocukları ile iletişimlerinin boşanma öncesine göre pek değişmediğinin altını çizen katılımcıların da olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra babaların bazen sadece finansal destek görevi gördüğü yani çocuk ve baba arasında ekonomik bir iletişimin sürdüğü durumlar ise bir çeşit babalık pratiği olarak kabul edilmektedir. Boşanmış ebeveynlerin çocukları üzerine yapılmış pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu araştırmalara göre genel olarak anne-babaları boşanmış çocukların, anne-babaları beraber olan çocuklara göre daha fazla risk altında olduğu şeklinde bulgulara ulaşılmıştır (Öngider 2013). Bu anlamda ele alındığında her iki ebeveynin varlığının çocuk için gerekliliği görülmektedir. Furstenberg ve Kieman (2001) çocuk gözüyle bakıldığında boşanmanın bir anlam bölünmesi olarak görüldüğünü, boşanmayla çocuğun, kendisine en yakın olan kişilere eşit olarak ulaşma şansının ortadan kalktığını vurgulamışlardır. Bir çocuğun

dünyasından bakıldığında her iki ebeveynin yeri doldurulamaz olarak görülmektedir (Öngider 2013). Bu duruma göre ebeveynlerden biri ile görüşülmemesi ve diğer ebeveynin uzaktaki ebeveynin yerini doldurmaya çalışması, çocuk üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadır (Kelly 2012). Gündüz ve ark. (2015) yaptıkları Kazak Erkeklerin Boşanmaya Bakışı adlı çalışmalarında, boşanmış erkeklerin sadece eşlerini kaybetmediklerini, bununla beraber kocalık ve bir dereceye kadar çocuklarını da kaybettiklerini belirtmişlerdir. Bu durumun sonucu olarak boşanmış erkeklerin çocuklarının hayatlarından çıktığını ve onların yokluklarını hissetmelerine rağmen yeni ama sınırlı koşullarda bir babalık deneyimlerinin olduğunu söylemektedirler. Mevcut çalışmada katılımcılardan elde edilen bilgiler bu durumun doğruluğunu ortaya koymuştur. Yeni ve sınırlı bir babalık (ebeveynlik). Çünkü katılımcıların çoğu, çocukları ile eskisi gibi ilişkilerini sürdüremediklerini, bunun yerine daha sanal ve uzaktan bir ebeveynlik pratiği yürüttüklerini belirtmişlerdir.

Boşanma sürecinde tarafların yaşadığı en önemli sorunlardan biri de çocukların velayet problemidir. Mevcut çalışmanın nicel kısmında çocukların velayetinin erkeklerde olduğu oran sadece %9,3'tür. Bu oran kadınlar da ise %71,0'dır. Nitel veriler ise bu durumu teyit etmektedir. Zira yapılan nitel görüşmelerde çocuğun genellikle annede olduğu görülmüştür. Katılımcıların ifadelerine göre Türkiye'de çocukların velayeti hemen her koşulda annelere verilmekte, babalara verilmemektedir. Katılımcıların ifadelerine göre kadın velayeti vermek istemediğinde, erkeğin yapacağı bir şeyin olmadığını belirtmişlerdir. Verilere göre hassas ve ilgili babalar için süreç ekstra zorlaştırmılmakta, bu hassasiyet ve ilgi, çocuğun velayetini almak için yeterli olmamaktadır. Katılımcıların tamamına yakınının ortak fikirde birleştiği, çocuğun velayetinin anneye verildiği durumu tüm katılımcılar için geçerli değildir. Zira toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kadına annelik ve çocuğa bakım görevleri yüklenmiştir. Bu durumda bazen babaların kendileri çocuğun annede kalması gerektiğini düşünürken bazen çocuğa bakamayacağını düşündükleri için velayetin anneye verilmesini kabul etmektedirler. Benzer şekilde literatüre bakıldığında boşanma sonrası velayetin genelde annede olduğu, velayeti olmayan babaların çocukları ile iletişimlerinde hem niceliksel hem de niteliksel bir azalma olduğu belirtilmektedir (Westberg 2002). Bulut ve Gündüz (2016), boşanmış erkekler üzerine yaptıkları çalışmalarında, boşanmış erkeklerin temel sorununu çocuklarının velayetini alamamalarına dayandırmakla birlikte annelerin, çocukların babaları ile görüşmelerini engellemesiyle de ilişkilendirmişlerdir. Gündüz ve

ark. (2015) Kazakistan'da boşanmış erkekler üzerine yaptıkları çalışmalarında çocukların velayetinin %95'inin annede kaldığını tespit etmişlerdir. Velayet meselesi değerlendirilirken "çocuğun üstün yararı" ilkesi göz önünde bulundurulmaktadır. Bu ilke; çocuğun fiziksel, fikri, ahlaki gelişimi, yaşı, yaşadığı ortamdan koparılmaması, kardeş bütünlüğü, diğer ebeveyn ile ilişkisinin zedelenmemesi vb. etkenlerle ilişkilidir. Aile mahkemelerinde çalışan uzmanların velayet hakkında yazdıkları raporlarda bu etkenler göz önünde bulundurulmaktadır. Benzer şekilde, tüm bu özellikler göz önüne alındığında çocuğun yaşı ile bağlantılı olarak ilgi, sevgi, şefkat ihtiyaçlarından dolayı çocuğun velayeti genellikle anneye verilmektedir (Demirel 2020 p. 87).

Elde edilen verilere göre yukarıdakilere ek olarak uzun yıllar boyunca çocukları ile görüştürülmediklerini ifade eden babalar aynı zamanda ödedikleri nafakaları da eleştirmişlerdir. Bir diğer nokta ise kadının çocuğu istememesi durumunda velayetin erkeklere verilmesidir. Burada katılımcılar erkeklerin isteklerinin bir şey ifade etmediğinden yakınmaktadırlar. Babaların bazıları çocukları ile görüşememelerini büyük bir problem olarak görürken boşanmanın çocuğun hayatından çekilmek için bir neden olmadığını savunmuşlardır. Buna çözüm olarak ise ortak velayet üzerinde durmuşlardır. Zira boşanmada velayet çatışmaları yaşayan ebeveynler, bu süreçte en fazla çocuğu yıpratmaktadırlar (Bilici 2014). En genel anlamıyla, birlikte (ortak) velayet, anne babanın velayeti eşit yetkilerle ve kendi aralarında anlaşarak kullanmasıdır (Kurt 2018). Ortak velayete dair yapılan çalışmalara bakıldığında, ortak velayet altındaki çocuklar tek ebeveynli çocuklarla kıyaslandığında; genel uyum, aile ilişkileri, benlik saygısı, davranışsal ve duygusal uyum ile boşanma uyumlarının daha olumlu olduğu görülmüştür. Ayrıca ortak ebeveyn olan anne babaların, tek ebeveynli anne babalara göre daha az çatıştığı bulgulanmıştır (Bauserman 2002). Türkiye'de ortak velayet konusu son yıllarda tartışılmaya başlanmıştır. Ancak bu konuda ciddi bir kanun boşluğu bulunmaktadır (Apaydın 2018). Katılımcıların söylemleri ve literatürün konuya dair önemine binaen bu sorunun anlaşılması üzerine çalışılmalıdır.

Boşanmış erkeklerin yaşadığı sorunlardan bir diğeri ise çocuk icrasıdır. Türkiye'de uzun bir geçmişi olan icra yoluyla çocukların teslim alınması, boşanmış babaların üzerinde önemle durdukları ve eleştirdikleri bir konudur. İcra memuru ve polisle gidilen ebeveynlerin evlerinde kavgalar kaçınılmaz olmaktadır. Uzun yıllar boyunca çocuklarını icra yoluyla görebildiklerini ifade eden bazı katılımcılar, bunun

sürdürülebilir bir durum olmadığını belirtmişlerdir. Bir babanın çocuğunu görebilmesinin, başkasının rızasına bıkalacak bir durum olmadığını ifade eden katılımcılar, mahkeme kararı olmasına rağmen karşı tarafın çocuğu göstermemekte keyfi davranabildiğini ve çocukları göstermeyebildiklerini ileri sürmüşlerdir. Bu durumda bile karşı tarafa herhangi bir yaptırım yapılmadığını eklemişlerdir. Katılımcıların ifadelerinden, icra yoluyla çocuklarını görmeye giden babalara, farklı argümanlar sunularak çocuklarının gösterilmediği anlaşılmıştır. Babalar icra yoluyla çocuk alınmaması gerektiğini savunurken bunun insan haklarına aykırı olduğunu ve ekonomik gücü olmayanların çok zorlandığını belirtmişlerdir. Ekonomik anlamda kişi için zor bir durum olmasının yanı sıra çocuğun psikolojisi üzerinde de olumsuz etkilerinin olduğunu, bu yüzden çocuğunu icraya vermediğini belirten katılımcıların da olduğu görülmüştür. İcra yoluyla çocuk alımının bir nevi istismar olduğunu belirten babalar "mal olarak görülen çocuğun", bu işte rızasının aranmadığını açıklamışlardır. Tarafların çekişmelerinden ortaya çıkan sorunlar ve velayet çatışmalarını çözmek amacıyla icra hukuku ve icra daireleri devreye girmektedir. Gerçekte icra, mal ve alacakların temini için bir hak arama yeridir (Erdoğan ve Kırşehirli 2021). Bu doğrultuda babaların yakındığı çocuklarının mal gibi algılanması doğru bir zemine oturmaktadır. Erdoğan ve Kırşehirli (2021) ise çocuk teslimi ile ilgili yetkinin icra dairesinden alınması gerektiğini belirtmektedirler.

Ebeveyne yabancılaştırma, çocuğun bir ebeveyn tarafından diğer ebeveyne karşı bilinçli ve programlı bir şekilde yabancılaştırılma sürecidir. Bu durum literatürde klinik bir sendrom olarak geçmektedir (Güler 2017). Ancak bu kavram hâlâ tartışma konusudur. Söz konusu durum, mevcut çalışmada yapılan nitel görüşmelerde de karşımıza çıkmıştır. Bu kapsamda birçok boşanmış baba, çocuğu ile ebeveyne yabancılaşma sorunu yaşadığını belirtmiştir. Katılımcıların ifadelerine göre bu yabancılaştırma süreci sadece baba için geçerli olmamaktadır. Baba ile beraber, babanın kök ailesini de kapsamaktadır. Elde edilen verilere göre karşı tarafın çocuğa babasını sürekli kötülemesi, babanın varlığını temsil eden sembollerin reddedilmesi gibi durumlarla çocuk babasına karşı yabancılaştırılmaktadır. Bu durum bazen babaların çocuklarından vazgeçmesini de beraberinde getirebilmektedir. Katılımcılar arasında çocuklarının kendisine yabancılaştırılmasına karşın nafaka ödediğini belirten ve bu durumu eleştirenlerin olduğu görülmüştür. Üç defa velayet davası açtığını ifade eden katılımcılardan biri, çocuklarının annelerinin yanında kalmak istemesine yönelik beyanlarını yabancılaştırma sendromu

olarak yorumlamıştır. Bununla birlikte çocuğun yaşının küçük olması ebeveyne yabancılaştırmayı daha hızlı hâlâ getirebilmektedir. Bu gibi durumlarda çocuğun babaya gösterilmemesi (iki yaşındaki çocuğun iki yıl gösterilmemesi gibi), babadan kaçırılması zaman içinde babayı yabancılaştırmakta ve unutturabilmektedir. Benzer şekilde Gardner (1985), ebeveynlerden birinin diğer ebeveyni çocuğa karşı kötülemesini, çocuğun olumsuz etkilenmesini ve uzaklaşmasını ebeveyne yabancılaşma sendromu olarak tanımlamaktadır. Torun (2011) ise velayet davalarının sonucunda çocukların uzun yıllar boyunca bir beyin yıkama süreci ile karşı karşıya kaldıklarını bu durumun onların ruhsal problemler yaşamasına neden olduğunu ifade etmektedir.

Katılımcıların ifadelerine göre bir diğer önemli konu ise velayet sorunuyla ilintili olarak çocukların babaları tarafından istismar edilmesi iddiasıdır. Bu konuda katılımcılar çocuklarına karşı cinsel istismarda bulunmakla suçlandıklarını belirtmişlerdir. Bu konuyu yaşayan bazı katılımcılar çok ısrarlı bir şekilde masum olduklarını söyledikleri doğrultusunda mahkemelerin onlar hakkında beraat kararı verdiklerini eklemişlerdir. Bu durumun üzerinde çokça duran katılımcılar, etraflarında bu sorunu yaşayan çok fazla boşanmış erkeğin olduğunu, bu durumun kurgusal olduğunu, konunun çok hassas olmasından ötürü karşı tarafın bu tür iddiaları öne sürdüğünü belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcılar uğradıkları bu "iftiralar" sonuçsuz kaldığında ve masum oldukları anlaşıldığında karşı tarafa herhangi bir yaptırım yapılmadığını ifade etmişlerdir. Çalışmanın bulgularına paralel olarak Torun (2011), ebeveyne yabancılaştırmanın bazı durumlarda cinsel istismar iddialarına varacak seviyede kötüleşebildiğini ifade etmektedir. Boşanma davalarında sıkça karşılaşılan Ebeveyne Yabancılaştırma Sendromunun (EYS) bir çeşit duygusal istismar olduğunu belirten Güler (2017), bunun bir iddia olabileceği gibi bazen de cinsel istismara uğrayan çocuğun istismarcı ebeveynden uzaklaşması için bir fırsat olabileceğini ifade etmektedir. Yabancı literatürde uzun yıllar önce konu edinilen bu durumun (Kaplan ve Kaplan 1981; Thoennes ve Pearson 1988; Toennes ve Tiaden 1990) boşanma sürecinde çok sık ortaya çıktığı ve velayet sürecinde cinsel istismar iddialarının dörtte üçünün asılsız olduğunu belirtilmektedir (Green 1986). Boşanma ve velayet sürecinde bu iddiaların artması, durumun tamamen erkeklerin lehine olduğunu göstermemelidir. Bu konunun çok hassas olmasından ötürü çok ince düşünülüp karar verilmesi gerekmektedir. Ebeveynler birbirlerine karşı bulundukları istismar ve ihmal suçlamalarından dolayı davalar açık

kalmaktadır. Bu durum, çocukların dugusal ve gelişimsel sağlığı açısından oldukça önemli bir mevzudur (Joyce 2016).

Nafaka sorunu

Boşanmada yaşanılan en önemli ve uzun süreli problemlerin başında nafaka sorunu gelmektedir. Ciddi tartışmalara konu olan nafakanın birden fazla çeşidinin bulunmasının yanı sıra genel anlamda da bir sorun alanı olarak görülmektedir. 400 kişiden alınan veriler kapsamında katılımcıların %66,5'i, çocukları için nafaka ödediğini belirtirken %53,3'ü, eski eşine nafaka ödediğini belirtmiştir. Bununla birlikte boşanmış erkeklerin nafakaya dair görüşleri arasında, nafakanın gerekli olduğunu sadece %3,0'lık bir kesim düşünmektedir. Bu konuya dair detaylar, bulgular kısmında verilmiştir. Nitel görüşmelerin neredeyse tamamına yakınında, nafakanın büyük bir sorun olduğu üzerinde durulmuştur. Zira nafaka hükmünün her koşulda uygulandığını belirtmişlerdir. Katılımcıların ifadelerine göre hukukçuların tavrı bu konuda önem arz etmektedir. Kadınların nafaka davaları açmaları, hukukçular tarafından teşvik edilmektedir. Bununla beraber hukukçuların bunu bir sektör hâline getirdiğini, kadınların yine mağdur ve erkek egemen sistemin parayı alan taraf olduğunu belirtmişlerdir. Erkekler, kadınların her koşulda nafaka alacaklarını bilmeleri durumunun, onları boşanmaya teşvik ettiğini söylemektedirler. Bununla beraber nafakaya inanç temelli yaklaşan kişiler, dinde nafakanın yerinin olmadığı şeklinde kendilerini savunmuşlardır. Türkiye'nin önemli gündemlerinden biri olan süresiz nafaka konusu ise katılımcıların çok karşı çıktığı temel problemlerin başında gelmektedir. Bu konuda evliliğin ne kadar sürdüğü önem arz etmezken nafakanın süresiz olmasını mantıksız bulduklarını ifade etmişlerdir. Hukuk önünde kadınların erkeklerden üstün bir yerde tutulduğu, çalışmanın her alanında katılımcılar tarafından vurgulanmıştır. Ayrıca bu durumun nafaka konusu için de geçerli olduğunu savunmuşlardır. Zira şiddet gördüğünü ifade eden K11, buna rağmen nafaka ödemek zorunda kaldığını, ödememesi durumunda hapis cezası alacağını bildirmiştir. Nafaka konusu akademik literatürde sıkça işlenmiş olup, özellikle süresiz nafaka konusuna dair alanyazında çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu bağlamda ömür boyu nafaka ödeme sorumluluğunun, bazı durumlarda özellikle çocuksuz ve kısa süreli evliliklerde (Demirbaş 2018) ödemekle yükümlü kişiye aykırı sonuçlar doğurmaktadır (Yağcı 2018). Benzer şekilde Demirbaş (2018), kısa süreli evli kalmış bireylerin birbirlerine karşı ömür boyu geçim kaynağı olduğunu, bu durumun onların hayat boyu

ihtilaf yaşamasına neden olduğunu söylemiştir. Bunun yanı sıra Akçabay'ın (2019) yaptığı Yoksulluk Nafakası Araştırması'nda, mahkemelerin en fazla kabul ettiği nafaka türü olan iştirak nafakasının kabul edilme oranı %69,7 olduğu görülürken genellikle kadınlar tarafından talep edilen yoksulluk nafakasının kabul edilme oranı ise %48,8'dir. Akçabay, asgari ücret, açlık ve yoksulluk sınırları göz önünde bulundurulduğunda nafaka meblağlarının sanıldığının aksine çok düşük olduğunu söylemekte ve öyle ki nafaka meblağlarının %66,4'ünün 0-500 tl arasında olduğunun altını çizmektedir.

Yasal süreçlere dair deneyimler

Boşanma söz konusu olduğunda tarafların şikayetçi olduğu konuların başında yasalar, yasal süreçler ve yasaların işleyişi gelmektedir. Bu bağlamda alandan elde edilen verilere göre boşanmış erkeklerin %95,8'i, boşanma söz konusu olduğunda yasalara güvenmediğini, %96,5'i de yasaların kadınları gözettiğini belirtmiştir. Bu oranların çok yüksek olmasının nedeni nitel verilerle beraber daha iyi anlaşılmaktadır. Yasalara dair erkeklerin görüşleri sert ve eleştirel olurken kendilerine göre öncelikli sorun alanı ise "kadın beyanının" esas alınmasıdır. Cinsel suç ve cinsel şiddet konusunda delil yetersizliği nedeniyle kadın ve çocukların beyanının esas alınması durumu, Türkiye'de son yıllarda çok tartışmalı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılar, kadının beyanının esas alınmasının kendi açılarından sorunlara neden olduğunu belirtirken bu durumu bilen kadınların yasaları istismar ettiklerini, erkekleri yasalarla korkuttuklarını, kadınlara yönelik pozitif ayrımcılığın fazla olduğunu ve bununla beraber kadınların da "kullanıldıklarını" belirtmişlerdir. Kadınların toplumsal yaşam içerisinde birçok açıdan eşitsizliğe uğradıkları bilinen bir gerçekliktir. Katılımcıların ifadelerine göre bu durum hukuk için geçerli değildir. Zira kendilerinin cinsiyet temelinde ayrımcılığa uğradıklarını aktarmışlardır. Kadın hareketlerinin öncülük ettiği aile içi şiddetle daha etkin mücadele için 1998 yılında çıkarılan 4320 Sayılı Kanun, 2012 yılında kabul edilen İstanbul Sözleşmesi gereği 6284 Sayılı "Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun" olarak tekrardan revize edilip uygulanmıştır (Şen 2018). Benzer olarak Kırbaş Canikoğlu (2015), sadece beyanın esas alınarak bir kişeye ceza verilmesinin ceza hukukuna aykırı olduğunu belirtirken bu konuda çok tartışılan "kadının beyanı esastır"a çok farklı anlamlar yüklendiğini ifade etmektedir. Kırbaş Canikoğlu, tecavüz davalarında sadece kadının beyanının esas alınıp ceza verilmesinin masumiyet karinesinin ihlali olabileceğini gibi katı bir ispat rejiminin uygulanmasının ise birçok

failin cezasız kalmasına sebep olabileceğinin altını çizmektedir. Bu ifadeler doğrultusunda konunun ne kadar hassas ve önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuya yönelik çözümlerin ve alınan önlemlerin ise bu minvalde önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tarihsel olarak kadınların ataerkil toplum düzeni içerisinde ezildiği bilinen bir durumdur (Kalav 2012). Bu anlamda cinsiyet temelindeki eşitsizliklerle mücadele etmek adına hayatın pek çok alanında kadına yönelik pozitif ayrımcılığın olması gerekmektedir. Ancak katılımcılar, kadına pozitif ayrımcılık adına erkeklerin ezildiğini ve adalet önünde dinlenmediklerini belirtmişlerdir. Katılımcılar, özellikle son yıllarda artan kadın özgürlükleri ve kadına yönelik pozitif ayrıcalıkların, o dönemlerin "öcünü" alan bir duruma dönüşmemesi gerektiğini açıklamışlardır. Katılımcılardan bazıları pozitif ayrımcılığa karşı olmadıklarını, sadece durumun erkek düşmanlığına çevrilmemesi gerektiğini vurgulamışlardır. Toplumsal baskı kadına karşı fazla olsa da hukukçuların tutumu dâhil diğer tüm argümanları kadınların lehine tavır alarak kullandıkları, yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler arasındadır. Katılımcılar, kadınların kendilerine yönelik uygulanan pozitif ayrımcılığı bildiklerinden dolayı erkeklere bu konuda ciddi sorunlar yaşattıklarını ve erkeklerin iftiralara maruz bırakıldıklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca kadınların bu konudaki farkındalıklarını, yasaları "istismar" etme yönünde kullandıkları şeklinde görüşlere de rastlanmıştır. Pozitif ayrımcılığa (discrimination positive) dair literatüre dayalı bilginin neredeyse tamamı, kadınların cinsiyet eşitsizliğinin etkisiyle bir ayrımcılığa uğradığı yönündedir. Bu konuda alan yazında yapılan çalışmalar, genel anlamda kadınların yaşadığı eşitsizlikler ve bu eşitsizliklere dair kadınlara tanınması gereken pozitif haklara dairdir (Norris 2001; Dinçkol 2005; Noon 2010; Dedeoğlu 2012). Bununla beraber pozitif ayrımcılığa dair tam bir desteğin var olduğu doğru değildir. Zira insan hakları bağlamında herkesin eşitliği ilkesine aykırı bulunmasından ötürü bunun yersiz ve sürdürülebilirliği de eleştirilmektedir (Akdemir 2014).

Yasal düzenlemelere dair katılımcıların en çok dile getirdikleri iki konu bulunmaktadır. Bunlar; Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi olarak bilinen İstanbul Sözleşmesi ve Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine dair kanun olan 6284'tür. Ülke genelinde bu konuda çok ciddi tartışmalar yaşanırken katılımcıların da fazlaca yakındıkları görülmüştür. Katılımcılar, 6284 Sayılı Kanunun aile bütünlüğünü

korumaktan ziyade aileyi çürütmeyi hedeflediğini belirtmiştlerdir. Ayrıca bazı katılımcılar, bu yasal düzenlemeleri bildiklerinden ötürü özellikle kadınlardan kaçındıklarını zira başlarını belaya sokmak istemediklerini itiraf etmişlerdir. İstanbul Sözleşmesini "erkek katliamı" olarak gören katılımcılar, erkeklerin bu yasal düzenlemeler karşısında çaresiz kaldığını belirtmişlerdir. İstanbul Sözleşmesi ve 6284 Sayılı Kanunun asıl amacının "aileyi yok etmek" olduğunu belirten katılımcılar, bu yasal düzenlemelerin kadına kontrolsüz bir güç verdiğini belirmişlerdir. Katılımcılar, yukarıdakilere ek olarak yasaların erkekleri değersizleştirdiğini de ifade etmişlerdir.

Yasal düzenlemelerin genelde feminist düşüncenin etrafında şekillendiğini ve bu durumun boşanmaları arttırdığını belirten katılımcılar, bu durumun "daha büyük bir düşünceye" hizmet ettiğini eklemişlerdir. Katılımcılar, bu yasal düzenlemelerin bir plan ve program dâhilinde işlediğini belirtmiş olup, kendilerince komplo teorilerinin olduğu görülmüştür. Zira katılımcılar yıllar içinde yapılan yasal düzenlemelerin (CEDAW sözleşmesi, İstanbul Sözleşmesi, 6284 Sayılı Kanun) aileyi yok ettiğini savunurken evlilik dışı birliktelikleri ise teşvik ettiğini savunmuşlardır. Bununla beraber uygulamaya konulan yasal düzenlemelerin aile birliğini dağıtmasına ek olarak "eşcinselliği de normalleştirdiğini" dile getirmişlerdir. Bu konudaki yasalara dair eleştirilerde neredeyse tüm katılımcıların fikir birliği içerisinde olduğu görülmüştür. Bununla beraber bu yasal düzenlemelerin tamamen kaldırılmasını isteyenlerin ve bunların düzeltilmesi gerektiğini savunanların olduğu da görülmüştür.

Çok önemli ve bir o kadar da tartışmalı olan bu konuya dair literatürde de bir karışıklık görülmektedir. Boşanmış erkeklerin en çok sorun yaşadıkları birincil alanın yasal düzenlemeler olduğu görülmüştür. Kendileri için "katlanılmaz" olduğu gözlemlenen İstanbul Sözleşmesi ve 6284 Sayılı Kanun Türkiye'de yürürlüğe girdiği günden beri tartışılmaktadır. Yaman (Erişim Tarihi: 10.10.2021 http://www.muharrembalci.com/hukukdunyasi/tce/1067.pdf) 6284 Sayılı Kanun'un aile bütünlüğünü korumayı amaçlamadığını belirtirken kadına yönelik koruma sistemlerinin katı bir şekilde yapılandırıldığını, aile bireyleri arasındaki her türlü tutum ve davranışın şiddet olarak tanımlanmasını ve toplumsal cinsiyet hareketli kadın ve erkeğe yüklenen toplumsal rollerin bütünüyle reddedilmesini doğru bulmadığını ifade etmektedir. Benzer olarak Salman ve Negiz (2012) Aile İçi Şiddete Maruz Kalmış Olan Kadınların Hukuki Uygulamalara Bakış Açıları isimli çalışmalarında, 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunu eleştirmişlerdir. Bu kanunun aile

birliğini koruyamadığını, kadına yönelik şiddeti önlemede etkili olmadığını belirtmişlerdir. Bu kapsamda kadınların yasal haklarını bilmediklerini, yalnızca evden uzaklaştırma tedbirini bildiklerini eklemişlerdir. Moroğlu (2012) ise kadına yönelik şiddetin çoğunlukla bir tabu olarak görülmesinden dolayı uzun yıllar göz ardı edildiğini ancak genel anlamda bu konuya dair son yirmi yılda dünya genelinde bir ilginin olduğunu belirtmiştir. Türkiye'deki bu ilginin tezahürleri olan İstanbul Sözleşmesi ve 6284 Sayılı Kanun'un bu konu bağlamında uygulanmasının önem arz ettiğini eklemektedir. Literatürde bu konuda ciddi fikir ayrılıklarının olduğu göze çarpmaktadır. Bir taraftan bu yasaların Türkiye'nin toplumsal yapısıyla ve değerleriyle uyuşmadığını (Dursun 2020, Günerigök 2021), eşcinselliği normalleştirdiğini (Balcı 2020 p. 9), kadınlara fazla hak verildiğini savunan bir kesim bulunurken öbür tarafta İstanbul Sözleşmesi ve 6284 Sayılı Kanun'un gerekli olduğunu, yeterince uygulanmadığını (Uyan-Semerci ve Erdoğan 2021), hatta şiddeti önlemede yetersiz olduğunu (Kırbaş Canikoğlu 2015; Nuhoğlu ve Demiröz 2019) kabul edenlerin olduğu görülmüştür.

Kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri, dünyada ve Türkiye'de ciddi bir problem olarak hâlâ varlığını sürdürmektedir (Taşdemir Afşar 2015; Tunduc 2020 p. 29). Katılımcılar, erkeklerin kadınları öldürmediğini, yasal sürecin ve yasal düzenlemelerin kadınları öldürdüğünü ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar ise devletin kadınların lehine karar vererek pozitif ayrımcılık yapmasının, kadına yönelik şiddeti ve kadın cinayetlerini arttırdığını, bu anlamda var olan yasal düzenlemelerin her iki tarafa da zarar verdiğini belirtmişlerdir.

Çalışma kapsamında görüşülen boşanmış erkeklerin üzerinde durduğu bir diğer mevzu ise hukukçuların takınmış oldukları tavırlardır. Bu durum bazen "hukukçular, boşanma davalarını gelir kapısı olarak görürler" şeklinde açıklanırken bazen "hukukçular erkeklere karşı ön yargılıdır" şeklinde tezahür etmiştir. Bununla beraber hukukçuların boşanma davalarında "hukuk jargonu"nu bildikleri için aile bireylerine neler söyleyeceklerini önceden bildirdikleri, katılımcıların ifadelerinden anlaşılmıştır. Ayrıca mahkemelerin erkeklerin aleyhinde cinsiyetçi bir tutum içinde olduklarını da belirtmişlerdir.

Erkeğin güçlü olduğuna dair toplumsal cinsiyet algısı, bir noktadan sonra erkeği de ezen bir duruma dönüşebilmektedir (Saydam 2013). Bu bağlamda katılımcıların ifadelerinden yasal anlamda kadınların lehine kararların çıktığına ve erkeklerin bu konuda göz ardı edildiğine dair bilgilere ulaşılmıştır. Boşanmış erkekler, erkek olmalarından

ötürü hukuk önünde ve sosyal yaşamda potansiyel suçlu olarak görüldüklerini aktarmışlardır. Bunun da getirmiş olduğu kendini anlatamama ve anlaşılmazlık gibi durumlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle hukukçuların kendilerini potansiyel suçlu olarak gördükleri vurgusunu yapmışlardır. Bununla birlikte kadınlara yönelik yaşanan olumsuz bir durumda erkeklerin tümünün olası suçlu olarak görüldüğünü eklemişlerdir. Katılımcılar, özellikle medyanın da etkisiyle erkeklerin toplum nezdinde kötü gösterilmeye çalışıldığını belirtmişlerdir. Buna karşın Tuna (2012), son yıllarda kadın cinayetlerinin %1400 arttığını belirtirken erkeklerin lehine haksız bir tahrik indirimi yapıldığını vurgulamıştır.

Boşanma sorunu ile baş etme mekanizmaları

Boşanmış erkeklerin boşanmanın getirmiş olduğu problemlerle baş edebilmesi aileden alınan destekle doğru orantılıdır. Bu anlamda boşanmış erkeklerin %46,5'i boşanma sürecinde ve sonrasında ailesinden yeteri kadar destek aldığını belirtirken aile desteği alan kişilerin boşanma/ayrılığa uyumları ve yaşam doyumlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Yapılan görüşmeler bu durumu destekler niteliktedir. Katılımcılar boşanma kararlarının ilk aşamasında ailelerinin kendilerine karşı çıktığını ancak durumun ciddiyetini anladıklarında ise kendilerine destek verdiklerini belirtmişlerdir. Boşanma gibi zorlu bir süreçte aile desteğinin çok önemli olduğunun altını çizen katılımcılar, bu süreçte aile desteğinden mahrumiyetin onlar için yıkıcı bir etkisinin olacağını eklemişlerdir. Bazı aileler ise çocuklarının yaşamış oldukları zorlu evlilik süreçlerine tanık olmalarından dolayı boşanma süreçlerini atlatmaları için onlara özellikle yardımcı olmuşlardır. Literatüre bakıldığında, benzer şekilde sosyal desteğin (aile, arkadaş, akraba) kişilerin hayatında yaptığı boşanma gibi büyük değişikliklerde yardımcı olduğunu göstermektedir (Hughes 1988). Boşanma sürecine girmiş olan kişinin etrafında onu koruyan, şefkatle yaklaşan, sosyo-ekonomik anlamda onu iyileştirmeye ve desteklemeye çalışan kişilerin olması, boşanan kişinin bu süreçten daha az zararlı çıkmasını ve daha çabuk atlatmasını sağlamaktadır (Dinç 2021).

Mevcut çalışmada, katılımcıların %41,8'i, boşanma sürecinde ve sonrasında arkadaşlarından yeteri kadar destek aldığını belirtirken destek alan kişilerin yaşam doyumlarının ve boşanma/ayrılığa uyumlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Nitel görüşmelerde katılımcılar, boşanma sürecinde arkadaş desteğinin önemini vurgularken bu sürecin zorluklarını arkadaşları sayesinde atlattığını belirten katılımcılar da olmuştur. Katılımcıların tümü ise bu konuda hemfikir olmamışlardır. Boşanma sürecinde arkadaş

desteği alamayan kişilerin boşanmayı daha acı tecrübe ettikleri görülmüştür. Katılımcılardan bazılarının arkadaş çevresi, boşanmanın istenmeyen bir olgu olmasından ötürü bu durumu yaşayan kişileri çevrelerinde istemediklerini tavırları ile belirtmişlerdir. Bu durumu yaşayan kişiler yalnızlaşırken çevrelerindeki insanlar da onlara yabancılaşmaktadır. Benzer olarak Kurdek (2008) boşanmış bekâr anneler ve onların çocukları üzerine yaptığı araştırmasında, boşanmış yalnız annelere boşanma uyumlarında en büyük desteği arkadaş çevrelerinin verdiğini ifade etmiştir. Benzer bir diğer çalışma olan Sayan Karahan ve Yıldırım (2021), boşanan bireylerin boşanma sonrası uyumlarına dair yaptıkları çalışmalarında, arkadaş desteği ile boşanma sonrası yaşama uyum arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermişlerdir.

Yapılan çalışmada akrabaların boşanmış bireylere gerekli desteği vermedikleri görülmüştür. Katılımcıların %71,8'i, boşanma sonrası akrabalarından yeterli desteği göremediklerini belirtmişlerdir. Akraba desteği alan %28,2'lik kısmın ise yaşam doyumlarının ve boşanma/ayrılığa uyumlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Nitel görüşmelerde katılımcıların çoğunluğu akrabalarından gerekli desteği almadığını ve akrabaları tarafından dışlandığını bildirmişlerdir. Bu durum boşanmış kişiyi bazen yalnızlaştırırken bazen de kendisini sosyal çevresine (arkadaş, akraba, aile vb.) yeniden kabul ettirme sürecine sokmaktadır. Yapılan çalışmalarda boşanmış kadınların, arkadaş, akraba ve sosyal çevreleri ile sorunlar yaşadığı bilinmektedir (Dinç 2021). Benzer şekilde Uray (2021 p.71) Erkeklerin Boşanma Süreçleri ve Bu Süreç İle Baş Etme Stratejileri adlı tez çalışmasında, erkeklerin ayrılık/boşanma ile beraber iş hayatı, sosyal çevre ve akrabalık ilişkilerini yeniden kurgulamak zorunda kaldıklarını belirtmektedir.

Boşanma sürecinde ve sonrasında ortaya çıkabilecek sorunlarla baş etmek adına uzman desteği almak oldukça önemlidir (Dinç 2021). Ancak hegemonik erkeklik kalıpları içerisinde erkek güçlü ve sağlıklı olmak zorundadır. Profesyonel destek alımının kişiyi zayıf gösterebileceği düşüncesi erkeklerin bu destek mekanizmasına başvurmasını engellemektedir (Akçay 2018; Demirel 2020 p. 166). Bu bağlamda bakıldığında, boşanma sürecinde ve sonrasında katılımcıların sadece %24,8'inin herhangi bir uzman desteği aldığı görülmektedir. Benzer şekilde Arpacı ve Topyürek (2012) 106 boşanmış kişi üzerinde yaptıkları çalışmalarında, katılımcıların %71,7'si, profesyonel destek almadığını belirtmişlerdir. Profesyonel destek alınmasına dair ön yargılar Türkiye'de günümüzde bile devam edebilmektedir. Zayıflık olarak görülebilen uzman desteğine başvurmanın, erkeklik özelinde daha büyük bir soruna dönüştüğü görülmüştür. Elbette

bazı katılımcılar bu desteği almıştır ancak bu konu konuşulurken bile cümle arasına sıkıştırılacak bir durum olarak sunulmuştur.

Baş etme mekanizmalarına bakıldığında ise katılımcılar arasında bu mekanizmaların çeşitlendiği görülmüştür. Bu bağlamda özellikle çocukların varlığı önem arz etmektedir. Zira bu süreci çocuklarının sayesinde atlattığını belirten katılımcılar bulunmaktadır. Katılımcıların çocuklarına karşı kendilerini sorumlu hissetmeleri ve bunun için güçlü olmaları gerektiği düşüncesi, onları bu süreçte güçlü kılan etkenlerdir. Uray (2021 p.67-68) boşanmış erkekler üzerinde yaptığı çalışmasında, boşanma ile baş etme süreçlerinde çocukların motivasyon kaynaklarından biri olduğunu belirtmiştir. Bununla beraber boşanma sürecinde ve sonrasında sorunlarla baş edebilmenin bir diğer ayağı da eğitimdir (Kulik ve Heine-Cohen 2011). Bu bağlamda kişilerin ilgi alanlarına göre bu süreçte eğitimler aldıkları ve kendilerini geliştirdikleri öğrenilmiştir. Baş etme mekanizmaları arasında din bazen en güçlülerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır (Webb ve ark. 2010). Nitekim katılımcıların ifadelerine göre din faktörü, kendilerine zarar vermelerini önlerken önemli bir dayanak noktası da oluşturmaktadır. Ayrıca boşanan kişinin çalışıyor olması da bu süreçte önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü katılımcıların ifadelerine göre boş kalmamak ve işine sarılmak boşanma ile bir tür baş etme biçimidir. Aynı zamanda kişilerin sosyo-ekonomik durumu ve eğitim seviyesi ile ilgili olarak bu süreçte yeni hobiler edindikleri de görülmüştür. Boşanma sürecinde destek mekanizmalarının genel anlamda kişilerin sahip olduğu sosyal sermayesi ile ilgili olduğu söylenebilir. Uray (2021 p. 68), boşanmış erkeklerle yapmış olduğu çalışmasında, eğitim seviyesi ve ekonomik duruma bağlı olarak kişilerin baş etme mekanizmaları arasında farklılıklar olduğunu söylemektedir. Eğitim seviyesi yüksek olmayan ve düşük ücretli işlerde çalışanların uzman desteği almadıklarını ve yeni sosyal aktivitelere katılmadıklarını, buna karşın eğitim seviyesi yüksek ve ekonomik durumu iyi olan boşanmış erkeklerin profesyonel destek almaktan kaçınmadıklarını ve bu süreçte yeni hobiler edindiklerini de belirtmektedir.

Erkeklik algısı

Erkekliğin neye karşılık geldiği, erkeklik algısının nasıl oluştuğu ve rollerin ayrışması, toplumsal cinsiyet yapısı içerisinde oluşmaktadır. Erkeğin evin geçimini yapan aile reisi düşüncesi ve ailesini kimseye muhtaç etmemesi gerektiği (Ökten 2009; Seçkin ve Tural 2011) fikri, erkeği ezen bir duruma da dönüşebilmektedir. Bu bağlamda, eşini çalıştırmamak için birden fazla işte çalışmanın yanı sıra hiçbir sosyal aktivite içerisinde

bulunmayan, çok fazla para kazanması gerektiğini düşünen, "eve bakmak, evdekileri kimseye muhtaç etmemek" düşüncesine sahip katılımcıların olduğu görülmüştür. Bununla beraber Türkiye gibi toplumlarda anne ve babaya bakmakla yükümlü birincil muhatap erkek çocuklardır. "Normal olan" olarak görülen bu durumun karşılığı ise evlilikte sorunlara neden olabilmektedir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin kadına atfettiği yumuşak başlı olma, uyum içinde olma, duygusal olma, anaç olma gibi özelliklerdir (Köten ve Akdemir 2021). Bu durumun aksi farklı sorunlara neden olmaktadır. Bu bağlamda katılımcılardan bazıları kadın ve erkek eşitliğini kabul etmezken yasaların bu konuda kadınları kandırdıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan bazılarının ifadelerine göre kadın, "duygusal ve zayıf" bir varlık olmasından dolayı çevresi tarafından kandırılmaya ve manipüle edilmeye müsaittir. Duygusal ve kırılgan olarak kabul edilen kadının her zaman bir koruyucuya ihtiyacının olduğu düşünülmektedir. Bu koruyucu bazen kadının babası bazen erkek kardeşi ve bazen de kocası olmaktadır. Bu açıdan literatürde erkeklik ve kadınlığın toplumda sergileniş biçimlerine bakıldığında, toplumun her ikisinden beklediği davranış kalıplarının olduğunu belirtilmektedir (Zeybekoğlu Dündar 2012; Aktaş 2019). Erkek ve kadının toplumsal yaşamda nasıl bir hayat sürmesi gerektiği, örneğin kadının çocuklara bakması, erkeğin evin dışında çalışması gibi roller önceden belirlenmiştir. Geleneksel toplumlarda bir erkeğin kendi günlük rutin işlerini yapamadığı için evlenmesi doğal görülürken kadın için ikinci evlilik bazen ayıp olarak karşılanabilmektedir. Bir diğer anlamda ise boşanmış erkeklerin tek başına daha fazla zorlandıkları ve boşanmış kadınların ise boşanmış erkeklere göre daha rahat ettikleri vurgulanmıştır. Fakat mecbur kalındığında rol ve görevlerde esnemelerin olduğu, kadının görevi olarak görülen pek çok işin erkekler tarafından da yapıldığı görülmüştür. Ayrıca bazı katılımcılar, feminist dünya görüşünün ve kanunların, kadınları özgürleştirmek adına onların kendi sorumluluk ve görevlerini yerine getirmelerini engellediğini dile getirmişlerdir. Burada katılımcıların bahsettiği şekilde, erkeklik algısı ve cinsiyet rolleri bağlamında bir literatür bulunmaktadır. Bireyler ve çevre ile etkileşim ürünü olan cinsiyet rolleri bireylere, her bir cinse uygun olduğuna inanılan davranış türü hakkındaki bilgileri vermektedir (Blackstone 2003). Cinsiyet rolleri bağlamında kadına fiziksel güç gerektirmeyen ev içi işler uygun görülürken erkeğe ise fiziksel güç gerektiren toplumsal alanlardaki işler uygun görülmektedir. Bu sürecin öznesi erkek, nesnesi ise kadın olmaktadır (Vatandaş 2007). Benzer şekilde Demirel (2020 p. 151), boşanma ile beraber erkeklerin ev içi rollerinde değişiklikler meydana

geldiğini belirtmektedir. Çünkü evlilik öncesi ve sürecince cinsiyet rolleri geçerli olmaktadır. Ancak erkekler, evlilik bittikten sonra ev işleri, çocuk bakımı gibi konularda güçlükler yaşamaktadırlar. Buna çözüm ise çoğunlukla kök aileden destek almak olarak ortaya çıkmaktadır.

Erkeklik ve kadınlık rollerini belirleyen toplum, çoğunlukla bunu fiziksel farklar ve güç üzerinden yapmaktadır (Özdemir 2019). Erkekteki kas kütlesinin fazla olması onu savaşçı kılarken kadına farklı alanlar seçtirmektedir. Bu anlamda katılımcılar kadınların, erkeklerin "bam teline dokunduğunu", bu yüzden erkeğin kadına karşı fiziksel gücünü kullandığını ifade etmişlerdir. Bu durum eril şiddetin farklı bir şekilde meşrulaştırılma biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Gage ve Thomas (2017), benzer şekilde şiddetin erkekliğin kanıtlanma aracı olarak somutlaştırıldığını ve meşrulaştırıldığını belirmektedirler. Bu noktada iftiraya uğradığını ve kendisinin hakkının yendiğini ifade eden katılımcılardan bazıları, şiddeti meşrulaştırmakta ve bunu erkeklikle ilişkilendirilebilmektedirler. Bununla birlikte bireyler er veya dişi olmaları açısından farklıdır. Ancak erkek ve kadının ne olduğu, ne istediği, nasıl olması gerektiği gibi durumlar literatürde toplumsal cinsiyetin öğrettiği şeylerdir (Butler 2009). Fakat erkeklik ve kadınlığın zihinlerdeki resmi çoğunlukla sabittir. Bu sabitelerden bir tanesi de katılımcıların ifadelerine göre kadınların erkeklere göre cinsel ihtiyaçlarının ve arzularının daha az olduğudur. Benzer şekilde Leibrum (2002), cinsel dürtü ve cinsel davranış olarak cinsiyetler arasında bariz bir fark olduğunu belirtirken erkeklerin kadınlardan daha güçlü, daha ısrarlı ve daha acil cinsel duygularının olduğunu ifade etmektedir. Ancak durum bir kıyastan ziyade, cinslerin cinselliği farklı deneyimlemeleri olarak değerlendirilmelidir (Basson ve ark. 2000; Tiefer 2001).

Erkekliğin güç olarak kabul edildiği dünyada sadece kadınlar ezilmemektedir (Şimşek ve Öner 2015). Erkek bireyden duygusal olmaması, rasyonel olması beklenirken erkeğin ağlamak gibi davranışlar sergilemesi ise ayıp karşılanmakta ve bu gibi davranışlar erkeğe yakıştırılmamaktadır. Çünkü bu davranışlar kadınlıkla (güçsüzlükle) özdeşleştirilmiştir (Segal 2006). Algının böyle olması hegemonik erkek sistemin içinde erkekleri de ezen bir duruma dönüşebilmektedir. Zira toplumsal cinsiyetin belirleyicisi olan ataerkil düzen, kadını ezdiği gibi erkekten beklediği ve erkeğe yüklediği sorumluluklar kapsamında erkeğe de baskı oluşturmaktadır. Bu yük karşısında erkekler ezilebilmektedir (Saydam 2013).

Erkeklerin Boşanma Sonrası Uyumları

Boşanma sonrası uyum noktasında, boşanan bireyler oldukça zorlanmaktadır. Alışılmış düzenin dışına çıkmanın verdiği kaygıyla beraber çekişmeli boşanmalarda yaşanan kötü deneyimlerin etkisi uzun sürebilmektedir. Boşanmaya neden olan olaylar, boşanma sürecini ve sonrasını etkilerken bu süreç, her iki taraf için de yeni bir hayata adapte olma anlamına gelmektedir. Köklü değişimler, çoğu zaman insanların hayatında birtakım sorunlara sebep olmaktadır. Boşanmalarda da benzer durumlar görülmektedir. Kişiler, boşanma sonrası kaygı, stres, depresyon, psikolojik sorunlar gibi problemlerle karşı karşıya gelebilmektedirler.

Boşanma sonrası yas süreci

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre de boşanmalarda kaybedilen sadece bir eş değildir. Birlikte hayali kurulan bir gelecek, aile olma isteği, çocuk sahibi olma, evlilik süresince edinilen alışkanlıklar, beraber yaşlanma fikri gibi birçok unsurunda kaybolduğu anlamına geldiği görülmüştür. Benzer olarak Wiseman (1975), boşanmaların birer kayıp olduğunu ve yasın bunun bir sonucu olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bir eşin kaybedilmesi belki çocuk, belki mal, belki sosyal bir çevrenin kaybedilmesine denk gelmektedir. Bu bağlamda evliliğin ölümü pek çok açıdan biyolojik ölümden daha zor olabilmektedir. Eşin nihai yok olmaması, bazen iletişimin kurulması gibi olaylar yas sürecinin bitmesini engelleyebilmekte ve tekrar tekrar yas yaşatabilmektedir (Kaslow 1980). Çalışmada, her yas sürecinde olduğu gibi boşanma sonrası yas sürecinde de yasın kendi içinde görülen evrelerine rastlanmıştır. Bu bağlamda boşanmış erkeklerle yapılan görüşmeler sonucunda; katılımcılar kaygı, stres, kabullenememe, depresyon, alışma gibi evreleri yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Boşanmalarda ilk ortaya çıkan evre genellikle şok evresidir. Bu durum taraflardan boşanmak isteyen için değil fakat karşı taraf için ciddi bir şok olarak karşılanmaktadır. Şok evresinden sonra ise kişilerin partnerini kaybedeceğini anladığında "ne yapacağım?", "nasıl yapacağım?" gibi kaygıları başlamaktadır. Uzun bir alışkanlığın dışına çıkmak, alışmış düzenini bırakmak insanlara zor gelmektedir. Katılımcıların bu süreçteki deneyimleri depresyon belirtileri olan ikinci aşamada olduklarını göstermektedir (Wiseman 1975). Boşanmanın yıkıcı etkileri kişiden kişiye göre değişirken ne kadar süreceği de bireysel olarak farklılaşmaktadır. Bununla beraber, yas süreçlerinde görülen öfke durumu (Froiland ve Hozmon 1977) katılımcıların deneyimlerinde de görülmüştür. Aynı zamanda bu öfkenin sonsuza dek sürmediği, yasın farklı bir evreye girdiği katılımcıların deneyimlerinden anlaşılmıştır. Bununla beraber

boşanma sonrası yas evreleri herkeste aynı şekilde görülmeyebilir. Bazılarında bu evreler değişirken bazılarında daha farklı bir duruma dönüşebilmektedir.

Yapılan çalışmada, boşanmış erkeklerin yaşam doyumları ve boşanma süreleri üzerinden geçen zamanla yaşadıkları yas arasında pozitif yönde ve anlamlı düzeyde bir ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir. Benzer şekilde Marum (2014) da boşanma gibi olumsuz yaşam deneyimlerinin insanların yaşam doyumları üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte sosyal destek faktörleri (aile, akraba, arkadaş) güçlü olan bireylerin boşanma sonrası yas sürecini daha kolay atlattığı görülmüştür. Zira sosyal desteğin kişilerin hayatında yaptığı boşanma gibi büyük değişikliklerde yardımcı olduğunu göstermektedir (Hughes 1988). Benzer şekilde boşanma sürecine girmiş olan kişinin etrafında onu koruyan, şefkatle yaklaşan, sosyo-ekonomik anlamda onu iyileştirmeye ve desteklemeye çalışan kişilerin olması, boşanan kişinin bu süreçten daha az zararlı çıkmasını ve daha çabuk atlatmasını sağlamaktadır (Dinç 2021). Bu duruma ek olarak boşanma nedenleri farklı olduğu gibi boşanmanın deneyimlenmesi ve atlatılması da kişilere göre değişmektedir. Zira stres faktörlerinin çok olması bu durumu daha da zorlaştırmaktadır. Kayıp vermek, o kişiyi unutmak anlamına gelmemektedir. Boşanmalarda eşin gitmesi, alışkanlıkların değişmesi, umutların, beklentilerin yok olması birer kayıp olmakla beraber, boşanan kişiler o kayıpları unutmamakta ancak bunlarla beraber yaşamayı öğrenebilmektedirler. Genel olarak yeni bir hayata başlamanın zorluğundan bahseden katılımcılar, yaşadıkları bu olumsuz deneyimleri kabul edip hayatlarının geri kalanı için yaşamak zorunda olduklarını belirtmişlerdir. Bu durum boşanmanın kabul evresidir. Ancak çocuğun olması gibi durumlarda kabullenmenin bazen daha zor olduğu da söylenebilmektedir. Benzer şekilde Kruk (1991), boşanma durumunda çocukların olmasının boşanmanın kabulünü geciktirdiğini belirmektedir.

Bunların yanı sıra yas sürecinin bireysel olarak değişmesi cinsiyet temelinde de olabilmektedir (Stroebe ve ark. 1999). Bu konuda katılımcılardan bazıları, erkeklerin kadınlara göre yas sürecini daha geç atlattığını belirtmişlerdir. Literatürde benzer araştırmalar bulunmaktadır. Baum (2003) boşanmış erkeklerin yas süreci üzerine yaptığı çalışmasında, erkeklerin kadınlardan daha farklı bir yas tutma sürecine sahip olduğunu savunmakla beraber, erkeklerin yas sürecine kadınlardan daha geç başladıklarını, mal ve çocuk kayıp yaslarını eş yaslarından daha uzun süre tuttuklarını, yaslarını sözlerle veya duygusal dışavurumlarından ziyade eylemlerle gösterdiklerini belirtmektedir.

Boşanma sonrası ilişkiden duygusal ayrılış

Yapılan çalışmada, duygusal ilişkiden ayrışma değişkenlere göre farklılıklar gösterebilmektedir. Bu kapsamda sosyal destek alan (akraba, arkadaş) boşanmış erkeklerin ilişkiden duygusal ayrışması daha kolay olurken aynı zamanda güncel (romantik ilişki) olarak bir ilişki içerisinde olan erkeklerin, eski duygusal ilişkilerinden daha kolay ayrıştığı tespit edilmiştir. Zira romantik ilişki içerisinde olmak kişilerin yaşam doyumunu artırmaktadır (Işık 2020). Bununla birlikte boşanma kararını veren ve boşanma kararlarını olumlu gören erkeklerin de ilişkiden duygusal olarak ayrışması daha kolay olmuştur. Ayrıca boşanmış erkeklerin yaşam doyumu arttıkça ve boşanma süresi üzerinden zaman geçtikçe ilişkiden duygusal olarak ayrışmaları da artmaktadır. Soylu (2018) boşanmış kadınlar üzerine yaptığı çalışmasında, boşanma üzerinden geçen zamana bağlı olarak ilk dönemlerde sosyal destek kaybı, kabul görmeme, yetersizlik gibi karmaşık duygular yaşanırken sonraki dönemlerde bu duyguların normalleşmesinin söz konusu olduğunu belirtmektedir.

Nitel verilere bakıldığında, boşanmış erkeklerin eski partnerlerine karşı hissettikleri duygular yer yer olumlu olmakla beraber olumsuz duyguların ağırlıkta olduğu söylenebilir. Bu bağlamda; nefret, öfke, hissizlik gibi duyguların boşanmış erkekler arasında sıkça görüldüğü fakat bazı durumlarda şefkat gibi olumlu duyguların da var olduğu görülmüştür. Benzer şekilde Baynal (2018), boşanmış kişilerin eski eşlerini affedemediklerini, eski eşlerine karşı; kırgınlık, öfke, nefret gibi duygular beslediklerini belirtmektedir. Cantor ve Drake (1983) de boşanmış erkeklerin, eski eşe, tüm kadınlara, hukuk sistemine, kendilerine ve genel olarak hayata karşı öfkeli olduklarını ifade etmektedirler. Eski eşe dair yaşanan yoğun olumsuz hisler çoğunlukla zamanla azalmaktadır. Boşanmış erkeklerin bazıları eski eşlerine dair hiçbir şey hissetmediklerini ve kendileri için bir anlam ifade etmediklerini belirtmişlerdir. Bazı erkekler ise eski ilişkilerini unutmakta zorlandıklarını, bunu bilen kadınların ise bu durumu kullandıklarını ifade etmişlerdir. Görüşülen bazı erkeklerin eski eşlerine dair izlenimlerinin olumlu olduğu anlaşılmış olup yaşananlardan ötürü eski eşin değil, başka etkenlerin suçlandığına (eski eşin annesi, yasalar) dair daha kapsayıcı ve kuşatıcı yorumlarla karşılaşılmıştır. Bu kapsamda boşanmış erkeklerin bazılarında eski eşlerine karşı şefkat, acıma gibi duygular besledikleri görülmüştür. Boşanmanın gerçekleşmesi durumunda bile bazı şeylerin etkisinin azalmakla beraber yok olmadığı ve ilişkiye dair duygusal ayrışmanın tam anlamıyla mümkün olmadığı görülmüştür. Ancak genel anlamda, duygular zamanla değişebilmekte ve çoğunlukla eski yoğunlukları azalmaktadır. Bazı katılımcıların

ifadelerine göre ise yaşanan duyguların yoğunluğunun azalmasına karşı eski eşin bıraktığı boşluğun doldurulmadığı anlaşılmıştır. Literatür de boşanmış bireylerin eski eşlerine karşı hislerini, çalışmanın sonuçları ile benzer biçimde betimlemektedir. Rie ve ark. (2004) yaptıkları çalışmalarında, birçok boşanmış kişinin, eski eşine karşı negatif duyguları uzun süre beslediklerini belirtmektedirler. Boşanma süreci birçok açıdan kişilerin hayatını etkilemesi sebebiyle bu olumsuz duyguların var olması da şaşırtıcı değildir. Eski eşe duyulan bu öfke aslında yasın bir evresidir ve her koşulda mutlaka zararlı değildir (Rie ve ark. 2004). Öfke, uygun ifade edildiğinde kişilerin sağlıksız ilişkilerinden kurtulmasına (Davenport 1991), kontrol duygularını geliştirmesine (Novaco 1976) katkı sağlayabilmektedir.

Bir ilişkiden duygusal ayrılışın ne konumda olduğunun anlaşılması, eski partnerin kişinin yeni hayatındaki izlerine bağlıdır. Bu bağlamda boşanmış erkeklerin eski ilişkilerinden kurtulmak için eski eşe dair izleri yok etmeye çalıştığı görülmüştür. Zira eşyanın insan hayatında önemli bir yeri bulunmaktadır (Mugge ve ark. 2008). Çoğunlukla insanlarla kurulan ilişkide zaman, mekân ve eşyanın da önemi büyüktür. Bu bağlamda eski yaşamı ve eski eşi hatırlattığı için uzun süre evine gidemediğini belirten katılımcılar bulunmuştur.

Boşanmış erkeklerin eski eşleri ile görüşme ve(ya) bir araya gelme durumlarına bakıldığında ise katılımcıların %60,0'ının hiç görüşmediklerini belirttikleri, sadece %3,5'inin ilişkilerinin arkadaş gibi devam ettiğini ifade ettikleri görülmektedir. Ancak bazı durumlarda eski eşler istemese de görüşmek zorunda kalabilmektedirler. Bunun en temel sebebi ise çocuklardır (Bulut 2018). Çalışmada katılımcıların %18,8'i çocukları için eski eşleriyle mecburen görüştüğünü belirtmiştir. Yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilere göre ise çok az kişinin eski eşi ile görüştüğü ortaya çıkmıştır. Pek çok katılımcı eşinden nefret etmekle beraber yüzlerini dahi görmek istemediklerini belirtmiştir. Bazı katılımcılar eski eşlerini görmek istediğini fakat karşı tarafın bunu istemediğini bazıları ise çocukları için mecbur görüştüklerini ifade etmişlerdir.

Boşanma sonrası kendilik değeri ve yaşam doyumu

Boşanma hem kadınlar hem de erkekler için kızgınlık, öfke, depresyon gibi duyguları beraberinde getirirken düşük benlik saygısı da bulundurmaktadır (Sayan Karahan 2020). Literatür yaşam doyumu ile boşanma arasında negatif bir korelasyon olduğunu belirtmektedir (Diener ve Seligman 2004). Ancak boşanmalarda, bazı

değişkenlerin varlığı yaşam doyumunu pozitif anlamda etkileyebilmektedir. Bu kapsamda çalışmadan elde edilen verilere göre boşanmada katılımcılara verilen sosyal desteğin (aile, arkadaş, akraba), katılımcıların kendilik değerlerini ve boşanma/ayrılığa uyumlarını yükselttiği görülmüştür. Bununla birlikte boşandıktan sonra romantik bir ilişkisi olan erkeklerin, kendilik değerinin daha yüksek olduğu ve ayrıca boşanmış erkeklerin yaşam doyumu ve kendilik değerleri arasında da doğru bir orantının olduğu tespit edilmiştir. Yapılan nitel görüşmelerde, bazı katılımcılar boşandıktan sonra yaşam memnuniyetlerinin arttığını söylerken bazıları ise bu durumun tam tersini deneyimlediklerini ifade etmişlerdir. Literatürle uyumlu olarak (Martin Combs ve Bayne Smith 2000) katılımcıların inanç ve yaşam doyumu arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Zira inanç onları motive edici bir konumda bulunmaktadır. Elde edilen verilere göre boşanma ile beraber eskiden var olan asimetrik ilişkinin bitimi, yaşam doyumunun artmasına bir neden olarak görülmektedir. Benzer şekilde Baynal (2018) yaptığı çalışmada, katılımcılardan bazılarının daha önce boşanma kararı almamış olmalarından ve evlilik içerisindeki asimetrik ilişkiyi sürdürmekten dolayı pişmanlık yaşadığını belirtmiştir. Bununla beraber boşanmanın ve yaşanan deneyimlerin kendi açısından korkuları ile yüzleşmek olduğunu ve bunun kendisi için bir çeşit transandantal devinim olduğunu belirten katılımcıların olduğu da görülmüştür. Bu durum, kendileri için yaşam memnuniyeti ve farkındalık seviyesinin artmasını sağlamıştır. Buna karşın aile olmak, Türkiye gibi geleneksel toplumlarda oldukça önemli bir yere sahiptir (Aydemir ve Tecim 2012). Kültürel normlar çerçevesinde öğretilen bu durum, kişinin bütünlük içerisinde olmasını sağlamaktadır. Ailenin olmadığı veya dağıldığı durumlarda ise kişinin sahip olduğu o bütünlük hâlinin bozulduğu ve yaşam memnuniyetinin azaldığı görülmektedir. Hayattan memnun olup olmama durumu çok kolay cevap verilecek bir durum değildir. Aile sahibi olma isteği ile bireysel konforun (özgür hissetme, kimseye hesap vermeme vb.) bu noktada çatıştığı ve bu konuda bazı katılımcıların kafa karışıklığı yaşadığı görülmüştür. Bunların dışında çocuğunu görememe de yaşam doyumunu etkilemekte ve kendilik değerini düşürmektedir. Çünkü babalar için en yoğun endişe kaynağı çocuklarını kaybetme duygusudur (Bulut 2018). Yukarıda bahsedildiği üzere sosyal desteğin bu konuda önemli olduğu, nitel görüşmeler sonucunda da anlaşılmıştır. Kişilerin kendilerine yönelik öz farkındalıkları, kendilerini iyi tanımaları ve boşanma konusunda kendi "vicdanlarını" rahat hissetmeleri de yaşam doyumlarına etki etmektedir.

Zira yaptıkları evliliğin hata olduğunu ancak kendilerini sadece bu hatadan ibaret görmediklerine yönelik farkındalıkları olan katılımcılar bu durumu özetlemektedir.

Boşanmış erkeklerin geriye dönük pişmanlıkları

Bu bölümde boşanmış erkeklerin, boşanma ana eksen olmak üzere bir bütün olarak hayatlarındaki genel pişmanlıkları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda çok farklı görüşlerin ve pişmanlıkların ortaya çıktığı görülmüştür. Kimisi geçmişte yaşadığına tecrübe derken kimisi farklı biri olarak doğmak istediğini belirtmiştir. Geriye dönük pişmanlıklar konuşulduğunda katılımcıların çoğu yaptıkları boşanmanın onlar için bir tecrübe olduğundan bahsetmişlerdir. Boşanmayı tecrübe ve yaşanması gereken bir durum olarak gören katılımcıların bazıları, bir daha benzer bir yolu (evlilik) yürüyecek olsalar nelere dikkat etmeleri gerektiği konusunda tecrübeli olduklarını belirtmişlerdir. Literatürle uyumlu bir şekilde (Baynal 2018) genel anlamda yaptıkları evlilikten pişman oldukları görülmüştür. Bu bağlamda katılımcıların %72'si boşanma kararlarına olumlu bakmaktadırlar. Boşanmanın deneyimlenmesi kişiye göre değişir ve bu deneyimin yoğunluğu, yaşanan tecrübeyle doğru orantılıdır. Kötü geçmiş bir evlilik tecrübesi, evlilik ve ikili ilişkiler hakkında karamsar bir bakış açısı bırakabilmektedir. Bunların aksine evliliğine ve eşine gerekli ilgiyi göstermeyen ve bu yüzden pişman olan katılımcıların olduğu da görülmüştür. Benzer olarak Baynal (2018) boşanmış bireyler üzerine yaptığı çalışmada, katılımcılardan bazılarının evlilik sürecinde daha sabırlı, ilgili ve anlayışlı olmadığı için pişman olduklarını belirtmiştir.

Farkındalık insanın kendisini, çevresini ve ilişkilerini tanıma ve kabullenme noktasında önemli bir yerde durmaktadır. Bu bağlamda evlilik içerisindeki eksikliklerini boşanma sonrasında anladığını belirten katılımcılar, evliliklerine ve eşlerine gerekli ilgiyi göstermedikleri ve bu yüzden pişman olduklarını ifade etmişlerdir. Buna benzer olarak Baynal (2018) boşanmış bireyler üzerine yaptığı çalışmasında, katılımcılardan bazılarının evliyken daha sabırlı, ilgili ve anlayışlı olmadığı için pişman olduklarını belirtmiştir. Ancak evlenirken yaptıkları hataları daha net gördüğünü belirten katılımcıların yaptıkları yanlış evlilikten dolayı çoğunlukla kendilerini suçladıkları görülmüştür. İlişkiye ve kendine dair farkındalıklar, bazen daha önce yapılan hataların tolere edilebileceği ve tekrardan eski ilişkiye dönülebileceği düşüncesini getirirken bazen de bunun tam tersini gösterebilmektedir. Hayata dair pişmanlıklar, ilişkilere dair farkındalıklar ve kişisel anlamdaki özlemi çekilen şeyler kişiye göre değişse de bunların ucunun bir şekilde

yaptıkları yanlış evliliğe çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla bu durum bir şekilde kişilerin yaşam memnuniyetini de etkilemektedir.

Gelecek hakkında beklentiler

Geriye dönük pişmanlıkların yanı sıra boşanmış erkeklerin gelecek hakkındaki düşünceleri ve görüşleri de öğrenilmeye çalışılmıştır. Mevcut çalışma kapsamında görüşülen boşanmış erkeklerin pek çoğunun, gelecek hakkındaki beklentileri, yeni bir hayat kurmaktır. Bu durumun; toplumsal aidiyet hissetme, yalnızlıktan korkma, toplum içerisinde meşru bir zeminde cinsel ilişki yaşama gibi nedenleri bulunmaktadır. Bu yüzden boşanmış erkeklerin pek çoğu tekrar evlenmek istediklerini dile getirmiştir. Literatürde de boşanmış kişilerin tekrar evlenmek istemelerine etki eden faktörler; toplumsal aidiyet, yalnızlıktan korkma ve cinsel ilişki olarak belirtilmektedir (De Graaf ve Kalmijn 2003; Demirci 2015 p. 2; Sevim ve ark. 2016; Demirel 2020 p. 163). İkinci bir evlilik, katılımcılar tarafından istenmesine karşın bunun gerçekleşmesi çoğu kişi için zorlandıkları bir duruma denk gelmektedir. Özellikle ekonomik anlamda bu durum daha belirgin bir hâl almaktadır. Çalışmanın ikinci kısmında boşanmış erkeklerin yaşamış oldukları sorunlar aktarılırken, bu sorunlardan önemli bir tanesi de boşanma sürecinin çok uzun olması olarak belirlenmiştir. Evlilikleri biten insanların meşru bir zeminde yeni bir hayat kurmalarının yolu, tekrar evlenmekten geçmektedir. Fakat resmî olarak boşanamadıkları için bu insanlar birlikte yaşamanın farklı alternatiflerini bulmaktadırlar. Dinî nikâh, bunlardan bir tanesi olarak ortaya çıkmaktadır. Evlilik ve boşanmalarda toplumsal baskıların çok önemli olduğu bilinen bir gerçektir. Bununla beraber öğrenilen cinsiyet rolleri bağlamında erkeğin kendine bakamayacağı ve tekrardan evlenmesi gerektiği inancı da oldukça önemli bir yerde durmaktadır. Boşanmış erkeklerin gelecek beklentilerine dair pek fazla çalışma bulunmamasına karşın kadınların gelecek beklentilerine dair literatürde yeniden evlenmenin olmadığı görülmüştür (Can ve Aksu 2016). Bu durum çalışmamızdaki sonuçlarla aynı değildir. Bunun sebebi ise öğrenilen toplumsal cinsiyet kalıplarıdır. Benzer olarak Demirci'nin (2015) toplumsal cinsiyet bağlamında yaptığı çalışmada, toplumsal cinsiyetin sebep olduğu toplumsal baskının her iki cinsin yeniden evlenme kararı almalarında etkili olduğu görülmüştür. Feyzioğlu ve Kuşçuoğlu (2011) yaptıkları çalışmalarında ise kadınların, çocuklarının üvey baba ile büyümesini istememesi nedeniyle yeniden evlenmeye pek sıcak bakmadıklarını, aksine erkeklerin evin düzeni, çocukların bakımı vb. nedenlerden dolayı yeniden evlenmeye daha sıcak baktıklarını belirtmektedirler.

Boşanmış erkeklerin gelecek beklentilerine dair önemli bir nokta ise çocuklarıdır. Katılımcıların ifadelerinden yaşadıkları olumsuz deneyimlerin sonucunda hayattan pek fazla beklentilerinin olmadığı ancak çocukları için yaşamak istedikleri anlaşılmıştır. Çocukların büyütülüp, yuva sahibi yapılmasının dışında hayattan beklentisi olmadığını belirten katılımcıların olduğu da görülmüştür. Özetle katılımcıların ifadelerine göre ömürlerinin geri kalanını çocukları ile geçirmek istemeleri hayattan beklentileridir. Bu anlamda bazı katılımcıların yeniden evlenmekten kaçındığı görülmüştür. Demirel (2020 pp. 159-160) Boşanmanın Erkek Hâlleri adlı çalışmasında, katılımcılardan bazılarının yeniden evlenmeleri durumunda çocukları ile var olan düzenlerinin bozulabileceği düşüncesinin ve evlenilen kadının çocuklarına kötü davranabileceği ihtimalinin, onları yeniden evlenmekten alıkoyan sebepler arasında göstermektedir. Bu durum boşanmış kadınlar için de geçerli olabilmektedir (Kucur ve Kelebek 2021).

Bununla beraber gelecek hakkında beklenti ve umut noktasında bazı katılımcıların çok karamsar oldukları görülmüştür. Zira bazı katılımcılar hayatlarındaki diğer olumsuzluklar ve yaşadıkları kötü evlilik tecrübelerinden sonra gelecekten bir şey beklemediklerini ve yaşamak zorunda oldukları için yaşadıklarını belirtmişlerdir. Literatürde bu konuyla ilgili olarak boşanmış kadınlar üzerinde yapılmış olan ve mevcut çalışmanın sonuçlarına benzer olarak kadınların gelecek beklentisinin olmadığını gösteren çalışmalar mevcuttur (Kucur ve Kelebek 2021). Gelecek hakkındaki beklenti ve görüşler yukarıda sayılanlarla sınırlı değildir. Yaşadığı sorunları fırsata çeviren katılımcılar, boşandıktan sonra kendilerini geliştirmeye çalıştıklarını ve bundan sonraki süreçte de bu durumlarını korumak istediklerini belirtmişlerdir. Boşanma süreçlerinde ve sonrasında yaşanan olumsuz deneyimler sonucu, yasaların adil olmadığını düşünen ve yaşam amaçlarını bu yasaların kaldırılması üzerine kurgulayan bazı katılımcıların bu durumlardan fazla travmatize olduğu görülmüştür. Öyle ki kişilerin gelecek hakkındaki beklenti ve hayalleri sorulduğunda dahi bu yasaların kaldırılmasından bahseden katılımcıların olduğuna rastlanmıştır.

Boşanmış erkeklerin güncel ilişki durumları

Çalışma kapsamında boşanmış erkeklerin güncel (romantik) ilişkilerine bakıldığında %62,7'sinin herhangi bir romantik ilişki içerisinde olmadığı görülmüştür. Bununla beraber romantik ilişkisi olan erkeklerin, romantik ilişkisi olmayan erkeklere göre yaşam doyumlarının ve boşanma/ayrılığa uyumlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Nitel verilere bakıldığında, katılımcıların çoğunun herhangi bir romantik

ilişki içerisinde olmadığı görülmüştür. Bunun temel sebebi ise önceden yaşanmış olan başarısız evliliktir. Bu anlamda boşanmış erkeklerin kadınlara karşı genel bir güvensizlik içerisinde oldukları görülmüştür. Bazı katılımcılar, ikinci evliliği yapmalarına karşın hâlâ güvensiz olduklarını belirtmişlerdir. Bazı katılımcıların yaşadıkları bu güvensizlik, onların yeni bir romantik ilişkinin içerisine girmelerine engel olurken bazıları ise kadınlarla iletişime geçme noktasında bile korktuklarını belirtmişlerdir. Güven konusunda sorun yaşayanlar sadece erkekler değildir. Yukarıda boşanmış erkeklerin yaşamış oldukları olumsuz deneyimlerden ötürü kadınlara güvenmediklerine ilişkin görüşlere yer verilmiştir. Bu durumun aynısı karşı taraf için de geçerli olmaktadır. Katılımcılardan elde edilen bilgilere göre kadınların boşanmış erkeklere güvenmedikleri anlaşılmıştır. Boşanma sonrası romantik ilişki yaşayanların az olmasının yanı sıra bir ilişkisi olan kişilerin de kendi ilişkileri içerisinde çok tereddütlü oldukları ve ilk evliliklerinde yaptıkları hataları yapmamak için özen gösterdikleri görülmüştür. Literatür bu konuda, boşanmış erkeklerin yaşadıkları olumsuz deneyimlerden ötürü karşı cinsle yeni bir ilişki noktasında çekinceli davrandıklarını belirtmektedir (Demirci 2015 p. 48; Demirel 2020 p. 143).

Bununla beraber bazı katılımcıların ifadelerine göre nafaka ödemek romantik ilişkilerin önünü kapatmaktadır. Nafaka ödemek kişilerin ekonomik durumunu etkilediğinden yeni bir evlilik yapmanın ve o evliliği sürdürmenin kolay olmadığını belirtmişlerdir. Ekonomik yetersizlik, romantik ilişkiler önünde bir engel olarak görülmektedir. Demirci (2015 pp. 53-54), boşanmış erkeklerin nafaka ödeme, yeni ev hayatının düzenlenmesi, çocuk bakımı gibi gelir kayıplarına neden olabilecek durumlar yaşamalarına rağmen boşanmanın erkeklerin gelirleri üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu belirtmektedir. Bunun temel sebebinin ise boşanmadan sonra genel olarak çocukların velayetinin annede olmasıdır (Sweeney 2002). Bu anlamda da bazı katılımcılar boşandıktan sonra para biriktirebildiklerini ifade etmişlerdir.

Boşanmış erkeklerin romantik ilişkileri yaşayamamalarının bir diğer nedeni ise eski eşlerinin buna engel olmalarıdır. Eski eşler arasında yaşanan olumsuzluklar ve kötü tecrübeler sadece eskide kalmamakta ve bu durum bazen boşanma sonrası da devam etmektedir. Bununla birlikte romantik ilişkilerin yaşanmasının önündeki önemli engellerden biri de boşanma sürelerinin uzun olmasıdır. Bunların aksine yaşanan kötü bazı tecrübeler ise yeni oluşturulan ilişkileri daha da sağlamlaştırmaktadır. Bu anlamda

yeniden evlendiğini belirten katılımcılardan biri, evliliğine ve yeni eşine çok düşkün olduğunu onları üzmek ve kaybetmek istemediğini belirtmiştir.

Yalnızlaşma ve kendi gibilerle sosyalleşme

Evliliklerin bitmesi ile mevcut olan aile düzeni dağılmaktadır. Bu dağılma, kişileri yalnızlaştırmakta (Dykstra ve Fokkema 2007) ve bazen de toplum tarafından dışlanmasına (Can ve Aksu 2016) sebep olmaktadır. Boşanma sonrası yaşanan en önemli sorunlardan biri olan yalnızlık, çoğu ilişkinin bitiminde görülebilmektedir. Görüşme kapsamında elde edilen bilgilere göre erkeklerin pek çoğu boşanma sonrası ciddi bir yalnızlaşma sorunu yaşamaktadır. Katılımcıların bazılarının ifadelerinden, boşandıktan sonra sosyal çevreleri içinde kendilerini rahat hissedememe durumunun onları yalnızlaştırdığı anlaşılmıştır. Bununla beraber boşanma ile gelen yalnızlık, başka sorunları da beraberinde getirebilmektedir. Uykusuzluk, düzensiz beslenme gibi sorunlar bunlardan bazılarıdır. Benzer şekilde Huddleston ve Hawkins (1991), boşanmanın beraberinde gelen yalnızlığın, kişilerde uykusuzluk ve düzensiz beslenmeye neden olduğunu belirtmektedirler. Ancak toplum tarafından dışlandıklarını düşünen boşanmış erkeklerin kendi içerisinde, bu dışlanmışlık ve yalnızlıktan kurtulmak ve ayrıca yasal hakları noktasında beraber mücadele etmek için kurdukları birçok dernek ve sosyal medya hesapları bulunmaktadır.

Boşanmış erkeklerin ihtiyaçları

Boşanma olgusu ele alınırken çoğunlukla kadınların sorunları ve ihtiyaçları üzerinde durulmasının sebebi, kadınların toplumsal cinsiyet bazlı daha çok ezildiği gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Fakat boşanmanın diğer muhatabının da kendine göre sorunlar yaşadığı ve ihtiyaçlarının olduğu gerçeğini görmekte fayda vardır. Bu bağlamdan bakıldığında, boşanmış erkeklerin birçok ihtiyacının olduğu görülmektedir. Türkiye gibi bir toplumda aile olmanın önemine binaen, en önemli duygusal ihtiyaçların başında aile olma isteği ve ihtiyacı gelmektedir. Zira aile olmak birçok açıdan üyelerine fayda sağlamaktadır. Sevgi, ait olma, yakınlık, bağlanma, güven, duygusal dışavurum, aile üyeleriyle birlikte zaman geçirme, şefkat gösterme, problem çözme bu faydalardan bazılarıdır (Visković ve Ljubetić 2019).

Bunlarla beraber evlilik, birçok açıdan erkek için konfor alanı (Demez 2005 p. 105) olduğundan boşanmalarda erkekler, bazen kadınlardan daha çok sorunlar yaşayabilmektedir. Yapılan görüşmelerde, boşanmış erkeklerin ne tür ihtiyaçları olduğu

konusunda öne çıkan konuların başında cinsel ihtiyaçlar gelmektedir. Yaşayan tüm canlılar için çok önemli bir konumda bulunan cinsellik, insan yaşamını önemli ölçüde etkilemektedir (Gülsün ve ark. 2009). Yapılan görüşmelerde, cinsellik noktasında evliliğin çok önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bunun temel sebebi ise Türkiye gibi geleneksel değerlere bağlı toplumlarda, evliliğin "yasal seks" olarak kabul edilmesi ve toplum tarafından onaylanmasıdır. Aksi durumların yaşanması ise hoş karşılanmamaktadır. Bu bağlamda evlilik cinselliğin farklı bir keşfi olarak ortaya çıkmaktadır. Elbette bu durum tüm katılımcılar için geçerli değildir. Zira cinselliğin fizyolojik önemine dikkat çekerken kendisi için öneminin ilk sırada gelmediğini veya daha doğru bir tabirle cinsellik için evlenilmeyeceğini belirten katılımcılar da bulunmuştur.

Boşanma kararının alınması sonrasında boşanmaların bazen fazla uzun sürmesi, insanların meşru bir zeminde tekrardan bir araya gelmesini önlemektedir. Bu durumda kişiler, bu tür doğal ihtiyaçlarını karşılamak için daha farklı süreçler denemektedirler. Parayla başka biri ile beraber olma bunun en bariz örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber geleneksel toplumlarda cinselliğin yaşanması evlilik ile mümkündür (Kır 2011). Fakat boşanan insanların tekrar evlenmesi de kolay olmamaktadır. Bu durumda bu ihtiyacın karşılanması oldukça zorlaşabilmektedir. Bu durumlara ek olarak katılımcıların ifadelerine göre yasaların kadınların lehine olması durumu, erkekleri kadınlardan korkar hâle getirmiştir. Bu yüzden cinsel ihtiyaçlarını bastırdıklarını belirten katılımcıların olduğu da görülmüştür.

Boşanmış erkeklerle yapılan görüşmelerde boşanma deneyimi olan erkeklerin ihtiyaç duydukları bir diğer şeyin ise kalacak yer olduğu anlaşılmaktadır. Erkeklerin güçlü ve her şekilde kendine bakabileceği düşüncesiyle hareket edilmesi sonucu, erkeklerin kalacak yer sorunu ile karşılaşabildikleri görülmüştür. Bu noktada gerek katılımcıların kendilerinin gerek çevrelerindeki pek çok kişinin kalacak yer sorunu yaşadığı fark edilmiştir. Bu durumda erkeklerin de boşanma sonrası kalabilecekleri bir yerin olmasının elzemliğine vurgu yapılmıştır. Benzer şekilde Demirel (2020 p. 100) boşanmış erkeklerle yaptığı çalışmasında, boşanma sonrası erkeklerin konut bulma sıkıntısı ve kalacak yer sorunu yaşadıklarını belirtmekle beraber, 6284 Sayılı Kanun kapsamında uygulanan tedbirlerden biri olan evden uzaklaştırılma durumunda da erkeklerin kalacak yer sorunu yaşadığını ifade etmektedir. Sadece olası şiddet durumlarında veya can güvenliğinin tehlikede olması durumlarında değil, birçok açıdan

kadınlar için de erkekler için de kalacak yer sorunun halledilmesi gerekmektedir. Katılımcıların ifadelerine göre evden uzaklaştırılma durumlarında da kalacak yer ihtiyacının karşılanması gerekmektedir. Aksi durumda istenmeyen sonuçlar (kadına yönelik şiddet, kadın cinayetleri kastediliyor) doğabilmektedir. Türkiye'nin büyük şehirlerinden birinde, boşanmış erkeklerin ve babaların haklarını korumak adına kurdukları bir derneğin başkanı ile yapılan görüşmelerde, bu konuda yaşanan problemler sebebiyle dışarıda kalan pek çok erkeğin olduğu anlaşılmıştır. Benzer deneyimlerin yaşandığını belirten katılımcılar, söz konusu erkekler olduğunda insanların acımadıklarını belirtmişlerdir. Bununla beraber birçok noktada kadınların, erkeklere göre daha fazla pozitif ayrımcılığa sahip olduğu belirtilirken, erkeklerin erkek olmalarından ötürü ezildiği ifade edilmiştir. Türkiye'de zaman zaman farklı şehirlerde olmak üzere erkek sığınma evlerinin açıldığı bilinmektedir. Fakat bu evlerin çok işlevsel olduğu söylenemez. Dolayısıyla açılan bu evlerin tekrar kapandığına yönelik haberler de basında görülmektedir. Bu durumun temel nedenlerinden biri, toplumsal cinsiyet bağlamında erkeğin güçlü olmak zorunda görünmesi ve sığınma evlerinin ise güçsüzlük ile sembolize edilmesidir. Katılımcılar, erkeklere yönelik kalacak yerin bir ihtiyaç olduğunu ve sadece kalacak bir yer olmanın ötesinde erkeğin belki de rehabilite edilebileceği ve psikolojik olarak destek alabileceği bir yer olmasının önemine değinilmiştir.

Yapılan görüşmelerde katılımcıların sorun ve ihtiyaç olarak gördükleri bir diğer konu ise danışmanlık konusudur. Bu konuda boşanma sürecinde ve sonrasında etkin bir hizmet vermesi gereken danışmanlık merkezlerinin olması gerektiği yönünde cevaplar alınmıştır. Nicel olarak toplanan verilere bakıldığında boşanmış erkeklerin sadece %24,8'inin profesyonel desteğe başvurduğu görülmüştür. Ancak katılımcıların ifadelerine göre bu sistemin daha aktif ve işlevsel hâle getirilmesi gerekmektedir. Danışmanlık konusunun sadece boşanma süreci ile sınırlı kalmamasını öneren K10, bu konuda her mahallede aile hekimleri misali meslek elemanlarının istihdam edilmesi gerektiği yönündeki görüşleriyle konunun önemine değinmiştir. Uygun danışmanlık sistemlerinin olmadığı yerlerde insanlar, kendi ilişki ağlarını kurmakta ve kendi içlerinde bu eksikliklerini gidermeye çalışmaktadırlar. Bunun da ne kadar profesyonel olabileceği ise tartışma konusudur. Yeterli şekilde destek alamayan kişilerin hem kendileri için hem de karşı taraf için risk oluşturabileceği maalesef ki bir gerçektir. Yeterli bir şekilde destek alamadıklarını ifade eden katılımcılar, bu sorunları yaşayan insanların kendi aralarında örgütlendiklerini ve birbirlerini desteklediklerini açıklamışlardır. Erkeklerin kalacak yer

mevzusundan daha önemli gören katılımcılar, danışmanlık desteğini belki boşanma sürecinde belki de boşanma gerçekleştikten sonra almalarının ve erkeklerin rehabilite edilebileceği merkezlerin var olmasının gerektiğini savunmuşlardır. Boşanmada danışmanlık-uzman desteğinin olmasının gerekliliği katılımcılar arasında sıkça vurgulanan bir konu olarak ortaya çıkmıştır. Bununla beraber danışmanlık desteğinin var olması kadar bunun işlevsel olması da önemlidir. Bu konudaki ekstra bir zorluk ise erkeklik düşüncesinden gelmektedir ki erkeğin gidip bir kurumdan destek alması o kadar kolay olmamaktadır. Zira katılımcılar arasında profesyonel destek almaktan ziyade yaşadıkları sorunların üstesinden kendi başlarına gelmeye çalışanların olduğu görülmüştür.

Her birey adil yargılanma hakkına sahiptir (Sencer 2013). Davaların tarafsız ve bağımsız bir biçimde, hakkaniyete uygun şekilde yürütülmesi herkesin hakkıdır. Teorik olarak bu durum hep istenen bir şeydir. Ancak pratik dünyada her zaman bunun karşılığı olmayabilir. Bunun cinsiyetle de bir ilişkisinin olmaması gerekmektedir. Fakat boşanmış erkeklerle yapılan görüşmelerde erkeklerin en çok üzerinde durduğu ve en çok sorun yaşadıklarını söyledikleri alanın yasal süreçler ve adil yargılanmama konusu olduğu görülmüştür. Bu konuya dair geniş bulgular yasal düzenlemelere dair temanın altında verilmiştir. Burada sadece erkeklerin bunu bir ihtiyaç olarak dile getirdikleri bilinmelidir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

- Dünya'da özellikle Batı'da klasik anlamda kabul edilen evlilik ve aile hayatı değişmekte, yeni aile biçimleri oluşmakta ve evlilik yerine alternatif birliktelikler tercih edilmektedir. Bunlara rağmen Türkiye'de evlilik halen önemli bir konumdadır. Bunun temel sebepleri ise evliliğin Allah'ın emri sayılması, kutsal olan ailenin kurulması, sosyal statü, toplum tarafından kabul görmek, cinsel ihtiyaçların giderilmesi, yalnız kalmaktan kurtulma ve çocuk sahibi olmak gibi etkenlerdir.
- Çalışmada evlilik deneyimlerinin kişiden kişiye göre değiştiği görülmektedir. Çalışma sonucunda görüldüğü üzere; bazı evlilikler, sorunsuz ve çok iyi süren evlilikler iken bazı evlilikler ise katlanılması gereken acı birer tecrübedir.
- Yapılan çalışmada çoğunlukla sorunlu başlayan evliliklerin, sorunlu bir şekilde devam ettiği anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra sorunlu olan evliliğin, bitirilmesi için genel olarak ilk adım atan tarafın kadınlar olduğu öğrenilmiştir. Bununla birlikte evliliğin sorunsuz yürümesinde çiftler kadar ailelerin de anlaşması önem arz etmektedir.
- Boşanmış erkeklerin algısına göre geleneksel medyanın, sosyal medyanın ve mevcut yasaların boşanmaların artması üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bununla birlikte ekonomik problemlerin, cinsel sorunların, şiddetin ve aldatmanın boşanma nedeni olduğu görülmüştür.
- Çalışmanın sonuçlarından biri de çekişmeli boşanma sürelerinin bazen çok uzun sürmesidir. Bu durum boşanamayan kişileri çıkmaza sokmakta ve sorunlar yaşatmaktadır. Boşanma sürelerinin çok uzun olması bazen tarafların birbirine zarar vermesine neden olmaktadır. Bu durum bazen "cinnet" geçirmeye kadar gidebilmektedir. Boşanma sürelerinin fazla uzun olması taraflar için yıpratıcı olurken aynı zamanda yeni bir hayat kurmalarını da engellemektedir.
- Boşanma, aile ve eş ilişkilerinin bitmesine neden olurken boşanmış erkeklerin dışlandıkları, yalnızlaştıkları, evden uzaklaştırıldıkları, kalacak yer sıkıntısı yaşadıkları görülmüştür. Ayrıca boşanmış erkeklerin psikolojik ve ekonomik sorunlar yaşadıkları, ailevi baskılar, çevresel ve toplumsal baskılar yaşadıkları

anlaşılmıştır. Boşanmış kişilerin toplumda kabul görmedikleri ve güvensiz bulundukları görülmüştür.

- Çalışmada boşanmış erkekler kadınlara kıyasla kendilerinin daha çok sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Buna gerekçe olarak ise kadınların erkeklere göre boşanmayı daha kolay atlattığı ("fıtratı gereği"), cinsiyet temelinde boşanmış erkeğin daha güçlü görüldüğü, suçlu görüldüğü, erkek sorunlarının görünmez olduğu ve yalnız bırakıldığıdır. Burada cinsiyet temelinde kurulan erkeklik düzeninin erkeği de ezen bir konumda olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcılar, kadınların toplum tarafından mağdur görülmesinden dolayı yalnız bırakılmadığını ve çocukların genellikle annelerinin yanından olmasından dolayı kadınların boşanmayı daha rahat atlattığını belirtişlerdir.
- Var olan düzenin yıkılması erkeği olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca bozulan düzenle birlikte erkeğin kök aile yanına dönmesi erkekliği inciten bir durum olarak ortaya çıkarmaktadır. Bunlarla beraber evlilik, birçok açıdan erkek için konfor alanı olduğundan boşanmalarda erkekler, bazen kadınlardan daha çok sorun yaşayabilmektedir.
- Toplumsal olarak boşanmanın iyi karşılanmaması damgalanma ve dışlanmanın yanı sıra yalnızlığı da beraberinde getirmektedir. Bu durumu, toplumun erkekleri yalnızlaştırma ve dışlama yolu ile cezalandırması olarak kabul edilmektedir.
- Boşanmış erkeklerin sorun yaşadığı birincil alanların başında çocuklarını görememe problemi gelmektedir. Mevcut çalışmada katılımcıların %87,6'sının çocuğu olmasına rağmen bu çocukların %71,0'ı anneleri ile yaşamaktadır.
- Velayet konusu ebeveynlerin en çok çatıştığı diğer bir konudur. Çocukların velayetinin çoğunlukla annede olduğu görülmektedir. Bunda "kadının çocuğa bakması gerektiği" fikri, yani cinsiyet rol paylaşımının etkisi de büyüktür.
- Eski eşlerin birbirlerinden "öç" almak için çocukları kullandıkları anlaşılmıştır.
- Mevcut çalışmada çocukları olan babaların çocukları ile ilişkisinde; babalık pratiklerini yerine getiremeyenler, kısıtlı zamanlarda babalık yapanlar, online babalık yapanlar gibi farklı babalık pratiklerinin olduğu görülmüştür. Eşlerin birbirinden ayrılması, bazen ayrı şehirlerde yaşamaları bazen birbirileri ile iletişim kurmak istememeleri çocuk ile uzak kalan ebeveynin ilişkisini değiştirebilmektedir. Değişen bu durum tamamen iletişim kopukluğu olarak görünebilirken, sanal bir hâle de dönüşebilmektedir. Yeni ve sınırlı bir ebeveynlik

(babalık). Çünkü katılımcıların çoğu, çocukları ile eskisi gibi ilişkilerini sürdüremediklerini, bunun yerine daha sanal ve uzaktan bir ebeveynlik pratiği yürüttüklerini belirtmişlerdir.

- Boşanmış erkeklerin yaşadığı bir diğer problem ise çocuk icrasıdır. Bu anlamda çocuğun eşya gibi haczedilmesi eleştirilmiştir.
- Birçok boşanmış baba, çocuğu ile ebeveyne yabancılaşma sorunu yaşadığını belirtmiştir.
- 400 kişiden alınan veriler kapsamında katılımcıların %66,5'i, çocukları için nafaka ödediğini belirtirken %53,3'ü, eski eşine nafaka ödediğini belirtmiştir. Bununla birlikte boşanmış erkeklerin nafakaya dair görüşleri arasında, nafakanın gerekli olduğunu sadece %3,0'lık bir kesim düşünmektedir. Çalışmada elde edilen önemli bulgulardan biri ise nafakaya dair yaşanan problemlerdir.
- Boşanma söz konusu olduğunda tarafların şikayetçi olduğu konuların başında yasalar, yasal süreçler ve yasaların işleyişi gelmektedir. Boşanmış erkeklerin neredeyse tamamı boşanmaya dair yasal düzenlemeleri eleştirmiştir. Yasal düzenlemelerin erkeği ezen bir konumda olduğunu ileri sürmüşlerdir.
- Toplumsal olarak kabul görülmeme, dışlanmışlık, damgalanma, yalnızlık, ekonomik sorunlar, psikolojik sorunlar ve yeni bir gelecek kurmada yaşanan zorluklar gibi problemler boşanmış kişilerin yaşamış olduğu temel sorunlardandır. Bu sorunlarla baş etmede; aile, arkadaş, akraba ve uzman desteği önemlidir. Nitekim sosyal destek alan boşanmış erkeklerin hem yaşam doyumunun hem de boşanmaya uyumlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca çocukların varlığı, eğitim, din, iş gibi etkenler de boşanma ile baş etme mekanizmaları arasında sayılmıştır.
- Erkeğin evin geçimini yapan aile reisi düşüncesi ve ailesini kimseye muhtaç etmemesi gerektiği fikri, erkeği ezen bir duruma da dönüşebilmektedir. Bu anlamda eşini çalıştırmamak için birden fazla işte çalışmanın yanı sıra hiçbir sosyal aktivite içerisinde bulunmayan, çok fazla para kazanması gerektiğini düşünen, "eve bakmak, evdekileri kimseye muhtaç etmemek" düşüncesine sahip olmak erkeği ezen durumlardır.
- Cinsiyet rolleri gereği erkeklerin "kadın işleri"ni yapmamaları gerektiği fikrinden dolayı boşanma sonrası kadın işi olarak görülen ütü yapmak, yemek yapmak, temizlik yapmak gibi rutin işleri yapmada zorluk yaşadıkları görülmüştür.

- Geleneksel toplumlarda bir erkeğin kendi günlük rutin işlerini yapamadığı için evlenmesi doğal görülürken kadın için ikinci evlilik bazen ayıp olarak karşılanabilmektedir.
- Boşanma sonrası uyum noktasında, boşanan bireyler oldukça zorlanmaktadır. Alışılmış düzenin dışına çıkmanın verdiği kaygıyla beraber çekişmeli boşanmalarda yaşanan kötü deneyimlerin etkisi uzun sürebilmektedir. Kişiler, boşanma sonrası kaygı, stres, depresyon, psikolojik sorunlar gibi problemlerle karşı karşıya gelebilmektedirler.
- Çalışmada, her yas sürecinde olduğu gibi boşanma sonrası yas sürecinde de yasın kendi içinde görülen evrelerine rastlanmıştır. Bu bağlamda boşanmış erkeklerle yapılan görüşmeler sonucunda; katılımcılar kaygı, stres, kabullenememe, depresyon, alışma gibi evreleri yaşadıkları görülmüştür.
- Sosyal destek alan (akraba, arkadaş) boşanmış erkeklerin ilişkiden duygusal ayrışması daha kolay olurken aynı zamanda güncel (romantik ilişki) olarak bir ilişki içerisinde olan erkeklerin, eski duygusal ilişkilerinden daha kolay ayrıştığı tespit edilmiştir.
- Boşanmış erkeklerin eski partnerlerine karşı hissettikleri duygular bazen olumlu olmakla beraber olumsuz duyguların ağırlıkta olduğu söylenebilir. Bu bağlamda; nefret, öfke, hissizlik gibi duyguların boşanmış erkekler arasında sıkça görüldüğü fakat bazı durumlarda şefkat gibi olumlu duyguların da var olduğu görülmüştür.
- Geriye dönük pişmanlıklar konuşulduğunda katılımcıların çoğu yaptıkları boşanmanın onlar için bir tecrübe olduğundan bahsetmişlerdir. Hayata dair pişmanlıklar, ilişkilere dair farkındalıklar ve kişisel anlamdaki özlemi çekilen şeyler kişiye göre değişse de bunların ucunun bir şekilde yaptıkları yanlış evliliğe çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla bu durum bir şekilde kişilerin yaşam memnuniyetini de etkilemektedir.
- Boşanmış erkeklerin pek çoğunun, gelecek hakkındaki beklentileri, yeni bir hayat kurmaktır. Bu durumun; toplumsal aidiyet hissetme, yalnızlıktan korkma, toplum içerisinde meşru bir zeminde cinsel ilişki yaşama gibi nedenleri bulunmaktadır.
- Çalışma kapsamında boşanmış erkeklerin güncel (romantik ilişki) ilişkilerine bakıldığında %62,7'sinin herhangi bir romantik ilişki içerisinde olmadığı görülmüştür. Bununla beraber romantik ilişkisi olan erkeklerin, romantik ilişkisi

olmayan erkeklere göre yaşam doyumlarının ve boşanma/ayrılığa uyumlarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

- Yapılan çalışmada, cinsellik noktasında evliliğin ve(ya) yeniden evliliğin çok önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bunun temel sebebi ise Türkiye gibi geleneksel değerlere bağlı toplumlarda, evliliğin "yasal seks" olarak kabul edilmesi ve toplum tarafından onaylanmasıdır. Aksi durumların yaşanması ise hoş karşılanmamaktadır.

- Boşanma kararının alınması sonrasında boşanmaların bazen fazla uzun sürmesi, insanların meşru bir zeminde tekrardan bir araya gelmesini önlemektedir. Bu anlamda olabildiğince boşanma sürelerinin kısa tutulmasında fayda bulunmaktadır.
- Çalışmada öne çıkan bir diğer ihtiyaç ise danışmalık konusudur. Boşanma sürecinde ve sonrasında boşanmış kişilerin başvuracağı psiko-sosyal destek alacağı merkezlerin olması elzemdir. Bu elzemlik sadece kişilerin yaşayacağı psikolojik sağaltım değildir. Belki oluşabilecek daha büyük olayların (kadın cinayeti, kadına şiddet, intiharlar vs.) önüne geçmek için gereklidir.
- Uzaklaştırma kararı verilen erkekler, anın öfkesi ile normalde vereceğinden daha büyük tepkiler verebilmektedir. Bu yüzden uzaklaştırma kararı verilen erkeklere bu karar bildirilmeden önce mutlaka bireysel görüşme yapılmalıdır.
- Erkeklerin güçlü ve her şekilde kendine bakabileceği düşüncesiyle hareket edilmesi sonucu, erkeklerin kalacak yer sorunu ile karşılaşabildikleri görülmüştür. Bu noktada gerek katılımcıların kendilerinin gerek çevrelerindeki pek çok kişinin kalacak yer sorunu yaşadığı fark edilmiştir. Bu durumda erkeklerin de boşanma sonrası ve evden uzaklaştırma durumlarında kalabilecekleri bir yerin olmasının önemine vurgu yapılmıştır. Kalınacak bu yerin ise bir barınaktan daha fazla olması gerekmektedir. Zira erkeklerin özellikle psiko-sosyal destek alacağı ve bilinçleneceği merkezler olmalıdır.
- Erkeklik bir sorun alanıdır. Bu sorun alanının çözülmesi toplumsal cinsiyet eşitlinin sağlanmasından geçmektedir. Bundan dolayı toplumsal cinsiyet eğitiminin herkese verilmesi amaçlanmalıdır. Özellikle insanlarla çalışan sosyal hizmet gibi bir bölümün ders müfredatına toplumsal cinsiyet ve eleştirel erkeklik derslerinin mutlaka eklenmesi gerekmektedir.

- Erkekliğin, erkekleri ezen bir konumda olabileceği, erkeklerin de var olan düzen içerisinde mağdur olacağı bilinmelidir. Bu alanda çalışan özellikle sosyal çalışmacılar bilinçlendirilmelidir. Ve her bir birey hak sahibi olarak önyargısız bir şekilde görülmelidir.
- Sosyal hizmet alanından mezun kişilerin sadece yapabildiği sosyal incelemeler genellikle mesai saatleri içerisinde olmaktadır. Cinsiyet rol paylaşımında görülen erkeğin dışarda çalışıyor olması durumundan dolayı sosyal incelemelerde erkeklerin yaşadıkları güçlükler ve problemler daha az görünür olmaktadır. Bu hassasiyet göz önünde bulundurularak erkeklerinde görüşlerine doğrudan yer verilmesi gereken sosyal incelemeler yapılmalıdır.
- Evlilik öncesi eğitimler yaygınlaştırılmalıdır (evlilik okulları). Çift uyumu, evlilik doyumu, cinsel yaşam, aile içi iletişim, öfke kontrolü vb. konularda evlenmeden önce çiftlere eğitim verilmelidir.
- Nafaka çok önemli bir sorun alanı olmasından dolayı çiftler arasında ciddi problemlere neden olmaktadır. Bu konunun çözülmesi gerekmektedir. Gerekirse sosyal devlet olarak bu sorumluluğu, devlet kendi üstüne almalıdır.
- Boşanan çiftlerin anlaşamadığı en önemli sorunlardan biri de velayet konusudur. Buna yönelik ise ortak velayet yaygınlaştırılmalıdır.
- Sosyal hizmetin ilgilendiği sorunların çoğuna cinsiyet eşitsizliği ve eril tahakküm neden olmaktadır. Sosyal hizmet meslek ve disiplini özellikle bu alanda çalışmalıdır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında sosyal çalışmacılar gerçek bir değişim ajanı olarak kullanılmalıdır.
- Araştırma sonucunda elde edilen bulguların, sosyal hizmet alanında çalışan sosyal çalışmacılara, boşanma deneyimine sahip erkek müracaatçılarla çalıştıklarında, bu kişilerin içinde bulundukları sosyal, kültürel ve psikolojik durumlarını kavramada ve buna yönelik hizmet sunmada faydalı olacağı düşünülmektedir.
- Toplumsal cinsiyet ve eleştirel erkeklik çalışmalarına bakıldığında sosyal bilimler alanında özellikle sosyoloji alanında çok fazla çalışmanın yapıldığı görülmektedir. İnsanlarla çalışan sosyal hizmet disiplinin bu alandaki çalışmalarını artırması gerekmektedir. Erkeklik sadece boşanma özelinde değil pek çok açıdan araştırılmalıdır. Yaşanılan problemlerin eril düzen içinde var olduğunun bilincinde olmak ve buna yönelik çalışmalar yapmak sosyal hizmet mesleği açısından oldukça önemli görülmektedir.

KAYNAKLAR

Agra, I. B., Gelgel, I. P. ve Dharmika, I. B. (2018). Pressure on socio-cultural towards post-divorce Hindu women in Denpasar city. *International journal of social sciences and humanities*, ***2***(3), 63-78.

Ahrons, C. R. (2007). Family ties after divorce: Long-term implications for children. *Family Process*, ***46***(1), 53-65.

Akçabay, F. C. (2019). *Yoksulluk Nafakası Araştırması (Sosyo-hukuki bir inceleme)*. Ankara: Kadın Dayanışma Vakfı.

Akçay, S. (2018). "*Aslında Güçlü Değilmişim" Erkeklerin Ruhsal Hastalık Deneyimleri*. Ankara: Nika Yayınevi.

Akdemir, D. Ş. (2014). Ayrımcılığın insan hakları boyutu ve 'Pozitif Ayrımcılık'. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, ***3***(4), 890-908.

Akın, A. ve Demirel, S. (2003). Toplumsal cinsiyet kavramı ve sağlığa etkileri. *CÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, ***25***(4), 73-82

Akkaş, İ. (2019). Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları çerçevesinde ortaya çıkan toplumsal cinsiyet ayrımcılığı. *Ekev Akademi Dergisi, Özel Sayı*, ***97***, 188.

Aksan, G. ve Altunsu Sönmez, Ö. (2019). *Boşanma Sürecinde Sosyal Destek*. Ankara: Çizgi Kitapevi.

Aksu, L. (2018). İşsizlik, suç, boşanma, intihar oranları ile iktisadi büyüme ilişkisinin; nedensellik testleri ile analizi: Türkiye örneği. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*. ***5***(2), 58-100.

Aktaş Akoğlu, Ö. ve Küçükkaragöz, H. (2018). Boşanma nedenleri ve boşanma sonrasında karşılaşılan güçlüklere ilişkin bir araştırma: İzmir ili örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, ***29***(1), 153-172.

Aktaş, A. M. (2004). Aile terapisinde sosyal hizmet yaklaşımı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, ***7***(7).

Aktaş, Ç. (2018). Boşanmanın erkekler üzerindeki etkisi: İstanbul örneği. *İmgelem*, ***2***(2), 29-57.

Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and Family*, ***62***(4), 1269-1287.

Amato, P. R. (2010). Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of Marriage and Family*, ***72***(3), 650-666.

Amato, P. R. (2014). The consequences of divorce for adults and children: An update. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, ***23***(1), 5-24.

Amato, P. R. ve Previti, D. (2003). People's reasons for divorcing gender, social class, the life course, and adjustment. *Journal of family issues,* ***24***(5), 602-626.

Apaydın, E. (2018). Ortak hayata son verilmesi sonrası ortak velâyet hususunda yasal düzenleme gereği. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, ***9***(1), 445-476.

Arıkan, Ç. (1996). *Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Arpacı, F. ve Tokyürek, S. (2012). Boşanmış bireylerin yeniden evlilik konusundaki görüşlerinin incelenmesi. *Akademik Bakış Dergisi,* ***31***, 1-15.

Atak, H., Erten Tatlı, C., Çokamay, G., Büyükpabuşcu, H. ve Çok, F. (2016). Yetişkinliğe geçiş: Türkiye'de demografik ölçütler bağlamında kuramsal bir gözden geçirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar,* ***8***(3), 204-227.

Atasoy, G. (1994). *Aile Huzuru*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları.

Atay T (2004) Erkeklik en çok erkeği ezer. *Toplum ve Bilim*, ***101***, 11-31

Aydemir, M. A. ve Tecim, E. (2012). Türk toplumunda aile ve dinin sosyal sermaye potansiyeli. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (28)*, 43-59.

Aydın, D. ve Atalay, S. (2021). Hegemonik erkekliğin inşası: İzmir'de 'daha' erkeklik. *Moment Dergi*, ***8***(1), 47-65.

Aydın, O. ve Baran, G. (2010). Toplumsal değişme sürecinde evlenme ve boşanma. *Toplum ve Sosyal Hizmet,* ***21***(2), 117-126.

Aytemur Nüfusçu, G. ve Yilmaz, A. (2012). Evlilik pratiklerinin dönüşüm/yeniden üretim sürecinde evlendirme programları. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi,* (16), 23-48.

Bahçekapılı, N. (2008). İslam ve Kilise hukuku açısından aile ve evlilik. *Avrupa İslâm Üniversitesi İslâm Araştırmaları Journal of Islamic Research*, ***1***, 29-38.

Balcı, M. (2020). İstanbul Sözleşmesi hakkında rapor. KASAM.

Banaeian, S. H., Parvin, N. ve Kazemian, A. (2005). The relationship between mental health and marital satisfaction married women. *Scientific Journal Of Hmadan Nursing&Midwifery*, ***14***, 52-8.

Bartlett, K. T. (1997). Saving the Family from the Reformers. *UC Davis L. Rev.*, ***31***, 809.

Basson, R., Berman, J., Burnett, A., Derogatis, L., Ferguson, D., Fourcroy, J. ve Whipple, B. (2000). Report of the international consensus development conference on female sexual dysfunction: definitions and classifications. *The Journal of urology*, ***163***(3), 888-893.

Baş, E. ve Cengiz, E. (2018). Üniversite öğrencilerinin evlilik ve aileyi anlamlandırma biçimleri: Karadeniz Teknik Üniversitesi örneği. *İmgelem,* ***2***(2), 5-27.

Baş, T. ve Akturan, U. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri: NVivo 7.0 İle Nitel Veri Analizi*. (2. ed.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Baştürk Akca, E. B. ve Ergül, S. (2015). Kitle iletişim çalışmaları alanında toplumsal cinsiyet çalışmalarının gelişimi; Temel yaklaşımlar ve çalışmalar üzerinden bir çerçeve çizme çabası. *Toplumsal cinsiyet & medya temsilleri*. İstanbul: Heyamola; 17-40.

Baudrillard, J. (1997). *Tüketim Toplumu*. (H. Deliceçaylı ve F. Keskin, Çev). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Baum, N. (2003). Divorce process variables and the co-parental relationship and parental role fulfillment of divorced parents. *Family Process*, ***42***(1), 117-131.

Bauserman, R. (2002). Child adjustment in joint-custody versus sole-custody arrangements: a meta-analytic review. *Journal of Family psychology*, ***16***(1), 91.

Bayar, Ö., Haskan Avcı, Ö. ve Koç, M. (2018). Erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi ölçeği'nin (Etcrsö) geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, ***18***(1), 57-76.

Bayer, A. (2013). Değişen toplumsal yapıda aile. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ***4***(8), 101-129.

Baynal, F. (2018). Boşanma sonrası başa çıkmada dini ve manevi etkilerin incelenmesi. *Bilimname*, ***2018***(35), 253-282.

Bayoğlu, F. ve Atli, A. (2014). İnönü evlilik tutum ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik analizleri. *Ege Eğitim Dergisi, **15(2)**,* 397-415.

Berg, L.B. (2001). *Qualitative research methods fort he social sciences*. USA: Allyn&Bacon.

Berktaş, S. ve Dimli Oraklıbel, R. (2021). Sanayi devrimi ile gelen değişim: iş bölümü ve yabancılaşma. *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi*, ***1***(6), 112-121.

Beynon, J. (2002). *Masculinities and Culture*. Buckingham: Open University Press.

Bhasin, K. (2003). *Toplumsal Cinsiyet Bize Yüklenen Roller*. (K. Ay, Çev.). İstanbul: Kadav Yayınları.

Bierkan, A. T., Sherman, C. P. ve Jur, E. S. (1907). Marriage in Roman law. *The Yale Law Journal*, ***16***(5), 303-327.

Bilici, A. B. (2014). Boşanma sürecinin çocuklar üzerindeki psiko-sosyal etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ***18***(2), 79-110.

Binay, M. (2018). Türkiye'de boşanma nedenlerinin analizi ve alternatif uyuşmazlık yöntemleri. *Ombudsman Akademik*, ***5***(9), 237-267.

Birey, T. (2015). Toplumsal Cinsiyetin Ötekisi: Erkeklik. Erişim: 04.12.2019, http://www.yeniduzen.com/toplumsal-cinsiyetin-otekisi-erkeklik-82924h.htm

Blackstone, A. (2003). "Gender Roles and Society." İçinde Julia R. Miller, Richard M. Lerner, and Lawrence B. Schiamberg, Santa Barbara (Ed.), *Human Ecology: An Encyclopedia of Children, Families, Communities, and Environments*.. CA: ABC-CLIO; 335-338.

Bloom, B. L., Asher, S. J. ve White, S. W. (1978). Marital disruption as a stressor: a review and analysis. *Psychological Bulletin*, ***85***(4), 867-894.

Boertien, D. (2020). The Conceptual and Empirical Challenges of Estimating Trends in Union Stability: Have Unions Become More Stable in Britain?. İçinde D. Mortelmans (Ed.), *Divorce in Europe*. Antwerp: Springer; 17-36.

Bohannon, P. (1971). *Divorce and After*. New York: Anchor Books

Booth, A. ve Amato, P. (1991). Divorce and psychological stress. *Journal of health and social behavior*, ***32***(4), 396-407.

Bourdieu, P. (2001). *Masculine Domination.* Cambridge: Polity Press.

Bowlus, A. J. ve Seitz, S. (2006). Domestic violence, employment, and divorce. *International economic review*, ***47***(4), 1113-1149.

Bozok, M. (2018). Türkiye'de ataerkillik, kapitalizm ve erkeklik ilişkilerinde biçimlenen babalık. *Fe Dergi*, ***10***(2), 31-42.

Brown, S. L. (2010). Marriage and child well-being: Research and policy perspectives. *Journal of Marriage and Family*, ***72***(5), 1059-1077.

Brown, S. L. ve Lin, I. F. (2012). The gray divorce revolution: Rising divorce among middle-aged and older adults, 1990–2010. *The Journals of Gerontology: Series B*, ***67***(6), 731-741.

Bruce, M. L. ve Kim, K. M. (1992). Differences in the effects of divorce on major depression in men and women. *The American Journal of Psychiatry*, ***149***(7), 914–917

Brunnbauer, U. (2004). Gebirgsgesellschaften auf dem Balkan. Wirtschaft und Familienstrukturen im Rhodopengebirge (19./20. Jahrhundert), Zur Kunde Süd-osteuropas II/34. Wien, Köln, Weimar: Böhlau.

Buhârî, Muhammed b. İsmâ‘îl (1993). *Sahîhu'l-Buhârî I-VII* (thk. Mustafâ Dîb el-Buğâ). Yemâme, Beyrut: Dâru İbn Kesîr.

Bulut, D. (2008). Kadınlarda boşanma ve kültür ilişkisi. *Journal of Society & Social Work*, ***19***(2), 111-118.

Bulut, S. (2018). Boşanmış babaların çocuklarıyla ilişkileri ve buna etki eden faktörler. *Turkish Studies*. ***13***(3), 181-194.

Bulut, S. ve Gündüz, S. (2016). Bosanmıs erkeklerın yasamıs oldukları psıko-sosyal sorunlar/psycho-socıal problems of dıvorced fathers. *Turan: Stratejik Arastirmalar Merkezi*, ***8***(32), 369-381.

Burhanoğlu, S. (2016). Evlilik nedir? Mutlu evlilik nasıl olur? Erişim: 10.08.2021, https://www.sabriburhanoglu.com/evlilik-nedir-mutlu-evlilik-nasil-olur.

Butler, J. (2009). Toplumsal cinsiyet düzenlemeleri. *Cogito*, ***58***, 73-91.

Butler, J. (2014). *Cinsiyet Belası*. İstanbul: Metis.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (19.ed.). Ankara: Pegem Akademi.

Cafrı, R. ve Çukadar, P. Ö. (2018). Boşanmanın sosyo-ekonomik nedenleri üzerine mekânsal ekonometrik bir inceleme. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 407-424.

Can, A. (2016). *SPSS İle Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. (4.ed.). Ankara: Pegem Akademi.

Can, Y. ve Aksu, N. B. (2016). Boşanma sürecinde ve sonrasında kadın. *Electronic Journal of Social Sciences*, ***15***(58), 888-902.

Cantor, D.W. ve Drake, E.A. (1983), Divorced parents and their children: A guide for mental health professionals. New York: Springer.

Cengiz K, Tol U. U. ve Küçükural Ö (2004) Hegemonik erkekliğin peşinden. *Toplum ve Bilim*, ***101***: 50-71.

Chadwick, T.S. (1989). Men and adjustment to divorce. *Australian Journal of Sex. Marriage and Family*, ***10(1)***, 29-36.

Chen, N. ve Chen, H. C. (2021). Religion, marriage and happiness–evidence from Taiwan. *Applied Research in Quality of Life*, ***16***, 1-41.

Cherlin, A. J. (2004). The deinstitutionalization of American marriage. *Journal of Marriage and Family*, **66**(4), 848–861.

Cherlin, A. J. (2020). Degrees of change: An assessment of the deinstitutionalization omarriage thesis. *Journal of Marriage and Family*, ***82***(1), 62-80.

Cherlin, A. J., Furstenberg, F. F., Chase-Lansdale, L., Kiernan, K. E., Robins, P. K., Morrison, D. R. ve Teitler, J. O. (1991). Longitudinal studies of effects of divorce on children in Great Britain and the United States. *Science*, ***252***(5011), 1386-1389.

Clarke-Stewart, K. A. ve Bailey, B. L. (1990). Adjusting to divorce: Why do men have it easier?. *Journal of Divorce*, ***13***(2), 75-94.

Cohen, O. ve Finzi-Dottan, R. (2012). Reasons for divorce and mental health following the breakup. *Journal of Divorce & Remarriage*, ***53***(8), 581-601.

Connell R. W. (2019a). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. (4. ed.). (C. Soydemir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Connell, R. W. (2019b). *Erkeklikler*. (N. Konukçu, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Connell, R. W. ve Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic masculinity: Rethinking the concept. *Gender & society*, ***19***(6), 829-859.

Cooney, T. M. ve Uhlenberg, P. (1990). The role of divorce in men's relations with their adult children after mid-life. *Journal of Marriage and the Family*, ***52***(3), 677-688.

Coontz, S. (2005). *Marriage, a History: How Love Conquered Marriage.* London: Penguin.

Covy, K. A. (2006). *When Happily Ever after Ends: How to Survice Your Divorce-Emotionally, Financially Ande Legally*. United States: Sphinx Puplishing.

Creswell, J. W. (2012). *Educational Research: Planning, Conducting and Evaluating Quantitative And Qualitative Research* (4. ed.). Boston, MA: Pearson.

Creswell, J. W. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri. Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni.* (M. Bütün ve S. B. Demir Çev. Edt.). Ankara: Siyasal Kitapevi.

Creswell, J. W. (2017). *Eğitim Araştırmaları. Nicel ve Nitel Araştırmanın Planlanması Yürütülmesi Ve Değerlendirilmesi*. (H. Ekşi Çev.). İstanbul: EDAM Yayıncılık.

Creswell, J. W. (2017). *Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş*. (M. Sözbilir, Çev.). (2.Ed.). Ankara: Pegem Akademi.

Creswell, J. W. ve Clark, V. L. P. (2015). *Karma yöntem araştırmaları tasarımı ve yürütülmesi.* (Y. Dede ve S. B. Demir Çev.). (2. ed.). Ankara: Anı Yayıncılık.

Croker, R. A. (2009). An İntroduction to Qualitative Research. İçinde J. Heigham ve R. A. Croker (Ed.), *Qualitative Research in Applied Linguistics: A Practical İntroduction.* England: Palgrave Macmillan; 3–24.

Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika, **16***(3), 297-334.

Curran, P. J., West, S. G. ve Finch, J. F. (1996). The robustness of test statistics to nonmorality and specification error in confirmatory factor analysis. *Psychological Methods, **1**(1*), 16-29.

Çelik, G. (2017). *Öldüren Erkek(lik)ler Eşine Şiddet Uygulamış Cezaevindeki Erkekler.* İstanbul: NotaBene Yayınları

Çiçekli, A. ve Parin, S. (2020). Aşiret Yapılarında Boşanma Deneyimi: Van Örneği. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (43), 345-368.

Daatland, S. O. (2007). Marital history and intergenerational solidarity: The impact of divorce and unmarried cohabitation. *Journal of Social Issues*, ***63***(4), 809-825.

Dağlı, A. ve Baysal, N. (2016). Yaşam doyumu ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Electronic Journal of Social Sciences, **15**(59),* 1250-1262.

Davenport, D. S. (1991). The functions of anger and forgiveness: Guidelines for psychotherapy with victims. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, ***28***(1), 140.

De Graaf, P. M. ve Kalmijn, M. (2003). Alternative routes in the remarriage market: Competing-risk analyses of union formation after divorce. *Social forces*, ***81***(4), 1459-1498.

De Jong Gierveld J, Van Tilburg T, Dykstra PA. Vangelisti A. ve Perlman D. (2006). Loneliness and Social Isolation. İçinde Anita L. Vangelisti ve Daniel Perlman

(Ed.). *Cambridge Handbook of Personal Relationships.* Cambridge: UKCambridge University Press; 485-500.

Dedeoglu, S. (2012). Equality, protection or discrimination: Gender equality policies in Turkey. *Social Politics*, ***19***(2), 269-290.

Delmedico, A. A. (2018). *Eros Burning: Men in the Middle of Divorce*. Pacifica Graduate Institute.

Demez, G. (2005). *Kabadayıdan Sanal Delikanlıya: Değişen Erkek İmgesi*. İstanbul: Babil.

Demirbaş, A. (2018). Güncel tartışmalarla yoksulluk nafakası. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, ***5***(2), 219-236.

Demirci, M.S. (2015). *Toplumsal cinsiyet açısından yeniden evlenmeler: Kadın ve erkekler gözünden niteliksel bir inceleme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Demirel, R. (2020). Boşanmanın Erkek Halleri. İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Demirkan, S. (2006). Türk ailesinin korunması ve güçlendirilmesinde sivil toplum kuruluşları ile işbirliğinin önemi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi,* ***9***(9), 91-96.

Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J. ve Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of personality assessment*, ***49***(1), 71-75.

Diener, E. ve Seligman, M. E. (2004). Beyond money: Toward an economy of well-being. *Psychological science in the public interest*, ***5***(1), 1-31.

Dinç A. (2021). Boşanmanın kadın sağlığına etkisi ve sosyal destek. Yağmur Y. (Ed.) Kadın Sağlığı ve Sosyal Destek. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 44-52.

Dinçkol, B. (2005). Kadın-erkek eşitliği için pozitif ayrımcılık. İ*stanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ***8***, 101-117.

Dixon, P. (2009). Marriage among African Americans: What does the research reveal?. *Journal of African American Studies*, ***13***(1), 29-46.

Dizman, Z. Ş. (2019). Sosyal medyanın boşanmaya etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, ***6***(4), 548-555.

Doğan, C. (1998). Türkiye'de boşanma sorununun sosyolojik ve istatistiki açıdan değerlendirilmesi. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (25), 59-69.

Doğan, Ş. (2016). Boşanma nedenlerine yönelik tutumlar: Boşanmayı artırıcı veya engelleyici faktörlere yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi,* ***5***(4), 991-1011.

Doherty, W. J., Kalantar, S. M. ve Tarsafi, M. (2021). Divorce ambivalence and reasons for divorce in Iran. *Family process*, ***60***(1), 159-168.

Donaldson, M. (1993). What is hegemonic masculinity?. *Theory and society*, ***22***, 643-657.

Doyle , J. (1989) The Male Experience. Dubuque: Wm. C. Brown Publishers.

Doyle, L., Brady, A. M. ve Byrne, G. (2009). An overview of mixed methods research. *Journal of research in nursing,* ***14***(2), 175-185.

Dökmen, Y. Z. (1996). Bem'in toplumsal cinsiyet şeması kuramı. *Türk Psikoloji Bülteni*, ***2***(5), 42-44.

Duby, G. (1994). *Love and Marriage in the Middle Ages*. University of Chicago Press.

Dursun, A. (2020). İstanbul Sözleşmesi'nin İslâm hukukuna göre değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ***10***(19), 41-68.

Durutürk, B. (2020). Toplumsal cinsiyet rollerinin "şifreleme-deşifreleme" kuramı üzerinden değerlendirilmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, ***24***(1), 53-64

Dykstra PA. ve de Jong Gierveld J. (2004). Gender and marital-history differences in emotional and social loneliness among Dutch older adults. *Canadian Journal of Aging/La Revue canadienne du vieillissement.* ***23***, 141-155.

Dykstra, P. A. ve Fokkema, T. (2007). Social and emotional loneliness among divorced and married men and women: Comparing the deficit and cognitive perspectives. *Basic and applied social psychology*, ***29***(1), 1-12.

Ehrenreich, B. (1995). "The Decline Of Patriarchy", Constructing Masculinity. Maurice Berger, Brian Wallis ve Simon Watson (Der.), New York:Routledge.

Ekşi, H. ve Kahraman, Z. (2012). Bir evlilik ve aile hayatı eğitim programının evli kadınlarda evlilik uyumuna ve aile sistemine etkisi. *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, **36***, 129-145.

Erbalaban Gürbüz, Ö. N. (2016). Korkuyorum Anne'de Hegemonik Erkekliğin Yapı Sökümü. *Ankara Üniversitesi İLEF Dergisi, **3***(2), 125-142.

Erbaş, H. (1992). Sosyolojide fenomenoloji. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, ***14***, 159-166.

Erdoğan, E. ve Kırşehirli, T. (2021). Pandemi sürecinde ve öncesinde insan hakları açısından velayet su-i istimali, çocuk icrası ve ebeveyne yabancılaşma sendromu. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi*, ***4***(7), 257-271.

Ergin, N.G. (2008). *Evli ve boşanmış kişilerin evlilik uyumu ve cinsiyetçilik açısından karşılaştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Erükçü Akbaş, G. (2018). *Şiddete Tanıklık Etmek: Kadın Cinayetleri Sonrası Geride Kalanlar* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Eşmeli, İ. (2017). Semavi dinlerde aile. İçinde Aybey, S., Akın, M. ve Ashyrov, T. (Ed.), *Aile ve Modernite*. Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları; 61-77.

Eşsizoğlu, A. (2012). *Aile Yapısı ve İlişkileri*. Ç. Yenilmez (Ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Eurostat (2020, 7 Nisan). *Crude Marriage and Divorced Rate*. Erişim 07.04..2020: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics#Fewer_marriages.2C_more_divorces

Eurostat (2021, 7 Kasım). *Crude Divorce Rate*. Erişim 07.11..2021: https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/images/3/39/Crude_divorce_rate%2C_selected_years%2C_1960-2019_%28per_1_000_persons%29_May_2021.png

Eurostat (2021, 7 Kasım). *Crude Marriage Rate*. Erişim 07.11..2021: https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/images/2/2a/Crude_marriage_rate%2C_selected_years%2C_1964-2019_%28per_1_000_persons%29_May_2021.png

Eurostat (2021, 7 Kasım). *Live Births Outside Marriage*. Erişim 07.11..2021: https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Marriage_and_divorce_statistics#A_rise_in_births_outside_marriage

Eurostat (2021, 7 Kasım). *Marriage and Divorce Statistic*. Erişim 07.11..2021: https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Marriage_and_divorce_statistics

Felix, D. S., Robinson, W. D. ve Jarzynka, K. J. (2013). The influence of divorce on men's health. *Journal of Men's Health*, ***10***(1), 3-7.

Feyzioğlu, S. ve Kuşçuoğlu, C. (2011). Tek ebeveynli aileler. *Aile ve Toplum, **7***(26), 97-109.

Fine, M. A., Ganong, L. H. ve Demo, D. H. (2005). "Divorce as a Family Stressor" İçinde Patrick C. McKenry ve Sharon J. Price (Ed.), *Families and Change.* (3.ed.). Unşiversity of Georgia: Sage Puplication; 227-252.

Finzi-Dottan, R. ve Cohen, O. (2014). Predictors ofparental communication and cooperation amongdivorcing spouses. *Journal of Child & Fam-ily Studies*, ***23***, 39–51.

Flinn, M. V. (1997). Culture and the evolution of social learning. *Evolution and human behavior*, ***18***(1), 23-67.

Franklin, A., Barbosa Neves, B., Hookway, N., Patulny, R., Tranter, B. ve Jaworski, K. (2019). Towards an understanding of loneliness among Australian men: Gender cultures, embodied expression and the social bases of belonging. *Journal of sociology*, ***55***(1), 124-143.

Friedman, A. S., Ali, A. ve McMurphy, S. (1999). Father absence as a risk factor for substance use and illegal behavior by the adolescent sons. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse*, ***8***(2), 79-95.

Furstenberg Jr, F. F. (1990). Divorce and the American family. *Annual Review of Sociology*, ***16***(1), 379-403.

Furstenberg, F. F. ve Kiernan, K. E. (2001). Delayed parental divorce: How much do children benefit?. *Journal of marriage and family*, ***63***(2), 446-457.

Gage, A. J. ve Thomas, N. J. (2017). Women's work, gender roles, and intimate partner violence in Nigeria. *Archives of sexual behavior*, ***46***(7), 1923-1938.

Gähler, M. (2006). “To Divorce Is to Die a Bit...”: A longitudinal study of marital disruption and psychological distress among Swedish women and men. *The Family Journal*, ***14***(4), 372-382.

Gall, M. D., Borg, W. R., ve Gall, J. P. (1996). *Educational Research: An İntroduction* (6. ed.). NewYork: Longman.

Galvin, G. (2020). U.S. marriage rate hits historic low. Erişim: 07.07.2020 https://www.usnews.com/news/healthiest-communities/articles/2020-04-29/us-marriage-rate-drops-to-record-low.

Gardner, R. A. (1985). Recent trends in divorce and custody litigation. In *Academy forum*, ***29***(2), 3-7.

George, D. ve Mallery, P. (2010). SPSS for windows step by step: A simple guide and reference 17.0 update (10th ed.). Baston: Pearson.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Gigy, L. ve Kelly, J. B. (1993). Reasons for divorce: Perspectives of divorcing men and women. *Journal of Divorce & Remarriage*, ***18***(1-2), 169-188.

Girase, R. D., Haralkar, S. J., Mulaje, S. M. ve Mangulikar, S. K. (2016). A study of socio-demographic factors leading to divorce–A social problem. *Hindu*, ***116***, 92-8.

Glicken, M. D. (2005). *Working with troubled men: A contemporary practitioner's guide*. London: Routledge.

Golan, N. (1981). *Passing Through Transitions: A Guide for Practitioners*. New York: Free Press (Macmillan).

Goldstein, D. I. (2015). Mediating the Influence of Interference on Marital Satisfaction: Boundaries with In-laws. (Doktora Tezi). ProQest.

Gove, W. R., Style, C. B. ve Hughes, M. (1990). The effect of marriage on the well-being of adults: A theoretical analysis. *Journal of Family İssues,* ***11***(1), 4-35.

Gökce, B. (2020). *Boşanmış ebeveynlerin boşanma nedenleri ve boşanma kararlarına ilişkin bir nitel araştırma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Green, A. H. (1986). True and false allegations of sexual abuse in child custody disputes. *Journal of the American Academy of child Psychiatry*, ***25***(4), 449-456.

Grief, G.L. (1985). *Single fathers*. Lexington MA: Lexington Books.

Gruber, S. (2017). The Influence of Religion on Marriage Ages in Albania around 1900. *Historical Social Research*, ***42***(2), 134-157.

Guba, E. G. ve Lincoln, Y. S. (1982). Epistemological and methodological bases of naturalistic inquiry. *Educational Communication and Technology Journal, **30*** (4), 233-252.

Guetterman, T. C., Molina-Azorin, J. F. ve Fetters, M. D. (2020). Virtual special issue on "Integration in mixed methods research". *Journal of Mixed Methods Research. ***14****(4)*, 430-435.

Güler, G. (2017). Ebeveyn yabancılaştırma sendromu ve boşanma. *Türkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics*, ***3***(3), 225-228.

Gülsün, M., Ak, M. ve Bozkurt, A. (2009). Psikiyatrik açıdan evlilik ve cinsellik. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, ***1***(1), 68-79.

Günay-Erkol, Ç. (2018). İllet, zillet, erkeklik: Eleştirel erkeklik çalışmaları ve Türkiye'deki seyri. *Toplum ve Bilim, **145***, 6-22.

Günay, G. ve Bener, Ö. (2011). Kadınların toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde aile içi yaşamı algılama biçimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, **15***(3). 157-171.

Gündüz, S., Bulut, S., Yıldırım, R. ve Rayimbekova, D. (2015). Kazak erkeklerinin boşanmaya bakışı. *Electronic Turkish Studies*, ***10***(10), 493-504.

Gündüzalp, İ. (2018). *Boşanma Psikolojisi ve Danışmanlığı*. Ankara: Nobel Yayınları.

Günerigök, M. (2021). *Toplumsal Cinsiyet, İslam ve İstanbul Sözleşmesi*. İstanbul: Tirekitap.

Hackney, H. ve Bernard, J. M. (1990). Dyadic adjustment processes in divorce counseling. *Journal of counseling & Development*, ***69***(2), 134-143.

Halford, W. K., Markman, H. J., Kling, G. H. ve Stanley, S. M. (2003). Best practice in couple relationship education. *Journal of Marital and Family Therapy*, ***29***(3), 385-406

Hallberg, H. (1992). Life after divorce a five-year follow-up study of divorced middle-aged men in Sweden. *Family practice*, ***9***(1), 49-56.

Hanson, W. E., Creswell, J. W., Clark, V. L. P., Petska, K. S. ve Creswell, J. D. (2005). Mixed methods research designs in counseling psychology. *Journal of counseling psychology*, ***52***(2), 224-235.

Hawkins, A. J., Willoughby, B. J. ve Doherty, W. J. (2012). Reasons for divorce and openness to marital reconciliation. *Journal of Divorce & Remarriage*, ***53***(6), 453-463.

Heiliger, A. ve Engelfried, C. (1995). Sexuelle Gewalt: Männliche Sozialisation und potentielle Täterschaft. Campus Verlag.

Hilton, J. M. ve Kopera-Frye, K. (2004). Patterns of psychological adjustment among divorced custodial parents. *Journal of Divorce & Remarriage*, ***41***(3-4), 1-30.

Holmes, T. H. ve Rahc, R. H. (1967). Social readjustment ratings scale. Journal of Psychosomatic Research, ***1***(1), 213-218.

Hortaçsu, N . (1999) The first year of family- and couple-initiated marriages of a Turkish sample: a longitudinal investigation. *International Journal of Psychology*, ***34***, 29-41.

Hozman, T. L. ve Froiland, D. J. (1977). Families in divorce: A proposed model for counseling the children. *Family Coordinator*, ***25***(3), 271-276.

Hsieh, N. ve Hawkley, L. (2018). Loneliness in the older adult marriage: Associations with dyadic aversion, indifference, and ambivalence. *Journal of Social and Personal Relationships*, ***35***(10), 1319-1339.

Huang, W. J. (2005). An Asian perspective on relationship and marriage education. *Family process*, ***44***(2), 161-173.

Huddleston, R. J. ve Hawkins, L. (1991). A comparison of physical and emotional health after divorce in a Canadian and United States' sample. *Journal of divorce & remarriage*, ***15***(1-2), 193-207.

Hughes, Jr, R. (1988). Divorce and social support: A review. *Journal of Divorce*, ***11***(3-4), 123-145.

Husserl, E. (1995). *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*. (T. Mengüşoğlu Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Işık, K. Y. (2020). *Erişkinlerde romantik ilişki durumu ile bağlanma, kişilik özellikleri ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

İbarahim, K. I. R. (2006). Toplumsal bir kurum olarak ailenin işlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, ***10***(36), 381-404.

Jalili, L., Najar, S., Nezamivand-Chegini, S. ve Yaralizadeh, M. (2017). The relationship between factors related to divorce request and mental health among divorce applicant women referred to legal medicine organization in Ahvaz, Iran. *Journal of family & reproductive health*, ***11***(3), 128-137.

Jason, L. ve Glenwick, D. (Ed.). (2016). Introduction to Community-Based Methodological Approaches. İçinde *Handbook of Methodological Approaches to Community-Based Research: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods*. Oxford university press.

Johnson, R. B. ve Onwuegbuzie, A. J. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational researcher*, ***33***(7), 14-26.

Joyce, A. N. (2016). High-conflict divorce: A form of child neglect. *Family Court Review*, ***54***(4), 642-656.

Kalaman, S. ve Çelik, F. (2019). Türkiye'deki evli bireylerin sosyal medya kullanımlarının evlilikleri üzerine etkisi: nitel bir araştırma. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, ***13***(19), 424-453.

Kalantari, A., Roshanfeker, P. ve Javaheri, C. (2011). Consequences of the divorce systematic review research with emphasis on gender ıssues ın Iran. *Journal Women In Development & Politics*, ***9***, 111-31.

Kalav, A. (2012). Namus ve toplumsal cinsiyet. *Mediterranean Journal of Humanities*, ***2***(2), 151-163.

Kanbur, D. (2017). *Türk ailesinde kocaların perspektifinden evlilik deneyimi ve mutlu evlilik algıları: Balıkesir kentsel kocalar örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Kang, Y. ve Ganong, L. (2020). Divorced Fathers' perceptions of parental disclosures to children. *Family Relations*, ***69***(1), 36-50.

Kaplan, S. L. ve Kaplan, S. J. (1981). The child's accusation of sexual abuse during a divorce and custody struggle. *Hillside Journal of Clinical Psychiatry*, ***3***(1), 81-95.

Karahan, F. D. ve Adak, N. (2019). Tüketimin cinsiyeti: Tüketim toplumunda gençlerin tüketim eğilimleri. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi,* ***2***(1), 118-148.

Karakaya, H. (2019). Türkiye'de modernleşme sürecinde muhafazakâr/dindar kadın. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, ***3***(2), 335-348.

Karaman, H. (2006). İ*slam'da Kadn ve Aile*. İstanbul: Ensar Neriyat.

Karasar, N. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: "Kavramlar İlkeler Teknikler*". (28.ed.). Ankara: Nobel.

Kaslow, F. W. (1980). Stages of divorce: A psychological perspective. *Vill. L. Rev.*, ***25****(4)*, 718-751.

Katz, S. N. (1994). Historical perspective and current trends in the legal process of divorce. *The Future of Children*, ***4****(1*), 44-62.

Kaya, K. ve Tan Eren, G. (2020). Boşanma ve erken boşanmaların artış nedenleri. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, ***3***(9), 708-728.

Kaya, T. (2016). İstanbul'da yaşayan boşanmış kadın ve erkeklerin boşanma deneyimleri. *Journal of International Social Research*, ***9***(46), 409-430.

Kelly, J. B. (2012). Risk and protective factors associated with child and adolescent adjustment following separation and divorce. İçinde K. Kuehnle ve L. Drozd (Ed.), *Parenting Plan Evaluations: Applied Research for the Family Court*. New York: Oxford University Press; 49-84.

Kılıç, M. (2012). *Evli çiftlerde görülen ruhsal belirtiler ile aile işlevsellik düzeyi arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilmleri Enstitüsü, İzmir.

Kırbaş Canikoğlu, S. (2015). "Kadının Beyanı Esastır": Çok bilinmeyenli bir denklem. *Ankara Barosu Dergisi, **4***, 229-253.

Kırbaş Canikoğlu, S. (2015). Kadınlara yönelik şiddetin ve ev içi şiddetin önlenmesine dair ulusal ve uluslararası mevzuat (İstanbul sözleşmesi ve 6284 Sayılı Kanun). *Ankara Barosu Dergisi, **3***, 355-378.

Kiecolt-Glaser, J. K., Newton, T., Cacioppo, J. T., MacCallum, R. C., Glaser, R. ve Malarkey, W. B. (1996). Marital conflict and endocrine function: Are men really more physiologically affected than women?. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, **64***(2), 324-332.

Kimmel, M. S. (2013). Homofobi olarak erkeklik: Toplumsal cinsiyet kimliğinin inşasında korku, utanç ve sessizlik. (M. Bozok, Çev.). *Fe Dergi, **5***(2), 92-107

Kipnis, A. (2004). *Knights without Armor: A Guide to the İnner Lives of Men*. Santa Barbara CA: Indigo Phoenix.

Kitson, G. C. ve Sussman, M. B. (1982). Marital complaints, demographic characteristics, and symptoms of mental distress in divorce. *Journal of Marriage and the Family, **44(1)***, 87-101.

Knox, D. ve Schahct, C. (2009). *Choices in Relationships: An Introduction to Marriage and the Family*. Canada: Cengage Learning.

Körük, S. ve Sapmaz, F. (2019). *Boşanma Danışmanlığı*. 21. Uluslararası Psikoloji Danışma ve Rehberlik Kongresi. Tam Metin Kitabı Full Text Book, Antalya; 134-141.

Köten, E. ve Akdemir, H. E. (2021). Rap müzikte toplumsal cinsiyet temsilleri: Toplumsal cinsiyet klişeleri, hegemonik erkeklik ve cinsiyetçilik. *Lectio Socialis, **5***(1), 43-59.

Krestanova, J. (2020). Trends in marriage and divorce rate in the past 30 years (1989-2020). *Demografie, **62***(4), 253-267.

Kreusel, I. ve Speck, A. (2020). Toplumsal Cinsiyet. Şiddetsizlik Eğitim ve Araştırma Derneği. Erişim: 17.04.2020 http://siddetsizlikmerkezi.org/kavramlar/toplumsal-cinsiyet/.

Kruk, E. (1991). The grief reaction of noncustodial fathers subsequent to divorce. *Men's Studies Review*, ***8***(2), 17-21.

Krumrei, E. J., Mahoney, A. ve Pargament, K. I. (2011). Demonization of divorce: Prevalence rates and links to postdivorce adjustment. *Family Relations*, ***60***(1), 90-103.

Krysik, J.L. ve Finn, J. (2015). *Etkili Uygulama İçin Sosyal Hizmet Araştırması*. (E. Erbay Çev.). Ankara: Nika Yayınları.

Ktowska, I. E. ve Styrc, M. (2010). Second European quality of life survey: Family life and work European Foundation fort he improvement of living and working conditions.

Kucur, F. ve Kelebek, Ö. (2021). Boşanmış kadınların boşanma aşaması, süreci ve sonrasında yaşadıkları zorluklar: Esenler SHM örneği. In *Journal of Social Policy Conferences*, ***80***, 231-266).

Kulik, L. ve Heine-Cohen, E. (2011). Coping resources, perceived stress and adjustment to divorce among Israeli women: Assessing effects. *The Journal of Social Psychology*, ***151***(1), 5-30.

Kulik, L. ve Kasa, Y. A. (2014). Adjustment to divorce: A comparıson of ethiopian immigrant and Israeli-born men. *Journal of Community Psychology*, ***42***(2), 191-208.

Kundakçı, F. S. (2007). İktidar, ataerkillik ve erkeklik: Ankara örneğinde erkek akademisyenler üzerine bir çalışma. (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Akademik Veri Yönetim Sistemi.

Kurdek, L. A. (1988). Social support of divorced single mothers and their children. *Journal of Divorce*, ***11***(3-4), 167-188.

Kurt, L. M. (2018). Boşanma durumunda birlikte (ortak) velâyet. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, ***9***(2), 157-186.

Kurtuluş, C. ve Küçükural, Ö. (2018). Sabitleyici bir tartışma (argümantasyon) pratiği olarak erkeklik. *Toplum ve Bilim*, ***145***, 6-22.

Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide Ve Antropolojide Niteliksel Yöntem Ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam.

Kvale, S. (1996) *InterViews: An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. Newbury Park, CA: Sage.

Laloğlu, P. (2018). Hegemonik erkeklik ve şiddet. *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, ***1***, 393-397.

Lamb, K. A., Lee, G. R. ve DeMaris, A. (2003). Union formation and depression: Selection and relationship effects. *Journal of Marriage and Family*, ***65***(4), 953-962.

Lavner, J. ve Bradbury, T. (2012). Why do even satisfied newlyweds eventually go on to divorce?.*Journal of Family Psychology*, ***26***(1), 1-10.

Lawler, M. K. The Six Types of Divorce. Eirişim: 03.03.2020 http://pods.dasnr.okstate.edu/docushare/dsweb/Get/Document-2412/T-2234web.pdf)

Lazar, M. M. (2014). Construing the new oppressed: Masculinity in crisis and the backlash against feminism. İçinde Tommaso M. Milani (Ed.), *Language and Masculinities*. New York: Routledge; 120-136

Leiblum, S. R. (2002). Reconsidering gender differences in sexual desire: An update. *Sexual and Relationship Therapy*, ***17***(1), 57-68.

Lesthaeghe, R. (1995). The Second Demographic Transition in Western Countries: An İnterpretation. Gender and Family Change in İndustrialized Countries. Oxford: Oxford University Press; 134-141.

Lincoln, Y. S. (1995). Emerging criteria for quality in qualitative and interpretive research. *Qualitative inquiry*, ***1***(3), 275-289.

Lloyd, K. ve Yielding, R. (2008). Marriage. İçinde W. A. Darity (Ed.), *International Encyclopedia of the Social Sciences* (2. ed.), Vol. 4; 612-616.

Locker Jr, L., McIntosh, W. D., Hackney, A. A., Wilson, J. H. ve Wiegand, K. E. (2010). The breakup of romantic relationships: Situational predictors of perception of recovery. *North American Journal of Psychology*, ***12***(3), 565-578.

Maes, M., Thielemans, G. ve Tretyakova, E. (2020). Does Divorce Penalize Elderly Fathers in Receiving Help from Their Children? Evidence from Russia. İçinde Dimitri Mortelmans (Ed.), *Divorce in Europe*. Antwerp: Springer; 167-182.

Marlow, C. (2010). *Research Methods for Generalist Social Work*. (5.ed.). Canada: Nelson Education.

Martin-Combs, C. P. ve Bayne-Smith, M. (2000). Quality of life satisfaction among Black women 75 years and older. *Journal of Gerontological Social Work*, ***34***(1), 63-80.

Marum, G., Clench-Aas, J., Nes, R. B. ve Raanaas, R. K. (2014). The relationship between negative life events, psychological distress and life satisfaction: a population-based study. *Quality of Life Research*, ***23***(2), 601-611.

Mastekaasa, A. (1992). Marriage and psychological well-being: some evidence on selection into marriage. *Journal of Marriage and the Family, **54***, 901-11.

Mavili Aktaş, A. (2009). *Evlilik ve Sadakatsizlik*. Ankara: Kanguru Yayınları.

Mayring, P. (2007). Introduction: Arguments for Mixed Methodology. İçinde P. Myring, G. L. Huber, L. Gurtler ve M. Kiegelmann (Ed.), *Mixed Methodology in Psychological Research.* Rotterdam: Sense Puplishers; 1-4.

McLanahan, S. S. (1983). Family structure and stress: A longitudinal comparison of two-parent and female-headed families. *Journal of Marriage and the Family **45***, 347-57.

McLanahan, S. ve Sandefur, G. (2009). *Growing Up with a Single Parent: What Hurts, What Helps*. Harvard University Press: London.

Menaghan, E.G. ve Lieberman, M.A. (1986), Changes in depression following divorce: A panel study. *Journal of Marriage and the Family, **48***, 319-328.

Mendoza, J. E., Tolba, M. ve Saleh, Y. (2020). Strengthening marriages in Egypt: İmpact of divorce on women. *Behavioral Sciences, **10***(1), 14.

Michael, K. F. (1994). Men, feminism, and men's contradictory experiences of power. *Theorizing masculinities*, ***5***, 142.

Mitchell-Flynn, C. ve Hutchinson, R. L. (1993). A longitudinal study of the problems and concerns of urban divorced men. *Journal of Divorce & Remarriage*, ***19***(1-2), 161-182.

Mokyr, J. (2018). Editor's introduction: The new economic history and the Industrial Revolution. İçinde J. Mokyr (Ed.), *The British industrial revolution: An Economic Perspective. (2.ed.).* New York: Routledge; 1-127.

Moroğlu, N. (2012). Kadına yönelik şiddetin önlenmesi 6284 sayılı yasa ve İstanbul Sözleşmesi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, ***99***, 357-380.

Morse, J. M. (1991). Approaches to qualitative-quantitative methodological triangulation. *Nursing research,* ***40***(2), 120-123.

Muchena, K. C., Howcroft, G. ve Stroud, L. A. (2019). "Men don't cry": An interpretative phenomenological analysis of Black South African men's experience of divorce. *Indo-Pacific Journal of Phenomenology*, ***18***(2), 133-144.

Mugge, R., Schoormans, J. P. ve Schifferstein, H. N. (2008). Product attachment: Design strategies to stimulate the emotional bonding to products. İçinde *Product experience*. Elsevier; 425-440.

Nas, A. (2017). Erkekler de ağlar, ama… axe reklamındaki hegemonik erkeklik eleştirisinin yorumlanma biçimleri. *Erciyes İletişim Dergisi,* ***5***(2), 62-80.

Neergaard, H. ve Ulhøi, J. P. (2007). Introduction: Methodological variety in entrepreneurship research. İçinde Neergaard, H. ve Ulhøi, J. P. (Ed.), *Handbook of qualitative research methods in entrepreneurship*. Edward Elgar Publishing.

Neuman, H. (2016). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (8. ed.). Ankara: Yayınodası.

Newcomb, N. S. (2020). Mono-Immigrant Intercultural Couples: Preparing for Marriage. (Doktora tezi). ProQuest.

Newman, T. (2018). Sex and gender: What is the difference. *Medical News Today*. Erişim: 21.04.2020 https://www.medicalnewstoday.com/articles/232363

Noon, M. (2010). The shackled runner: time to rethink positive discrimination?. *Work, Employment and Society*, ***24***(4), 728-739.

Norris, P. (2001). Breaking the barriers: Positive discrimination policies for women. İçinde J. Klausen ve C.S. Maier (Ed.), *as Liberalism Failed Women?* Palgrave Macmillan, New York; 89-110.

Novaco, R. W. (1976). The functions and regulation of the arousal of anger. *American Journal of Psychiatry*, ***133***(10), 1124-1128.

Nuhoğlu, H. ve Demiröz, F. (2019). 6284 Sayılı Kanun'un boşanmanın tarafları, hâkimler, avukatlar ve aile mahkemesi uzmanları açısından değerlendirilmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, ***78***(3), 151-192.

Oakley, A. (2015). *Sex, Gender and Society*. England: Ashgate Publishing Ltd.

Okumuş, E. (2019). Aile, boşanma ve din. *Turkish Studies-Comparative Religious Studies*. **14**(3), 521-535.

Onwuegbuzie, A. J. ve Leech, N. L. (2004). "Enhancing the interpretation of "significant" findings: The role of mixed methods research". *The Qualitative Report,* ***9(***4): 770-792.

Onwuegbuzie, A. J., Slate, J. R., Leech, N. L. ve Collins, K. M. (2007). Conducting mixed analyses: A general typology. *International Journal of Multiple Research Approaches*, ***1***(1), 4-17.

Oppenheimer, V. K. (1997). Women's employment and the gain to marriage: The specialization and trading model. *Annual review of sociology*, ***23***(1), 431-453.

Öktem, Ü. (2017). Fenomenoloji ve Edmund Husserl'de apaçıklık (Evidenz) problemi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, ***45***(1).

Ökten, Ş. (2009). Toplumsal cinsiyet ve iktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin toplumsal cinsiyet düzeni. *Journal of International Social Research*, ***2***(8), 302-313.

Öngider, N. (2013). Boşanmanın çocuk üzerindeki etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, ***5***(2), 140-161.

Öz Soysal, F., Uz Baş A. ve Aysan, F. (2016). Evlilik Beklentisi Ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, ***12***(1), 119-128.

Özaydın, P. Evlilik Nedir? 2 Evlilikte En Çok Yapılan Hatalar. Erişim: 10.08.2021, https://pedamed.com.tr/evlilik-nedir-2-evlilikte-en-cok-yapilan-hatalar.html.

Özaydınlık, K. (2014). Toplumsal cinsiyet temelinde Türkiye'de kadın ve eğitim. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, ***33***, 93-112.

Özbuğutu, E. (2018). Fen bilgisi öğretmen adaylarının evrim kavramına ilişkin metaforik algıları. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi,* ***3***(1), 28-43.

Özdemir, H. (2019). Toplumsal cinsiyet perspektifinde erkeklik ve kadınlık algısı: Bir alan araştırması. *Asya Studies,* ***4***(10), 90-107.

Özdemir, Ö. (2017). İki sistemli kuram olarak sosyalist feminizm. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, ***9***(2), 395-414.

Özdemir, Ş. Torlak, Ö. ve Vatandaş, C. (2012) Türkiye'de Aile Yaşam Dönemleri ve Özellikleri. Savrulan Dünyada Aile Sempozyumu. İstanbul: Sekam Yayıncılık; 188-189.

Öztürk, C. Ş. ve Arkar, H. (2014). Evli çiftlerde evlilik uyumu ve cinsel doyum arasındaki ilişkiler. *Literatür ve Sempozyum*, ***1***(3), 16-24.

Page, P. (1999). Masculinity in Crisis? A study on the Threat to Masculine Identities through Unemployment. (Doktora tezi). ProQuest.

Pallant, J. (2020). SPSS Survival Manual: A Step By Step Guide to Data Analysis Using IBM SPSS. Philadelphia: Open Universty Press.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Evaluation Methods*. (3. ed.). New Delhi: Sage Publications.

Pease, B. (2000). *Recreating Men: Postmodern Masculinity Politics*. London: Sage.

Peled, E. ve Leichtentritt, R. (2002). The ethics of qualitative social work research. *Qualitative social work,* ***1***(2), 145-169.

Pinquart, M. (2003). Loneliness in married, widowed, divorced, and never-married older adults. *Journal of Social and personal relationships,* ***20***(1), 31-53.

Pleck J H (1995) The Gender Role Strain Paradigm: An Update. İçinde R. F. Levant ve W. S. Pollack (Ed.), *A New Psychology of Men*. New York: Basic Boks.

Powell, G. N. ve Greenhaus, J. H. (2010). Sex, gender, and decisions at the family work interface. *Journal of management*, ***36***(4), 1011-1039

Previti, D. ve Amato, P. R. (2004). Is infidelity a cause or a consequence of poor marital quality? *Journal of Social and Personal Relationships*, ***21***(2), 217-230.

Psathas, G. (Ed.) (1989). *Phenomenological Sociology: Issues and Applications*. New York: Wiley.

Real T (2004) *Erkekler Ağlamaz*. (Z. Koltukçuoğlu, Çev.). İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.

Rendall, M. S., Joshi, H., Oh, J. ve Verropoulou, G. (2001). Comparing the childrearing lifetimes of Britain's divorce-revolution men and women. *European Journal of Population/Revue Europeenne de Demographie*, ***17***(4), 365-388.

Richmond, L. S. ve Christensen, D. H. (2001). Coping strategies and postdivorce health outcomes. *Journal of Divorce & Remarriage*, ***34***(1-2), 41-59.

Richter, L. (2006). The importance of fathering for children. İçinde L. Richter ve R. Morrell (Ed.), *Baba: Men and fatherhood in South Africa*. Pretoria: HSRC, 53-69.

Robbins, S. P. ve Barnwell, N. (2002). *Organisation Theory, Concepts and Cases* (4. ed.). London: Prentice Hall.

Rubin, A. ve Babbie, E. R. (2010). Research methods for social work (7. ed.). Belmont, CA: Thompson & Brooks/Cole.

Rubin, A. ve Babbie, E. R. (2017). *Empowerment Series: Research Methods for Social Work.* (9.ed.). Nelson Education.

Ruffieux, M., Nussbeck, F. W. ve Bodenmann, G. (2014). Long-term prediction of relationship satisfaction and stability by stress, coping, communication, and well-being. *Journal of Divorce & Remarriage*, ***55***(6), 485-501.

Russell, B. (1983). *Evlilik ve Ahlak.* (V. Aranus, Çev.). İstanbul: Say Dağıtım.

Rye, M. S., Folck, C. D., Heim, T. A., Olszewski, B. T. ve Traina, E. (2004). Forgiveness of an ex-spouse: How does it relate to mental health following a divorce?. *Journal of Divorce & Remarriage*, ***41***(3-4), 31-51.

Sadeghi, F. S. ve Esari, M. (2012). Gender analysis of life after divorce: A qualitative study. *Women in Development and Politics (Women Research)*, ***10****(3*), 5-30.

Salman, Ö. ve Negiz, N. (2012). Aile İçi Şiddete Maruz Kalmış Olan Kadınların Hukuki Uygulamalara Bakış Açıları. *Uluslararası Katılımlı Kadına Ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu Bildiri Kitabı*; 589-599.

Sancar, S. (2016). *Erkeklik: İmkânsız İktidar: Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. (4. ed.). İstanbul: Metis Yayıncılık.

Saracaloğlu, A. S. ve Kocakuşak, N. Ü. (2019). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Şiddet. İçinde A. S. Saraçoğlu, G. Hergüner ve S Saçan (Ed.) *Anne ve Çocuk Sağlığı.* İstanbul: Güven Plus Grup Danışmanlık A.Ş. Yayınları; 7-29.

Saraç, S. (2013). Toplumsal cinsiyet. İçinde L. Gültekin, G. Güneş, C. Ertung ve A. Şimşek (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları.* AtılımÜniversitesi Yayınları, Ankara; 27-34.

Savaya, R. ve Cohen, O. (2003). Perceptions of the societal image of Muslim Arab divorced men and women in Israel. *Journal of Social and Personal relationships*, ***20***(2), 193-202.

Sayan Karahan, A. (2020). Boşanma aşamasında mahkeme merkezli eğitim uygulamalarına ilişkin bir inceleme. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, ***1***(42), 341-362.

Sayan Karahan, A. ve Yıldırım, İ. (2021). Aile mahkemelerinde boşanan bireylerin boşanma sonrası yaşama uyumlarına ilişkin bir inceleme. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, ***46***, 55-74.

Saydam, B. (2013). Erkeklik krizinin gölgesinde Türkiye sineması. *Hayal Perdesi. **32***, 56-65.

Scanlan, L., Douglas, G., Robinson, M. G., Butler, I. ve Murch, M. (2003). *Divorcing Children: Children's Experience of Their Parents' Divorce*. London, UK: Jessica Kingsley Publishers.

Schreier, M. ve Odağ, Ö. (2020). Mixed methods. İçinde Mey G. ve Mruck K. (Ed.), *Handbuch qualitative Forschung in der Psychologie*. Springer: Wiesbaden; 159-184

Schwartz, M. A. ve Scott, B. M. (2018). *Marriages and Families: Diversity and Change*. (8.ed). New York: Pearson.

Scott, J. W. (2010). Toplumsal cinsiyet: Faydalı bir tarihsel analiz kategorisi. (D. Demirler, F. Dinçer, Çev.) Erişim: 11.12.2019, http://www.feministyaklasimlar.org/wp-content/uploads/2013/05/12-9.TOPLUMSAL-CINSIYET.pdf

Scott, S. B., Rhoades, G. K., Stanley, S. M., Allen, E. S. ve Markman, H. J. (2013). Reasons for divorce and recollections of premarital intervention: Implications for improving relationship education. *Couple and Family Psychology: Research and Practice*, ***2***(2), 131.

Seçgin, F. ve Tural, A. (2011). Sınıf öğretmenliği bölümü öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları. *Education Sciences*, ***6***(4), 2446-2458.

Segal, E. S. (2006). Variations in masculinity from a cross-cultural perspective. İçinde V. Demos ve M. Texler Segal (Ed.), *Gender and the Local-Global Nexus: Theory, Research, and Action*. Emerald Group Publishing Limited; 25-43.

Selek, P. (2018). *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*. (8. ed.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Sencer, R. F. (2013). Adil yargılanma hakkı. *İzmir Barosu Dergisi*, ***2***, 108-174.

Sertalp, E. (2015). *1990'lar Hollywood sinemasında tüketim toplumu, erkeklik krizi ve siddet elestirisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Sevim, Y., Güldeste, A. ve Canan, Ö. N. E. R. (2016). Boşanan erkeklerin sorunları üzerine sosyolojik bir araştırma (Elazığ ili örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ***26***(2), 293-312.

Sezen, L. (2005). Türkiye'de evlenme biçimleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* ***11****(27)*, 185-195.

Shahraki, G., Sedaghat, Z., Fararouei, M. ve Tabeshfar, Z. (2020). Is Divorce Predictable among Iranian Couples?. *Canadian Journal of Family and Youth/Le Journal Canadien de Famille et de la Jeunesse*, ***12***(1), 243-259.

Sığın, A. ve Canatan, A. (2018). Connell'in 'Erkeklikler' teorisinde işbirlikçi erkek, madun erkek ve marjinal erkek: Hegemonik erkekliğin kavramsal hegemonyası. *Sosyal Bilimler Dergisi, **32***, 163-175.

Soylu, Y. (2018). Boşanmış kadınlarda psikolojik sağlamlığı açıklamaya yönelik bir model Geliştirme. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, ***8***(49), 81-100.

Stack, S. (1998). Marriage, family and loneliness: A cross-national study. *Sociological perspectives*, ***41****(2)*, 415-432.

Stack, S. ve Scourfield, J. (2015). Recency of divorce, depression, and suicide risk. *Journal of Family Issues*, ***36***(6), 695-715.

Staggenborg, S. (1998). *Gender, Family, and Social Movements*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.

Stearns, P. N. (1990). *Be a Man Males in Modern Society*. New York: Holmes and Meier Publishers.

Steiner, L. M., Durand, S., Groves, D. ve Rozzell, C. (2015). Effect of infidelity, initiator status, and spiritual well-being on men's divorce adjustment. *Journal of Divorce & Remarriage*, ***56***(2), 95-108.

Stewart, J.R., Schwebel, A.I. ve Fine, M.A. (1986), The impact of custodial arrangement on the adjustment of recently divorced fathers. *Journal of Divorce*, ***9***(3), 55-65.

Stroebe, W., Stroebe, M. S. ve Abakoumkin, G. (1999). Does differential social support cause sex differences in bereavement outcome?. *Journal of Community & Applied Social Psychology, **9***(1), 1-12.

Strong, B., De Vault, C. ve Cohen, T.F. (2011), *The Marriage and Family Experience Intimate Relationships in a Changing Society*. (11. ed.). Canada: Linda Schreiber-Ganster.

Sweeney, M. M. (2002). Remarriage and the nature of divorce: Does it matter which spouse chose to leave?. *Journal of Family Issues*, ***23***(3), 410-440.

Şafak Öztürk, C. ve Arkar, H. (2014). Evli çiftlerde evlilik uyumu ve cinsel doyum arasındaki ilişkiler. *Literatür ve Sempozyum, **1***(3), 16-24.

Şahin, Z. B., & Birincioğlu, Y. D. (2020). Toplumsal cinsiyet ve medya: Şule Çet'in şüpheli ölümü üzerine haberlerin eleştirel söylem analizi. *Erciyes İletişim Dergisi*, ***7***(1), 189-216.

Şen, A. A. (2018). Türkiye'de kadına yönelik şiddetle mücadelede kurumlar arası işbirliği süreci ve 6284 sayılı yasanın uygulanabilirliği. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, ***11***(22), 141-161.

Şen, B. (2009). *Evlenmek üzere başvuruda bulunan bir grup nişanlı çiftin evlilik ve 'evlilik öncesi çift eğitimi'ne ilişkin bilgi, görüş ve değerlendirmeleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Şen, B. (2013). *Boşanma süreci ve arabuluculuğu*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Şendil, G. ve Korkut, Y. (2008). Evli çiftlerdeki çift uyumu ve evlilik çatışmasının demografik özellikler açısından incelenmesi. *Psikoloji Çalışmaları, **28***, 15-34.

Şentürk, Ü. (2008). Aile kurumuna yönelik güncel riskler. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, **14***(14), 7-32.

Şentürk, Ü. (2008). Aile kurumuna yönelik güncel riskler. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, **14***(14), 7-32.

Şimşek, A. ve Öner, R. V. (2015). Türkiye'de hegemonik erkeklik: Medyada ve hukukta izler, dönüşümler ve olasılıklar. *Global Media Journal TR Edition, **6***(11), 447-477.

T.C. Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2014). Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması TBNA 2014. *Proje Koordinatörü: Mustafa Turgut, Ankara*.

Tan, M. (1979). *Kadın: Ekonomik Yaşamı ve Eğitimi*. Ankara: Türkiye İş Bankası.

Tashakkori, A. ve Teddlie, C. (2010) "Epilogue: Current Developments and Emerging Trends in İntegrated Research Methodology". İçinde A. Tashakkori ve C. Teddlie (Ed.), *Sage Handbook of Mixed Methods in Social ve Behavioral Research*. California: Sage; 803-826.

Taşdemir Afşar, S. (2015). Türkiye'de şiddetin" Kadın Yüzü". Journal of *Sociological Studies/Sosyoloji Konferanslari, (**52**),* 715-753.

Tavakol, M. ve Dennick, R. (2011). Making sense of Cronbach's alpha. *International journal of medical education, **2**,* 53-55.

Teddlie, C. ve Tashakkori, A. (2012). Common “core” characteristics of mixed methods research: A review of critical issues and call for greater convergence. *American Behavioral Scientist, **56***(6), 774-788.

Terzi İlhan, S. ve Işık, Ş. (2019). Evliliğin ilk yıllarında evlilik yaşamı deneyimi ve evliliğe ilişkin algılar: sorunlar, zorluklar ve ihtiyaçlar. *Egitimde Nitel Arastirmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, ***7***(4), 1430-1448.

Tesher, E. (2017) . Mother-in-law's interference led to divorce talk. Erişim: 11.11.2021 https://www.proquest.com/newspapers/mother-laws-interference-led-divorce-talk/docview/1951907136/se-2?accountid=201395

Thadathil, A. ve Sriram, S. (2020). Divorce, families and adolescents in India: A review of research. *Journal of Divorce & Remarriage*, ***61***(1), 1-21.

Thoennes, N. ve Pearson, J. (1988). A difficult dilemma: Responding to sexual abuse allegations in custody and visitation disputes. *Protecting Children from Abuse and Neglect. Springfield: CC Thomas*, 91-112.

Thoennes, N. ve Tjaden, P. G. (1990). The extent, nature, and validity of sexual abuse allegations in custody/visitation disputes. *Child abuse & neglect*, ***14***(2), 151-163.

Tiefer, L. (2001). A new view of women's sexual problems: Why new? Why now?. *Journal of Sex Research. **38***(2), 89-96.

Timmerman, C. (2006). Gender Dynamics in the Context of Turkish Marriage Migration: The Case of Belgium, *Turkish Studies, **7***(1), 125-143.

Torun, F. (2011). Ebeveyn yabancılaştırma sendromu. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, ***3***(3), 466-482.

Tuna Uysal, M., Tan Eren, G. ve Şimşek, E. (2019). Sosyo-kültürel özellikler bağlamında erken evlilikler: Ağrı örneği, Early marriages in terms of their socio-cultural features: Sample from Ağrı. *Mediterranean Journal of Humanities*. ***XI***(1), 349-375.

Tuna, D. (2012). Yargı, Kadının Sırtından Sopayı, Karnından Sıpayı Eksik Etmiyor. Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı. 2. Uluslararası Suç ve Ceza Film Festivali. Kadına Karşı Şiddet ve Ayrımcılık.

Tunduc, A. (2020). When intimate partner violence becomes femicide: A socio-legal analysis of the Romanian legal framework in light of the Istanbul Convention. Erişim: 14.02.2022, https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1456258/FULLTEXT01.pdf

TÜİK (2021, 20 Kasım). *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2020-37211

Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilecek nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, ***24***(24), 543-559.

Uçan, Ö. (2007). Boşanma sürecinde kriz merkezine başvuran kadınların retrospektif olarak değerlendirilmesi. *Klinik Psikiyatri*, ***10***(1), 38-45.

Uğur, S. B. (2014a). *Boşanma sürecinin akademisyen kadınlar üzerine etkileri (Akdeniz Üniversitesi örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Uğur, S. B. (2014b). Günümüzde kadının boşanma deneyimleri: akademisyen kadınlar üzerine bir araştırma. *Mediterranean Journal of Humanities*, ***4***(2), 293-326.

Uluocak, Ş., Gökulu G., Bilir, O., E. Karacık, N. ve Özbay, D. (2014). *Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadına Yönelik Şiddet*. Ankara: Paradigma Akademi Yayınları.

Uray, D. (2021). *Erkeklerin boşanma süreci ve bu süreç ile baş etme stratejileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Urban, T. (2014). How to Pick Your Life Partner – Part 1. Erişim: 10.08.2021, https://waitbutwhy.com/2014/02/pick-life-partner.html.

Uyan-Semerci, P. ve Erdoğan, E. (2021). İstanbul sözleşmesi hakkındaki algılar: Kadına yönelik şiddetin yaygınlığında uzlaşma, sorumlulukta ayrışma. *REFLEKTİF Sosyal Bilimler Dergisi*, ***2***(1), 165-176.

Üner, S. (2008). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadelede Temel Eğitim Seti.* TC Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

Üstdağ, G. (2019). *Sosyal medya kullanımının cinsel işlevler ve boşanmaya etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Van den Eynde, A., Vercruyssen, A. ve Mortelmans, D. (2019). The experience of work–family conflict among divorced parents in flanders. *Journal of Divorce & Remarriage*, ***60***(6), 1-32.

Vatandaş, C. (2007). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Sosyoloji Konferansları*, ***35***, 29-56

Vefikulu Yılmaz, D., Zeyneloğlu, S., Kocaöz, S., Kısa, S., Taşkın, L. ve Eroğlu, K. (2009). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüşleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, ***6***(1), 775-792.

Visković, I. ve Ljubetić, M. (2019). The expert opinion on quality of family functioning in Croatia. *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education (IJCRSEE)*, ***7***(3), 1-11

Vosoghi, B. (2020). Does online dating ımpact the divorce rate? (Doktora tezi). ProQuest.

Wagner, M. (2020). On Increasing Divorce Risks. İçinde D. Mortelmas (Ed.), *Divorce in Europe*. Antwerp: SpringerOpen; 37-61.

Waite, L. J. (1995). Does marriage matter? *Demography*, ***32***(4), 483-507.

Waite, L. J. Lehrer, E. L. (2003). The benefits from marriage and religion in the United States: A comparative analysis. *Population and Development Review*, ***29***(2), 255-275.

Wallerstein, J.S. (1986), Women after divorce: Preliminary report from a ten-year follow-up. *American Journal of Orthopsychiatry*. ***56***(1), 65-77.

Webb, A. P., Ellison, C. G., McFarland, M. J., Lee, J. W., Morton, K. ve Walters, J. (2010). Divorce, religious coping, and depressive symptoms in a conservative protestant religious group. *Family Relations*, ***59***(5), 544-557.

Weedon, C. (1987) *Feminist Practice and Poststructuralist Theory*. Oxford: Blackwell.

Westberg, H., Nelson, T. S. ve Piercy, K. W. (2002). Disclosure of divorce plans to children: What the children have to say. *Contemporary Family Therapy*, ***24***(4), 525-542.

Westermarck, E. (1903). *The History of Human Marriage* (3. ed.). London, UK: MacMillan.

Whannel, G. (2005). *Media Sport Stars: Masculinities and Moralities*. New York: Routledge.

Whitehead, M. S. (2002). *Men and Masculinities*. Oxford:Blackwell Publishers.

Wiseman, R. S. (1975). Crisis theory and the process of divorce. *Social Casework*, ***56***(4), 205-212.

Yağcı, K. (2018). Yoksulluk nafakasında "süresizlik" sorunu. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, ***76***(1), 323-358.

Yahya, S. ve Boag, S. (2014). "My family would crucify me!": The perceived influence of social pressure on cross-cultural and interfaith dating and marriage. *Sexuality & Culture*, ***18****(4)*, 759-772.

Yaman, F. Kadına yönelik hukuki düzenlemelerin aile kurumu üzerindeki etkileri: İstanbul Sözleşmesi ve 6284 Sayılı Kanun Örnekleri. Erişim: 10.10.2021 http://www.muharrembalci.com/hukukdunyasi/tce/1067.pdf

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (8. ed.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (10.ed.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, S. (2021). Evlenme tercihlerinin dönüşümünde kuşaklararası farkın toplumsal değişim temelinde incelenmesi: ığdır üniversitesi örneği. *Sosyoloji Dergisi*, (41-42), 53-79.

Yıldız, M. (2017). Postmodern iletişim süreçleri ve sanal şöhret. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, *2*(1), 16-23.

Yılmaz, A. E., Akyüz, Z., Bintaş Zörer, P., Erarslan İngeç, Ö., Öksüzler Cabılar, B. ve Tulum Akbulut, S. (2021). Derivation and psychometric evaluation of the Fisher divorce adjustment scale-short form in a turkish sample. *Journal of Divorce & Remarriage*, ***62***(1), 41-65.

Yılmaz, S. (2018). Toplumsal cinsiyet rollerinin günlük hayattaki yansımaları: Çorum/Alaca örneği. *İmgelem,* ***2***(2), 59-79.

Yılmaz, Z. A. (2019). Adıyaman'da yaşayan Alevilerin doğum, evlilik ve ölüm ile ilgili inanç ve uygulamalarının dinler tarihi açısından incelenmesi. *Journal Of International Social Research,* ***12***(63), 1314-1323.

Yilmaz, A. E. ve Fişiloğlu, H. (2006). Psychometric properties of the Fisher Divorce Adjustment Scale in a Türkish divorced sample. *Journal of Divorced &Remarriage,* ***45***(1-2), 149-169.

Yücel, C. ve Aksu, N. B. (2016). Boşanma sürecinde ve sonrasında kadın. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, ***15***(58), 888-902.

Zare, H. ve Rajaeepur, S. (2013). The tasks of social workers working with children of divorce: *A Review. UCT Journal of Management and Accounting Studies,* ***1***(1), 5-10.

Zare, S., Aguilar-Vafaie, M. E., Ahmadi, F. ve Mirzaei, Y. (2019). Paving the way for a normal life: A qualitative study of coping strategies among Iranian divorced women. *Journal of Divorce & Remarriage*, ***60***(4), 270-282.

Zeybekoğlu Dündar, Ö. (2012). Toplumsal cinsiyet rollerinin televizyon reklamlarına yansıması. *Ethos: Felsefe ve toplumsal bilimlerde diyaloglar*, ***5***(1), 121-136.

Zeybekoğlu, Ö. (2013). *Günümüzde erkeklerin gözünden babalık ve aile* (Yayımlanmamış doktora tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Zeybekoğlu, Ö. (2015). Kimlik İnşası Bağlamında Erkeklik ve Babalık. İçinde I. *Dil, Kültür ve Edebiyat Çalıştayı.* Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü; 68-87.

FORMLAR

FISHER BOŞANMAYA/AYRILIĞA UYUM ÖLÇEĞİ-KISA FORMU

	Maddeler	Her zaman (1)	Genellikle (2)	Bazen (3)	Nadiren (4)	Hiçbir zaman (5)
1	Öyle üzgünüm ki kendimi ağlayacakmış gibi hissediyorum.					
2	Eğer denersek, ilişkimizi yeniden başlatabileceğimize inanıyorum.					
3	Kendimi çekici buluyorum.					
4	Eski partnerimin en az benim kadar acı çekmesini umuyorum.					
5	Yeni biriyle ilişki kurmayı düşünmek bile beni rahatsız ediyor.					
6	Kendimi çok mutsuz hissediyorum.					
7	Eski partnerime karşı romantik duygular besliyorum.					
8	Kendimi tanıdığıma ve anladığıma inanıyorum.					
9	Eski partnerime kolayca öfkeleniyorum.					
10	Başka birine cinsel olarak yakınlaşmaya korkuyorum.					
11	Günlük işlerimi mekanik ve duygusuz bir biçimde yapıyorum.					
12	Eski partnerimin başka biriyle duygusal ilişkiye gireceğini düşündüğüm zaman çok üzülüyorum.					
13	Kendime, yeteri kadar güveniyorum.					
14	Beni incittiği için eski partnerimle ödeşmek istiyorum.					
15	Başka birine duygusal olarak yakınlaşmaya korkuyorum.					
16	Çok fazla iç çekiyorum.					
17	Kendimi duygusal olarak eski partnerime bağlı hissediyorum.					
18	İnsanların benimle birlikte olmaktan hoşlandıklarını düşünüyorum.					
19	Duygusal olarak ne kadar incindiğimi eski partnerimin bilmesini sağlayarak ona acı çektirmek istiyorum.					
20	Cinsellik yaşamayı düşünmek bile beni rahatsız ediyor.					
21	Sabahları uyandığımda, yataktan kalkmak için iyi bir nedenim olmadığını düşünüyorum.					
22	Kendimi, partnerimle geçirdiğimiz güzel zamanları düşlerken buluyorum.					
23	İnsanlar benimle duygusal bir ilişkiye girmek isterler çünkü sevilebilir biri olduğuma inanıyorum.					
24	Eski partnerimin yaptıklarına kızıyorum.					

25	Cinsel ilişki yaşayamıyorum.					

YAŞAM DOYUMU ÖLÇEĞİ

	Maddeler	**Hiç katılmıyorum (1)**	**Çok az katılıyorum (2)**	**Orta düzeyde katılıyorum (3)**	**Büyük oranda katılıyorum (4)**	**Tamamen katılıyorum (5)**
1	İdeallerime yakın bir yaşantım vardır.					
2	Yaşam koşullarım mükemmeldir.					
3	Yaşamımdan memnunum.					
4	Şimdiye kadar yaşamdan istediğim önemli şeylere sahip oldum.					
5	Tekrar dünyaya gelsem hayatımdaki hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim					

BOŞANMA NEDENLERİNE YÖNELİK TUTUMLAR ÖLÇEĞİ

	Maddeler	**Kesinlikle katılmıyorum (1)**	**Katılmıyorum (2)**	**Kararsızım (3)**	**Katılıyorum (4)**	**Kesinlikle katılıyorum (5)**
1	Erkeğin evini ihmal etmesi, eşine ve çocuklarına karşı sorumluluklarını yerine getirmemesi boşanmaya neden olmaktadır.					
2	Kadının evini ihmal etmesi eşine ve çocuklarına karşı sorumsuz ve ilgisiz davranması boşanmaya neden olmaktadır.					
3	İçki, kumar gibi alışkanlıklar önemli boşanma nedenlerindendir.					
4	Evliliğin devamı için bütün imkânlar kullanıldıktan sonra boşanma son çare olarak düşünülmelidir.					
5	Erkeğin işsiz olması boşanmaya neden olmaktadır.					
6	Eşler ev içi problemlerini her yerde konuşmamalı aile mahremiyeti korunmalıdır.					

7	Eşlerin birbirlerinin fikirlerine saygı göstermemesi boşanmaya götüren tartışmaların başlamasına neden olmaktadır.					
8	Aile bütçesini aşan harcamalar ev içinde tartışmalara, hatta zaman zaman boşanmalara neden olmaktadır.					
9	Boşanma da ekonomik yetersizlik önemli bir faktördür.					
10	Dindarlık eşlerin birbirlerine karşı tahammülünü kolaylaştırır.					
11	Dini konularda uyumlu olmak evliliğin devamı için önemlidir.					
12	Eşler arasındaki inanç farklılığı aile içinde ciddi problemlere neden olmaktadır.					
13	Erkek eşine sözlü şiddet (küfür, hakaret vb.) uygularsa kadın hemen boşanmalıdır.					
14	Kadın eşine sözlü şiddet (hakaret, aşağılayıcı ifade vb.) uygularsa erkek hemen o kadını boşamalıdır.					
15	Erkek eşine bir defa bile fiziki şiddet uygulasa kadın hemen boşanmalıdır.					
16	Televizyondaki evlendirme programları aileleri olumsuz yönde etkilemektedir.					
17	Televizyonda yayınlanan bazı diziler eşlerin birbirlerini aldatmasında etkili olmaktadır.					
18	Günümüzde medya, eşlerin boşanma kararı almalarında etkili olmaktadır.					

ETİK KURUL KARARI

Evrak Tarih ve Sayısı: 17/08/2020-E.14159

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ

Sayı :92342550/730.08.03/
Konu :Anket Hak.

Sayın Arş. Gör. İhsan YILKAN

Arş.Gör. İhsan YILKAN ve İstanbul Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Ömer Miraç YAMAN tarafından Kurulumuza sunulan "Boşanmış Erkeklerin Boşanma Deyimlerine Yönelik Bir Karma Desen Çalışması" isimli anket çalışması Kurulumuz tarafından etik yönden değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda; söz konusu anket çalışmasının Üniversitemiz Etik Kurul Yönergesi ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmiş ve araştırma etiği açısından **"UYGUN OLDUĞUNA"** oy birliği ile karar verilmiştir.

e-imzalıdır
Prof. Dr. Mehmet ÇİFTCİ
Kurul Başkanı

e-imzalıdır
Prof. Dr. İbrahim Yasin ERDOĞAN
Üye

e-imzalıdır
Prof. Dr. Lütfi BEHÇET
Üye

e-imzalıdır
Prof. Dr. Ramazan MERAL
Üye

e-imzalıdır
Prof. Dr. Sait PATIR
Üye

e-imzalıdır
Prof. Dr. Turgay ŞENGÜL
Üye

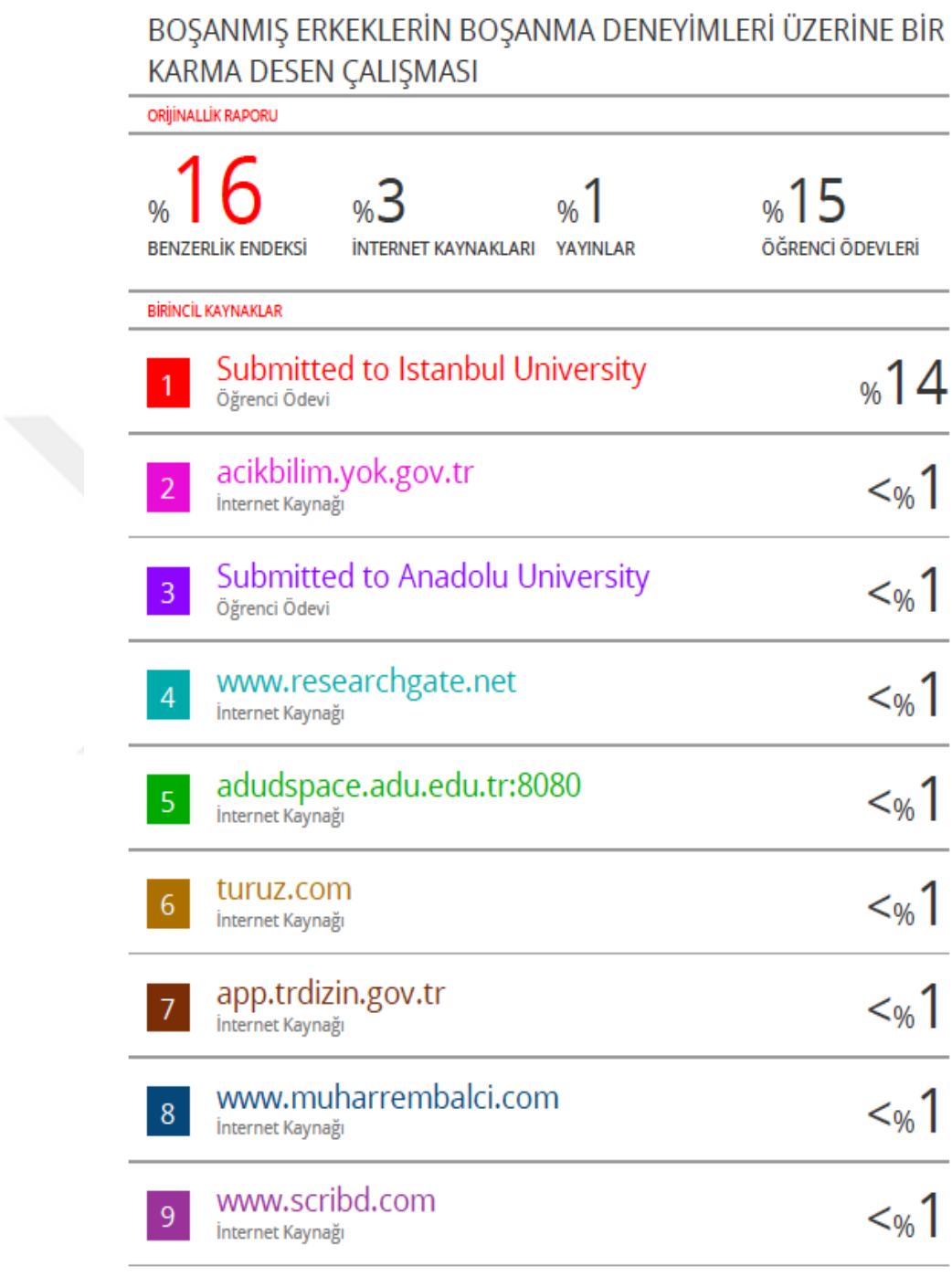
e-imzalıdır
Prof. Dr. Erdal KAYGUSUZOĞLU
Üye

e-imzalıdır
Arş. Gör. Fatma ARVAS
Raportör

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Bingöl Üniversitesi Rektörlüğü Selahaddin-i Eyyübi Mah. Aydınlık Cad. No:1 BİNGÖL/TÜRKİYE
Tel:0426 216 00 12-13-14-15 Faks:0426 215 10 20
E-Posta :basinyayin@bingol.edu.tr Elektronik Ağ :www.bingol.edu.tr

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

İNTİHAL RAPORU İLK SAYFASI

BOŞANMIŞ ERKEKLERİN BOŞANMA DENEYİMLERİ ÜZERİNE BİR KARMA DESEN ÇALIŞMASI

ORİJİNALLİK RAPORU

%16	%3	%1	%15
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	Submitted to Istanbul University Öğrenci Ödevi	%14
2	acikbilim.yok.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1
3	Submitted to Anadolu University Öğrenci Ödevi	<%1
4	www.researchgate.net İnternet Kaynağı	<%1
5	adudspace.adu.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
6	turuz.com İnternet Kaynağı	<%1
7	app.trdizin.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1
8	www.muharrembalci.com İnternet Kaynağı	<%1
9	www.scribd.com İnternet Kaynağı	<%1

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı	İhsan	**Soyadı**	YILKAN
Doğ.Tar.	28.03.1992		

Eğitim Düzeyi

	Mezun Olduğu Kurumun Adı	**Mez. Yılı**
Doktora	İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa Sosyal Hizmet Bölümü	2022
Yük.Lis.	İstanbul Üniversitesi-Sosyal Hizmet Bölümü	2017
Lisans	Yalova Üniversitesi-Sosyal Hizmet Bölümü	2015

İş Deneyimi (Sondan geçmişe doğru sıralayın)

	Görevi	**Kurum**	**Süre (Yıl -**
1.	Araştırma Görevlisi	Bingöl Üniversitesi	2015-…

Yabancı	**Okuduğunu**	**Konuşma***	**Yazma***	**KPDS/ÜDS**	**(Diğer)**
İngilizce	İyi	İyi	Orta	82.5	

***Çok iyi, iyi, orta, zayıf olarak değerlendirin

	Sayısal	**Eşit**	**Söze**
LES Puanı		74	
(Diğer) Puanı			

Bilgisayar Bilgisi

	Kullanma becerisi
Word	İyi
Excel	İyi
Powerpoint	İyi